

Vasemmisto etsii työtä

General Intellect
Vasemmisto etsii työtä

LIKE

Copyright © Vasemmistofoorumi 2008

Vasemmistofoorumi ry.

TUTKIJALIITTO

LIKE

Liisankatu 16
00170 Helsinki
www.like.fi

ISBN 978-952-01-0117-6

Paino: Otavan Kirjapaino Oy,
Keuruu 2008

Sisällys

Esipuhe	7
Aluksi	11
I Vasemmisto ja uusi työväki	17
II Vasemmisto ja työ	41
III Vasemmisto ja uudet työväenliikkeet	77
IV Vasemmisto ja globaali liike (uudet työmarkkinat)	117
V Vasemmisto ja uusliberalismin kritiikki	175
VI Vasemmisto ja sukupuoli	193
VII Vasemmisto ja sosiaaliturva	233
Lopuksi	285

Esipuhe

Mitä vasemmistolaisuus tarkoittaa nykyisin? Tämän kirjan lähtökohta on vasemmiston edelleen jatkuva epätietoisuus omista yhteiskunnallisista tavoitteistaan. Vasemmistolta puuttuu uskottava näkemys siitä, millainen olisi nykyiseen todellisuuteen verrattuna parempi maailma ja miten sellaiseen maailmaan päästäisiin.

Utopioihin takertuminen voi olla haitallista, mutta ilman niitä politiikalta puuttuu suunta ja johdonmukaisuus. Poliitikalla ei voida pelkästään edistää ”vasemmistolaisia arvoja”, mikä on ollut nykyisen vasemmiston suosima tapa kiertää poliittisen kokonaisnäkemysten puutteesta seuraavat ongelmat. On ajateltu, että yksittäisten ”hyvien” tavoitteiden ajaminen ei välttämättä edellytä jäsenettyä kokonaisnäkemystä – pelkkä intuitiivinen käsitys oikeasta ja väärästä riittää.

Politiikan perustuminen pelkkiin tilannekohtaisiin arvioihin ja tavoitteisiin on kuitenkin ideologisesti ohut lähtökohta. Yksittäistä poliittista tavoitetta on usein vaikea perustella kontekstistaan irrotettuna. Esimerkiksi työttömyyspäivärahan korottaminen, joka kuuluu vasemmiston perinteisen jakopolitiikan tavoitearsenaaliin, herättää yksinkertaisen kysymyksen siitä miksi päivärahaa pitäisi nostaa. Mikä on työttömyyspäivärahan korotuksen taustalla oleva näkemys todellisuudesta ja siitä, millaiseksi

tuota todellisuus tulisi muuttaa? Kuinka työttömyyspäivärahan korotus palvelee tätä tavoitetta? Lienee selvää, että perusteluksi ei riitä ”rikkailta köyhille” tai jokin muu yleisluontoinen toteamus. (Tällä en tietenkään halua sanoa, että työttömyyspäivärahaa ei pitäisi korottaa.)

On siis palattava takaisin lähtöpisteeseen. Tarvitaan analyysi nykyisestä yhteiskunnallisesta tilanteesta, järjestelmästä nimeltä kapitalismi. Ainoastaan todenmukaisen analyysin pohjalta voidaan rakentaa perusteltu yhteiskunnallinen visio. Tällaisen vision rakentaminen puolestaan on edellytys vasemmiston identiteetille poliittisena liikkeenä. Ja identiteetti puolestaan on edellytys sille, että poliittinen liike kykenee mobilisoimaan aktiiveja ja kannattajia yhteiskunnalliseen toimintaan.

Työn käsite on vasemmiston identiteetin kannalta keskeinen. Työn ja pääoman välinen jännite on nykyihmisen elämään ehkä olennaisimmin vaikuttava valtasuhde, ainakin jos puhtaat diktatuurit jätetään laskuista. Useimpien ihmisten täytyy myydä työvoimaansa saavuttaakseen muut elämänhallinnalliset tavoitteensa. Millaisissa olosuhteissa ja millaisin ehdoin tätä kauppaa käydään, on ihmisten elämän kannalta kaikkein olennaisimpia kysymyksiä.

Tässä kirjassa pureudutaan vasemmiston identiteettiin juuri työn käsitteen kautta. Kirja on tulosta tutkimusprojektista, joka kehiteltiin tämän kirjan julkaisijan eli Vasemmistofoorumi ry:n tutkijayhteisön keskusteluissa keväällä 2007. Vasemmistofoorumi on toiminut projektin tilaajana ja toteutuksesta on vastannut tutkimusosuuskunta General Intellect.

Vasemmistofoorumi (ks. <http://www.vasemmistofoorumi.fi>) on yhteiskuntapoliittinen think tank eli ajatuspaja, jonka tarkoituksena on tuottaa argumentteihin pohjautuvaa keskustelua vasemmistoa kiinnostavista aiheista. Tarkoituksensa toteuttamiseksi Vasemmistofoorumi mm. järjestää tapahtumia, laatii julkaisuja ja pyrkii laajaan yhteistyöhön erilaisten yhteiskunnallisten toimijoiden kanssa.

Vasemmistofoorumin tutkijayhteisö on tutkijafoorumi, johon kuka tahansa vasemmistolaisesta pohdinnasta kiinnostunut tutkija voi tulla mukaan. Tutkijafoorumissa on tätä kirjoitettaessa jo noin 70 osallistujaa, joista monet ovat aktiivisesti kommentoineet nyt käsillä olevan teoksen eri vaiheita.

General Intellect (<http://www.generalintellect.fi>) on tuotanto-osuuskunta. Se haluaa rakentaa älyn, liikkeen ja yhteistyön itenäisyyttä tuottamalla tietoa, tekemällä vastarintaa ja toimimalla liikkeessä ja liikkeissä. Sen toiminnassa ja toimijoissa sekoittuvat toisiinsa teoreettinen ajattelu, poliittinen toiminta ja työ. Siihen kuuluu yhteistyöhön perustuvan tuotannon tuntijoita sekä yhteiskunnallisia aktivisteja eri puolilta Suomea.

Erityiset kiitokset kirjan tekijät haluavat lausua verkkolehti Megafonille (<http://megafoni.kulma.net>), jonka sivuilla monia kirjan ajatuksia on ensi kertaa suomeksi tuotu julkisuuteen sekä Vapaa liikkuvuus -verkostolle (<http://vapaaliikkuvuus.net>), jota ilman siirtolaisuutta ja uusia globaaleja työmarkkinoita käsittelevää aineistoa olisi ollut mahdoton löytää sekä Tutkijaliitolle (<http://www.tutkijaliitto.fi>), joka omalta osaltaan on tehnyt kirjan julkaisemisen mahdolliseksi.

Kiitokset taloudellisesta tuesta tämän teoksen valmisteluun kuuluvat Palkansaajasäätiölle ja Kulttuurityön Keskus ry:lle.

Toteutunut kirjanhanke on onnistunut esimerkki uudentyypisestä tavasta tuottaa yhteiskunnallista keskustelua. Vasemmistofoorumilla on ollut näkemys kirjan aihepiiristä, tyylistä, kohdeyleisöstä ja toivotuista yhteiskunnallisista vaikutuksista. General Intellectillä on puolestaan ollut hallussaan asiantuntemus itse aiheen kehittelystä ja tekstin tuottamisesta.

Toivon, että *Vasemmisto etsii työtä* löytää mahdollisimman monta työn luonteesta ja vasemmistosta kiinnostunutta lukijaa, jotta keskustelu voi jatkua vilkkaana. Uusi vasemmisto on muotoutumassa samanaikaisesti uudenlaisten työmarkkinoiden kanssa – millainen siitä on tulossa, jää vielä nähtäväksi, mutta

oma käsitykseni on, että vasemmisto voi nousta uudelleen merkitykselliseen asemaan yhteiskunnassa ainoastaan oman ideansa ja ideologiansa jäsentämisen kautta.

Helsingissä 11.3.2008

Ruurik Holm
Tutkimusjohtaja
Vasemmistofoorumi

Aluksi

Haluamme kyseenalaistaa näkemyksen, jonka mukaan vasemmisto ja oikeisto ovat menettäneet merkityksensä politiikan alueella. Tämänkaltaiset väitteet ovat lähes aina – aivan viime vuosia lukuun ottamatta – tulleet ”oikealta”. Syyt vasemmiston ja oikeiston vastakkaisuuteen, ongelmien konkreettisuus ja materiaalisuus ihmisten elämän ja oikeuksien kannalta – ylipäätään koko ”vastakkainasettelun aika” – ovat edelleen olemassa. Ne ovat globaalistuvassa maailmassa olemassa kenties voimakkaampina kuin kansallisvaltioissa. Ihmisten liikkeet rajojen yli ja ali, selkeiden tai suorien rajaviivojen mutkistuminen ja annettujen ”identiteettien” – suomalainen, valkoinen, heteroseksuaali – hämärtyminen vaativat entistä enemmän ennakkoluulotonta analyysia ja pohdintaa. Se, mitä puuttuu, ovat näkemykset ja poliittiset toimijat (subjektit), jotka olisivat valmiita ottamaan ongelmat ratkaistavakseen ja valmiita jäsentämään uusia elämän ja työn muotoja vailla nostalgjaa vanhoihin hyviin aikoihin. Se vaatii rohkeutta ja kykyä toimia niiden kanssa, jotka luovat uutta.

Meistä näyttää siltä, että vasemmiston kyyvyttömyys erotautua oikeistosta tai paljon puhuttu vasemmiston ja oikeiston eron katoaminen eivät ole peräisin todellisuudesta tai järkevästä lähestymistavasta aikamme ongelmiin, vaan pikemminkin julki-

lausumattomasta kyvyttömyydestä ja vastausten puuttumisesta nykyisen politiikan horisontissa asettuviin elämämme konkreettisiin kysymyksiin, jotka koskettavat yhä suuremmin elämän, tietämisen ja liikkumisen vapautta.

Emme ajattele, että politiikka tai politiikan tila sellaisenaan olisi kriisissä. Päinvastoin, politiikka ja politiikan tila elävät vain poliittisten intohimojen ja konkreettisten poliittisten kiistojen ja projektien kautta. Kiistat ja vastakohtaisuudet ovat olemassa, vaikka niillä ei olisikaan ääntä nykypoliitiikan alueella ja vaikka ne haluttaisiin tukahduttaa tai unohtaa. Tilanteessa, jossa elämme, puhe yhteisistä perusarvoista, vasemmiston ja oikeiston kiistojen yhteisestä ja kaikkien osapuolien jakamasta kehyksestä, on vain keino välttää ristiriitojen ja kiistojen esiin tuominen.

Emme ole esittämässä tyhjentävää vasemmiston tai vasemmistolaisuuden määritelmää. Mielestämme vasemmistolaisia arvoja korostavia määritelmiä on runsaasti julkisuudessa, ja ihmiset mieltävät vasemmistolaisuuden aivan liian usein jonkinlaiseksi sosiaalisuuden arvoksi, heikomman puolelle asettumiseksi tai suvaitsevaisuudeksi. Niin tärkeitä kuin nämä asiat ovatkin, haluamme tuoda näiden määrittelyjen rinnalle konkreettisemmän ja käytännöllisemmän, määrättyihin elämänolosuhteisiin ja erityisesti työhön ja tuotantoon liittyviä vasemmistolaisuuden määritelmiä ja katsoa, kuinka niiden kautta olisi mahdollista määritellä vasemmistolaista politiikkaa.

Työhön ja tuotantoon keskittyminen ei merkitse köyhyyden ja syrjäytymisen ongelman vähättelyä. Uusi kapitalismi ja sen ohjausjärjestelmät eivät kohtaa vain työn ja tuotannon rajojen katoamista, vaan ne tuottavat myös uusia köyhyyden muotoja. Mutta myös köyhyyttä ja sen uusia muotoja ja sen vanhojen muotojen uudelleen järjestämistä on tarkasteltava suhteessa kapitalismin muutoksiin eikä niistä irrallisina.

Haluamme myös kysyä: Mitä on olla vasemmistolainen? Missä se näkyy? Riittääkö vasemmistolaisuudeksi pelkkä poli-

tiikan alueelle ja poliittiseen eliittiin eristetty kannanotto, jos vasemmistolainen näyttää porvarilta, elää kuin porvari ja hänen unelmansa ovat porvarin unelmia? Onko vasemmistolla omaa projektia ja tietääkö se, mitä ja ketä se edustaisi? Emme tarjoa valmista vastausta, mutta jostain on aloitettava. Meille vasemmistolaisuus on ensisijaisesti ihmisen itsenäisyyden kasvattamista, halua tehdä yhteiskunnasta ja sen rakenteista siinä elävien ihmisten näköisiä eikä pakottaa ihmisiä ikuisten muuttumattomien rakenteiden ja arvojen muottiin.

Vasemmiston ongelma on työläinen, joka ei enää tunne itseään työväkeen kuuluvaksi. Tehtaaseen suljettu ja työaikaan sidottu työväenluokka ei luo enää kulttuuria eikä rakenna demokratiaa. Postfordistinen uusi kapitalismi on pyyhkäissyt tieltään tehtaan ja korvannut sen yrityksellä, joka yrittää käyttää hyväkseen kaikkea yhteiskunnan tilaa ja työntekijöiden koko aikaa. Työtä ja toimentuloa koskevat kamppailut tapahtuvat työpaikan ulkopuolella ja koskevat oman elämän tilan ja ajan haltuunottoa, liikkumista, tiedon saamista ja jakamista sekä viranomaisten ja viranomaista leikkivien repression ja väkivallan vastustamista.

Muutoksen seuraus on, että työpaikka ei enää toimi solidaarisuuden ja todellisen demokratian luomisen paikkana. Vasemmisto näkee muutoksen aivan liian usein pelkkänä sukupolvikäsytymyksenä: nuoret ovat yksilökeskeisiä, pullamössösukupolvea, jolta puuttuu todellisten poliittisten kamppailujen kokemus ja joka elää isiensä ja äitiensä taistelemalla ja työtä tekemällä rakentaman hyvinvoinnin ja oikeuksien varassa. Mutta vasemmiston ja ammattiyhdistysliikkeen olisi syytä katsoa peiliin ja ”keskitettyyn tuloratkaisuun”. Jos työpaikat eivät enää ole demokratian ja solidaarisuuden luomisen paikkoja, jos niitä hallitsee yhä useammin kaikkien sota kaikkia vastaan, yksi syy on varmasti se, että työntekijöillä ei ole enää työpaikoillaan todellisia valtuuksia neuvotella palloistaan ja taistella oikeuksistaan. Kuinka mitään todellista solidaarisuutta ja demokratiaa voisi syntyä ilman demokraattisia

käytäntöjä, joissa ihmiset ajavat yhdessä omia asioitaan. Työpaikkojen siivoaminen demokratiasta on Suomessa ay-liikkeen ja työnantajien yhteisen sopimuksen tulos.

Vasemmistolta puuttuu siis itsenäisen ja omasta kokemuksesta lähtevän kulttuurin tuottaminen. Ongelmana ei ole vasemmistolaisen ”arvojen” välittäminen, vaan pikemminkin vasemmistolaisen kulttuurin luominen työn ja tuotannon piirissä käytävissä kamppailuissa. Vasemmistolta puuttuu oma kulttuurimalli ja sen seurauksena yhteiskuntamalli, joka voisi haastaa porvarillisen yhteiskunnan mallin. Kulttuurin tuottaminen ja hegemonian rakentaminen ovat välineitä, joiden avulla muokataan ihmistä, tapoja ja tottumuksia, luodaan siis toisenlaista elämää. On uskaltauduttava porvarillisen elämäntavan ja porvarillisen ajattelun kritiikkiin. Kritiikin on ponnistettava muualta kuin moraalisesta paheksunnasta nykyisyyttä kohtaan. Sen on lähdeittävä nykyaikaisen elämän ja nykyisten työläisten tarpeista, ei menneen elämän ja teollisen kapitalismin työläisten tarpeista.

Vasemmiston ongelma on, että työn maailma ei ole enää yhtenäinen, vaan hajonnut ja sirpaloitunut. Tarvitaan uuden ajattelua, analyysia ja kokemusten keräämistä. Nämä kaikki nykyvasemmisto on torjunut ja niiden tarpeen se on kiistänyt.

Työ on hajonnut ainakin kahteen eri suuntaan: Ensinnäkin työläisen paikka tuotantoprosessissa on delokalisaation ja työn uusien organisaatiomuotojen seurauksena hajaantunut sekä tilataan että ajaltaan. Tehdas tuotanto-organisaation tilana on hajonnut koko yhteiskunnan tilaan ja työaika sekoittunut työläisen elämän kokonaisuuteen. Toiseksi, työolosuhteet ja työehdot vaihtelevat jopa tuotannonalan ja kansallisvaltion sisällä. Työväki on sosiaalisesti hajallaan eikä työ ole poliittisesti näkyvää. Se on saatava poliittisesti näkyväksi, työ on tuotava vasemmiston poliittisen projektin keskustaan. Se edellyttää, että on tiedettävä kenelle puhutaan, on rakennettava yhteiskunnallisen toiminnan subjekteja ja luotava heidän kanssaan kulttuuria.

Vasta kulttuurimalli voi kääntyä hallitseviksi yhteiskunnalliseksi käytännöiksi. Siksi on kyettävä vaikuttamaan muuhun kuin mielipiteisiin. Nykyään kulttuurimalli puuttuu, se on luotava, eikä sitä luoda kamppailemalla medianäkyvyydestä, joka on varmasti tärkeää, mutta silti toissijaista. Kulttuuri luodaan edelleen kortteli korttelilta, kapakka kapakalta – vaikka kapakat ja korttelit olisivat blogeja ja sähköpostilistoja – ja usein ihminen ihmistä vastaan. Tarkoitamme tällä konkreettisia kamppailuja, joita käydään oikeudesta koulutukseen, tietoon, liikkumiseen, asumiseen ja elämään yhteiskunnassa. Usein näillä kamppailuilla on vain vähän tekemistä korkeiden moraalisten arvojen kanssa, mutta paljon enemmän juuri elävän kulttuurin kanssa. Elävän kulttuurin luominen, uuden ja oman elämänmuodon pakottaminen julkisuuteen on materiaalista ja ruumiillista tilan ja ajan haltuunottoa. Se syntyy toiminnan ja luomisen itsenäisyydestä, oman tiedon tuottamisesta ja jakamisesta. Yhteiskunta eikä tehdas, elämän aika eikä työaika ovat nykyään kamppailun kenttä. Tämä kenttä on jätetty liian usein juuri ylevien arvojen nimissä porvariston ja oikeiston temmellyskentäksi.

Valmiiden rakenteiden ja niihin sopeutumisen sijaan haluamme korostaa yhteiskunnallisten taistelujen ja ihmisten toiveiden ja tarpeiden, heidän niin sanotun subjektiivisuutensa muodostumisen merkitystä kapitalismin muutoksissa. Ihmiset, jotka eivät enää voi eivätkä halua tehdä työtä ja elää vanhalla tavalla muuttavat yhteiskuntaa ja tekevät historiaa. Kiista, konflikti on olennaisessa asemassa, ei valmis ratkaisu. Vaatimusten konkreettisuus syntyy ja kirkastuu yhteisissä kamppailuissa, niiden kokeilemisessä ja luomisessa. Uusi ja ennen kuulumaton eivät ole olemassa valmiina. Eikä yksikään maailmalle ulkopuolinen viisas voi sitä antaa. Emme mekään. Kokeileminen on käsin tekemistä, ajattelemista ja keksimistä. Se on aina aistimellista ja ruumiillista. Uusi vasemmisto syntyy kokeilemalla, se syntyy kokeilemalla yhdessä erilaisten ihmisten kanssa.

I Vasemmisto ja uusi työväki

Työn ja toimeentulon uusien muotojen tarkastelun lähtökoh-
tana on kapitalismin analyysi. Puhumme kapitalismista, joka on
meille lainsäädännöllinen järjestelmä, taloudellinen järjestelmä ja
yhteiskunnallinen muodostelma. Kapitalismi on historiallisesti
kehittyvä ristiriitainen järjestelmä, joka rakentuu kahden perus-
tavan yhteiskunnallisen suhteen varaan: kilpailu markkinoilla ja
työn ja pääoman suhde. Erot suhteessa ”markkinatalouteen” ovat
ratkaisevia. Ensinnäkin, markkinat ovat vain kapitalistisen talou-
den yksi osatekijä eivätkä ne sulje pois muita koordinaation ja
ohjauksen mekanismeja. Toiseksi, kapitalismi ei ole vain talou-
dellinen järjestelmä, koska se vaatii lainsäädäntöä ja tietäntyypp-
pistä poliittista valtaa, joka puolustaa, luo ja kunnioittaa yksi-
tisomaisuutta. Kapitalismin muutoksien oireena ovat usein
lainsäädännölliset, omistusoikeutta koskevat muutokset, kuten
nyt käynnissä olevat kamppailut immateriaalioikeuksista, inter-
netin ja tiedon jakamisen vapaudesta, koulutuksesta ylipäätään ja
tutkimuksen ja korkeakoulutuksen roolista.

Yhteiskunnalliset, taloudelliset ja poliittiset muutokset pakot-
tavat tarkastelemaan kapitalismia muuttavana ja historiallisena
järjestelmänä, jolla on eri kehitysvaiheita. Markkinoilla tapah-
tuvan kilpailun ja työn ja pääoman ristiriidan vuorovaikutus

rajoittaa pääoman kasautumista ja saa aikaan epätasapainoa ja kriisejä, joita ”markkinatalouden” tasapaino ei kykene hallitsemaan. Epätasapaino, ei tasapaino on kapitalismin arkipäivää.

Michel Foucault kuvaa modernin kapitalismin syntyä käyttäen esimerkkinään viljan puutteen aikaansaamaa nälänhätää ja pelkän markkinamekanismin ja markkinoiden säätelyn kyvyttömyyttä estää nälänhätää. Foucault'n mukaan fysiokraatit siirsivät 1600-luvulla taloudellisen arvon luomisen tarkastelun markkinoilta ja tavaroiden kierron piiristä koko yhteiskuntaan ja näin he valmistelivat tietä sekä perinteiselle taloustieteelle että kapitalistiselle yhteiskunnalle. Kapitalismi ei käsittäksemme olisi voinut syntyä pelkistä markkinoista, vaan sen oleellinen perusta on puuttuminen koko yhteiskuntaan. Foucault esittää asian selkeästi: fysiokraattien ”analyysin ensisijaisena päämääränä ei ole markkinat, toisin sanoen tuotteen myyntihinta suhteessa kysyntään ja tarjontaan, vaan se tavallaan perääntyy pykälän tai ehkä useitakin pykälää ja ottaa kohteekseen – ei oikeastaan niukkuuden ja kalleuden ilmiötä sellaisena kuin se markkinoilla ilmenee, sillä markkinoiden tila itsessään saa niukkuuden ja kalleuden ilmaantumaa, vaan sen, mitä kutsuisin viljan historiaksi, siitä hetkestä lähtien kun se on kylvetty maahan ja huomioiden sen mitä tämä tarkoittaa suhteessa työhön ja käytettyyn aikaan ja kylvetyihin peltoihin – toisin sanoen kustannuksen. Mitä tapahtuu viljalle siitä hetkestä lähtien siihen asti, kun se on lopulta tuottanut kaikki ne voitot, jotka se voi tuottaa? Analyysin yksikkö ei siis enää ole markkinat niukkuuden ja kalleuden ilmiöineen vaan vilja ja kaikki se, mitä sille voi tapahtua ja tapahtuu jollain tapaa luonnollisesti, riippuen joka tapauksessa mekanismista ja laeista, joihin vaikuttavat niin maaperän laatu, se kuinka huolellisesti viljellään, ilmaston kuivuus, lämpö, kosteus ja lopulta tietysti ylitarjonta tai niukkuus, markkinoille saattaminen jne.” Paradoksaalinen seuraus on, että ymmärtäksemme kapitalismin toimintaa, meidän on erotettava toisistaan markkinoilla määrittävä

taloudellinen arvo ja varallisuuden tuotanto. Enemmänkin, taloudellinen arvo voi olla vastakkainen ja tuhoisa varallisuuden tuotannon näkökulmasta. Juuri näin fysiokraatit tavallaan tekivät, kun he Marxin sanoin ”siirsivät tutkimuksen...kierron piiristä suoranaisen tuotannon piiriin”. Kapitalistisen talouden toiminnan olennainen – joskin itse markkinoille heterogeeninen, siis markkinoihin palautumaton – kenttä on siis tuotanto ja tuotantosuhteet, joita kapitalismi pyrkii organisoimaan omien päämääriensä mukaisesti. Fysiokraattien jälkeen Adam Smith, David Ricardo ja Karl Marx jatkoivat samalta pohjalta: heille kapitalismin toimintalogiikoiden ymmärtämiseksi eivät riittäneet markkinat eikä markkinoiden kritiikki. Jostain kumman syystä nykyvasemmistolle kuitenkin riittää pelkkä markkinoiden kritiikki ja liian helposti se kääntää katseensa pois tuotannon todellisuudesta ja oikeudellisista ja poliittisista interventioista, joiden avulla yksiysoisomaisuutta ja omaisuusdetonta työvoimaa luodaan.

Mielestämme vasemmistolle pitäisi olla luonteenomaista ajatus siitä, että kapitalismi ei palaudu pelkiksi markkinoiksi, eivätkä markkinat ole sen ”paha”. Kapitalismi ei ole pelkkä markkinatalous. Markkinat eivät riitä kapitalismin toiminnan selittämiseen eivätkä sen historiallisten vaiheiden analyysiin, vaan mukaan on otettava tuotannon organisaatio, tulonjaon ja uudelleen jaon järjestelmä, koko ”pääoman kasautumisen” kehys. Tässä suhteessa olemme traditionalisteja. Korostamme lisäksi, että jollain tavoin politiikassa on kerrattava sama kehitys, joka teki työväenliikkeestä itsenäisen, autonomisen voiman ja antoi myös työläiselle tunteen itsenäisyydestä ja omasta kulttuurista. Edelleenkin on kyse kyvystä ja uskalluksesta haastaa kapitalismi ja porvarillinen sivilisaatio. Tähän haastamiseen tarvitaan kapitalismin analyysia ja oman kulttuurin luomista.

Pelkästään markkinoiden ja esimerkiksi finanssipääoman näkeminen kapitalismina johtaa paitsi kapitalismianalyysin heikkouteen myös poliittiseen populismiin sekä katastrofaalisiin

liittoutumiin (esimerkiksi ulkomaalaisvastaisen) äärioikeiston kanssa. Konkreettinen esimerkki liittolaisuuden ongelmista löytyy EU:n vastaisuuden rajalinjoilta ja vaikeudesta siirtyä politiikassa kansallisvaltion ja sille luonteenomaisten poliittisten instituutioiden tasolta Euroopan unionin rakentumisprosessin ja uusien poliittisten instituutioiden tasolle. Vasemmistossa ajatellaan liian usein, että uudet poliittiset instituutiot ovat vain kansallisvaltion instituutioiden laajentumia ja niiden tehtävänä kontrolloida kaikkea, mikä ylittää rajat.

Kriisien ja epätasapainon hallitsemiseksi ja markkinamekanismin toiminnan turvaamiseksi kapitalismi muuttuu ja muutokset koskettavat koko yhteiskunnan toimintaa, instituutioita, omaisuutta, työtä ja varallisuuden muotoja. Kapitalistiset taloudet ovat dynaamisia järjestelmiä, jotka panevat liikkeelle rakenteellisia uudistuksia, innovaatioita ja joissa tehdään historiaa, kuten Marx – josta nykyvasemmisto niin innokkaasti haluaa irti – ja Sombart, Veblen, Schumpeter, Keynes, Braudel, Galbraith ynnä muut nykyvasemmistolle usein tuiki tuntemattomat tai marginaaliset tutkijat ovat korostaneet. Markkinat kapitalismiksi palauttava näkemys ei tunnista kapitalististen muodostumien historiallista luonnetta eikä sen eri puolien (talous, politiikka, ohjaus ja yhteiskunta) keskinäisriippuvuutta.

Mielestämme vasemmiston käsitys ihmisestä ja yhteiskunnasta on tai sen pitäisi olla historiallinen ja historianfilosofinen. Tällä tarkoitamme, että ihmisellä ei ole metafysisistä olemusta historian ulkopuolella eikä yhteiskunta ole pohjimmiltaan muuttumaton. Tämä käsitys ei sulje ulos biologista käsitystä ihmisestä eikä kiistä ihmislajin erityispiirteitä (vailla erityistä ympäristöä, kykyä kieleen jne.) Sen sijaan se sanoo, että kapitalismi ei ole elämän ylittämätön horisontti. Kapitalismiin sisältyy sen ylittäviä ristiriitaisia aineksia. Siksi on analysoitava yhteiskunnallisten taistelujen dynamiikkaa, ihmisten elämän ja toiveiden sekä luokkasuhteiden ja luokkien kokoonpanojen muutoksia.

Kapitalismin kehitys ja sen eri vaiheet voidaan kaavamaisesti ymmärtää sen kautta, mikä kussakin vaiheessa nähdään varallisuuden kasvattamisen lähteeksi. Fysiokraateilla maa, investoinnit maatalouteen, jonka kautta tuotetaan enemmän viljaa, teollisessa kapitalismissa koneet ja laitteet, joiden avulla tuotetaan materiaalisia tavaroita, jälkiteollisessa tietokapitalismissa tietoa tuottava ihmisruumis. Vaiheet voimme kuvata myös seuraavasti:

Kapitalismin kehityksen vaiheet:

1. Esifordismi (1780-1910)
2. Fordismi/Taylorismi (1910-1980): Rahan luominen tavaroiden avulla, teollinen työnjaon järjestelmä (Adam Smithin ”nuppineulatehdas”)
3. Postfordistinen/tietokykykapitalismi (1980-): rahan tuotanto tiedon avulla, uusi työnjaon järjestelmä

Kapitalismilla on historiallisesti vaihtelevia muotoja: teollisessa kapitalismissa materiaalistien tavaroiden välitys ja investoinnit koneisiin ja laitteisiin; nykyisessä kapitalismissa, – jota kutsumme tietokykykapitalismiksi, koska se pyrkii käyttämään hyväkseen yleisiä tietämiseen, vuorovaikutukseen ja kommunikaation liittyviä inhimillisiä kykyjä – ”tiedon” välitys ja investoinnit tiedon tuottajiin ja esimerkiksi näiden koulutukseen, terveyteen, kulttuuriin, kuten taloustieteilijä Robert Boyer on kirjassaan *The Future of Economic Growth* ehdottanut.

Näille kullekin vaiheelle voidaan ajatella varallisuuden tuotannon ja sen tuotanto-organisaatioiden tasolle toisistaan poikkeavalla tavalla kokoonpantu tai koostettu subjekti, joka muodostaa vasemmiston poliittisen olemassaolon perustan. Toisin sanoen sellainen työläinen, jonka asema tuotanto-organisaatiossa on kapitalismin toiminnan ja pääoman kasautumien kannalta olennainen eikä satunnainen tai marginaalinen ja johon tiivistyy pääoman ja työn ristiriidassa työn poolin ydin. Siten ennen fordismia ja

tayloristista tuotanto-organisaatiota keskeinen asema oli työläisellä, jolla oli omaa tietoa ja jonka työssä työvaiheet olivat erillisiä. Oma tieto teki työläisestä *mestarin*, joka työskenteli (kone)pajassa. Ihmisen ja koneen suhteessa ihmisellä oli erityinen asema, jossa työntekijän taito, hänen persoonallinen kykynsä oli tuloksen kannalta ratkaisevaa. Teollinen tayloristinen tuotanto-organisaatio pilkkoo mestarin taidon ja luo *massatyöläisen*, joka työskentelee tehtaassa ja joutuu sopeutumaan liukuhihnan tahtiin, ja jonka työsuorituksista työläisen henkilökohtainen tieto on pyritty poistamaan mahdollisimman tarkasti. Tietokykykapitalismissa tuotannon kannalta keskeistä työläishahmoa voidaan kutsua *tietotyöläiseksi*, joka työskentelee ”projekteissa” ja joutuu sopeutumaan työtehtävien, työtilojen, työaikojen ja toveripiirien jatkuvaan muutokseen. Tietotyöläisellä emme tarkoita erityisen koulutuksen saaneita tai erityisen oppineita työläisiä, vaan ihmisiä, jotka joutuvat työssään käyttämään alkeellisia tietokykyjään, puhumaan, kuuntelemaan, katsomaan, lukemaan, kenties hieman kirjoittamaan pikemmin kuin kuluttamaan fyysistä energiaa.

Nähdäksemme vasemmiston yksi keskeinen ongelma on, että se ei ole kyennyt tarkastelemaan näitä muutoksia, vaan on pikemminkin asettanut vastakkain massatyöläisen ja tietotyöläisen ja nähnyt massatyöläisessä oman politiikkansa muuttumattoman perustan. Erityisen selvästi tämä on näkynyt vastakkainasetteluna niin sanotun vakituisen työn ja prekaarin työn välillä.

Fordismilla tarkoitamme talouden kasvumallia, joka perustui palkkatyöläisten kasvavalle kyyville kuluttaa. Sillä oli kaksi perustaa:

1. Tuotanto-organisaatio (taylorismi)
2. Tulonjako ja valtiointerventio (fordismi = taylorismi + keynesiläinen politiikka + kansallinen kehys)

Tuotanto pyrittiin järjestämään tieteellisesti mekanisoimalla tuotannon tekniikat ja standardisoimalla tuotteet (liukuhihna, sarja-

tuotanto). Taylorismi kasvatti työnjaon kautta työn tuottavuutta samalla kun se kasvatti tehtaiden kokoa käyttääkseen hyväkseen mittakaavaetuja. Tuotanto keskittyi suuryrityksiin ja tuotannon kasvua vastasi (tehdastyöläisten) työllisyyden kasvu. Taylorismissa palkan jatkuvuus oli olennainen tekijä, joka takasi työvoiman saannin ja sen pysyvyyden – työvoimaa tarvitseva suurteollisuus ei voinut toimia päiväpalkan ja satunnaisten työsuhteiden avulla. Työpaikoilla vallitsi tiukka hierarkia ja kuri sekä tehtävien eriyttäminen (suunnittelun ja toimeenpanon, henkisen ja ruumiillisen työn ero) ja työn osittelu. Olennaista oli myös sukupuolituttanut työnjako: nainen kotona uusintaa, ylläpitää ja hoitaa, mies tehtaassa tuottaa ja luo uutta varallisuutta. Yhteiskunta oli suljettujen tilojen kuriyhteiskunta, jossa jokaisella oli paikkansa: määrättyyn aikaan, määrättyjä asioita määrätysä paikassa.

Tuotantorakenne keskittyi kestävien massakulutushyödykkeiden tuotantoon, mikä puolestaan suuntasi investointeja kiinteään pääomaan, koneisiin ja laitteisiin. Kulutustavaroiden lisääntyvä kysyntä teki mahdolliseksi uudet investoinnit, jotka tayloristisen tuotanto-organisaation oloissa merkitsivät uusia työpaikkoja ja kysynnän kasvua ja uusia investointeja. Siinä työn ja pääoman välille oli mahdollista aikaan saada kompromissi, joka perustui tuottavuushyötyjen jakamiseen. Toisin sanoen jakamalla tuottavuuden kasvua palkkojen ja voittojen kesken, voitiin sekä voitoja että palkkoja kasvattaa yhtä aikaa. Työn hinta ei ollut riippuvainen työttömyyden tasosta (markkinoista), vaan tuottavuuden dynamiikasta: jos tuottavuus nousee, täytyy myös työläisten ostovoiman kasvaa, jotta voidaan luoda tuottavuuden kasvua vastaavaa kysyntää. Valtion tehtävä oli taata tuotannon ja kulutuksen kasvun kehä, ei pelkästään tulosopimusten neuvottelujen tuomarina, vaan myös infrastruktuuriin kohdistuvien investointien ja sosiaalisten tulonsiirtojen epäsuoran tulonjaon kautta (koulutus, koti, terveydenhuolto). Kompromissin pohjalta syntyivät suhteellisen pysyvät yhteiskunnalliset ja taloudelliset sääntely-

mekanismit, joille tärkeimpien taloudellisten intressiryhmien käyttäytyminen perustui. Rahapolitiikassa ja rahoitusjärjestelmässä keskuspankit toimivat yhteistyössä kansallisten hallitusten kanssa ja ne kontrolloivat yksityisiä pankkeja, joiden kautta pörssiyhtiöiden rahoitusta säädeltiin. Kansallisvaltiot puuttuivat voimakkaasti talouteen tavoitteenaan täystyöllisyys ja pysyvät työpaikat. Fordismissa hyvinvointivaltio toimi *deficit spending* -perustalta. Valtio loi lisäkysyntää (talouden luomalle kysynnälle) tuottaakseen julkishyödykkeitä ja jakaakseen yhteiskunnallisesti luotua varallisuutta. Kysynnän vajeen kattajana toimi keskuspankki, joka viime kädessä loi tämän lisäkysynnän rahoittamiseksi vaaditun rahan. Tämä on hyvä muistaa kun ajatellaan tulevaisuuden sosiaaliturvan rahoittamista, esim. keskustelua perustulosta, keskustelua, jossa usein näyttää siltä, että moni fordistiseen malliin uskova ekonomisti ajattelee rahan olevan yksiselitteinen yhteenvedo varallisuudesta. Mikäli näin olisi, olisi tuskin yhtäkään yritystä ja yrittäjää olemassa, kuten Schumpeter muistaksemme opetti.

Tämä taloudellisen kasvun malli on ollut kriisissä 1970-luvulta lähtien. Kriisin yksi olennainen syy oli tuottavuuden kasvun pysähtyminen. Tayloristisessa organisaatiossa johtamisen, ohjauksen ja valvonnan kustannukset ja erilaiset epäsuorat kustannukset pyrkivät kasvamaan tuotantojärjestelmän kasvaessa ja muuttuessa monimutkaisemmaksi. Suuryritykset muuttuivat tehottomiksi ja byrokraattisiksi ja niitä oli laihdutettava. Toisaalta uusien sukupolvien tyytymättömyys tehdaskuriin, halu ja mahdollisuudet opiskella (massaälymystön synty) ja sekä yhteiskunnallisten konfliktien lisääntyminen vaikeuttivat työvoiman saantia. Tällä *subjektiivisellä elementillä*, ihmisten halulla pois tehtaista ja tehdaskurista, oli olennainen rooli kapitalismin muutoksessa. Se tavallaan hävitti tehtaan idean jo ennen kuin talouden finanssivetoistuminen ja tuotannon delokalisaatio kaatoivat tehdasrakennukset ja uudelleen järjestivät teollisuuskaupungit.

Uusliberaali ”deregulaatio” on siis osaltaan myös seurausta työläisten taisteluista, joita esimerkiksi ay-liike ei kyennyt kontrolloimaan fordistisen sopimuksen sille määräämissä puitteissa.

Yksi olennainen tekijä oli myös raaka-aineiden hinnan nousu, erityisesti öljykriisi sekä kansainvälisten finanssimarkkinoiden epävakauden lisääntyminen kun dollari irrotettiin kultakannasta. Myös kestokulutushyödykkeiden kysynnän kasvu alkoi osoittaa tyrehtymisen merkkejä. Tuotanto oli huonosti eriytynyttä ja liian standardisoitua. Lisäksi kansainvälisen kysynnän lasku kansainvälisten suhteiden epävakauden takia (”kylmä sota” ja maailman jakautuminen kahteen leiriin) toi oman osansa kriisiin.

Edellä kaavamaisesti lueteltujen ja tuotanto-organisaation tasolta nousseiden ongelmien ratkaisemiseksi kapitalistissa maissa aletaan kehittää joukkoa strategioita kriisistä ulos pääsyyn. Näillä strategioilla on suorat vaikutukset fordistiseen kompromissiin ja ohjausjärjestelmien toimintaan sekä valtion rooliin (mm. rahan luomisessa) – tekijöihin, joihin vasemmisto ei ole ollut halukas reagoimaan.

Ensimmäisenä voidaan mainita ay-liikkeen vallan kyseenalaistaminen. Jos työläisten kulutuskyky ja palkkojen nostaminen eivät enää vaikuttaneet positiivisesti kasautumiseen, niin ammattiyhdistysliike sopimuskumppanina menetti sen tärkeän aseman, joka sillä aiemmin oli ollut palkkakehityksen jatkuvuuden sekä työvoiman saatavuuden takaajana ja kontrolloijana. Kansainvälisen politiikan alueella tärkeäksi tuli energialähteiden (esim. öljy) parempi kontrolli. Thatcherin ja Reaganin kaudet pohjustivat muutosta. Hajauttamalla tuotantoa saatiin ay-liikkeen yhtenäisyys hajalle ja samalla kyettiin vähentämään epäsuoria kustannuksia. Alkoi myös joidenkin ei suoraan tuotantoprosessiin sidoksissa olevien taloudellisten tehtävien ”ulkoistaminen” (siivous, ylläpito, mainonta, laadun valvonta, tutkimus ja kehitys, logistiikka). Lisäksi, tuotannon joustavuutta lisäämällä kyettiin lisäämään tuotteiden muuntelumahdollisuuksia: samasta

tuotteesta voidaan tehdä eri versioita (”yksilöllisyyden” aika). Yritettiin myös yhdistää joustavuus korkeaan automaatioon, mikä takaisi tuottavuuden kasvun. Lisäksi hylättiin mekaaniset, joustamattomat, standardisoidut ja toistoa vaativat tekniikat ja tuotiin tuotantoon joustavat kommunikaatiotekniikat (siirtymä mekaanisista tekniikoista informaatiotekniikoihin, mikä tapahtui 1980–90 luvuilla ICT-konsultoinnin kulta-aikoina).

Uusien informaatiotekniikoiden ansiosta yrityksistä tuli teknologisesti joustavampia. Niiden riippuvaisuus määrätystä mekaanisesta tekniikasta heikkenee. Samalla kyetään tuotannolliseen joustavuuteen ja saadaan parempi tuntuma kysyntään. Suuryritykset alkavat kuntoilla ja laihduttaa ja keskittyä ”ydinosaamiseensa”. Nyt uudet investoinnit eivät enää lisää työpaikkoja, vaan vähentävät niitä. Syntyy myös joukko uusia suuryrityksen ja pienyrityksen suhteen muotoja. Työn joustavuutta lisätään ja uusia työsuhteiden tyyppisiä syntyy kuin sieninä sateella.

Työn joustavuudelle voidaan löytää erilaisia muotoja. Ensinnäkin se tapahtuu hajottamalla perinteisiä työtapoja uusien tekniikoiden sekä uusien organisaatiomuotojen avulla. Yritykset pyrkivät sekä ulkoistamaan osan toiminnoistaan, että avaamaan sisälleen uudentyyppisiä työn muotoja, kuten tulosvastuulliset projektit ja tiimit, joissa työntekijän henkilökohtaisella vastuulla ja työhön sitoutumisella on aiempaa tärkeämpi asema. Toiseksi niin sanottujen epätyypillisten työsuhteiden synty, kuten osa-aikainen, määräaikainen, oppisopimuskoulutettava, koeajalla työskentelevä. Vakituisen ja määräaikaisen työsuhteen väliin syntyy joukko uusia työsuhdetyyppejä. Kolmanneksi, itsenäisten, mutta taloudellisesti yrityksestä riippuvaisten, työntekijöiden määrän kasvu. Nämä uudet ”yrittäjät”, jotka pyrittävään yritystään vuoden tai kaksi jäävät työn muutoksen tutkimuksissa ja tilastoissa pimentoon, koska he eivät ole sen enempää vakituksessa kuin määräaikaisessa työsuhteessa. He ovat usein tosiasiallisesti yhden yrityksen alihankkijan asemassa.

Uusia työntekijätyyppejä ovat mm. eräänlaisessa ”valmiustilassa” olevat jotka astuvat heti kun saavat tilaisuuden esim. koulutuksesta suoraan töihin; muodollisesti itsenäiset työntekijät, mutta käytännössä yritykselle alisteiset (useimmiten yritykselle, joka on antanut heille potkut); erilaisten näennäisten tuotanto- ja palveluosuuskuntien jäsenet; ”epätyypillisissä” työsuhteissa työskentelevät; vuokratyöläiset, kotiaivustajat ja puhelintyöläiset.

Jos työsuhteiden tyypit vaihtelevat, niin yhtäläillä vaihtelevat työajat. Nykyään myös pienyrityksissä tuotanto on jatkuvaa. Yli-töiden määrä on lisääntynyt. Työntekijä kokee usein konkreettisesti työajan ja koko elämän toisiinsa sekoittumisen, kun hänen on oltava saavutettavissa tai kyettävä ”tarkistamaan vielä yks juttu”. Työhön sitoutumisen aika ja työaika ylipäätään lisääntyvät huolimatta siitä, että virallinen tilastoilla mitattava määrättyllä työpaikalla vietetty aika näyttäisikin lyhentyvän. Toisin sanoen työaika ja tuotantoaika eroavat toisistaan ja tuotantoaika on huomattavasti pitempi kuin palkkauksen perustana käytetty työaika.

Palkkausjärjestelmät muuttuvat joustaviksi ja palkkaa määritellään ”yksilöllisesti” eikä tehtävien mukaan. Samalla kaikki ”automaattisuus” katoaa palkkakehityksestä (palkankorotuksista, ikälisät jne.) ja palkka alkaa vaihdella. Palkka myös irtoaa tuottavuuden yleisestä kehityksestä ja se määrittyy enemmän ja enemmän suhteessa yrityksen etuun. Palataan myös takaisin esifordistiseen tilanteeseen, kun palkka menettää itsenäisen muutujan roolinsa ja alkaa määrittyä suhteessa työttömyyden tasoon työmarkkinoilla (osin työn muutosten takia). Työn joustavuus korostaa myös yksilöllisen sopimisen merkitystä kollektiivisen kustannuksella.

Joustavuuden lisääntymisellä on joukko yleisiä ja osin ristiriitaisia vaikutuksia. Katkeaa esimerkiksi sidos tuotannon kasvun ja työllisyyden kasvun sekä tuottavuuden kasvun ja työstä saadun tulon kasvun väliltä. 1970-luvun lopulta lähtien työläiset tietävät,

että uudet investoinnit eivät kasvata työllisyyttä. Erilaisten kansainvälisten tekijöiden merkitys lisääntyy talouden globaalistuessa ja vastaavasti kansallisvaltion merkitys heikkenee, minkä seurauksena keynesiläinen politiikka ja hyvinvointivaltion politiikat eivät toimi ja samalla erilaiset ”lokalismit” kasvattavat merkitystään. Tulonjako muodostuu ylipäättään ”hämärämmäksi”. Työn yhteismitallisuuden kadotessa saattavat lisääntyä myös sukupuolisen syrjinnän ja rasismien uudet muodot, jotka eivät kohdistu niinkään rotuun kuin siihen ”mikä sä oot”, siis persoonallisuuteen ja elämän mahdollisuuksiin.

Sergio Bolognaa ja Andrea Fumagallia seuraten kutsumme työn uusia muotoja ”toisen polven itsenäiseksi (autonomiseksi) työksi” ja niiden tekijöitä ”tietotyöläisiksi”, koska heidän työsäään yleiset tietokyvyt, vuorovaikutus ja verkostot muodostavat työntekijän subjektiivisuuden tai ”kulttuurin” perustan.

Tämä toisen polven itsenäinen työ – vastakohtana perinteiselle käsityöläisyydelle ja pienyrityksyydelle – syntyy tehtaan muuttuessa yritykseksi, siis kun tehdas tuotantolaitoksena irtoaa määrätyn tilan ja ajan rajoituksista tuotannon uudenlaisen automatisoinnin ja työvoiman vähentämisen seurauksena. Tehdas oli paikkaan sidottu, työ ja tuotanto tapahtuivat määrättyssä tilassa määrättyyn aikaan, yritys pyrkii sen sijaan muodostumaan tuotannon ja taloudellisen arvon ympäristöksi, joka käyttää hyväkseen koko yhteiskunnan tilaa ja ihmisten – yrittäjien – elämän koko aikaa. Kun välitön tuotantoprosessi menettää merkitystään, kun työtä ulkoistetaan palveluiksi ja kun kysyntää on vaikeampi ennakoida, tehdas ja sille luonteenomainen työvoiman kysyntä korvataan uudentyypisillä työmarkkinoilla, jotka nostavat tehtaan työvoimatarpeen rinnalle erilaiset ”yrityspalvelut”. Tehtaat korvautuvat yli koko alueen ja yhteiskunnan levittäytyvillä toisiinsa yhdistyneillä ja toistensa kanssa yhteydessä olevilla yrityksillä. Nämä – usein yhden - kahden ihmisen yritykset – tarjoavat palveluita toisille yrityksille. ”Yrittäjillä” tai pikemminkin

työläisillä on pitkät työpäivät, tilaajat riistävät heitä sumeilematta, heillä ei ole työttömyysturvaa, heiltä puuttuu täysin poliittinen edustus ja joutuvat kuvittelemaan itsenä menestyviksi pikkukapitalisteiksi. Heidän työnsä ei välttämättä ole olennaisesti muuttunut siitä, mitä he tekivät esim. tehtaassa, mutta nyt heillä on ”yrittäjänä” täysin toinen muodollinen asema suhteessa työnantajansa.

Ongelmat koskettavat suoraan työoikeutta ja yrittäjyyden/itsenäisen työn ja toisen palveluksessa tehtävän työn erottelua. Erottelu ei toimi ja siitä kiinnipitäminen on poliittisesti haitallista ja hämärtää koko muutoksen ymmärtämistä. Uudet tietöyläiset, toisen polven itsenäisen työn tekijät eivät ole satunnainen tai poikkeuksellinen kategoria työn maailmassa ja heidän työssään sekoittuvat itsenäisen työn ja toisen palveluksessa tehtävän työn piirteet. Pikemmin kuin poikkeuksena, heidän työtään on pidettävä nykytyön ideaalituypina, joka on usein todelliselta asemaltaan alisteista työtä toisen palveluksessa, mutta vetänyt päälleen itsenäisen yrittäjän naamarin. Mutta yhtä usein se on käytännölliseltä asemaltaan itsenäisen yrittäjän työtä, joka on puettu näennäisen palkkatyön kaapuun.

Toisen polven itsenäisessä työssä työn ”älyllisyys” kasvaa, mutta älyllisyyden kasvu ei merkitse sitä, että työ olisi laadultaan kvalifioituneempaa tai siinä vaadittaisiin erityislahjakkuutta. Ero kvalifioituneen, asemaltaan vahvan ja kvalifioitumattoman, asemaltaan heikon ja tehtäviltään vaihtelevan työvoiman välillä pikemminkin hämärtyy. Sen seurauksena siirrytään kvalifioituun ja kvalifioitumattomaan työhön jakautuneilta työmarkkinoilta prekaareihin työmarkkinoihin, jotka vaikuttavat työvoiman kaikkiin kategorioihin ja muuttavat myös työsuhteita. Toisen polven itsenäinen työläinen voi olla sekä hyvin koulutettu että prekaari. Hänen työssään on usein kyse yleisten inhimillisten tietokykyjen käytöstä. Älyllisyys ja kommunikatiivisuus ovat näkyvämpiä kuin aiemmin ja työ on usein informaation käsittelyä (esim. palvelu-

ketjuissa). Keskeisessä asemassa työssä ovat ”informaatiojärjestelmät”, siis tietoverkoston verkostot, joihin työntekijä on niin työssä kuin työn ulkopuolella sijoittunut. Työhön kasautuu nykyään paljon enemmän informaatiota kuin aiemmin ja myös kokoonpanohihnalla työläisen on osattava kirjoittaa tietokoneella, luotava informaatiota ja kyettävä tulkitsemaan sitä. Siksi tärkeään asemaan nousee suhde työläisen itsenäisesti hallitseman informaation palan (kyky valita informaatiota ja päättää, miten sitä käyttää) ja ”vieraantuneen” tai pelkästään reagoimaan vaativan ja ei itsenäisesti hallitun informaation välillä. Kuinka paljon työläisellä on oikeus tietää koko yrityksen toiminnasta, on olennainen kamppailukysymys työläiselle, koska tiedon määrä lisää hänen itsenäisyyttään ja korostaa hänen omaa arviointikykyään. Samalla sen pitäisi olla yritykselle merkittävä etu, koska työläinen kykenee itse arvioimaan ja jakamaan yrityksen toiminnan riskejä.

Etenkin vasemmiston kannalta olisi kuitenkin virheellistä nähdä toisen polven itsenäinen työ pelkästään yritysmuodon muutoksen ja ulkoistamisien negatiivisena seurauksena. Jos sen syntymistä ruokkivat suuryritysten tarpeet käyttää hyväkseen erilaisia itsenäisen työn positiivisia ulkoisvaikutuksia, työntekijöiden kasvanutta vastuuta tuotantoprosessista ja kykyä jakaa yrityksen riskejä paremmin, sekä työskennellä sitoutuneemmin, niin toisaalta siinä on havaittavissa työntekijän itsensä voimakas halu itsenäisyyteen ja oman elämänsä haltuunottoon, oman persoonallisuuden ja omien itsenäisten elämänmuotojen luomiseen. Unelma ”pärlätä omillaan” ja elää ”paremmin kuin me joudumme elämään”, unelma, jonka takia edeltävät sukupolvet säästivät ja panivat lapsensa kouluun, on myös uusien työläissukupolvien unelma, vaikka se ei jäsenyisikään eristäytymisenä tai vahvan identiteetin kaipuuna. Toisin sanoen, uudet toisen sukupolven itsenäisen työn tekijät, tietotyöläiset, eivät välttämättä katso taaksepäin menetettyyn palkkatyön paratiisiin. Heille itsenäisyyden kasvattaminen, itsenäisen toiminnan mahdollisuus ja

oma tieto muodostavat ammattitaidon ytimen ja myös välineen tulon saantiin.

Palkkatyösuhteessa on palkkansa saadakseen tehtävä sitä, mitä työnantaja määrää, ja yhä useammin yhteiskunnan tukema koulutus liittyy työmarkkinoiden juuri senhetkisiin tarpeisiin. Jos työkyvyn kehittämiseen ja ylläpitämiseen kuuluu osallistuminen koulutukseen, joka ei palvele juuri sillä hetkellä tehtävää työtä, jos siihen kuuluu sellaisten verkostojen ylläpitäminen, jotka eivät palaudu sen hetkessä työssä tarvittaviin verkostoihin, jos siihen kuuluu yhteistyö esimerkiksi yrityksen sen hetkisten kilpailijoiden henkilöstön kanssa, niin siihen on oltava oikeus. Ammattitaidossa on aina oltava enemmän kuin sen hetkisen tehtävän suorittamisen vaatii. Siinä jokainen teko kantaa rinnallaan toisin tekemisen mahdollisuutta ja mahdollisuutta olla tekemättä entiseen tapaan. Muuten se on pelkkä mekanisoitu menettelytapa eikä sen suorittaja anna itse työprosessiin mitään. Toisin sanoen työläisellä on oltava tietoa, joka ylittää yksinkertaisen käskyn toteuttamisen. Tämä työläisen tieto tai Marxin mainitsema ”vapaa toimeliaisuuden” (*free activity*) tila on yhä tärkeämpää itse tuotantoprosessille. Uusi postfordistinen työvoima tarvitsee kykyjä ja tietoja, jotka eivät ole valmiiksi odottamassa tai valmiiksi koneeseen koodattuja; se tarvitsee tietoja, jotka on jatkuvasti luotava ja joita on jatkuvasti uudistettava. Näihin toiveisiin pitäisi kyetä vastaamaan konkreettisten poliittisten aloitteiden kautta.

Työnantaja puuttuu yhä harvemmin työn varsinaiseen sisältöön, sen suorittamiseen vaadittaviin tietoihin ja taitoihin. Hän ei myöskään kontrolloi aktiivisesti työn suorittamisen vaiheita (projekteissa ja tiimeissä työskentelevälle ohjaus ja määräykset tulevat ”projektipäälliköltä” ja muilta työtovereilta, joilta puuttuu suoranainen direktio-oikeus, mikä muuttaa kontrollia horisontaaliseksi ja sosiaaliseksi). Työ ja tuottavuus työssä on pikemminkin itsenäistä kykyä koostaa tietyn päämäärän mukaisesti käytävissä olevia tiedollisia ja materiaalisia ”resursseja”, työvälineitä,

suhteita toisiin työntekijöihin ja tietoja ja taitoja. Työntekijän oletetaan olevan jonkinlainen kapitalisti, joka luo tuotannon koko yhteiskunnallisen organisaation, siinä tarvittavat koneet ja ohjaa sekä käskyytää vielä itseään tehokkaaksi tuottajaksi.

Työn kommunikatiivinen ulottuvuus, kyky työskennellä tiimissä, ottaa toiset huomioon, kyky jakaa tietoja jne. tuotannollisen yhteistyön perustana muuttaa radikaalisti yrityksen sisäistä rakennetta. Yrityksiä ja pääomaa koskevat teoriat perustuvat yleensä ajatukselle, että yritys edellyttää kolmea eri tuotannontekijää ja niitä vastaavia yhteiskunnallisia toimijoita: pääomaa, siis investoijaa, joka sijoittaa toiminnan aloittamiseen, johtamista tai työn ja tuotannon organisointia ja elävää työvoimaa. Yritys on siis yhteiskunnallinen organisaatio, yhteistoiminnan järjestelmä, jonka merkitys ei ole pelkässä tavaroiden tuotannossa markkinoille, vaan siinä, miten se onnistuu yhteistoiminnan ja erityisesti työn järjestämisen kautta tuottamaan lisäarvoa. Lisäarvon se tuottaa erityisesti tehostamalla työn käyttöä, laskemalla esimerkiksi työvoiman uusintamiskustannuksia ja sen hintaa. Kun työntekijä itse pyrkii määrittämään tuotannontekijöiden organisoijana ja kun kapitalistin tehtävä ei ole tuotannontekijöiden yhteiskunnallinen organisointi (ajan, tilan ja tehtävien järjestäminen), vaan nämä tehtävät ovat siirtyneet työntekijälle ja hänen kykyynsä panna töihin itsensä ja toverinsa asetelma muuttuu. Yritysmuotojen moninkertaistuminen ja yksilöllistyminen – ja työelämän muutoksen tilastoinnin harhat – sekä teoriat inhimillisestä pääomasta ja sosiallisesta pääomasta perustuvat sille, että työ ja pääoma samaistetaan. Työn ja pääoman eron hämartyessä pääoma samaistetaan erityiseksi henkilöksi, tämän ominaisuuksiksi ja henkilö on pääomaa eräänlaisena tuottavana ihmiskoneena, kuten tehdas ja sen koneet aiemmin, koneena joka järjestää ja ohjaa kykyjä ja taitoja. Samalla myös koulutuksen tavoitteet muuttuvat, koska nyt pyritään erityistaitojen sijaan ”kasvattamaan valmiuksia” tai potentiaalisuuksia. Valmiuksien arviointiin ja oppimiskyvyn ja

sopeutumiskyvyn arviointiin ei ole muuta keinoa kuin työntekijän persoonallisuuden arviointi, sen arvioiminen onko hän valmis alistumaan annettujen päämäärien toteuttamiseen, vai onko hän riskitapaus, joka saattaa yrittää asettaa itse päämääränsä tai jonka päämäärät ovat muita kuin työn suorittamisen tavoitteita (kuten esim. naisten työelämään sitoutumisen ympärillä käyty keskustelu omalla tavallaan kertoo: naiset ovat vähemmän työhön sitoutuneita kuin miehet, koska he ajattelevat myös perhettä ja lapsia; siksi he suostuvat heikompiin työolosuhteisiin ja loppujen lopuksi naisten siirtyminen työelämään heikentää perinteistä yhden elättäjän mallia ja tuo prekarisaation työpaikoille).

Marxia seuraten voitaisiin puhua ”arvolain romahtamisesta”. *Grundrissessa*, jaksossa, joka on otsikoitu ”Pääoman, tuotantoa hallitsevan muodon, hajoaminen porvarillisen yhteiskunnan kehittyessä”, Marx esittää oletuksen, jonka mukaan abstrakti tieto, ensisijaisesti tieteellinen tieto, mutta ei pelkästään se, on muuttumassa tärkeimmäksi tuotantovoimaksi. Yksi syy muutokseen on lisäksi tiedon itsenäisyys, sen riippumattomuus tavaratuotannosta. Abstrakti tieto syrjäyttää ositellun työn ja monotonisesti toistuvat työsuoritukset, siis teollisuustyön sen perinteisessä muodossa. Muutoksen seurauksena ”tuotannon ja rikkauden peruspilarina” ei esiinny enää ihmisen tekemä välitön työ eikä edes työaika, vaan ”yksilön yhteiskunnallinen kehitys”, se, että ihminen on olemassa ”yhteiskuntaruumiina”.

Marx puhuu ensisijaisesti kiinteäksi pääomaksi esineellistyvistä tiedosta, joka jähmettyy automatisoiduiksi konejärjestelmiksi. Ne ovat ”esineellistynyttä tiedon voimaa”. Tässä yhteydessä hän käyttää termiä *General intellect*, ymmärrys tai äly yleensä: ”*Kiinteän pääoman kehitys osoittaa, missä määrin yleinen yhteiskunnallinen tieto (Wissen, knowledge) on tullut välittömäksi tuotantovoimaksi, ja niin ollen osoittaa, missä määrin itse yhteiskunnallisen elämänprosessin ehdot ovat tulleet yleisen älyn (General intellect) valvontaan ja tulleet uudelleen muovatuiksi sen mukaisesti;*

missä määrin yhteiskunnalliset tuotantovoimat on luotu paitsi tiedon muodossa, myös yhteiskunnallisen käytännön, reaalisen elämänprosessin välittöminä eliminä". Marxin käyttämä termi "yleinen äly" osoittaa siis yhteiskunnallisen tuotannon uuden keskuksen muodostavien ja sen elintärkeitä tiloja ennalta järjestävien tietojen kokonaisuutta. Tiedot ovat astuneet suoraan paitsi tuotantoprosessiin niin koko elämänprosessiin. Mutta ennen kaikkea general intellect tarkoittaa niitä yleisiä ajattelun ja vuorovaikutuksen kykyjä, tietokykyjä, jotka muodostavat tietokykykapitalismin tuotannon todellisen keskustan ja joista käytävät kamppailut rakentavat uudelle kapitalismille uutta "Putilovin konepajaa" ja sen uusia työläisiä, työläisiä, jotka kykenevät haastamaan pääoman. Nyt tässä konepajassa koneet ovat kykyjä tietää, tuntea ja kommunikoida ja niiden käyttäjät tietäviä, tuntevia ja kommunikoiivia ihmisruumiita.

Yleisen yhteiskunnallisen tiedon ensisijaisuus tuotannossa merkitsee, että "vieraan työajan varastaminen, jolle nykyinen rikkaus rakentuu, osoittautuu surkeaksi perustaksi verrattuna tähän vastikään kehittyneeseen". Toisin sanoen työaika ja työ "välittömässä muodossaan" lakkaavat olemasta rikkauten lähde ja "vaihtoarvo lakkaa olemasta käyttöarvon mitta". Samalla katoavat rajat työn ja ei-työn, toiminnan ja ajattelun väliltä. Nyt "työläinen ei sijoita muovattua luonnonesinettä väljäsenenä kohteen ja itsensä väliin, vaan hän sijoittaa teolliseksi muokkaamansa luonnonprosessin välineeksi itsensä ja hallitsemansa epäorgaanisen luonnon väliin".

Kehitys muuttaa voimakkaasti sitä, miten työtä on ajateltava, mikä on käskemisen, johtamisen ja työn ohjaamisen asema suhteessa esimerkiksi perinteiseen teollisuustyöhön, jossa työ oli tilaan ja aikaan ja tiettyihin tehtäviin sidottua. Nyt itseorganisointumisen ja itsensä töihin pakottaminen korvaavat tehtaanoorganisaation ja työnjohdon. Sen sijaan, että työntekijä kamppailisi ulkoa tulevia käskyjä vastaan, hän tuntee ristiriidan sisä-

senä kamppailuna omista kyvyistään ja omasta ajastaan. Toisin sanoen, itsenäisyyden tai autonomian ja alistumisen väliset suhteet määrittyvät uudelleen ja määrittävät myös ”tietotyöläisen” tai toisen polven itsenäisen työläisen poliittista subjektiivisuutta tavalla, joka poikkeaa ”massatyöläisen” subjektiivisuudesta. Emme siis näe itsenäisyyden tarvetta ja itseorganisoitumisen kykyjä emmekä niin sanottua itsevalorisaatiota pelkäämään työntekijän kannalta positiivisena seikkana olosuhteissa, joille on luonteenomaista niiden kääntyminen itsen ja toisten kontrolloinniksi sekä työtoverien hyväksikäyttöksi.

YHTEENVETO

Voimme listata hyvin lyhyesti joitakin toisen polven itsenäisen työn luonteenpiirteitä suhteessa tilaan ja aikaan, piirteitä, jotka nähdäksemme vaikuttavat tai joiden tulisi vaikuttaa vasemmiston politiikkaan.

Ensinnäkin on havattavissa työtilan tai tuotantotilan muutos. Esimerkkejä muutoksesta ovat tarve ennakoida tuotteiden kysyntää, palveluketjujen rakentaminen, erilaisten toimintojen ulkoistaminen, tuotantoprosessin yleinen laihduttaminen, uusien tekniikoiden antama mahdollisuus murtaa liukuhinnan vaatimien työvaiheiden ajallinen peräkkäisyys ja mahdollisuus tehdä eri vaiheita yhtä aikaa tai mielivaltaisessa järjestyksessä. Tehdas on hajonnut erilaisia horisontaalisia ja vertikaalisia komponentteja järjestäväksi verkostoksi. Nykyään voidaan puhua työn tilallisesta rajattomuudesta. Esimerkiksi ulkoistamisten ja uudelleen järjestelyjen kautta siivouksesta tai kunnallispalveluista pyritään tekemään määrätystä tilasta riippumattomia toimintoja. Myös yritysten sisään pyritään luomaan projektityön ja tiimityön kautta tilaltaan ja miehitykseltään vaihtelevia työyhteisöjä. Muutoksen seurauksena on vaikea sanoa, missä jokin tuote loppujen lopuksi tehdään, missä työ oikeastaan tapah-

tuu. Tuotannon rajattomuus, sen tilallisen läheisyyden murros, joka näkyy muun muassa tuotannon delokalisaationa, on vienyt kansallisvaltiolta suuren osan sen kyvystä säädellä tuotannon ja kulutuksen suhdetta ja mahdollisuuksia puuttua tulonjakoon. Mutta työn tilallinen rajattomuus on myös murentanut teolliselle yhteiskunnalle tärkeää työpaikan ja kodin eroa. Uusi suhde elämän ja työn välillä näkyy kodin ja työpaikan tasolla työn muuttumisessa kotityön kaltaiseksi erilaisten ja ristiriitaisen osien järjestämiseksi ja työajan organisoimisena elämän ajan sisällä. Samalla jaottelu tuottavan ja uusintavan työn välillä muuttuu epäuskottavaksi.

Jos tuotantotila on menettänyt tarkat rajansa, niin myös työaika on hankalasti määriteltävissä, tai tuotantoaika sekoittuu koko elämän aikaan.

Työajan järjestäminen ja työpäivän säätely olivat tärkeässä asemassa teollisessa kapitalismissa. Palkkaneuvottelut koskivat palkkatyön ajasta saatua korvausta. Nykyään työaika työntyy elämän huokosiin ja elämänaika sekoittuu työaikaan koulutuksessa, itseopiskelussa, kokouksissa, suunnittelussa, jopa kuntoilussa. Työaika on pikemminkin loputonta ja vailla selkeitä rajoja.

Rajojen hämärtyminen koskettaa myös sitä, mitä tehdään: työtehtävät muuttuvat epämääräisiksi ja määrätystä suorituksista on siirrytty yhä enemmän projektien läpiviemiseen, palveluketjujen hoitamiseen, erilaisen informaation käsittelyyn ja kontekstien hallintaan; työtä tehdään tiimeissä ja projekteina ja niiden sisällä tehtävät saattavat kerta kerralta vaihdella.

Työtehtävien jatkuvan vaihtelun, työtilan vaihtelun ja työajan vaihtelun rinnalle voidaan nostaa vielä yksi vaihtelevuuden tai epämääräisyyden elementti: työn tekijä, sen subjekti vaihtelee tai muuttuu epämääräiseksi. On vaikea sanoa, kuka on varsinainen tekijä, kun tuotanto muodostuu ympäri yhteiskuntaa sirotelluista tilan, ajan, toiminnan ja subjektien (ihmisten) alati muotoaan muuttavista koosteista tai sommitelmista.

Nämä muutokset muuttavat työmarkkinoita sekä sitä kenttää ja niitä tapoja ja tavoitteita, joilla politiikka nykyään joutuu toimimaan.

Nostamme esiin vain joitakin mielestämme olennaisia muutoksia, jotka voidaan hahmottaa seuraavien kysymysten ja vastausten kautta:

Missä työtä nykyään tehdään ja tuotetaan? Missä tahansa tai mahdollisesti kaikkialla.

Milloin työtä tehdään ja tuotetaan vaurautta? Milloin tahansa tai mahdollisesti aina.

Mikä on työtä ja tuottavaa? Mahdollisesti mikä tahansa.

Mitä tehdään kun tehdään työtä? Mahdollisesti mitä tahansa.

Kuka tekee työtä ja tuottaa? Mahdollisesti kuka tahansa, jokainen.

Oire työn maailman muutoksesta on se into, jolla kapitalistiselle yhteiskunnalle perustavasta omistusoikeudesta nykyään keskustellaan ja lainsäädännölliset toimenpiteet, joilla sitä yritetään uudelleen määritellä. Kun on vaikea sanoa missä, milloin, mikä ja kuka tuottaa ja tekee "oikeata työtä", yrittävät kapitalismi ja oikeisto asettaa rajoja ja luoda niukkuutta määrittelemällä uudelleen omistusoikeutta, liikkumisoikeutta ja tietoon sekä kulutukseen pääsyn oikeuksia. Kamppailut siitä, mihin asti työantaja voi valvoa ja kontrolloida työntekijänsä elämää (tupakointikielto, huumeetstit, krapulassa töihin tulon kielto, ulkonäkömääräykset jne.), missä ja milloin saa liikkua, mitä saa tietää, ovat nykyään jokapäiväisiä. Ja jos jossain, niin näissä kamppailuissa vasemmisto ei saisi "jättää ihmistä yksin". Tilanne muistuttaa muutaman sadan vuoden takaista niin sanotun alkupe räisen kasautumisen aikaa. Tuolloin, "orjakapitalismin" aikaan, rikosoikeudella oli tärkeä merkitys työläisten työhön pakottamisessa: vaikka perustuslaki ja yksityisoikeus takasivat yksityishenkilölle mahdollisuuden myydä työvoimaansa, ne eivät kuitenkaan pakottaneet häntä siihen. Tarvittiin irtolaislainsäädäntö

ja köyhäintaloja (”work houses”) poistamaan kannustinloukkuja ja ohjaamaan maattomia töihin tehtaisiin. Mutta tarvittiin myös kapitalismin analyysia, ammattiyhdistyksiä ja sosialistista aatetta kertomaan, että kyse ei ollut moraalilaista tai ikuisesta hyvän ja pahan taistelusta.

Työn uudelleen määrittely muuttaa työtä kohti mitä tahansa yhteiskunnallista toimintaa ja sitä kautta työväenliikkeet muuttuvat, se kyseenalaistaa sukupuolittunutta työnjakoa, jonka ympärillä käydään nykyään tärkeätä yhteiskunnallista kamppailua ja se muuttaa työmarkkinoiden luonnetta murtaessaan niiden kansallista kehystä ja luodessaan vääjäämättä globaalistuneita työmarkkinoita.

Yhteiskunnan tilassa vasemmisto on viime vuosina ollut sokea poliittisen järjestelmän ja valtiomuodon muutoksen todellisuudelle: nykyään rikosoikeus, ei perustuslaki tai yksityisoikeus, on uutta poliittista muotoa ja kansalaisuutta luova väline. Sen avulla puututaan yhteiskunnan tilaan ja siinä elävien ja työskentelevien ihmisten aikaan. Se on myös perustuslain takaamien oikeuksien hajottamisen käytäntö ja aktiivisen ”oikeudellisen puuttumisen” väline (jonka sisällä on koko ajan enemmän ja enemmän raivattu tilaa viranomaistoiminnan vapaudelle). Juuri rikosoikeuden ensisijaisuus työn, tuotannon, liikkumisen ja tiedon jakamisen käytännöissä kertoo, että elämme siirtymävaihetta kahden eri kapitalismin välillä.

KIRJALLISUUTTA

Aglietta, Michel: *A Theory of Capitalist Regulation: The US Experience*. New Left Books, London 1979.

Bologna, Sergio & Fumagalli, Andrea (toim.): *Il lavoro autonomo di seconda generazione. Scenari del postfordismo in Italia*. Feltrinelli, Milan 1997.

Boyer, Robert: *The Future of Economic Growth. As New Becomes Old*. Edward Elgar Publishing 2004.

Corsani, Antonella: ”Kohti poliittisen taloustieteen uudistamista. Vanhat

- käsitteet ja teoreettinen innovaatio”. Suomentaneet Jussi Vähämäki, Mikko Jakonen, Anna Helle, Eetu Viren. Megafoni-verkkolehti. <http://megafoni.kulma.net>.
- Foucault, Michel: *Sécurité, territoire, population. Cours au Collège de France (1977-78)*. Gallimard/Seuil, Paris 2004. Ilmestyy suomeksi keväällä 2009 (Tutkijaliitto).
- Jakonen, Mikko & Peltokoski, Jukka & Virtanen, Akseli (toim.): *Uuden työn sanakirja*. Tutkijaliitto, Polemos-sarja, Helsinki 2006.
- Kettunen, Pauli: *Työjärjestys. Tutkielmia työn ja tiedon poliittisesta historiasta*. Tutkijaliitto, Helsinki 1997.
- Marazzi, Christian: *Pääoma ja kieli*. Suomentanut Riitta Kyllönen. Tutkijaliitto, Polemos-sarja, Helsinki 2006.
- Marx, Karl: *Pääoma: kansantaloustieteen arvostelua. Osat 1–3*. Suomentaneet O.V.Louhivuori ja Antero Tiisanen. Edistys, Moskova 1979–1980.
- Marx, Karl: *Vuosien 1857–1858 taloudelliset käsikirjoitukset (”Grundrisse”), osa 2*. Suomentanut Antero Tiisanen. Progress, Moskova 1986.
- Virno, Paolo: *Väen kielioppi*. Suomentaneet Inkeri Koskinen, Joel Kaitila, Eetu Viren. Tutkijaliitto, Polemos-sarja, Helsinki 2006.
- Virtanen, Akseli: *Biopoliittisen talouden kritiikki*. Tutkijaliitto, Polemos-sarja, Helsinki 2006.
- Vähämäki, Jussi: *Kuhnurien kerho: vanhan työn paheista uuden hyveiksi*. Tutkijaliitto, Helsinki 2003.

II Vasemmisto ja työ

Työ on edelleen vasemmiston projektin keskiössä. Työ luo yhteiskuntaa, jossa elämme ja sitoo yhteen toimeentulon ja tuotannon muutoksen tärkeitä teemoja. Mutta liian usein vasemmistossa työ ymmärretään pelkäksi palkkatyöksi ja unohtetaan palkkatyö historiallisena ilmiönä, ja palkkatyöstä tehdään ainoa ja universaali (tuottavan) työn muoto. Esimerkiksi SDP on ”työn puolue”, mutta selvästi nimenomaan palkkatyön puolue. Sama koskee yhtä lailla Vasemmistoliittoa. Käsitys työstä pelkkänä palkkatyönä sulki aikaisemmin ja sulkee edelleenkin esimerkiksi naiset ja heidän kokemuksensa palkkatyön puolueiden ulkopuolelle sikäli kuin naiset eivät toimi perinteisen teollisen ja yksinomaan tuotavaksi toiminnaksi ymmärretyen palkkatyön alueilla. Naiset ovat aina tehneet työtä ja kuitenkin heitä on pidetty tuottamattomina (”työttöminä”). Naisten työ esimerkkinä markkinoiden ulkopuolisesta työstä, tuotannosta ja vaihdosta, on ollut ja on edelleen näkymätöntä (ja jota yhä edelleen on vaikea ”mitata”, koska sillä ei ole selkeää markkinoille sopivaa tavaramuotoa) niin vasemmistolle, taloustieteilijälle kuin poliitikolle. Kun käy selväksi vastaavuus (tavara)tuotannon ja työvoiman tuotannon (”uusintamisen”) välillä ja kun aletaan vaatia, että ”uusintamistyölle” annetaan arvo, on myös selvää, että ”palkkatyöttömyydellä” ei ole

merkitystä. Tai työttömyydellä on merkitys vain tilanteessa, jossa työ saa arvon markkinoiden kautta, siis vain kun vaihdettavuus tai markkinakelpoisuus on tuottavan työn muoto ja varallisuuden mitta eikä yhteismitattomalla, työntekijän ruumiilliseen olemassaoloon ja kokemukseen sidotulla työsuorituksella ole arvoa.

On sitten kyse palveluista tai hoitotyöstä, ne nähdään edelleenkin tuottamattomina uuden varallisuuden luomisen näkökulmasta ja niiden tekijät vain todellisen ”oikeaa työtä” tekevän työläissubjektin liittolaisina, joita on säälettävä ja autettava. Mitään todellista, mitään uutta ne eivät tuo sen enempää työn maailmaan kuin ”luokkakompositioonkaan”. Jos vasemmisto haluaa avautua, niin epäilemättä juuri sukupuolituneen työnjaon teemojen sekä tuotannon ja uusintamisen erottelujen ajattelun kautta sillä on mahdollisuus löytää sitä uutta ”subjektiivisuutta”, uusia yhteiskunnallisia toimijoita, jotka eivät välttämättä kuitenkaan määriyty vanhan sukupuolituneen työnjaon mukaan.

Mielestämme tuottavan ja tuottamattoman työn välisestä erottelusta luopuminen on vasemmiston kohtalonkysymys, koska siinä kietoutuvat toisiinsa kapitalistisen tuotantotavan historiallisten vaiheiden (kasautumismuotojen) analyysi ja niitä vastavien politiikan muotojen sekä ”subjektiivisuuden sommitelmien” (”liittolaisuuksien”) luominen.

Työ on kyllä vasemmiston poliittisen projektin keskiössä, mutta usein iskulauseina, kuten ”työ on kaiken rikkauden lähde”, kuten *Ilta-Sanomat* julisti kesällä 2007 pääkirjoituksessaan tuomitessaan perustulon – ilmeisesti kirjoittajan lainkaan tietämättä, että juuri tuo sama lause herätti Marxin kiukun kun sitä yritettiin kirjata Saksan työväenpuolueen ns. Gothern ohjelmaan 1800-luvulla. Vasemmistoliiton asiakirjoista löydämme saman asian hieman toisin sanottuna: ”varallisuus perustuu tehtyyn työhön”. Marx vaatii tiukasti tarkentamaan sitä, mitä työllä tarkoitetaan. Saman joudumme vaatimaan mekin, koska ”työtä”

ja sen erityispiirteitä ei useimmiten määritellä tarkemmin, vaikka uudelleenmäärittelyä aina silloin tällöin vaaditaankin. Vasemmisto vaatii kaikille työtä, oikeutta työhön. Se näkee palkkatyön väylänä ihmisarvoiseen elämään ja täysivaltaiseen kansalaisuuteen. Työn merkitys jää määrittelyissä pelkästään abstraktiksi ja moraaliseksi vetoomukseksi: ”jokaisella on oikeus tulla toimeen omalla työllä”. Työn tehtävänä on edustaa jotakin ”todellista” vastakohtana joidenkin toisten toimettomuudelle, ei-todellisuu-delle. Vaikka työ määriteltäisiin jossakin laajemmassa mielessä, sen perustana on aina perinteinen käsitys palkkatyöstä yksilöiden suorittamana näkyvänä toimintana, joka tuottaa markkinoilla vaihdettavia tuloksia. Nykyään tuotannon keskiössä on kuitenkin työ tai tuotanto, joka on luonteeltaan näkymätöntä ja kollektiivista, sen tulokset eivät ole edes ”aineettomia” esineitä (kuten taideteoksia) vaan yhä usemmin ihmisten välisiä suhteita, kuten palveluja ja hoivaa, joihin on vaikea soveltaa yksiselitteisiä työajan ja työtehtävien määreitä ja joissa työntekijän pelkkä läsnäolo on tärkeässä asemassa.

Ylen suuressa puheenjohtajaneelissa ennen kevään 2007 eduskuntavaaleja keskusteltiin työn muutoksesta. Vasemmistoliiton Martti Korhosta lukuunottamatta kukaan puheenjohtajista ei suostunut viime kädessä kyseenalaistamaan teollisesta yhteiskunnasta tulevaa tuottavan työn määritelmää, vaikka työsuhteiden muodon muuttuminen tuotiinkin esiin. Vasemmistoliiton lisäksi vihreät ovat Suomessa pyrkineet edustamaan tiettyjä taloudellisesti tuottamattomiksi leimattuja ryhmiä ja tuomaan esiin vaihtoehtoisia käsityksiä tuottavuudesta tai yhteiskunnallisen arvon syntymisestä. Kuitenkaan näissäkään keskusteluissa ei ole otettu vakavasti sitä, että työn luonne on nykyisin välittömästi yhteiskunnallista, siis luonteeltaan kollektiivista ja verkostomaista, ajallisesti epämääräistä ja tilallisesti rajatonta. Liian usein vasemmisto on pyrkinyt puolustamaan ainoastaan ”kunnollisia” ja yksilöllisesti mitattavina suorituksina näkyviin tulevia työpaikkoja.

Vasemmisto puhuu palkkatyöyhteiskunnan kriisistä, mutta näkee sen ainoastaan työsuhteen muotoa koskevana, siis vakituisen palkkatyön kriisinä eikä palkkatyömuodon kriisinä ylipäätään. Ainoana positiivisena ratkaisuna palkkatyön kriisiin se esittää työajan lyhentämistä, jonka tarkoituksena on lisätä työpaikkojen tai työllisten määrää. Kuitenkaan tämä analyysi ja siihen liittyvät ratkaisut eivät tavoita sitä, mistä palkkatyön kriisissä tuotannon määrätyn organisoinnin muodon (rahan tekeminen materiaalisten tavaroiden välityksellä) kriisinä on kyse. Palkkatyölle työntekijän kannalta keskeistä oli työajan ja vapaa-ajan erottaminen, siis työn ulkopuolisen ajan jääminen todella työn velvoitteista vapaaksi. Palkkatyö käsitettiin laadullisesti homogeenisena, mekaanisena suorituksena, joka ajallisesti rajoittuu tietyn rahallisesti korvatun ajan sisälle. Uudessa työssä näin ei kuitenkaan ole, kaikista suorituspalkkauksen muodoista huolimatta. Tai oikeastaan juuri ne ovat osoituksia palkkatyön kriisistä. Työn muuttuessa ajallisesti mitattomaksi ja heterogeeniseksi, siis työn ja vapaa-ajan välisen eron hälvennyessä, työajan lyhentäminen saattaa käytännössä merkitä vain sitä, että palkitun ja palkitsemattoman ajan välinen epäsuhta kasvaa. Siis palkitun ajan, työajan osuus päivästä vähenee, mutta työhön ja tuotantoon laitettu elämä ei tietenkään ”vähene”.

RANSKA

Ranskalaisen prekarisaatiota ja työajan lyhentämistä koskevan keskustelun läpikäyminen valaisee erittäin hyvin näitä ongelmia.

Ranskassa keskustelu prekarisaatiosta nousi esiin tietenkin kevään 2006 aikana nuorten työntekijöiden ensimmäisen työsuhteen ehtoja heikentämään pyrkineen lakiesityksen vastaisten mellakoiden yhteydessä. Suurin osa prekaarisuutta koskevista julkisista puheenvuoroista keskittyi ”vastustamaan prekaarisuutta” (”tous ensemble contre la precarité”), joka nähtiin ennen kaikkea

nuorille ominaisena tulevaisuutta koskevan epävarmuuden muotona ja ”epätavallisten työsuhteiden ” lisääntymisenä. Oppositiossa oleva sosialistipuolue vaati lain peruuttamista ja vakituisten työpaikkojen järjestämistä nuorille. Kuten Suomessa, ratkaisuna prekarisaation tuottamiin ongelmiin nähtiin paluu vanhaan ”oikeus työhön” -ajatteluun.

Mielenosoitukset onnistuivat kaatamaan pääministeri de Villepinin ajaman lain, mutta ne eivät kyenneet muotoilemaan mitään positiivisia vaatimuksia, jotka kykenisivät parantamaan prekaarin työvoiman neuvotteluasemaa. Kevään 2006 tapahtumien jälkeen ranskalaisen vasemmiston piirissä onkin käyty lisääntyvää keskustelua työstä, työmarkkinoiden muutoksesta ja työn merkityksestä vasemmistolaiselle politiikalle. Eri vasemmistolaisia tutkijoita ja intellektuelleja yhteen kokoavalla Mouvements-sivustolla käytiin syksyllä 2007 keskustelua erilaisten kysymysten kautta siitä, mitä vasemmisto nykyään on tai mitä sen pitäisi olla. Yksi eniten vastatuista kysymyksistä oli: ”tuleeko työn olla vasemmiston poliittisen projektin keskiössä”? Keskustelu työstä ja sen määrittelystä kertoo hyvin, että vasemmiston näkökulma erityisesti työn muutokseen ja työsuhteiden prekarisaatioon on ongelmallinen.

Otamme esimerkin parhaasta päästä, jotta keskustelun kehys kävisi selväksi aloittamalla hieman kauempaa. Sosiologi Robert Castel kirjoitti *Le Monde* (29.04 2006) lyhyen artikkelin otsikolla ”Et maintenant l’*precariat*’...”. Castelin artikkeli tuo hyvin esiin vasemmiston vaikeuden ymmärtää tai hyväksyä työn ja tuotannon muutoksia ja korjata niiden pohjalta yhteiskunta-analyysiaan. Castelin puheenvuoro liittyy suoraan Ranskan kevään 2006 mielenosoituksiin ”ensimmäistä työ sopimusta” (CPE) koskevaa lakimuutosta vastaan. On myös hyvä muistaa, että vasta kevään ja kesän 2006 kuluessa prekaarisuus tuli niin Ranskassa kuin Suomessa – kiitos *EuroMayDay*-mielenosoituksen – viralliseksi ja *sosiologiseksi ongelmaksi* (prekaarisuuden teema löytyi mm.

EU:n 7 puiteohjelman luonnoksista kesällä 2006). Siihen ottivat Suomessa kantaa nuorisotutkijat, sosiologit ja poliitikot aina pääministeriä myöten. Ja, kuten nykyään useimmiten on asianlaita tietämättä asiasta mitään.

Emme pidä Castelia marginaalisena kirjoittelijana. Hän on Pierre Bourdieun ja Michel Foucault'n oppilas.

Robert Castelin mukaan työn status on muuttumassa ja uusi aika on alkamassa: työtä mihin hintaan hyvänsä ja työolosuhteista piittaamatta (*"le travail pour le travail"*). Työntekijällä ei ole mitään sanottavaa työnsä laatuun tai työstä saatavaan kompensatioon. Prekaarisuudesta on tulossa pysyvää, se muuttuu työn organisoinnin *"regulaariksi"* muodoksi eikä siitä voida enää puhua välivaiheena pysyvään työsuhteeseen. Noin 10 % kehittyneiden länsimaiden aktiivisesta, työikäisestä väestöstä on ilman työtä ja mikäli tilanne säilyy nykyisellään, pysyykin koko ikänsä ilman työtä. Castel tekee vakuuttavan johtopäätöksen: *"ensimmäistä työsopimusta"* koskeva lainmuutos oli osa strategiaa, joka täystyöllisyyteen pyrkimisen sijaan haluaa institutionalisoida prekaarisuuden, siis sellaiset työn tavat ja muodot, jotka eivät täytä työlle asettamiamme odotuksia, kuten riittävä korvaus eläimeen tai työn antama itsenäisyys ja sosiaalinen turvallisuus. Tätä prekaarisuuden institutionalisoimista tukee työn muuttaminen itseisarvoksi – kuten Suomessa tapahtui v. 2006 aikana – ja kaiken toimettomuuden ja ei-työn tai palkkatyön ulkopuolisen toiminnan tuomitseminen laiskuutena. Castelin mukaan täystyöllisyyden yhteiskuntaa ollaan korvaamassa *"täysaktiivisuuden"* yhteiskunnalla, *"aktiivisella yhteiskunnalla"*, jossa – jotta ei olisi paha köyhä – on hyväksyttävä mikä työ tahansa. Oikeisto pyrkii siis muuttamaan työn sellaisenaan arvoksi.

Vuonna 2007 Castelilla näyttäisi olevan hyvin samankaltainen käsitys tilanteesta. Hän asettaa puheenvuorossaan *"La valeur travail ne peut être inconditionnelle"* (Työ ei voi olla ehdoton arvo) vastakkain oikeiston ja vasemmiston käsityksen työstä. Hänen

mukaansa oikeisto korostaa työtä arvona hinnalla millä hyvänsä. Työ on ainoa ihmisarvon lähde ja ihmisten on tehtävä palkkatyötä, jotta he eivät olisi ”joutilaita” ja ”eläisi yhteiskunnan kustannuksella”. Esimerkiksi politiikan tutkija Pierre Rosanvallon on Ranskassa esittänyt jopa eräänlaista ”kansalais sopimusta” (*contrat civique*), jonka avulla hän yrittää antaa filosofisen oikeutuksen ehdolliselle sosiaaliturvalle. Tosin Suomessa myös vihreät ja SDP ovat korostaneet työtä pelkkänä arvona. Taustalla on ajatus, että ihmisillä ei ole vain oikeuksia, vaan he ovat myös ja ensisijaisesti kansalaisia, eivät pelkkiä avun ja tuen kohteita, ja kansalaisina heillä on ”velvollisuuksia”. Työttömien on vähintään osoitettava tekevänsä kaikkensa saadakseen työtä, jotta he erottuisivat ”huonoista köyhistä”. Tältä pohjalta työllistämisen keinona käytetään työllistämiskynnyksen madaltamista, palkan ja työehtojen heikentämistä niin alhaiselle tasolle, että työnantajalle tulee kannattavaksi palkata kenet tahansa. Näin saavutettu täystyöllisyys ei kuitenkaan Castelin mielestä ole aitoa täystyöllisyyttä, koska työ ei takaa tekijälleen mitään perusoikeuksia eikä arvokkuutta työn ulkopuoliselle elämälle, siis mahdollisuutta vapaa-aikaan. Olemme samaa mieltä kuin Castel, työ ei voi olla itseisarvo tai pelkkä moraalinen arvo. Työllä on oltava myös välineellinen tehtävä, muuten sen tekeminen on pelkkää pakkoa eikä sen tekijää kiinnosta työn kehittäminen.

Castelin mukaan vasemmiston poliittisen projektin on perustuttava työlle, kuten se aina on perustunut, mutta ei ehdottomana arvona vaan pikemminkin välineenä arvokkaan elämän mahdollistamiseen. Hänelle työn – siis palkkatyön, koska Castelkaan ei tee mitään erotteluja palkkatyön ja muiden taloudellisen toimeliaisuuden muotojen välille – on oltava vasemmiston tavoitteena, koska ”muutakaan keinoa yhteiskunnallisten subjektien taloudellisen ja sosiaalisen itsenäisyyden takaamiseksi ei ole löydetty”. Ikään kuin muita tulon muotoja kuin palkkatulo ei olisi lainkaan olemassa! Castelin näkemyksen mukaan on

kuitenkin kiinnitettävä tarkempaa huomiota työn laatuun, siihen että tarjottu työ todella mahdollistaa taloudellisen itsenäisyyden, sosiaalisen arvokkuuden ja laadukkaan vapaa-ajan. Uusi kapitalismi on Castelin mukaan vienyt työltä tämän statuksen. Niinpä vasemmiston olisi pyrittävä rakentamaan ”uusi yhteiskunnallinen kompromissi”, jossa tuottavuushyötyjä jaettaisiin työntekijöille samaan tapaan kuin keynesiläisessä sääntelyjärjestelmässä.

Castel ei kuitenkaan analyysissä pääse käsiksi työn luonnetta koskevaan syvempään muutokseen. Tämä heijastuu myös hänen tekemiensä ehdotusten sisältämissä ongelmissa.

Vaikka Castelin analyysi ja hänen johtopäätöksensä ovat vakuuttavia, näyttää hän silti pitävän prekarisaatiota loppujen lopuksi *poikkeuksellisenä* suhteessa normaalin työn maailmaan. Eikä se institutionalisoinnin myötä muutu normaaliksi, vaan laajetessaankin säilyy poikkeuksellisenä. Emme halua kääntää Castelin asetelmaa nurin ja väittää, että prekarisaatio on normaalia ja prekaarit työsuhteet normaaleja tai vähintäänkin malli uusille työsuhteille, vaikka näin voisi huoletta väittää kapitalismin historiaa tarkastelemalla. Sen sijaan haluamme päästä eroon normaalin ja poikkeuksellisen vastakkainasettelusta ja normalisaation logiikasta nykykapitalismille olennaisena hallinnon muotona. Nykykapitalismi pyrkii hallitsemaan heterogeenista heterogeenisena, erilaisia erilaisina eikä se pakota erilaisia samanlaisiksi. Poikkeuksen käsite ei siinä enää ole käyttökelpoinen.

Sosiologisessa prekarisaatiota koskevassa keskustelussa, joka on värittänyt myös vasemmistolaisia näkemyksiä, on ollut valalla kaksi suhtautumistapaa: a) prekarisaation kieltäminen ja sen näkeminen väliaikaisena tilanteena, jonka syyt ovat työmarkkinoiden tämänhetkisessä tilanteessa ja jonka merkitystä liioitellaan; b) prekarisaation näkeminen poikkeuksellisenä ja ”prekariaatin” hyväksyminen erityisenä sosiologisena kategoriana, institutionalisoituna, mutta silti poikkeuksellisenä, epätyypillisenä.

Kummassakaan tapauksessa prekaarisatiota ei yhdistetä kapitalistisen kasautumisen analyysiin ja varallisuuden luomisen muutoksiin, vaan se on tulos esimerkiksi oikeusvaltion periaatteiden rapautumisesta tai poliittisen kontrollin korvaamisesta taloudellisella ohjauksella. Mutta ennen kaikkea poikkeuksen käsitteen avulla ei kyetä ymmärtämään prekaarien kokemusta, se jättää sivuun (uuden) subjektiivisuuden muodostumisen ja näkee prekaarit työläiset pelkästään erilaisten (auttamisen) toimenpiteiden kohteena. Kohteena on useimmiten nuori, parhaimmassa tapauksessa nuori nainen, joka pitää auttaa epämääräisestä, epätyypillisestä, väliaikaisesta tilanteesta tyypilliseen ja pysyvään tilanteeseen, vanhempiensa taloudesta uuden miehensä tai perheensä talouteen. Mielestämme poikkeuksen käsite on vasemmistolle edelleenkin tuhoisa, kuten se oli 1920-30 -luvulla. Walter Benjaminin ohjeen mukaan on opittava ymmärtämään, että se mitä nimitetään poikkeukseksi on sääntö ja ”meidän tulee päästä tätä vastaavaan käsitykseen historiasta”. Emme elä poikkeuksellisia aikoja ja siksi ajattelumme on päästävä eroon vanhoista hyvistä ajoista ja ajateltava huonoja nykyisiä.

ESPANJA

Esimerkkinä uuskeynesiläisten sääntelypyrkimysten vaikutuksista vasemmistolaiseen politiikkaan voidaan käyttää Espanjaa, jossa Zapateron sosialistihallitus on pyrkinyt harjoittamaan työmarkkinoiden sääntelypolitiikkaa.

Syksyllä 2004 Jose Maria Aznarin oikeistohallitus yritti sälyttää Madridin metroon kohdistuneet terrori-iskut ETA:n harveille kätkeäkseen sen, että iskujen taustalla olivat islamistit, jotka halusivat kostaa Espanjan osallistumisen Irakin sotaan Yhdysvaltain rinnalla. Kun iskujen tekijät paljastuivat, syntyi valtava sodanvastainen liike, jonka tuloksena sosialistipuolue palasi valtaan pitkän tauon jälkeen ja sen keulahahmosta, pääministeri

Zapaterosta, tuli nopeasti uusi antiamerikkalaisen vasemmiston sankari. Ympäri Eurooppaa alettiin puhua ”Zapatero-efektistä”, uudesta vasemmistosta ja sen entistä avoimemmasta ja läheisemmästä suhteesta yhteiskunnallisiin liikkeisiin.

On tietenkin selvää, että Zapateron voitto oli pitkälti sodanvastaisen liikkeen ansiota. Eri asia on, missä määrin Zapateron hallituksen politiikka on vastannut niiden odotuksia. Yksi tekijä, joka Zapateron linjauksissa on herättänyt runsaasti myönteistä huomiota eurooppalaisen vasemmiston piirissä, on Zapateron vahva pyrkimys toimia Euroopan kehyksessä, palata Euroopan piiriin Aznarin ”atlanttisen” suuntauksen sijaan. Zapateron saavutuksiksi voidaan laskea myös samaa sukupuolta olevien parien avioliittojen laillistaminen ja vahva pyrkimys torjua uuden lain avulla naisiin kohdistuvaa väkivaltaa.

Zapatero on myös pyrkinyt luomaan uudenlaisia työsuhteiden sääntelyn malleja sekä harjoittamaan ”uuskeynesiläistä” talouspolitiikkaa, jonka avulla tasoitetaan taloudellisen syklin heilahteluja ja asetetaan rajoja prekarisaatiolle sekä julkisten palveluiden heikennykselle. Tämä on ollut mahdollista vahvan talouskasvun sekä EU:lta vielä viime vuosina saadun tuen ansiosta. Zapateron hallitus on siis pyrkinyt luomaan ”vasemmistolaisempaa tulkintaa” brittiläisestä ”kolmannen tien sosialismista.”

11. heinäkuuta 2007 Espanjassa hyväksyttiin laki 20/2007, jossa ns. itsenäisen tai taloudellisesti riippuvaisen työn käsite otettiin mukaan työlainsäädäntöön. Uuden lain myötä Espanja siis toteutti eräällä tavoin EU:n komission vihreässä kirjassaan ehdottaman työsuhteen käsitteen laajennuksen virallistamalla ”taloudellisesti riippuvaisen työntekijän” aseman. Taloudellisesti riippuvaiset työntekijät ovat omaan laskuunsa työtä tekeviä pienyrittäjiä, jotka ovat riippuvaisia yhdestä asiakasyrityksestä, mutta ovat palkkatyöläistä prekaarimmassa asemassa sen vuoksi, että omistavat omat tuotantovälineensä ja jäävät sen vuoksi vaille työsuhteeseen liittyvää juridista suojelua.

Zapateron sosialistihallitukselle kyse oli keinosta reagoida työmarkkinoiden muutokseen, josta Espanjassa on viime aikoina keskusteltu runsaasti. Itsenäisten työntekijöiden, jotka eivät työskentele perinteisen määritelmän mukaisessa palkkatyösuhteessa, ”työnjohdon valvonnassa ja alaisuudessa”, määrä on Espanjassa kuten muuallakin Euroopassa kasvanut räjähdysmäisesti.

Uuden lain mukaan ”itsenäiseksi taloudellisesti riippuvaiseksi työntekijäksi” luokitellaan henkilö, joka täyttää seuraavat ehdot:

- vähintään 75% hänen tuloistaan tulee yhdeltä asiakkaalta
- hänellä ei ole palveluksessaan työntekijöitä eikä hän ulkoista asiakkaalle suorittamiaan tehtäviä
- hän ei työskentele samalla tavalla kuin alihankkijayrityksen työntekijät
- hän omistaa itse tuotantovälineensä ja materiaalinsa asiakkaasta riippumatta
- hän saa maksun suorituksestaan sen tuloksen perusteella ja kantaa riskit suorituksesta

Uusi laki takaa ”itsenäisille taloudellisesti riippuvaisille työntekijöille” mm. eräänlaisen loma-oikeuden, oikeuden ammatilliseen järjestäytymiseen sekä sairausvakuutukseen. Laki takaa työntekijälle myös korvauksen, mikäli asiakas sanoo sopimuksen irti ”ilman pätevää syytä”.

Prekarisaatiota tutkinut työoikeuden asiantuntija Jose Luis Carretero Miramar kritisoi *rebellion.org* -sivustolla julkaistussa analyysissään lakia siitä, että se vakiinnuttaa prekaarin ja epätyypillisen työn statuksen. Kyse on siis jälleen samasta vasemmistolaisesta työmarkkinoiden muutoksen kritiikistä, joka on noussut esiin esimerkiksi ranskalaisessa keskustelussa.

Siinä prekarisaatio nähdään edelleen poikkeuksellisen ja pelkästään työsuhteen muotoa koskettavana ilmiönä. Toisin sanoen teollisen palkkatyön mallista poikkeavia työn muotoja käsitellään

negatiivisessa suhteessa tiettyyn normatiiviseksi oletettuun työso-
pimuksen muotoon. Nämä muotoilut viittaavat aina siihen, että
pyrkimyksenä on yksinkertaisesti torjua prekarisaatioon liittyvät
muutokset, ja ainoana ”todellisenä” ratkaisuna nähdään paluu
toistaiseksi voimassa oleviin ja valtiollisesti säännelyihin työsuh-
teisiin.

Zapateron hallituksen pyrkimyksiin sisältyy kuitenkin sama
oletus, kuten Carretero Miramar itse asiassa huomauttaa. Talou-
udellisesti riippuvaisen työntekijän suoja jää varsin riittämättö-
mäksi ja selkeästi perinteistä työntekijää heikommaksi. Itsenäisen
työntekijän asema nähdään edelleen poikkeuksellisenä. Filosofi
Raul Sanchez korostaa italialaisessa *Posse*-lehdessä julkaistussa
artikkelissaan, että vaikka Zapateron uudennaisia sosiaaliturvan
ja työmarkkinasääntelyn muotoja koskevien kokeilujen taustalla
voidaankin nähdä hyviä aikomuksia, niiden käytännölliset
seuraukset ovat monessa tapauksessa samankaltaisia kuin ”uusli-
beraaleiksi” kutsuttujen uudistusten. Kuten koko EU:n flexicu-
rity-malliin, siihen liittyy mm. työvoiman hallinnoinnin ja työt-
tömiin kohdistuvien kontrollitoimien selkeä voimistuminen.
Kun työn ja pääoman suhde on ratkaisevasti muuttunut, on kai-
killa palkkatyötä edelleen ensisijaisena työn muotona pitävillä
malleilla taipumus heikentää työvoiman neuvotteluasemaa.

Zapateron hallitus ei olekaan kyennyt vastaamaan odotuksiin,
joita sen valtaan nostaneet yhteiskunnalliset liikkeet ovat esittä-
neet. Hallitus on pyrkinyt lähinnä poimimaan liikkeitä joitakin
yhteydestään irrotettuja yksittäisiä vaatimuksia ja niiden avulla
lisäämään kannatustaan. Kuitenkin näiden uudistusten seura-
ukset käytännössä eivät ole olleet toivottuja. Sanchezin mukaan
hallitus onkin ”mystifoinut” liikkeiden esiin nostamat yhteis-
kunnalliset konfliktit ja tuottanut eräänlaisen fiktiivisen kuvan
kansalaisyhteiskunnasta, jonka perusteella se on hakenut tukea
toimilleen samalla kuin eri liikkeet ovat pettyneet hallituksen
politiikan tuloksiin.

ITALIA

Italia on ollut ensimmäisiä maita Euroopassa, jossa prekaarisaatiosta on keskusteltu laajemmin. Taustalla voidaan nähdä yhtäältä *EuroMayDayn* ja muiden esimerkiksi Pyhän Prekaariuksen (San Precario) hahmon ympärille luotujen aktivistikokeilujen syntyminen Italiassa ja toisaalta vahva poliittinen ja teoreettinen perinne, joka on jo 1970-luvulta lähtien kiinnittänyt huomiota tuotantorakenteen muutokseen ja työn luonteen muuttumiseen.

Liitämme ohkeen Pyhän Prekaariuksen rukouksen.

Pyhän Prekaariuksen rukous

Oi Pyhä Prekaarius

Maan prekaarien suojelija

Anna meille tänä päivänä tilille äitiysrahamme

Siunaa kauppaketjujen myyjiä

Puhelinpalveluiden enkeleitä

Freelancereita ja kaikkia ohuen langan varassa riippuvia

Anna heille heidän lomansa ja eläkkeensä

Tulonsa ja ilmaispalvelunsa

Ja pelasta heidät potkujen ahdistukselta

Pyhä Prekaarius joka meitä verkostoissa tukena suojelet

rukoile meidän sijaisten ja kognitaarien puolesta

Vie Pietarille Paavalille ja kaikille pyhimyksille nöyrä rukouksemme

Muista sieluja, joita työsopimuksen päättymisen pakanalliset jumalat kiduttavat

Vapaat markkinat ja joustot

Että he kulkevat epävarmoina vailla tulevaisuutta ja kotia

Ilman armoa ja eläkettä
Valaise toivollasi pimeän työn tekijöitä
Lahjoita heille loistetta ja iloa
Vuosisadoista vuosisatoihin

Italialaisen keskustelun laajuus ei välttämättä takaa tasoa. Myös Italiassa on korostunut vahvasti prekaarisuutta puhtaasti negatiivisena ja poikkeuksellisena käsittelevä lähestymistapa. Näin jopa prekaariaktivistien piirissä. Erityisen huolestuneita ovat olleet kuitenkin kirkko ja ay-liike. Lokakuussa 2007 paavi ilmaisi julkisuudessa huolensa erityisesti nuorten työmarkkinanäkymien prekarisoitumisesta. Paavin mukaan työn prekaarisuus on suuri ”eettinen ja yhteiskunnallinen ongelma”, koska nuoret eivät kykene kunnolla perustamaan perhettä ja solmimaan kestäviä avioliittoja. Koska prekaarisuus uhkaa perhe-instituutiota, se uhkaa myös yhteiskunnan vakautta. Katoliset piirit ovatkin tuoneet nuoret prekaarit esiin avuttomina ja kasvottomien markkinavoimien armoilla olevina uhreina, joita olisi moraalisisista syistä autettava saavuttamaan vakituinen työpaikka ja perustamaan ”miehen ja naisen väliselle avioliitolle perustuva perhe”.

Usein vasemmisto jakaa kirkon kanssa saman puhtaasti negatiivisen ja objektiivisen näkökulman. Prekaarisuus on poikkeuksellinen asiantila, jota vastaan on hyökättävä vakituisen työsuhteen mallin palauttamiseksi voimaan. Prekarisaatio nähdään ennen kaikkea nuoria koskettavana ongelmana. Lokakuussa 2007 otsikoihin nousi myös laaja tutkimus, jonka mukaan prekarisaatio on kasvattanut voimakkaasti nuorten ja vanhojen välistä tuloeroja. 1980-luvun lopulla 19–30 -vuotiaiden tulot olivat noin 20% pienemmät kuin 31–60 -vuotiaiden. Vuonna 2004 ero oli lähes kaksinkertainen, 35 %. Toisaalta juuri tutkijat, kuten mainitsemamme Sergio Bologna, ovat korostaneet tilastollisen lähestymistavan ongelmallisuutta ”tietotyöläisten” kohdalla, koska näihin luetaan esimerkiksi kiinteistövälittäjät. Bologna on

myös korostanut prekarisoitumisen ja työn muutosten vaikutusta perinteiseen keskiluokkaan, kuten kirjassaan ”Keskiluokka vailla tulevaisuutta” (2007).

Kuten suomalaisessa, myös italialaisessa keskustelussa nousee esiin taipumus nähdä prekarisaatio poikkeuksellisenä ilmiönä, vaikkakin päinvastaisesta näkökulmasta. Tämä käy hyvin ilmi Euroopan Unionin komission syksyllä 2006 julkaisemasta *Vihreästä kirjasta* ”Työlainsäädännön päivittäminen 2000-luvun haasteiden tasalle?” eri maissa käydystä keskustelusta. Työministeriön valmistelema Suomen kannanotto pyrkii käytännössä torjumaan koko kysymyksen väittämällä, että työmarkkinoiden muutos ei kosketa Suomea ja esimerkiksi määräaikaisten työsuhteiden lisääntyminen on pelkästään poikkeuksellinen ilmiö, jonka Suomi voi torjua ulkopuolelleen, vaikka muualla Euroopassa näin tapahtuisikin.

Italiassa katsotaan, että prekarisaatio on ennen kaikkea Italiaa koskettava ongelma. Toisaalta prekarisaatio yhdistetään myös pienyrittäjien suureen määrään ja sen kautta syntyneeseen kokemukseen epävarmoista työolosuhteista (kuten padovalainen taloustieteilijä Enzo Rullani korostaa). Toinen tutkimustulos, joka lokakuussa herätti Italiassa runsaasti keskustelua, oli vertailu, jonka mukaan Italiassa on vanhoista 15 EU-maasta matalin palkkataso. Eräissä *Centro per la riforma dello stato* -tutkimuskeskukseen nettisivuilla julkaistuissa *Vihreää kirjaa* analysoivissa artikkeleissa taas nousee esiin käsitys, jonka mukaan prekarisaatio on Italialle ja muille Etelä-Euroopan valtioille tyypillinen ongelma, josta päästään eroon, kunhan sosiaaliturvaa ja työläinsäädäntöä kehitetään yhtä edistyneelle tasolle kuin Pohjoismaissa. Esimerkiksi Giuseppe Bronzinin mukaan keskeistä työntekijän etujen kannalta uudenaikaisessa työmarkkinatilanteessa olisi sosiaaliturvan uudistaminen yksilöiden aktiivisuutta tukevaksi ja erilaisia elämäntilanteita huomioon ottavaksi, eikä keskusjohtoiseksi ja holhoavaksi. Hän näkee esimerkiksi Suomen ja Tanskan uudet

1990-luvun lopulla käyttöön otetut työsuojelu- ja sosiaaliturvamallin tällaisina: niissä keskeistä on ollut ns. proaktiivisten työllistämistoimien lisääntyvä käyttöönotto.

Samalla sivulla julkaistussa omassa kommentissaan *Vihreästä kirjasta* II Manifesto-lehden toimittaja Benedetto Vecchi korostaa kuitenkin, että prekarisaatiota ei missään tapauksessa tule ymmärtää pelkästään poikkeuksellisena tai väliaikaisena ilmiönä, joka koskee vain yhteiskunnallisesti ”alikehittyineitä” maita ja joista päästään eroon modernisoimalla sosiaaliturvaa ja työolainsäädäntöä kehittyneempien maiden tasolle. Vecchin mukaan koko *Vihreän kirjan* ehdottamien toimenpiteiden ongelmana on, että ne olettavat työmarkkinoiden muutoksen viime kädessä koskettavan vain tiettyjä erityisen vaikeassa asemassa olevia ryhmiä kuten nuoria, kouluttamattomia tai pitkäaikaistyöttömiä. Tältä pohjalta työmarkkinoiden joustavoittamisen keinona nähdään työllistämiskynnyksen alentaminen tekemällä toistaiseksi voimassa olevista työsopimuksista joustavampia eli käytännössä heikentämällä irtisanomissuojaa.

Kuitenkin työmarkkinoiden sääntelyn purkautuminen on prosessi, joka koskettaa koko yhteiskuntaa. Itse asiassa, kuten Vecchi huomauttaa, myös *Vihreässä kirjassa* tunnustetaan se, että prekarisaatio koskettaa myös työvoiman korkeimmin koulutettuja osia. Erilaiset muodollisesti autonomisen työn muodot kasvattavat juuri näillä talouden huippusektoreilla työoikeuden ja siihen liittyvän suojelun ulkopuolelle joutuvien työntekijöiden joukkoa. Tämän tilanteen korjaamiseksi komissio ehdottaakin ”taloudellisesti riippuvaisen työn” käsitteen käyttöönottoa ja työoikeuden laajentamista koskemaan myös niitä muodollisesti itsenäisiä työntekijöitä, jotka kuitenkin käytännössä ovat riippuvaisia yhdestä työnantajasta.

Benedetto Vecchi suhtautuu myös kriittisesti Tanskan ja Suomen mallien ihannointiin, sillä hänen mukaansa juuri yksilöllistäminen ja työntekijöiden kilpailuttaminen toisiaan vastaan

myös sosiaaliturvan osalta ovat keskeinen työvoiman hallinnoinnin ja työntekijöiden neuvotteluaseman heikentämisen keino. Suomen näkökulmasta onkin selvää, että juuri nämä työllistämistoimet ovat heikentäneet työläisten asemaa, koska ne lisäävät yrityksille ilmaisen tai lähes ilmaisen työvoiman tarjontaa ja siten vähentävät sellaisten työntekijöiden kysyntää, joille olisi maksettava palkkaa. Toisaalta ”proaktiivisten” toimien keskeinen piirre on niin Suomessa kuin Tanskassa ollut sekä käytännöllinen että moraalinen työhön pakottaminen: sosiaaliturvan vastikkeellisuuden lisääminen, työttömien syyllistäminen ja työn tai työkyvyn ylläpitämisen kohottaminen yhteiskunnalliseksi velvollisuudeksi. Suomen ja Tanskan mallien tarkoituksena on painostaa ihmisiä ottamaan työtä vastaan hinnalla millä hyvänsä, jotta työpaikkoja voidaan säilyttää. Juuri näin kuitenkin suojellaan työpaikkoja ja heikennetään työläisten asemaa.

Suomen työministeriön kannassa *Vibreän kirjan* kysymyksiin asetetaan voimakkaasti työsuhteen käsitteen laajentamista vastaan ja kielletään sen uudistamisen mahdollisuus. Työministeriön mukaan työoikeuden alaan tulee kuulua vain äärimmäisen perinteisesti määrätty palkkatyö, ”työnjohdon valvonnassa ja alaisuudessa suoritettu työ”. Lisäksi korostetaan työpaikkojen säilyttämisen merkitystä aina mielettömyyteen asti: ”lomautus tarjoaa toistaiseksi voimassa olevassa sopimussuhteessa välineen sopeuttaa työvoiman määrä työnantajan työntarjoamisedellytyksiin”, lomautus siis nähdään hyvänä keinona pakottaa työntekijä odottelemaan työpaikkansa portilla tuomiotaan. Kun Suomi lisäksi kieltäytyy tunnustamasta työmarkkinoiden muutoksen perusteellisuutta, vaikuttaa näkemys suomalaisen järjestelmän modernisuudesta erityisen kummalliselta.

Salvo Leonardi huomauttaa, että ylipäätään Suomen tai Tanskan sosiaali- ja työttömyysturvajärjestelmistä ei pitäisi puhua malleana, joita voidaan sellaisenaan siirtää johonkin muualle. Ne ovat syntyneet tietyissä historiallisissa konteksteissa ja voimakkaiden

työväenliikkeiden taisteluiden tuloksena, eivät byrokraattisina tai teknisinä ratkaisuinä, abstrakteina malleina jotka voidaan helposti siirtää kontekstista toiseen.

Eriilaisten ”sosiaalisten mallien” käsitteleminen sellaisenaan, siis irrottamalla ne konkreettisista historiallisista tilanteista ja supistamalla ne ”hyviksi käytännöiksi”, johtaa muutosten subjektiivisen ulottuvuuden kieltämiseen. Tällöin ajaututaan helposti myös abstraktiin uusliberaalin hallinnan ja taloudellisen sääntelyn vastakkaisuuteen, jolloin valtion rooli työmarkkinoiden kontrolloijana hämärtyy.

Giuseppe Allegrì tuo esiin sen, että juutuessaan fordistisen talouden sääntelyn periaatteisiin perinteinen vasemmisto nimenomaan on uusliberaalien rinnalla osallistunut työmarkkinoiden hierarkisointiin. Prekaari työvoima on rakentanut omia uudenlaisia organisaatiomuotoja, jotka ovat tuoneet esiin työmarkkinoiden muutokseen liittyviä kysymyksiä subjektiivisesta näkökulmasta, mutta näihin organisaatioihin, kuten Italiassa *EuroMayDay*-prosessiin, vasemmiston suhde on ollut lähinnä loismainen. Se on yrittänyt kääntää niiden avaamia kysymyksiä palkkatyön kriisistä oman poliittisen kuvionsa ja fordististen kysymyksenasettelujen sisään.

Lausumme muutaman sanan tämän haltuunoton logiikasta, koska tunnemme sen ja koska se ei koske pelkästään Italiaa, Espanjaa, Ranskaa tai Saksaa. Toimintatapa on useimmiten seuraava: ensin ollaan myötätuntoisia liikettä kohtaan, säälitään esimerkiksi prekaareja poloisia, luvataan järjestön apua (tai vaikkapa valmiin mediastruktuurin ja levittämiskanavien apua), mutta pysytellään hieman taustalla, ettei leimata uutta liikehdintää; sen jälkeen astutaan mukaan toimintaan ja tarjotaan apua johtamisen ongelmiin, kun alkuperäiset ja prosesseissa valikoituneet johtajat ovat niin ammattitaidottomia ja yksisilmäisiä; sen jälkeen aletaan opettaa liikkeelle uudentyypistä kieltä ja vastuuntuntoa suhteessa pitkän tähtäimen tavoitteisiin. Lopulta liike tukehtuu puolue-

byrokraatiaan tai ahdistavaan pikkutakkiin ja jos se jää elämään, se elää jonkinlaisena lahkona. Tarkoitus ei ole niinkään itse liikkeen kuin sen poliittisen kekseliäisyyden tukahduttaminen. Liike voidaan käyttää (vasemmisto)puolueen byrokraatian voimavaraksi, poliittinen innovatiivisuus taas haastaa sen byrokraatian suoraan.

Tekemällä prekaareista uhreja ja näkemällä työn luonteen muutoksen ainoastaan uusliberaalin ohjausjärjestelmän tuottamana negatiivisena asiointilana vasemmisto on asettunut samaan rintamaan katolisten moralistien ja huolenpitäjien kanssa. Vasemmistolaiset analyysit ovat toki oikeassa siinä, että Vihreän kirjan tapaisten asiakirjojen tarkoituksena on pyrkiä institutionalisoimaan prekaarit työmarkkinat tai prekaarisuutta tuottavat käytännöt. On kuitenkin varsin kyseenalaista, missä määrin vasemmiston haaveilemat ratkaisut kuten paluu keynesiläiseen sääntelyyn ja tuottavuushyötyjen jakamiseen työntekijöille sopimus pohjalta ovat mahdollisia.

Italialaisten ammattiliittojen kannanotossa Vihreään kirjaan korostetaan, että komission pyrkimystä toistaiseksi voimassa olevan työsuhteen joustavoittamiseen on vastustettava. Komissio puolustaa tätä tietenkin sillä, että toistaiseksi voimassa olevan työsuhteen jäykkyys heikentää keskimääräistä heikommassa työmarkkina-asemassa olevien ryhmien, kuten nuorten tai pitkäaikaistyöttömien mahdollisuutta päästä vakituisen palkkatyöhön ja johtaa työmarkkinoiden segmentoitumiseen. Ammattiliittojen mukaan segmentoitumista olisi kuitenkin pyrittävä ehkäisemään lisäämällä työmarkkinoihin kohdistuvaa sääntelyä ja suojelun astetta. Käytännölliset ehdotukset jäävät kuitenkin varsin vähäisiksi. Ammattiliitot mm. vastustavat voimakkaasti erilaisten autonomisen työn muotojen institutionalisoimista, koska ne näkevät sen lisääntymisessä pelkästään ”uusliberaalin” ohjausjärjestelmän pyrkimyksen pakottaa työntekijöitä yrittäjiksi. Työntekijän pyrkimys saavuttaa suurempi itsenäisyys ja yrittäjäksi pakottaminen samastetaan käytännössä kokonaan toisiinsa.

Ammattiliittojen kannanotto on hyvä esimerkki siitä, miten vasemmisto sivuuttaa kokonaan työmarkkinoiden muutoksen taustalla olevat subjektiiviset tekijät: ihmisten pyrkimykset saavuttaa suurempi itsenäisyys työssä, halun paeta tayloristisesta tehdaskurista, tai toisaalta perinteisistä sukupuolirooleista. On oireellista, että paavi ja vasemmisto löytävät yhteisen sävelen vastustaessaan prekarisaation epävakautta tuottavia vaikutuksia. Yhteys ei ole sattumanvarainen, sillä työn luonteen muutos ja perhesuhteiden tai sukupuolten välisen työnjaon muutos liittyvät kiinteästi yhteen.

Juuri näistä syistä *Vibreän kirjan* ehdottamien ratkaisujen torjuminen pelkästään sillä perusteella, että ne institutionalisoivat tiettyjä fordistisen järjestelmän vakautta horjuttavia käytäntöjä, on varsin kyseenalaista. Tästä näkökulmasta ainoana vaihtoehtoisena ratkaisuna nähdään paluu vanhoihin sääntelyn periaatteisiin, joiden yhteiskunnalliset edellytykset ovat kuitenkin hävinneet.

Kritiikki, joka kohdistuu ammattiliittojen toimintaan ja niiden kyvyttömyyteen ymmärtää prekaarin työvoiman tarpeita, on myös jäänyt moraaliseksi tasolle: ongelman nähdään olevan yksinkertaisesti siinä, että ammattiliitot ”itsekkäästi” ajavat pelkästään oman jäsenistönsä etuja eivätkä ”halua” ottaa huomioon pätkä- tai osa-aikatyöläisten erityistilanteita.

Pikemminkin kuin kritisoidava moralistisesti ammattiliittoa siitä, että ne huolehtivat vain jäsentensä eduista – mikä tietenkin on niiden tehtävä – olisi pohdittava, mikä on ollut ammattiliittojen historiallinen tehtävä, millaiseen tuotannon ja työn organisaatioon niiden toimintatavat ja organisaatiomuodot liittyvät, ja millä tavoin työn ja tuotannon luonnetta koskevat muutokset asettavat uudenlaisia organisatorisia vaatimuksia työtaistelulle.

Institutionaalisten ammattiliittojen asema fordismissa perustui niiden rooliin kollektiivisen neuvottelun järjestelmässä, jossa teollisuuden tuottavuushyötyjä jaettiin työntekijöille yhteiskuntarauhan ja kulutuskysynnän takaamiseksi. Ammattiliitot olivat

merkittävä osa sitä rakennetta, jonka kautta työläiset integroitiin fordistiseen talouskasvun järjestelmään. Niiden voima perustui työläisten ammatilliseen järjestäytymiseen työpaikalla, minkä avulla ne saattoivat pitää huolta siitä, että työnantajat pitivät lupauksensa korottaa palkkoja tuottavuuskehityksen mukaan.

Nykyisin tämänkaltainen sopimusjärjestelmä on kuitenkin murentunut, eikä uuden työn tilanteessa ole nähtävissä edellytyksiä uudenlaisen sääntely- tai neuvottelujärjestelmän luomiseen. Giuseppe Allegri korostaakin Centro per la riforma dello Stato-sivuston artikkelissaan, että pikemmin kuin haaveiltava kansallisvaltiollisen sääntelyn palauttamisesta käyttöön, olisi pyrittävä kehittämään sellaisia ratkaisuja, jotka paikallisella tasolla lisäävät työntekijöiden kykyä kamppailla omien oikeuksiensa puolesta ja parantavat työvoiman neuvotteluasemaa.

SAKSA

Espanjan lisäksi eurooppalainen vasemmisto on viime aikoina pannut toivonsa erityisesti Saksaan. Kesällä 2007 Saksaan syntyi uusi vasemmistopuolue, *Die Linke*, kun itä-Saksan vanha vasemmistopuolue *PDS.Linkspartei* ja sosiaalidemokraattisen puolueen hallituspolitiikkaan kyllästyneestä vasemmistosiiivestä muodostunut *WASG* päättivät yhdistyä. *PDS.Linkspartei* oli jo edeltäneinä vuosina saavuttanut merkittäviä vaalivoittoja erityisesti itäisissä osavaltioissa. Sen ja *WASG*in yhdistymisen on luonnollisesti odotettu luovan uuden merkittävän poliittisen voiman sosiaalidemokraattien vasemmalle puolelle.

Saksalaisen vasemmiston keskeisin haaste viime vuosina on ollut Hartz IV -nimellä kulkeneen sosiaali- ja työpoliittisen uudistuspaketin vastustaminen. Uusliberaaleiksi kutsutut reformit ovat keskittyneet työmarkkinoiden tehostamiseen heikentämällä perinteistä sosiaaliturvaa ja työehtoja työn kannustavuuden lisäämiseksi ja työllistämiskynnyksen madaltamiseksi. Hartz IV

on nostanut vasemmiston piirissä esiin varsin laajan keskustelun hyvinvointivaltion tai sosiaalivaltion (*Sozialstaat*) tulevaisuudesta ja sen uudistamisen tarpeesta.

Vaikka yhdistynyt Linke onkin nähty uudenlaisena ”tulevaisuuden vasemmistopuolueena”, eivät keskustelun tulokset monessakaan tapauksessa ole päätyneet puolueen politiikkaohjelmiin asti. Esimerkiksi perustulokysymyksen suhteen puolue on jakautunut kahteen osaan, joista näkyvämpi, ay-perustainen ryhmä suhtautuu perustuloon kriittisesti ja pyrkii vastustamaan Hartz IV -reformia sekä uusliberalismia nojautumalla vasemmiston perinteisiin vaatimuksiin.

Puolueen lyhyessä kannanotossa Hartz IV:hen keskeisiksi sosiaali- ja työpoliittisiksi vaatimuksiksi asetetaan:

- työajan lyhentäminen työpaikkojen määrän lisäämiseksi
- kattavan tarveharkintaisen perusturvan luominen
- minimipalkan korottaminen 8 euroon tunnissa
- ”kunnon työpaikkojen” luominen silpputöiden sijaan

Linken suhtautuminen työmarkkinoiden muutokseen ja prekarisaatioon on siten samanlainen kuin muidenkin Euroopan maiden perinteisen vasemmiston. Prekarisaatio nähdään tilapäisenä ja poikkeuksellisenä ilmiönä, historiallisena heilahteluna, josta on palattava takaisin säänneltyjen työsuhteiden kulta-aikaan.

Työpolitiikan alueella keskeisimmäksi konkreettiseksi vaatimukseksi on nostettu minimipalkan korotus. Vaatimuksen ongelmana on kuitenkin se, että tietotietokykykapitalismiksi tai postfordismiksi kutsutussa uudessa pääoman kasautumisen muodossa työn ja pääoman välinen suhde muuttuu sillä tavoin, että kyse ei enää ole pelkästään erityisten työlakien puutteesta tai tiettyjen lakien pääoman suhteellista neuvotteluasemaa parantavasta luonteesta, vaan työläinsäädännön luonteen muuttumisesta ja sen alueen kapenemisesta ylipäätään. Työn ja pääoman välinen

suhde ei asetu perustuslain sisään, työtä ei säädellä laein tai muodollisin säännöin vaan erilaisten poikkeusjärjestelyjen ja jatkuvien kontrollien avulla, jotka eivät rajoitu säätelemään pelkästään työtä vaan koko ihmisten elämän aikaa ja yhteiskunnallista kanssakäymistä ylipäätään. Minimipalkan korottamisella ei myös ole mitään vaikutusta niiden prekaarien työntekijöiden asemaan, jotka ovat kokonaan työlainsäädännön ulkopuolella: laittomat siirtolaiset, harjoittelijat.

Linken valtavirran tavoitteena näyttäisi siis edelleen olevan klassisen sosiaalivaltion ja siihen liittyvän työmarkkinoiden säätelyn ”palauttaminen” voimaan sekä uusliberaalin rappiokehityksen pysäyttäminen.

Linkeä lähellä oleva Rosa Luxemburg -Stiftung, eräänlainen vasemmistolainen think tank -organisaatio, julkaisi vuonna 2007 kirjan *Erneuerung des Sozialstaates in Europa* (Sosiaalivaltion uudistaminen Euroopassa). Sen johdannossa teoksen toimitajat Lars Dieckmann, Lena Ellenberger ja Frank Nitzsche tuovat esiin sosiaalivaltion taustan historiallisena kompromissina työn ja pääoman välillä ja korostavat sen kytkeytymistä tiettyihin yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin. Sen vuoksi hyvinvointivaltio ei heidän mukaansa saa olla itseisarvo, koska esimerkiksi Saksassa se on viime kädessä ollut oikeistolaisen kompromissipolitiikan seuraus - sen perusteet on luotu 1950-luvun aikana kristillisdemokraattisen hallituksen johdolla - vaan on ymmärrettävä, että yhteiskunta on täynnä ristiriitoja, kamppailuja ja valtasuhteita. Perinteinen vasemmistolainen, sääntelyn voimaan palauttamista vaativa suuntaus on itse asiassa erittäin ongelmallinen, koska se johtaa helposti nykyisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa vaaralliseen käsitykseen, jonka mukaan työvoiman ja pääoman edut ovat kaikin tavoin yhteneväisiä. Nämä vasemmistolaiset korostavat ”yhteiskunnallisen kumppanuuden uusimista”, vaikka edellytyksiä kumppanuudelle ei ole ja puhe yhteisestä edusta toimii verukkeena uusien työvoiman kontrolloimisen muotojen rakentamiselle.

Sosiaalivaltio olisi ymmärrettävä luokkakompromissina, johon työväenliikkeen taistelut ovat pakottaneet yritykset, vaikka lopulta monet sosiaalivaltiolliset rakenteet ovatkin osoittautuneet myös yritysten kannalta funktionaalisiksi, koska niiden ansiosta valtio takaa tuotantorauhan ja kantaa myös osan yritysten riskeistä huolehtimalla monista taloudellisista infrastruktuureista kuten työvoiman kouluttamisesta. Se on konkreettisten yhteiskunnallisten valtasuhteiden ilmaus, mutta nykyisin monet näistä suhteista ovat muuttuneet perustavalla tavalla. Siksi tarvitaan uudenlaisia poliittisia ratkaisuja, jotka ylittävät kansallisvaltiollisesti järjestetyn markkinatalouden horisontin.

YHTEENVETO

Puhe epätyypillisistä työsuhteista ja pätkätöistä poikkeuksellisina työn muotoina johtaa harhaan, mikäli työsuhteita tarkastellaan uusien työsuhteiden näkökulmasta: joidenkin arvioiden mukaan yli puolet Euroopassa solmittavista uusista työsuhteista voidaan luokitella epätyypilliseksi ja erityisesti suurten metropolien alueella luku on vielä suurempi. Näitä työsuhteita ei voida pitää myöskään tuotannollisesti marginaalisina. Päinvastoin, ne eivät keskity tuotannollisesti heikosti menestyville aloille, vaan taloudellisen kasvun kannalta keskeisiin tiedon tuotantoon ja välittämiseen, kulttuuriteollisuuteen ja erilaisiin palveluihin. Myöskään alueellisesti ne eivät sijoitu taantuville paikkakunnille tai syrjäseuduille, vaan suuriin metropoleihin ja kasvukeskuksiin. Niiden työvoima ei ole huonosti tai yksipuolisesti koulutettua, vaan päinvastoin hyvin koulutettua ja jatkuvasti itseään kouluttavaa. Prekaari työvoima on siis varallisuuden tuotannon keskustassa, elää suurissa metropoleissa, on hyvin koulutettua ja itsenäistä, se on marginaalista vain palkan ja työsuhteturvan näkökulmasta.

Tärkeämpää on kuitenkin, että työsopimuksen muoto ei riitä prekaarin postfordistisen työn erityispiirteiden osoittamiseen,

koska usein tuossa työssä työsuhteen juridinen luonne muuttuu. Näin on erityisesti uusien ja työllistämisaikutuksiltaan tärkeiden mikroyritysten suhteen. Itse itsensä ja joskus kaverinsa työllistävä ”yrittäjä”, joka tekee vuoden kuluttua esimerkiksi konkurssin (likipitäen puolet uusista yrityksistä viidessä vuodessa), ei viisaiden tutkijoiden näkökulmasta ole ”epätyypillisessä työsuhteessa”, puhumattakaan hänen kaveristaan, joka tietysti on palkattu yritykseen töihin ”toistaiseksi voimassa olevaan työsuhteeseen”. Prekarisoitumiseen vaikuttavat tietysti myös työsuhteturvan taso, irtisanomisen helppous ja vastaavat tekijät. Tärkeää on mielestämme kuitenkin ottaa huomioon työntekijän juridisen aseman muutos: jos aiemmin työntekijää pidettiin heikompana osapuolena suhteessa työnantajan ja hänen asemansa vahvistettiin lainsäädännöllisesti, niin nykyään työntekijän ja työnantajan suhde pyritään määrittelemään symmetriseksi kahden yrittäjän väliseksi suhteeksi.

Edellä mainitusta ranskalaisesta keskustelusta kannattaa poimia taloustieteilijä Antonella Corsanin puheenvuoro (”Cinq paradoxes du travail”) ”Työn viisi paradoksia”, joka tuo hyvin esiin esimerkiksi Castelin ajatusten – kuten myös monien muiden vasemmistolaisten prekaarisuutta ja työn muutosta koskevien analyysien – perusongelmat. Ensimmäinen koskee itse työn määrittelyä suhteessa pelkästään tuottavaksi ja taloudellista arvoa luovaksi ymmärrettyyn palkkatyöhön.

Corsani käyttää esimerkkinään naisten kotityötä tai ”uusin-tavaa työtä” koskevaa keskustelua ja feminististä palkkatyöyhteiskunnan kritiikkiä, koska ne tuovat ongelman esiin kaikkein selkeimmin. Tämä feministinen kritiikki on helposti sovellettavissa kaiken prekaarin työn ja ns. epätyypillisen työn analyysiin ja niiden kautta myös itse työpalkan ajatukseen – seikka, johon emme tässä yhteydessä kuitenkaan käy käsiksi. Kotona palkatta työskentelevien naisten työtä on pidetty ”tuottamattomana”, koska toimeliaisuuden eri muotoja on mitattu vain markkinoiden välityksellä

annettun taloudellisen arvon kriteerein. Se ei ole kuulunut palkkatyön piiriin. Naisten ilmaisen tai palkattoman työn merkitystä yhteiskunnallisen tuotannon ja kapitalistisen kasaantumisen kokonaisuudelle ei tarvinne suuremmin perustella: palkkatyöyhteiskunta ei toimisi päivääkään ilman ”uusintamistyötä”, jonka se mielihyvin ottaa vastaan jonkinlaisena luonnonlahjana. Corsanin mukaan ”työn” eli palkkatyön ei pitäisi olla vasemmiston poliittisen projektin perusta, vaan sen pitäisi pikemminkin pyrkiä kaikkialla yhteiskunnassa tehtävän näkymättömän ja tunnustamattoman ”työn” ja toiminnan arvon aineelliseen tunnustamiseen. Jos kapitalismissa ainoa tunnustamisen muoto on raha, niin tunnustaminen voisi tapahtua esimerkiksi rahatulon kautta. Suhtaudumme kuitenkin hieman varauksellisesti tunnustamisen hakemiseen ja hegeliläisiin käsitteisiin sikäli kuin niiden taustalle oletaan jonkinlainen sopimus ja sitä kautta tapahtuva itsenäisten toimintakykyjen luovuttaminen, mutta toki yhteiskuntatulo yhteiskunnallistuneesta työstä on askel itsenäisyyden suuntaan niin naisten, siirtolaisten kuin muidenkin prekaarien työläisten kohdalla.

Robert Castel piti siis työtä ainoana keinona taata ihmisarvoinen elämä nykyaikaisessa yhteiskunnassa. Antonella Corsani puolestaan muistuttaa siitä, että vaikka palkkatyö tietyissä yhteyksissä onkin lisännyt ihmisten vapautta (se on mahdollistanut vapautumisen vanhoista, ”esimoderneista” alistamisen muodoista), se on usein kääntynyt myös välittömästi pakottamisen ja orjuuttamisen välineeksi, kun siitä on tehty ainoa mahdollisuus rahatuloon ja kun kaikki muu työ ja toiminta on alistettu palkkatyölle: kun käyt koulua, kun opiskelet ja opiskelet uudelleen, kun olet tehnyt sitä ja tätä, pääset vihdoinkin palkkatyöhön ja alat elää. Tämän askeettisen teologian pitäisi olla vierasta vasemmistolle varsinkin tilanteessa, jossa on vaikea tehdä erottelua työn ja työttömyyden tai ei-työn välille.

Toisin kuin Castel, Corsani vaatii siis työn radikaalia uudelleenmäärittelyä. Työttömyyden määrittelemine ”joutilaisuudeksi”

on hänen mielestään ensimmäinen asia, josta olisi päästävä eroon. Eri työsuhteiden väliset periodit ovat usein erittäin intensiivisen työnteon kausia: työkyvyn kohentamisen, jatkuvan oppimisen ja työn etsimisen jaksoja. Niiden aikana opiskellaan myös kykyjä, joita työssä tarvitaan, mutta jotka eivät palkkatyössä ole korvauksen kohteena: oppimiskykyä, sosiaalisia vuorovaikutuskykyjä ja kehitetään kielitaitoa.

Työn luonteen muuttumisen vuoksi Castelin ehdottamaa ”työajan lyhentämistä” ei myöskään voida ymmärtää samassa mielessä kuin teollisen työn aikana. Ranskassa 35 tunnin työaikalaki on Corsanin mukaan johtanut monissa tapauksissa työn intensivoitumiseen. Työn ja vapaa-ajan erottelun ja työajan mittaamisen mahdottomuuden vuoksi 35 tunnin työaika on monissa tapauksissa pikemminkin lisännyt työn henkistä kuormittavuutta. Työsuhteiden välisenä aikana tehtyyn ”työhön” se ei ainakaan vaikuta millään tavoin.

Jospinin sosialistihallituksen Ranskassa 1997 käyttöön ottama 35 tunnin työaikalaki tarjoaakin eräänlaisen laboratorion, jossa työajan lyhentämisen käytännöllisiä vaikutuksia voidaan tarkastella. Oikeistohallituksen hyökätessä työaikalakia vastaan on myös radikaalivasemmisto asettunut voimakkaasti puolustamaan sitä. *Mouvements*-foorumin keskustelussa esimerkiksi Ranskan Attacin sekä trotskilaisen *Ligue Communiste Revolutionairen* johtohahmoihin kuuluva ekonomisti Michel Husson väittää työajan lyhentämisen olevan ”vahva vaihtoehto” oikeistolaisten iskulauseelle ”tehdään enemmän työtä ja ansaitaan enemmän”. Hussonin mukaan työajan lyhentämisen puolelle olisi kyettävä mobilisoimaan tarpeeksi voimakas kansanliike, joka estäisi oikeistolaisia hyökkäämästä sitä vastaan. Kuitenkaan työaikalain saavutukset eivät ole lainkaan kiistattomia eikä sen kannatus Ranskassa ole yksiselitteistä. Hussonin näkökulma liikkeisiin onkin varsin opportunistinen: liike nähdään vain välineenä poliitikkojen ohjelmien ajamiseksi, kannatuksen tuottamiseksi. Sen tarkoitus

olisi tuottaa lisää ääniä vasemmistolle riippumatta siitä, millä tavoin vasemmiston poliittiset tavoitteet vaikuttavat yhteiskunnallisiin voimasuhteisiin.

Työaikalain tavoin monet muutkin vasemmiston poliittiset projektit ovat Ranskassa edistäneet pikemminkin työvoiman neuvotteluaseman heikkenemistä ja työn kuormittavuuden lisääntymistä. Castel ja muut vasemmistolaiset ”työtä” eri muodoissaan puolustavat yhteiskuntakriitikot yksinkertaistavat asioita varsin voimakkaasti väittäessään, että prekarisaatiota institutionalisoivat uudistukset olisivat yksinomaan tai edes erityisesti oikeiston ajamia. Itse asiassa vasemmisto-opposition kiihkeästi vastustama CPE-laki nivoutui osaksi sosialistihallituksen 1990-luvun lopussa käyttöönotettavaa ”tasavertaisten mahdollisuuksien ohjelmaa”, jonka tavoitteena oli nuorten työllisyyden kohentaminen työllistämiskynnystä madaltamalla aivan kuten CPE-lainkin. ”Oikeuden työhön” takaaminen helpottamalla työllistämistä työehtojen heikentämisen avulla oli nimenomaan Lionel Jospinin sosialistihallituksen työministerin Martine Aubryn institutionalisoima käytäntö.

Perinteinen ”kunnon työtä” puolustava vasemmisto on siis käytännössä osallistunut työvoiman neuvotteluasemaa heikentävien uudistusten kehittelyyn jokseenkin tasavertaisesti oikeiston kanssa. Vasemmisto on puolustanut pikemminkin työpaikkoja kuin työläisiä.

Otetaan muutamia tuotannon eri alueisiin liittyviä esimerkkejä Vasemmistoliiton Poliittisesta tavoiteohjelmasta.

Työpolitiikan alueella keskeinen tavoite on taata kaikille oikeus työhön.

”Vasemmistolaisen yhteiskuntapolitiikan kulmakivi on ihmisten oman elämänhallinnan edistäminen. Poliittisen linjan luominen suhteessa työmarkkinoiden ja työelämän muutokseen on vasemmiston keskeisimpiä haasteita. Tähän kuuluu yhtä lailla aktiivinen

työllisyys- ja elinkeinopolitiikka kuin vahingoittavien ja alistavien työolosuhteiden korvaaminen ihmisarvoisella ja mielekkäällä työllä.

Ammattiyhdistysliikkeen mahdollisuudet puuttua jatkuvasti yleistyvien epätyypillisten työsuhteiden työoloihin ja palkkatasoon ovat riittämättömät. Työn neuvotteluvoimaa on lisättävä myös yhteiskunnan toimenpitein. Työikäisille on taattava lailla oikeus saada ansiotyötä, jossa työolosuhteet ja ansiotaso ovat kohtuulliset. Tämän järjestäminen on viimesijaisesti julkisen sektorin tehtävä.”

Vaikka politiikkaohjelmassa korostetaan ihmisten elämänhallinnan edistämistä, senkin konkreettiset työpoliittiset toimenpiteet suuntautuvat todellisuudessa pikemminkin työpaikkojen kuin työläisten ja heidän itsenäisyytensä suojelemiseen.

Työelämän muutoksessa ei mielestämme ole kyse vain työsuhteen muotoa koskevasta muutoksesta, vaan perustavanlaatuisesta murroksesta työn ja pääoman suhteessa sekä palkkatyön yhteiskunnallisessa asemassa.

Verrattuna teolliseen yhteiskuntaan keskeiset erot ovat:

1. taloudellisen kasvun ja työllisyyden kasvun yhteyden katkeaminen, talouden kasvu ei enää automaattisesti lisää palkkatyön kysyntää;

2. työn tuottavuuden ja palkkakehityksen yhteyden katkeaminen.

Nykyään työllisyyden lisäämiseen tai henkilökohtaisten työllistymismahdollisuuksien parantamiseen tähtäävät toimenpiteet (yksilöllinen ”räätälöinti”!) pikemminkin heikentävät kuin parantavat työvoiman neuvotteluasemaa. Niiden avulla pyritään eristämään työntekijät toisistaan, tehostamaan työvoiman käyttöä ja laskemaan sen hintaa.

Postfordistinen kapitalismi on kääntänyt ympäri koko fordistisen työn organisoinnin ja johtamisen. Yhtenä tärkeimpänä syynä on ollut työläisten yhteistoiminnan ja joukkovoiman (ja

mielestämme demokratian) eliminointi. Fordistinen yritys perustui alunperin yhteistoiminnan järjestämiseen ja hyväksikäyttöön: kun onnistuttiin kokoamaan suurempi joukko työtä yhteen ja samaan tuotantoprosessiin saatiin myös enemmän lisäarvoa. Tehdas tuotantolaitoksena oli siis yhteistyön organisaatio ja antoi tilan myös työntekijöiden itsenäiselle organisoitumiselle. Tämän yhteistyön uusi kapitalismi haluaa tuhota tuomalla siihen työntekijöiden keskinäisen kilpailun, erillisyyden ja eriytymisen tekniikoita. Tärkeässä asemassa on työvoiman hierarkisointi ja yksilöllistäminen. Siksi uusi tietokykykapitalismi ei koskaan tule olemaan täydellisen joustava järjestelmä, jossa jokainen työntekijä on prekaari ja tekee epätyypillistä työtä. Se säilyttää osan työvoimasta työsuhteturvan piirissä, osalle se antaa liki täydellisen turvan, osan jättää kokonaan ilman. Näin se onnistuu hajottamaan työväen. On mielestämme nurinkurista, että ay-liike pitää prekaareja työläisiä työmarkkinoiden tasapainoa häiritsevänä elementtinä, työsuhteiden huonontajina tai peräti työn sairautena, kun kyse on työväen vastakkainasettelusta yritysten häiriöttömän toiminnan takaamiseksi. Kyse on siis työvoiman kurinpitojärjestelmästä, joka poikkeaa tehtaan sisään suljetun työväen kurinpidon järjestelmästä.

Vasemmistoliiiton työtä koskevassa keskusteluasiakirjassa vuodelta 2004 kritikoidaan oikeiston pyrkimyksiä työllistää hinnalla millä hyvänsä ja luoda matalapalkkainen palvelusektori. Näitä ideologisia pyrkimyksiä koskeva analyysi ei kuitenkaan osu mielestämme asioiden ytimeen niin kauan kuin ei oteta huomioon, että tuotannon luonne on muuttunut sillä tavoin, että tuottavuuden ja palkkojen välinen suhde on perustavalla tavalla katkennut. Uudet investoinnit eivät tuota työpaikkoja, työn tuottavuuden kasvu merkitsee usein työpaikkojen vähentämistä eikä lisäämistä. Matalapalkkaiset työpaikat syntyvät nykyään ennen kaikkea talouden keskeisillä kasvusektoreilla. Sen vuoksi mitkään pelkästään työllisyyttä tukevat toimenpiteet eivät voi vähentää matalapalkkatyöpaikkojen syntymistä. Toisaalta tuotannon työ-

intensiivisyyden lasku ja siirtolaisuuden kasvu tekevät hyvin vaikeiksi säännellä myöskään palvelualan työmarkkinoita yksinkertaisten kieltojen tai määräysten avulla.

Lähes käsittämätöntä perinteisen taistelevan vasemmiston ja ay-liikkeen näkökulmasta on, että ohjelmissaan Vasemmistoliitto pyrkii pelkästään vetoamaan moraalisesti työnantajien vastuuntuntoon tai yritysten ”yhteiskuntavastuuseen” sen sijaan, että sen politiikan lähtökohtana olisivat työläisten oma järjestäytyminen ja taistelut. Vasemmistoliitto haluaa myös kirjata lakiin työllistämismoratorian nuorten työllistämiseksi erilaisissa työpajoissa. Juuri tämänkaltaiset sosiaalisen ja moraalisen huolen nimissä ehdotetut toimenpiteet nykytilanteessa nimenomaan heikentävät työvoiman neuvotteluasemaa, koska kaikki nämä harjoittelijat ja tukityöllistetyt toimivat palkattomana työvoimana, jolla työnantaja voi koska tahansa korvata palkkatyövoiman samalla kun tuotannon työntensiivisyys jatkuvasti laskee. Ne myös tekevät työväen sisään uusia jakoja ja vastakkainasetteluja, jotka eivät ainakaan helpota yhteisten taistelujen syntymistä. Vakava ongelma on mielestämme, että työvoiman oma näkökulma puuttuu, toisin sanoen, kun palkkatyö nähdään autuaaksi tekävänä ja ainoana väylänä rahatuloon ja vapauteen, mahdollisista kannattajista tehdään pelkästään opettamisen kohteita eikä heidän omia ajankohtaisia tarpeitaan oteta huomioon.

Vasemmisto siis vaatii jatkuvasti lisää toimenpiteitä, jotka tekevät edelleen lisää interventio-toimenpiteitä tarpeellisiksi sen sijaan, että kehittäisivät työntekijöiden kykyä itse järjestäytyä kollektiivisesti ja pitää huolta oikeuksistaan.

Poliittisessa tavoiteohjelmassa kritikoidaan esimerkiksi sitä, että työntekijät joutuvat myymään ”sosiaalista pääomaansa vuorokauden ympäri”. Kuitenkaan kyse ei ole pelkästään erityisistä muutoksista, kuten sanottua, vaan työn luonteen muuttumisesta tilallisesti rajattomaksi ja ajallisesti epämääräiseksi. Ainoa mahdollisuus rajoittaa tätä elämän sitomista työhön on taata

mahdollisuus palkkatyöstä kieltäytymiseen, siis palkkatyöstä riippumattomaan tuloon.

Toinen esimerkki koskee tiedon ja koulutuksen taloudellista merkitystä. Vasemmistoliiton poliittisessa tavoiteohjelmassa todetaan:

”Tiedon taloudellinen merkitys on kasvanut. Se, jolla on hallussaan tietoa, omistaa informaatioajan tuotantovälineet. Tieto ja kulttuuri ovat kuitenkin asioita, joita kenenkään ei pitäisi voida omistaa. Tiedon ja kulttuurin luonteeseen kuuluu, että ne kehittyvät eteenpäin vapaasti hyödynnettynä ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa.”

Ratkaisuksi vaaditaan mm. tiedon vapaata saatavuutta ”kirjaston kaltaisessa vapaassa julkisessa tilassa”, julkisen sektorin siirtymistä käyttämään vapaita ohjelmistoja ja tekijänoikeusjärjestelmän muuttamista ”kuluttaja- ja käyttäjäystävällisempään suuntaan.”

Tiedon uudenlainen taloudellinen asema ja sen luonne einiukkana hyödykkeenä tulevat tässä analyysissä ansiokkaasti esiin, mutta siinä ei päästä siihen asti, miten täydellisesti tietopohjainen talous rikkoo teollisen tuotannon keskeiset rakenteet ja sen vuoksi kyseenalaistaa teollisen yhteiskunnan parametreille rakentuvan tulonjaon periaatteet.

Tiedon tuotannon subjekti ei ole yksilö, yksilöllistä tietoa, kuten yksilöllistä kieltä, ei ole olemassa. Tieto tuotetaan yhteistyössä, kommunikaatiossa ja verkostoissa. Sen vuoksi olisi siirryttävä kokonaan yksilölliseen suoritukseen perustuvasta tulomudosta kollektiiviseen ja taattuun tuloon.

Myöskään tekijänoikeusjärjestelmän luonnetta puhtaana kontrollijärjestelmänä ei hahmoteta selkeästi. Tekijänoikeudet eivät nykyisessä kontekstissa millään tavoin suojele ”tiedon tai kulttuurin tuottajien” oikeutta toimeentuloon, vaan ainoastaan yritysten mahdollisuutta yksityistää kollektiivisissa verkostoissa syntyvää tietoa.

Samoin koulutuksesta puhutaan vain sivistyksenä ja tasa-arvoisten edellytysten luomisena, ei taloudellisesti tuottavana toimintana tai lisäarvon lähteenä.

Yleisesti ottaen tuotannon yhteiskunnallistumisen analyysi jää siis varsin pinnalliseksi. Palkkatyön ulkopuolisten alueiden kuten koulutuksen, terveyden, liikenteen ja asumisen suoraa taloudellista merkitystä talouskasvun lähteinä ei kyetä hahmottamaan.

Poliittisessa tavoiteohjelmassa asetetaan myös esimerkiksi liikennepoliittisesti oikeita tavoitteita kuten joukkoliikenteeseen panostaminen, mutta niitä perustellaan ainoastaan puhtaasti ekologis-moraaliselta kannalta. Liikenteen, liikkumisen ja metropolin sosiaalisen tilan hallinnoinnin välitön tuotannollinen merkitys ei nouse esiin. Ilmainen liikkuminen olisi käsitettävä metropolissa elävän prekaarin työläisen perusoikeutena, joka kuuluu osana perustuloon, ei pelkästään moraalisenä oikeutena tai ilmastopoliittisena ratkaisuna. Liikenne ei siis enää kuulu pelkästään tavaroiden kierron tai työvoiman uusintamisen alueelle, vaan sillä on välitön tuotannollinen ja poliittinen merkitys. Toimivan ja kohtuuhintaisen joukkoliikenteen puuttuminen heikentää työvoiman neuvotteluasemaa, koska se pakottaa hankkimaan yhä suuremman osan kaupungissa elämisen edellytyksistä markkinoiden kautta. Samalla kaupunkirakenteen eriytyminen ja segregoituminen pakottavat investoimaan enemmän liikkumiseen. Kun palkkatyöstä samanaikaisesti pyritään tekemään rahatulon ainoa lähde, tulee tuotannon ja työn edellyttämän liikkumisen maksulliseksi tekemisestä suoraan palkkatyöhön pakottamisen keino.

Samat ongelmat nousevat esiin myös suomalaisen vasemmiston työmarkkinoiden ja talouden sääntelyä koskevissa näkemyksissä. Vasemmistoliiton periaateohjelmassa julistetaan esimerkiksi:

”Tahdomme edistää koko Suomen tasapainoista kehitystä ja hyvinvointia. Taloudellisen toiminnan kehittämiseksi Vasemmistoliitto ottaa tasapainoisesti huomioon maan eri alueiden tarpeet. Tavoitteen toteutuminen edellyttää vahvaa julkista taloutta, perus-

palveluiden julkista tuottamista ja valtion omistus-, sijoitus- ja tukitoiminnan kehittämistä.”

Käyttöön halutaan siis ottaa uudelleen ”oikeiston” tai ”uusliberalismin” riistämä julkisten investointien ja julkisen työllistämisen politiikka. Vasemmiston kyvyttömyys ymmärtää julkisten palveluiden kriisiä työvoiman subjektiivisesta näkökulmasta nousee esiin myös monissa konkreettisissa hoivapalveluiden tuottamista tai työllistämistä koskevilla keskusteluilla. Hyvänä esimerkkinä toimii vasemmistososiaalidemokraatti Susanna Rahkosen *Yhteiskuntapolitiikka* -lehdessä 1/2006 tekemä, ”keynesiläistä” talouspoliittista mallia seuraava ehdotus uusien hoitajien palkkaamisesta. Rahkosen laskelmien mukaan 30 000 uuden työntekijän palkkaaminen sosiaali-, terveys- ja opetuspuolelle olisi valtiontalouden kannalta paljon edullisempaa kuin veronalennukset, koska työllistyvät työttömät alkaisivat yhtäältä kuluttaa ja toisaalta maksaa veroja, minkä seurauksena valtion työttömyysmenot vähenisivät ja verokertymä kasvaisi niin paljon, että työllistämismenot voitaisiin kattaa.

Rahkosen sinänsä pätevien laskelmien ongelma on kuitenkin se, ettei tällaista joukkoa hoiva-alojen työntekijöitä, joka olisi valmis ottamaan työtä vastaan varsinkaan nykyisenlaisilla ehdoilla, ole olemassa missään. Hoiva-aloilla, joihin kuuluvat terveydenhoidon lisäksi myös esimerkiksi kasvatusta ja koulutusta, vallitsee jatkuva työvoimapula, koska työntekijät jatkuvasti kieltäytyvät tarjotuista työsuhteista olemassaolevilla työehdoilla ja nykyisellä palkkatasolla. Hoiva-alojen ja julkisen sektorin kriisin taustalla on siis laaja subjektiivinen ja rakenteellinen muutos, joka asettaa kyseenalaiseksi perinteisen keynesiläisen talouspolitiikan perusedellytykset.

On muistettava, että epätyypillinen työ on myös haluttu työn muoto. Ihmiset haluavat, että työ olisi episodi elämässä eikä elinkautinen; tämän esimerkiksi suomalaisten into eläkkeelle kertoo. Työntekijät ovat sitoutuneempia työhönsä, jos työ on heille ainoa

mahdollisuus rahatuloon ja kunnialliseen elämään. Toisin sanoen sitoutuneisuus ja pelko työpaikan menettämisestä ja syrjäytymisestä on luettava oireena työhön liitetyn turvallisuuden heikentymisestä: palkkatyö ei enää erilaista siihen liitetyistä toiveista huolimatta, takaa rahatuloa ja täysivaltaista kansalaisuutta.

Julkisessa keskustelussa epätyypillisellä, prekaarilla työllä tarkoitetaan siis työsuhteiden uusia muotoja, joita on hankala luokitella kahdella tavalla:

1. On vaikea sanoa, minkälaisissa työsuhteissa ovat (todella) erilaiset valmiustilassa olevat, muodollisesti itsenäiset, mutta käytännössä yritykselle alisteiset, enemmän tai vähemmän näennäisten tuotanto- ja palveluosuuskuntien jäsenet, osa-aikaiset, määräaikaiset, projektitutkijat, kehittäjät, oppisopimuskoulutettavat, koeajalla työskentelevät, vuokratyöläiset, kotiavustajat ja vastaavat, puhelin/tele työläiset, vain joitakin mainitaksemme.

2. Miten erottaa toisistaan ns. perinteinen toisen palveluksessa tehtävä työ ja itsenäinen yrittäjä? Onko tällä erottelulla enää mitään käyttöä? Esimerkiksi mainittu EU:n Vihreä kirja työlainsäädännön kehittämistä ehdottaa taloudellisesti riippuvaisen työn käsitettä eräänlaiseksi välittäjäksi palkkatyösuhteelle ja itsenäiselle yrittäjälle.

Kummassakin kategoriassa ongelma on, että nykyinen lainsäädäntömme ei kykene tavoittamaan (ja säätelemään) työelämässä tapahtuvaa muutosta, vaan pistää päänsä pensaaseen ja puhuu epätyypillisistä työsuhteista, ohimenevästä ilmiöstä jne., vaikka epätyypilliset työsuhteet eivät ole poikkeus, vaan yhä suuressa määrin sääntö. Myös lainsäädäntömme olisi nostettava tämän säännön tasalle – puhumattakaan yleisestä työelämäpuheesta. Tässä vasemmistolla on tehtävänsä.

KIRJALLISUUTTA

- Allegrì, Giuseppe: "Quale flexicurity per le politiche sociali europee?"
Centro per la riforma dello stato –sivusto. <http://www.centroriformastato.it>
- Bologna, Sergio: *Ceti medi senza futuro? Scritti, appunti sul lavoro e altro.*
DeriveApprodi, Roma 2007.
- Castel, Robert: "La valeur travail ne peut être inconditionnelle".
Mouvements-verkkolehti. <http://www.mouvements.info>
- Corsani, Antonella: "Cinq paradoxes du travail". Mouvements-verkkolehti.
<http://www.mouvements.info>
- Dieckmann, Lars & Ellenberger, Lena & Nitzsche, Frank (toim.):
Erneuerung der Sozialstaates in Europa. Karl Dietz Verlaag, Berlin 2007.
- Euroopan unionin komissio: *Vihreä kirja – työlainsäädäntö 2000-luvun
haasteiden tasalle.* <http://europa.eu>
- Holvas, Jakke & Vähämäki, Jussi: *Odotustila: pamfletti uudesta työstä.*
Teos, Helsinki 2005.
- Piironen, Pekka: "Kollektiivinen vakuus" ja "Kyvyn tuotanto". Teoksessa
Jakonen, Mikko & Peltokoski, Jukka & Virtanen, Akseli (toim.):
Uuden työn sanakirja. Tutkijaliitto, Polemos-sarja, Helsinki 2006.
- Rahkonen, Susanna: "Julkinen sektori työllistäjänä". Yhteiskuntapolitiikka
1/2006.
- Rosanvallon, Pierre: *La nouvelle question sociale.* Seuil, Paris 1995.
- Vasemmistoliitto: Poliittinen tavoiteohjelma 2004–2007. <http://www.vasemmistoliitto.fi>
- Vasemmistoliitto: Periaateohjelma: Vasemmiston tie oikeudenmukaiseen
maailmaan. <http://www.vasemmistoliitto.fi>

III Vasemmisto ja uudet työväenliikkeet

Viime vuosien globaalien liikkeiden myönteinen saavutus on ollut se, että luottamus (kansallis)valtioon politiikan etuoikeutettuna tilana on alkanut horjua yhtäläillä kuin perinteistä masatyöläistä ei enää nähdä yhteiskunnallisen uudistamisen subjektina. Liikkeiden ja vasemmiston juopa on syventynyt siksi, että vasemmisto on nähnyt tämän valtiota kohtaan tunnetun luottamuksen ja monessa mielessä globaalien ja elämän tilaan levittäytyneen toiminnan ensisijaisesti uskon menettämisenä vasemmistoon ja vastannut siihen takertumalla epätoivoisesti valtioon ja työn oikeisiin muotoihin. Kapitalismi on nähty markkinoina, ”sosialismi” valtiona. Yhteiskunnalliset konfliktit ovat vasemmistolle olleet liian usein olemassa vain siksi, että niiden avulla saadaan valtion sisällä pelaaville ”edustajille” voimaa eikä liikkeiden uusia elämän muotoja ja käytäntöjä luova taso ole muokannut politiikan tasoa. Malli on yksisuuntainen ja siinä konfliktista liikutaan valtioon, joka ratkaisee ristiriidat ja sovittaa ne yhteen. Valtiosta siirrytään hallintoon, jossa päätetään yhteiskuntaan sovellettavasta politiikasta.

Uudet liikkeet – uudet työväenliikkeet?

1970-luvun protestit avasivat keskustelun yhteiskunnallisten liikkeiden muodonmuutoksesta. Keskustelu on kiteytynyt erotteluun niin sanottujen vanhojen ja uusien liikkeiden välillä. Mitenkään absolutisoimatta kyseistä erottelua tai väittämättä että ero liiketyyppien välillä olisi totaalinen, voidaan uusista liikkeistä käytävää keskustelua käyttää valottamaan yhteiskunnallisten liikkeiden toimintatapaa tavalla, joka kyseenalaistaa monia totunnaisia käsityksiä liikkeistä.

Uusia liikkeitä koskeva keskustelu herättää välittömästi myös kysymyksiä. Erityisesti vasemmistossa on vakiintunut käsitys siitä, ettei uusilla liikkeillä ole elimellistä kytköstä työläisten kokemuksiin, erityisesti kokemuksiin riistosta, koska nämä kokemukset nousevat tehtaaseen suljetusta työn ja pääoman konfliktista. Liikkeet nähdään jonkin erityisryhmän elämäntapaa korostaviksi identiteetti-liikkeiksi, moraalisen huolen ilmaisijoiksi tai spesifin ongelman ratkomiseen keskittyviksi yhden asian liikkeiksi eikä luokkatoimijoiksi, jotka pyrkisivät tuotantomuodon haltuunottoon ja laajaan yhteiskunnalliseen muutokseen. Ne nähdään ennemminkin marginaalisia ala- ja vastakulttuureja tai arkielämän (”pienen ihmisen”) näkökulmaa edustaviksi vasta-asiantuntijoiksi kuin ”proletariaatin diktatuuria” tai edes parlamentaarista hegemoniaa tavoitteleviksi poliittisiksi toimijoiksi. Uudet liikkeet eivät tämän käsityksen mukaan pyri elämään tarinaa yhteiskunnan suuresta historiallisesta muutoksesta. Ne elävät pieniä tarinoita ja kahlaavat yksittäisissä virtauksissa. Varsinkin viime aikoina on voimistunut keskustelu siitä, että uudet liikkeet ilmentävät politiikan yksilöllistymistä.

Näkökulma on epäilemättä oikeassa siinä, että liikkeiden toimintatavassa tapahtui olennainen katkos 1970-luvulle tultaessa. Ongelmallista on sen sijaan, että monesti ”uusi” hahmotetaan kääntämällä asetelma yksinkertaisesti vain nurin: ellei valtio, niin

arki, ellei politiikka ja intressit, niin kulttuuri ja arvot, ellei kollektiivi, niin yksilö, ellei edustuksellisuus, niin suora toiminta, ellei rakenne, niin identiteetti... Helpot nurinkäännökset jäävät kuitenkin edelleen vanhojen jäsenysten puitteisiin. Uusia liikkeitä koskevalla keskustelulla on ollut myös jatkuvia vaikeuksia määrittellä, mikä uusien liikkeiden poliittinen merkitys on, vai ovatko ne poliittisia alkuunkaan. Sikäli kun uudet liikkeet hahmotetaan poliittisiksi, ne vaikeudet koskevat kysymystä siitä, onko niiden politiikka luonteeltaan vain moraalista paatosta tai osallistuvaa kansalaisuutta ilman antagonistista pyrkimystä tuotantomuodon voimasuhteiden haastamiseen.

KANSANLIIKKEISTÄ VERKOSTOKAMPPAILUIHIN

Uusien liikkeiden käsite juontaa Alain Tourainen ja Alberto Meluccin 1980-luvun taitteen keskusteluihin (joissa he kumpikin esittivät käsitteen omasta mielestään ennen toista). 1960-luvulta lähtien julkisuuteen noussut uudentyyppinen protestointi tuntui käynnistäneen uuden liikesyklin, joka rikkoi totunnaiset käsitykset yhteiskunnallisten konfliktien dynamiikasta. Hippien, underground-taiteilijoiden, seksuaalivähemmistöjen, naisten, mustien, ympäristöaktivistien, opiskelijoiden ja vastaavien nousu konfliktien keskiöön ei sopinut kuvaan työväenluokkaisista antagonistisista. Vaikka liikkeet edelleen julistivatkin hyvin vasemmistolaisittain värittyä sanomaa, ne rikkoiivat käsityksen teollisesta työväenluokasta ja palkkatyöläisten organisaatioista yhteiskunnallisten konfliktien pääasiallisena tuottajana.

Liikkeiden piirissä syntyi käsite uusvasemmisto (*New Left*), jolla sekä erottauduttiin perinteisestä työväenluokkaisesta protestoinnista että korostettiin jatkuvuutta vasemmistolaisella tasa-arvon ja solidaarisuuden tiellä. Uusien kulttuuristen virtausten kuten rock-musiikin ja undergroundin keskeisyyttä uusien liikkeiden tulemisessa ei voi liioitella. Uusien liikkeiden tulemista

on sävyttänyt ylipäättäänkin huomattavan voimakas omaehtoisen kulttuurin tuotanto. Uudet liikkeet ovat niin ikään kietoutuneet olennaisella tavalla uusiin informaatioteknologioihin sekä uusmedioihin ja vastaaviin modernia tiedonvälitystä murtaneisiin innovaatioihin.

Ei sovi kuitenkaan unohtaa, ettei uusien liikkeiden nousu koskaan irronnut täysin perinteisistä työelämäkysymyksistä. Esimerkiksi mustien ja naisten liikkeet taistelivat ”eron politiikkansa” lisäksi edelleen varsin keskeisesti työelämää koskeneista oikeuksista, kuten toimeentulosta ja muodollisesta tasa-arvosta. Unohtaa ei sovi myöskään sitä, ettei Pariisin kevät ollut Woodstockin kaltaista rauhaa ja rakkautta, vaan yliopiston ja kaupunkitilan (puoli)sotilaallista haltuunottoa, tehtaanvaltauksia ja työväenjärjestöjen radikalisointia. Uusien liikkeiden tulemista sävyttivät niin ikään R.A.F.:n, Punaisten prikaattien, Weather Undergroundin kaltaiset sissiorganisaatiot palestiinalaisten ja kuubalaisten sissiorganisaatioita sekä maoisteja kohtaan koettua kiinnostustakaan unohtamatta.

Viittaus sissiorganisaatioihin on sikälikin paikallaan, että niissä kiteytyi jotain olennaista uusien liikkeiden syntyvaihetta yleisemminkin luonnehtineesta organisoitumisen mallista. Michael Hardt ja Antonio Negri ovat katsooneet, että 1960-luvulla levinnyt kamppailumalli merkitsi siirtymävaihetta kohti yhä demokraattisempia sekä itsenäisempiä organisaatiomuotoja. Organisaatiot irtautuivat ”kansanarmeijan” mallin mukaan järjestäytyneestä työväenliikkeestä ja alkoivat siirtyä kohti verkostomuotoisia toimintatapoja, jotka antoivat paremmat mahdollisuudet ilmaista paikallisia ja erityisiä tarpeita. Hardt ja Negri korostavatkin, ettei poliittisen organisoitumisen muotoa voida ymmärtää irrallaan ihmisten sosiaalisesta elämästä ja sen sisältämistä haluista.

Kun siis puhutaan uusista liikkeistä, tehdään eroa vanhaan työväenliikkeeseen – vanhaan tosin siinä mielessä kun työväen-

liike muistetaan nimenomaan fordismin aikaisena työväenliikkeenä, jota luonnehti byrokraattinen organisaatiomuoto, valtio-orientoitunut toiminta sekä vahvat kollektiiviset identiteetit. Fordistinen työväenliike toimi valtiollisesti rajatussa yhteiskunnallisessa tilassa, mikä ilmeni keskusjohtoisina toimintatapoina. Liike tai ainakin sen voimakkaimmat osat olivat niin sanotusti leninistisiä organisaatioita. Sissiorganisaatiot pyrkivät luomaan näitä välittömämpiä sidokset sosiaaliseen elämään, mutta olivat samalla osin vielä kiinni keskusjohtoisissa malleissa. Uusien liikkeiden vaihe ilmentää Hardtin ja Negrin mukaan sen sijaan *verkostokamppailujen* keksimisen ja kehittämisen aikaa. Verkostokamppailut voimistuvat tendenssinomaisesti ja ne ilmentävät entistä suurempaa kytköstä väestön erityisiin tarpeisiin.

Uusien liikkeiden näkökulman kritiikissä on kyetty osoittamaan uusista liikkeistä monia sellaisia ”uusia” piirteitä, jotka tosiasiallisesti luonnehtivat jo vanhaa työväenliikettä, kunhan tarkasteluajankohdaksi otetaan 1800-luku, jolloin työväenluokan kulttuuria, identiteettiä ja organisaatioita vasta rakennettiin. Yhtäläisyyksiä ei ole tarvetta kieltää, eikä katkoksen totaalisuutta liioitella. Uusien liikkeiden muotoutumista luonnehtii kuitenkin merkittävästi erilainen orientaatio kuin vanhoja liikkeitä. Ne suuntautuvat valtiollisen tilan haltuunoton sijasta jonkinlaisen globaalin kansalaisyhteiskunnan (jos sellaisesta on mahdollista puhua alkuunkaan mielekkäästi) tai kolmannen sektorin rakentamiseen. Ne suuntautuvat rajallisen yhteiskunnallisen tilan sijasta rajattomaan globaaliin tilaan. Mutta ennen kaikkea ne osoittavat vanhoja liikkeitä voimakkaampaa pyrkimystä rakentaa uutta sosiaalista järjestystä suoraan arkielämän verkostojen tasolla ja myös niiden oikeusvaateet liittyvät usein pyrkimykseen saavuttaa suurempaa vapautta nimenomaan siinä, miten arki ja muodollisen työajan ulkopuoleinen aika on mahdollista järjestää.

Uudet liikkeet eivät kuitenkaan ole niinkään identifioitavissa oleva tyyppi, vaan ennemminkin tendenssi tai oireyhtymä, joka

ilmenee vaihtelevilla tavoilla. Tämän luvun väite on, että uusien liikkeiden tuleminen voidaan tulkita uusien työväenliikkeiden muotoutumiseksi.

Keskustelu uusista liikkeistä avautui elimellisessä yhteydessä keskusteluihin yhteiskunnan jälkiteollistumisesta. Usein tämä on johtanut näkemyksiin, etteivät uudet liikkeet ilmennä enää ollenkaan työn itsenäisyyttä ja vapautta koskevia kamppailuja pääomaa vastaan. Mikäli luokkapuhetta tuotetaan alkuunkaan, puhutaan mieluiten liikkeiden mobilisaatiopohjan keskiluokkaistumisesta. Uusien liikkeiden ajatellaan nousevan enimmäkseen muualta kuin työväenluokan parista ja niiden nähdään ilmentävän protestojien *etäisyyttä* työtä ja työläisyyttä koskeviin kokemuksiin.

Meidän näkemyksemme mukaan kyse ei ole työtä koskevien kamppailujen ehtymisestä, vaan työ, työläisyys ja työväenluokkaisuus määrittyvät nykyään eri tavoin kuin fordistisessa palkkatyöyhteiskunnassa. Vaikkeivät uudet liikkeet usein puhukaan työtaistelun retoriikalla, niitä voidaan lukea uuden työväenliikkeen alkusoluna.

”HYVIEN IHMISTEN” VALLANKUMOUS?

Puhuttaessa uusien liikkeiden kulttuurisuudesta tarkoitetaan, että liikkeistä on tullut elämäntapakokeilujen areenoita. Niiden protestit ovat muuttuneet performatiivisiksi ja karnevalistisiksi tempauksiksi, joiden kohteena on mediajulkisuus ja yleinen mielipide, ei välttämättä parlamentaarinen politiikka tai valtiollinen järjestelmä. Poliittisten ohjelmien rakentamisen ja toteuttamisen sijasta tyyppillisiä ovat projektiluontoiset ohjelmat ja tapahtumat. Laaja-alaisen yhteiskunnallisen muutoksen sijasta liikkeet kiinnittävät huomiota yksittäisiin asiakysymyksiin. Liikkeiden julkilausumien muotoilut korostavat elämänlaatuun, yhteiseen hyvään ja erilaisuuden oikeuteen liittyviä laajoja kulttuurisia teemoja materiaalisen jaon ja muodollisen tasa-arvon sijasta.

On myös korostettu uusien liikkeiden yksilöllistynyttä luonnetta vastakohtana vanhoja liikkeitä luonnehtineelle kollektiiviselle luokkasolidarisuudelle. Osallistumista luonnehtii ennemminkin elämyksellisyys kuin velvollisuudentunto. Valtiovallan haltuunoton sijasta uudet liikkeet toimeenpanevat utopioitaan tässä ja nyt, omassa toiminnassaan, rakentamalla elämäntavan toteuttamisen verkostoja. On myös esitetty, että uudet liikkeet pyrkivät puolustamaan ihmisten subjektiivisuutta kaikkialle ulotuvalta välineelliseltä järjestelmärationaliteetilta ja teknokratialta sen sijaan, että ne olisivat offensiivisia muutosvoimia.

Ellei uusien liikkeiden oireyhtymää tulkitse jälkiteollistuvan tuotantomuodon uusista subjektiviteeteista käsin, näyttää helposti todellakin siltä, ettei uusien liikkeiden mobilisaatiolla ole mitään yhteyttä työvoiman kokemaan riistoon ja sen organisoitumiseen luokkatoimijana. Liikkeet nähdään ennemminkin moraalisesti herkkien ja yhteiskunnallisesti vastuuntuntoisten (mitä näillä tarkoitetaan) ihmisten vallankumouksena erotuksena rajoitetusta luokkaperspektiivistä ja erityisryhmien itsekkästä edunvalvonnasta. Sikäli kun luokkakysymykset pysyvät edelleen näköpiirissä, puhutaan yleensä liikkeiden mobilisaatiopohjan keskiluokkaistumisesta. Uusien liikkeiden toimijat ovat ajatuksen mukaan etäänntyneet tuotannon ydinprosesseista, eivätkä liikkeet siten ole kiinnostuneita materiaalisen jaon kysymyksistä. Liikkeiden keskiössä nähdään olevan elämäntyölin ja erottautumisen ”kulttuurinen” problematiikka.

Näin ei toki väitetä, etteivätkö uudet liikkeet voisi kritisoida useinkin työn ja talouden kysymyksiä. Väite kuuluu, etteivät ne tee tätä työntekijän asemasta tai kokemuksesta käsin. Uusien liikkeiden saatetaan päinvastoin ajatella ilmentävänsä toimijoidensa ulkopuoliseen asemaan perustuvaa kriittistä etäisyyttä, yleisinhimillistä neutraaliutta tai keskiluokkaista erottautumista suhteessa työn kysymyksiin.

Uusia liikkeitä koskevat huomiot eivät varmasti ole kaikki-

neen väärää, mutta niiden taustaoletuksena toimiva ajatus siitä, että tuotannon ydinprosessit sijoittuvat edelleen tehtaisiin ja että teollisuustyöläinen on yhä työväenluokan paradigmaattinen hahmo, on kylläkin ongelmallinen. Toisaalta, vaikka tuotannon ydinprosessien ajateltaisiin siirtyneen palvelu- ja tietotyön aloille, ei tämän mielletä tarkoittavan näiden alojen proletarisoitumista. Pääoman ja työvoiman välinen ristiriita ja siihen sisältyvä luokkataistelun näköala siivotaan syrjään niin yhteistä moraalista hyvää kuin keskiluokkaistumistakin painottavien teesien avulla.

Niinpä uudet liikkeet nähdään vaihtelevasti joko vanhojen ”kunnon liikkeiden” haalistuneina kopioina tai vapaan kansalaisyhteiskunnan juhlanäytelmänä, jota luonnehtii politiikan keksiminen uudelleen pääoman ja työvoiman välisen ristiriidan tuolla puolen. Otamme mainitut Giddensin, Beckin ja Mouffin käsitykset esimerkeiksi tällaisista tulkinnoista.

HENKIEN KÄTKEMÄÄ

Anthony Giddensin ja Ulrich Beckin käsitykset ”kolmannesta tiestä” ja ”alapolitiikasta” tuovat hyvin esiin sellaisia nykyvasemmiston olettamuksia, joiden mukaan vasemmiston tulevaisuus on sidottu sen kykyyn keksiä politiikka uudelleen luokkavastakohtaisuuksien tuolla puolen. Historiallisen muutoksen lähtökohtana ei ajatuksen mukaan ole enää luokkataistelu. Sen sijaan on sitouduttava kansalaisyhteiskunnan yleishumaaniin ääneen. Moderni yhteiskunta on ajautunut umpikujiinsa ilman vastarintaa tekevän luokkasubjektin vaikutusta, eivätkä uudet vastarinnan muodot liity niinkään riistettyjen solidaarisuuteen kuin yksilölliseen elämänhallintaan.

Beckin mukaan 1980-lukua luonnehti uudenlaisten poliittisten toimijoiden juhla nouseminen. Tämä tapahtui juuri kun perinteiseen pääomakritiikkiin nojannut vasemmistolainen politiikka

kriisiytyi. Uudet alapoliittiset ryhmittymät alkoivat politisoida kysymyksiä, jotka eivät jäsentyneet luokka-asetelman mukaisesti. Beckin mukaan yhteiskunnallisen murroksen keskiöön nousivat näin modernisaatiokehityksen sinänsä tuottamat yhteiskunnalliset riskit, paradigmaattisena esimerkkinä ympäristökysymykset. Ajatuksen mukaan ihmiset eivät kohtaa näitä perimmiltään luokkatoimijoina vaan yksilöinä. ”Riskiyhteiskunta” syntyy modernien instituutioiden vaikutuksesta, mutta sitä ei kyetä säätelemään moderneilla instituutioilla. Niinpä syntyy oma-aloitteista ”alapolitiikkaa”, joka pyrkii politisoimaan tilanteeseen suoran kansalaistoiminnan tasolla, ilman modernien instituutioiden välistä. Modernisaatiokehitys siirtyy näin itsereflektiiviseen tilaan.

Beck katsoo, että alapolitiikka on saavuttanut temaattisen voiton perinteisestä parlamentarismista. Ovathan alapoliittiset ryhmät monien uusien poliittisten kysymyksenasettelujen takana. Näistä mittavin on beckiläisittäin ympäristöliikkeen korostama elämän uhanalaisuus maapallolla.

Alapoliittisten kysymyksenasettelujen taustalla on Beckin mukaan tavallinen arki ja sen puitteissa syntyvät huolenaiheet. Poliittisen toiminnan lähtökohtana voi olla mikä tahansa arkinen ongelma, jonka ympärille muodostuu kansalaisten oma-aloitteista ja -ehtoista organisoitumista. Alapolitiikkaa luonnehtii siten satumunanvaraisuus ja yhteiskunnallisten valta-asetelmien moninaistuminen. Poliittinen kenttä hajautuu lukemattomiksi paikalliseksi ja erikoistuneiksi sekä ennalta arvaamattomasti nouseviksi ja käyttäytyviksi poliittisiksi toimijoiksi – terroristit mukaan lukien.

Terrorismiviittaus paljastaa alapolitiikan sisäisen sidonnaisuuden kontrolleihin. Alapolitiikan yhteiskunnallinen rakentavuus on kiinni toimivasta parlamentarismista, hallinnollisesta säätelystä sekä alapoliittisten toimijoiden sitoumuksesta näitä kohtaan. Alapolitiikka ilman yläpolitiikkaa ajaisi yhteiskunnan kaaokseen. Koska alapolitiikan kuitenkin ajatellaan muuttavan perustavasti kansalaisosallistumisen tyyliä, ajatellaan, että kyse on

ennemminkin (ainakin potentiaalisesti) hallinnon demokratisoitumisesta kuin välttämättömästä pahasta.

Politiikan uudelleen keksiminen ponnistaa olennaisesti demokratian hengestä. Ilman kansalaisten osallistumishaluja ja aktiivista osallistumista hallinto sokeutuu kansalaisten huolenaiheille ja muuttuu viranomaisten byrokraattiseksi mielivallaksi. Se muuttuu ongelmaksi itsessään sen sijaan, että se pyrkisi ratkomaan kansalaisten asettamia ja muotoilemia ongelmia. Kansalaisia ei voi kuitenkaan pakottaa toimimaan alapoliittisesti. Alapolitiikan kukoistus on kiinni eloisasta demokraattisesta eetoksesta ja sille avoimista osallistumisen mahdollisuuksista. Ennen kaikkea on oltava mahdollisuuksia nostaa henkilökohtaisia kokemuksia yhteiskunnalliseen keskusteluun. Tämä tarkoittaa, että perimmiltään alapolitiikan keskiössä on avointen kommunikatiivisten tilojen ja niitä kansoittavien moniarvoisten mielipiteiden kukoistus. Alapolitiikka uskoo keskustelun voimaan.

Alapolitiikka on siten olennaisesti tiedon politiikkaa. Siinä on kyse kommunikatiivisista prosesseista, joissa henkilökohtaisia kokemuksia artikuloidaan vuorovaikutuksellisesti ja keskustelujen tiimoilta politisoidaan yhteiskunnallisia asiainiloja. Lähtökohtana on yksilön kokemus, joka välittyy yhteiskunnallisen kommunikaation kautta hallinnollisesti säännellyiksi käytännön uudistuksiksi. Koska alapolitiikka lähtee liikkeelle modernien instituutioiden tuottamista umpikujista, alapoliittinen tieto on olennaisesti vasta-asiantuntijuutta suhteessa valtiollisen järjestelmän institutionaaliin asiantuntijoihin. Alapolitiikka on uusiin kokemuksiin ja niiden herättämiin ongelmiin vastaavan uuden tiedon tuotantoa. Samalla alapoliittinen toiminta on kuitenkin sidottu oikeaa ja väärää kommunikointia ja osallistumista koskeviin sääntöihin. Demokratian ja osallistumisen henkeä vastaan rikkovat uhkaavat välittömästi määrittyä terroristeiksi.

Giddens jakaa Beckin kanssa näkemyksen siitä, että politiikasta on tullut olennaisesti diskursiivista luonteeltaan. Giddens

kytkee ajatuksen yhteiskunnan jälkitraditionaalistumista koskevaan näkemykseensä. Sen mukaan varhainen modernisaatio säilytti vielä varsin monia traditioita yhteiskunnallisen järjestyksen kyseenalaistamattomana, ”luonnollisena” perustana. Näitä olivat muun muassa sukupuolijako ja sen mukainen perhemalli sekä erilaiset paikalliskulttuurit. Itse modernisaatiokin, kahden luokan välisenä kamppailuna, muotoutui eräänlaiseksi traditioksi tai ainakin kehityskertomukseksi, joka antoi yhteiskunnan tulevaisuushorisontille määrätyt kiintopisteet. Varhaista modernisaatiota sävyttivät kyseenalaistamattomat varmuudet, jotka tekivät maailmasta ennakoitavan ja yhteiskunnasta suunnitelmallisen projektin.

Giddensin mukaan kypsän modernin vaiheessa tilanne murtuu. Tieteellisen metodin perustava elementti, epäily, yleistyy osaksi arkiajattelua. Mikään ei ole enää varmaa. Vallalla on yleinen epäilyn ja epävarmuuden, mutta myös kokeilunhalun ja kokemusperäisen tiedon arvostuksen kulttuuri. Tietoyhteiskunnan tulemisessa ei siis giddensiläisittäin ole kyse vain informaatioteknologioiden teknisestä kehityksestä tai informaation määrän ja liikkuvuuden kasvusta, vaan tieteellisen metodin läpimurrosta yleisellä yhteiskunnallisella tasolla. Seurauksena on oikeastaan pitkälti sellainen yhteiskunta, jota *science fiction* on pyrkinyt ennakoimaan: eri tietoisuuden muotojen ja ajattelutapojen välinen moneus keskinäisine kamppailuineen, joissa korkean tason teknologioilla on ratkaiseva roolinsa.

Yhteiskunnan jälkitraditionaalistumisteiesien mukaan olemassaoloamme on alkanut sävyttää kokemus perustavasta epävarmuudesta. Giddens antaa nimenomaan tämän merkityksen Beckin riskiyhteiskunnan käsitteelle. Riskiyhteiskuntaa luonnehtii tulevaisuushorisontin radikaali avoimuus, tilanne, jossa jokaisen on *pakko valita*.

Jälkitraditionaalisisessa yhteiskunnassa asiantuntijoille kasautuu aivan erityistä valtaa. Kun valintoja eivät ohjaa perinteet tai muut

annetut varmuudet vaan harkinnanvaraiset valinnat, kun yhteiskuntaa luonnehtii kokonaisuudessaan harkinnanvaraisten, siis tilanneherkkien ja strategisten päätösten tekeminen, asiantuntijat muodostuvat erityisryhmäksi, joka käyttää erityistä diskursiivista valtaa ongelmien määrittelyssä ja ratkaisulinjojen hakemisessa. Tiedon hallinnasta, sen tuottamisesta ja muotoilusta tulee keskeinen valtakysymys. Yhteiskunnalliset liikkeet voidaan näin ollen hahmottaa vasta-asiantuntijuuden muodoiksi, jotka haastavat legitiimit asiantuntijat paitsi erityisasiantuntemuksellaan myös argumentoimalla objektiivisuutta ja neutraaliutta korostavien diskurssien sijasta asioita moralisoivassa ja politisoivassa rekisterissä. Liikkeet myös käyttävät epäkonventionaalisia keinoja näkemystensä tuomiseksi julki.

Giddensiläisittäin jäsenettyinä ihmiset eivät kohtaa jälkitraditionaalistumista ja elämän epävarmistumista luokka-asetelmasta käsin vaan eksistentiaalista ahdistusta kokevina yksilöinä. Identiteettejä ei saada syntymälahjana, vaan niiden yksilöllisestä rakentamisesta tulee yhteiskuntaa mikrotasolla jäsentävä oma pieni tarinansa. Identiteeteistä tulee kertomuksia valinnan pakosta ja yksilöllisen elämänhallinnan kehittämisestä epävarmuuksien ja riskien sävyttämässä ympäristössä.

Kun Giddens puhuu elämänpolitiikasta, tulkitaan usein, että kyse on vain oman elämän rakentamisesta. Kyse on toki siitäkin, mutta kyse on myös Elämästä isolla e:llä. Kyse on luokkavastakohtaisuuksien katoamisesta valintoja omasta erityisestä elämäkokemuksestaan käsin tekevän humanistisen subjektin tieltä. Tässä politiikan uudelleen keksiminen yhtyy Zygmund Baumanin käsitykseen siitä, että nimenomaan nykytilanne avaa mahdollisuuden moraalisen ajattelun nousulle, varsinaiselle vastuullisuuden etiikalle, jossa suora henkilökohtainen suhde omien valintojen seurauksiin antaa tarkastelupisteen kaikelle toiminnalle. Samoin kuin bekkiläisissä muotoiluissa myös elämänpolitiikka edellyttää liberaalia hallintoa, joka kykenee turvaamaan

moraalisten näkökulmien rauhaisan rinnakkaiselon pitämällä yllä vastakkainasetteluja purkavaa julkista tilaa.

Giddensin ja Beckin muotoiluja on helppo käyttää kuin ohimennen juhlistamaan kansalaisten oma-aloitteisuuden ja moraalisen harkinnan korostumista. Kääntöpuolena on kuitenkin väite työvoiman ja pääoman välisen ristiriidan merkityksettömyydestä tai ainakin suhteellistumisesta vain yhdeksi pieneksi kamppailukertomukseksi muiden joukossa. Ennen kaikkea kyse on pyrkimyksestä luoda konflikteille viitekehystä, jossa nykykonflikteja selitetään kulttuurisen murroksen (eikä työtaistelujen) näkökulmasta ja jossa konfliktien luonne ymmärretään mielipide-eroiksi tai erilaisiksi moraaliksiksi katsantokannoiksi (eikä materiaaliisiin olosuhteisiin liittyviksi valtasuhteiksi). Poliitiikan uudelleen keksiminen tapahtuu paljolti asennemuutoksena, jossa politiikka aletaan ymmärtää ”jokaisen asiaksi”, mutta jokaiselta myös aletaan edellyttää ”asianmukaista” käyttäytymistä ja jatkuvaa itsehillintää yhteisen poliittisen tilan turvaamiseksi.

AVOIMEN TILAN HIERARKISAATIO

Beckin ja Giddensin taustaoletuksena on, ettei yhteiskuntaa määritä enää mitkään ulossulkevat jakolinjat. Asiantuntijuus on periaatteessa avointa kaikille. Vain koulutus ja muut resurssit vaikuttavat mahdollisuuksiin hankkia asiantuntijuutta, kuten Giddens korostaa. Beck on viitannut globaaliin riskiyhteiskuntaan yhteiskuntana, jossa jumala on demokratisoitu. Tsunamin sattua kohdalle on aivan sama, onko menestyvä muusikko vai köyhä kalastaja. Ihmiset eivät ole asiantuntijatiedon ja riskien edessä tasa-arvoisia, mutta kyse on vain aste-eroista, lukuisista eriarvoisuuksista, ei toista luokkaa vasten määrittyvästä luokkajaosta. Perimmiltään kaikki ihmiset ovat samassa veneessä, vene vain keikkuu epätasaisesti. On riskivoittajia ja -häviäjiä, kuten Beck muotoilee. Poliitiikan tila on yhteinen ja jaettu, ja sen toimijoita

ovat yksilöt henkilökohtaisten valintojen tekijöinä, eivät yhteiskunnalliset luokkasubjektit ja näiden edustajat.

Politisoituminen voi näin ollen koskea periaatteessa mitä tahansa asiaa. Mikä tahansa asiaintilaa voidaan politisoida, sillä yhteiskunnassa on potentiaalisesti lukematon määrä eroja ja niiden mukaisia erimielisyyksiä ja moraliteetteja. ”Poliittinen” voidaan keksiä uudelleen milloin missäkin tilanteessa – mistä uusien liikkeiden sateenkaarityylinen toiminta olisi tietenkin ilmeinen esimerkki. Poliitiikan nähdään tällöin ilmentävän mielipide-eroja, erilaisia tapoja hahmottaa ja merkityksellistää asiat, suhteuttamalla näitä kuitenkin tuotannollisiin asemiin. Poliitiikka ei myöskään kosketa enää yhteiskunnallisen kehityksen suuria linjoja, vaan se on ennemminkin yksittäisiin kysymyksiin erikoistunutta teknistä ongelmanratkaisua, jolle tuotetaan huomioarvoa epäkonventionaalisilla ja populistisilla julkisuustempauksilla.

Poliitiikan uudelleen keksiminen näyttäisi olevan sidoksissa hallinnollisen järjestelmän uudelleen keksimiseen – mikä ei tietenkään sinänsä ole moitittava pyrintö. Alapolitiikan tai elämänpoliitiikan poliittinen merkitys vaikuttaa kuitenkin supistuvan eräänlaiseksi hajautetuksi innovaatiojärjestelmäksi, jonka syötteet yläpolitiikka ottaa syleilynsä muotoillakseen niistä yhteiskuntapoliittisia ratkaisuja. Yleisen yhteiskuntapoliitiikan tehtäväksi tulee myös sen varmistaminen, että kansalaisten mielenilmaukset tapahtuvat kontrolloidusti yhteisten pelisääntöjen ja osallistuvan demokratian puitteissa. Ei ole ihan mahdotonta nimittää tällaista uutta institutionalismia postmoderniksi neuvostoliittolaisuudeksi, jossa osallistuminen ja yhteisyys ovat vahvasti ideologisia kysymyksiä.

Vaikka Beck ja Giddens korostavat alapolitiikan mullistavaa voimaa, ei se lopulta vaikuta olevan kuin liberaalia edustuksellista demokratiaa täydentävä ulottuvuus. Tosin ”poliittinen” sijoittuu käsityksissä kansalaistoiminnan tasolle, kun taas valtiollinen järjestelmä alkaa määrittäjä kansalaislähtöisten poliittisten avausten

ja aloitteiden teknisluontoiseksi sääntely- ja sovittelu- ja resursienjakojärjestelmäksi. Parlamentarismien menestyksellisyys alkaa puolestaan riippua kyvyistä käyttää opportunistisesti hyväksi mitä tahansa kansalaisaloitetta, joka erottautuu julkisessa keskustelussa. Poliittisten aloitteiden esittämisen tilanteet epäilemättä kasvavat ja moninaistuvat, mutta voidaan väittää ainakin hypoteettisesti, että ne myös sidotaan eetospoliittiseen viitekehykseen, jossa erottelu hyviin ja huonoihin on kytköksissä siihen, millaista asennetta aloitteen tekijät osoittavat ”demokraattista järjestelmää” kohtaan. Joka tapauksessa aloitteiden poliittinen merkitystä on suhteessa yläpoliittisen järjestelmän toimeenpanovaltaan.

”Kyllä maailmaan puhetta riittää” voisi olla kiteytys politiikan uudelleen keksimisestä. Vallitsee äärimmäinen mielipiteenvapaus, joka kuitenkin erotetaan toimintavapaudesta. On suhtauduttava kriittisesti kaikkiin toimintatapoihin, jotka vetoavat ”oman käden oikeuteen” eivätkä siten tunnu ”ajavan asiaansa”, siis ajavan asiaansa kontrollijärjestelmän sisälle ja sen ehdoilla. Kyse on nimenomaan moraalaisesta ongelmasta, huonosti käyttäytyvistä kansalaisista. Samalla kun politiikka muuttuu diskursiiviseksi, syntyy kontroleja, jotka saavat kaiken mikä ”rikkoo yhteisiä pelisääntöjä” näyttämään yhteiskunnalliselta riskitekijältä. Toimija, joka ei osoita aktiivisesti demokratian henkeä ”osallistumalla”, on epäilyttävä. Näin kokemus riskiyhteiskunnasta kääntyy haluksi elää sellaisen vallan alla, joka kehittää jatkuvasti uusia keinoja läpivalaista kansalaisten ajattelu- ja toimintatapoja. Tässä ei tietenkään ole mitään vikaa, jos jokaisen turvallisuus on todellakin kiinni siitä, ettei kukaan tee mitään itsenäisesti tai omin päin, vaan valvotuissa ja auktorisoiduissa olosuhteissa.

Vaikka politiikan uudelleen keksiminen näyttää uhkaavasti muuttavan yhteiskunnan lastentarhaksi, siirtymä luokkajaon määrittämästä poliittisesta tilasta ”minkä tahansa asian politiikkaan” nähdään yleensä positiivisesti. Tarkoittaahan se, ettei mikään yksittäinen ero voi enää jakaa ihmisiä kahteen leiriin ja

aiheuttaa moderneja tragedioita. Samalla ollaan tosin huolissaan politiikan viihteellistymisestä ja vastakkainasettelujen katoamisesta. Niinpä lopulta peräänkuulutetaan sittenkin kollektiivisia identiteettejä ja vihollisuuksia luomaan poliittisia jännitteitä – kunhan huolehditaan, että identiteettien rakennus tapahtuu ”suvaitsevaisessa” ja ”sivistyneessä” hengessä. Tämä tarkoittaa jonkinlaista itseironian vaatimusta. On yhtä aikaa sekä sitouduttava identiteetteihin että iloittava kun toiset paljastavat yhä uudelleen kaikkien identiteettien ontouden. Ollaan vähän moderneja ja vielä vähemmän postmoderneja, mutta kumpaakin yhtä aikaa. Tässä alapoliittinen näkökulma yhtyy radikaalidemokraattiseen näkökulmaan.

KADONNEEN VIHOLLISEN METSÄSTYS

Toinen tapa käsitellä uusien liikkeiden tulemisen poliittista merkitystä kiteytyy Chantal Mouffen artikuloimaan radikaalidemokratiaan. Myös siinä lähtökohtana on huomio, että todistamme ”epätyypillisten” poliittisten voimien nousua. Erilaiset partikulaariset identiteetit ovat haastaneet aiemmat yhteiskuntaa laajalti jäsentäneet ”universalistiset” identiteetit. Radikaalidemokraattisesta näkökulmasta seurauksena on ollut individualismia ja rationalismia korostavien poliittisten voimien voitto kollektiivisia antagonismeja korostavien voimien kustannuksella.

Radikaalidemokratian tavoitteena on pitää kiinni ystävä-vihollinen-jäsenyyksestä poliittisten suhteiden perustavana ulottuvuutena. Poliittikkaa ei voi erottaa ihmisten välisistä vihamielisyyksistä, eikä prosesseista, joissa rakennetaan ”meitä” suhteessa ”heihin”, jotka ovat vastassamme. Niinpä poliittista ei voi rajata mihinkään instituutioon, vaan se on elimellinen osa yhteiskunnallista järjestystä ylipäätään. Meidän ja heidän välisten rintamien muodostaminen on perustava osa yhteiskunnallista olemassaoloa sinänsä.

Siinä missä perinteinen ystävä-vihollinen-asetelma sisältää ajatuksen politiikasta vihollisten suorana ja väkivaltaisena tuhoamisena, radikaalidemokraattinen näkökulma pyrkii kuitenkin pitämään kiinni yhteiskunnallisten liikkeidenkin osaltaan ilmentämästä pluralismista, partikulaaristen identiteettien moniarvoisesta rinnakkaiselosta. Vihollisen kategoria ei katoa, mutta radikaalidemokraattinen näkökulma muuttaa sen kilpailijan tai vastapuolen (*adversary*) kategoriaksi. Kollektiivisia identiteettejä rakennetaan nyt yhteisesti jaetussa poliittisessä viitekehyksessä, jossa eri osapuolet jakavat demokraattiset pelisäännöt.

Itse asiassa radikaalidemokraattisesta näkökulmasta kollektiiviset identiteetit ovat elimellinen osa liberaaliakin järjestystä. Pelkkä yksilöllistä toimintaa ohjaavien pelisääntöjen määrittely ei riitä. Liberaalikin politiikka vaatii selkeästi artikuloituja ja toisistaan erottuvia poliittisia positioita, joiden välillä on mahdollisuus tehdä merkityksellisiä valintoja. Kollektiivisten identiteettien rakentaminen viittaa radikaalidemokraattien näkökulmasta juuri tällaisten positioiden määrittelemiseen. Radikaalidemokraattinen näkökulma kuitenkin korostaa toisiaan vasten määrittyvien kollektiivisten identiteettien antagonistisuutta – jota Mouffe tosin kutsuu demokratian pelisäännöt jakavien vastapuolten kohdalla *agonismiksi*. Moderni demokratia on Mouffeen mukaan riippuvaista agonistisista positioista, joiden välityksellä poliittinen kenttä jakautuu selkeiksi poliittisiksi vaihtoehdoiksi ja niiden väliseksi kamppailuksi. Mouffe katsookin vasemmiston ja oikeiston välisen erottelun hämärtyvän olevan keskeisin nykypolitiikan voimaa ja uskottavuutta syövä tekijä. Koko yhteiskuntaa jäsentävän laajan perusjaon puuttuminen uhkaa pirstaloida kansat partikulaareiksi ja levottomiksi identiteeteiksi, jotka ovat herkkiä seuraamaan oikeistopopulistisia virtauksia.

Radikaalidemokratian vastaus politiikan kriisiin on poliittisten vastakkainasettelujen elvyttäminen. Tähän tarvitaan jakoa ilmentäviä poliittisia instituutioita, jotka tarjoavat ihmisille

poliittisen identifioitumisen mahdollisuuksia. Puolueet ovat tietenkin tärkein tällaisista instituutioista. Puoluejärjestelmän tehtävänä on artikuloida yhteiskuntaa jakavia erimielisyyksiä. Samalla se ylläpitää valtiota poliittisen sovittelun viitekehyksenä. Radikaalidemokratia on kiinnostunut yhteiskunnan pluraliteetista ja yksilön oikeuksista, mutta se myös katsoo, etteivät yksilöt voi toimia poliittisesti suoraan, vaan tarvitaan kollektiivisella tasolla tapahtuvaa yksilöllisten kokemusten poliittista artikulaatiota. Puoluejärjestelmä toimii rakenteena, jossa kollektiivisten identiteettien sisältämät vastakkainasettelut pehmentyvät agonismeiksi ja ne sovitellaan pragmaattisiksi käytännön ratkaisuiksi.

Pluralistisista painotuksistaan huolimatta Mouffe peräänkuuluttaa vasemmiston ja oikeiston laajojen kollektiivisten identiteettien uudelleen artikulointia. Seikan voi katsoa kytkeytyvän kollektiivisten identiteettien lähestymistapaan. Jos poliittisuus on sidottu meidän ja heidän välisiin antagonismeihin, on yhteiskunnan laaja kahtiajako perimmiltään yhteiskunnan poliittisuutta ja sen ykseyttä ylläpitävä tekijä kunhan jako ei karkaa säännellyn politiikan puitteista. Ilman yhteiskunnallisen kehityksen suuntia hyvin kokonaisvaltaisesti tarkastelevia identifikaatiota, kollektiiviset muodostelmat uhkaavat saada kaikkien kannalta epätoivottavia ilmenemismuotoja. Tällaisia ovat Mouffeen mukaan esimerkiksi etniset, rasistiset ja uskonnolliset vastakkainasettelut, joissa vastapuoli määritellään tuhottavana vihollisena, ei yhdistävän pelikentän kilpailevana osapuolena.

Siinä missä politiikan uudelleen keksimisen näkökulmat painottavat kansalaisyhteiskunnan poliittista aloitteellisuutta radikaalidemokratiassa katse kääntyy poliittisiin instituutioihin ja niiden ylläpitämiin modernin demokratian periaatteisiin. Radikaalidemokratian perimmäisenä viitepisteenä toimii moderni demokraattinen vallankumous, joka nosti vapauden ja tasa-arvon periaatteet yhteiskuntaelämän keskiöön. Mouffelle oikeiston ja vasemmiston jako kytkeytyy nimenomaan näihin periaatteisiin.

Oikeiston toimintaa määrittää hänen mukaansa enemmän vapau-
den kun taas vasemmistoa tasa-arvon periaate. Mouffelaisit-
tain instituutioiden on ilmenettävä näiden periaatteiden välistä
kamppailua ja tarjottava siten ihmisille poliittisen identifikaation
mahdollisuuksia. Radikaalidemokratia on periaatekysymys, jonka
arvoihin ihmisten tulee sitoutua moraalisesti.

Radikaalidemokratian voi katsoa taistelevan oikeistopopu-
lismiin lisäksi kaikkea ”balkanisaatiota” vastaan. Sen pyrkimyks-
enä on puolustaa kansallisvaltiollisia poliittisia instituutioita
partikularistisia identiteettejä vastaan. Poliittisten identiteettien
tuottajina instituutioiden täytyy kuitenkin tuottaa myös ulos-
suljettuja ”toisia”, identiteetin konstitutiivista ulkopuolta, kuten
Mouffe derridalaisittain muotoilee. Näitä ovat yksinkertaisesti
kaikki, jotka eivät osoita identifioitumista moderniin demokraat-
tiseen järjestelmään ja jotka siten uhkaavat ”meidän” poliittista
yhteisöä.

Radikaalidemokratia itse asiassa kuitenkin *edellyttää* terro-
risteja tai vastaavia voimia konstitutiiviseksi ulkopuolekseen. Ja
sikäli kun demokratia on loppumattomassa tulemisen tilassa,
täytyy meidän päätellä, että yhtä loppumatonta on myös sen sota
epädemokraattisia voimia vastaan. Käytännössä tämä tapahtuu
tietenkin siivoamalla ”yhteisestä” poliittisesta tilasta poliisivoimin
kaikki antagonistiset voimat. Demokratialla ei mouffelaisittain
ole mitään absoluuttista perustaa, ellei sellaiseksi katsota perus-
tavasti keskeneräistä taistelua demokratiaa uhkaavia vaarateki-
jötä vastaan. Demokratia on yhtä kuin kamppailu demokraat-
tisista instituutioista ja siitä, ketkä niiden ulkopuolelle suljetaan.
Tämä riippuu siitä, ketkä ovat hegemonisessa asemassa vapauden
ja tasa-arvon periaatteiden määrittelyssä.

Perimmiltään radikaalidemokratia on ristiriitaisessa suhteessa
ihmisten loputtomaan pluraliteettiin. Pluraliteettia ei voida
hylätä kadottamatta myös vapauden periaatetta, mutta moderni
demokratia ei voi myöskään ilmentää pluraliteettia sellaisenaan,

vaan edellyttää tasa-arvoista poliittista yhteisöä, jonka jäsenet jakavat yhteisen poliittisen identiteetin. Radikaalidemokraatia epäpolitisoi pluraliteetin ja tekee siitä vain varsinaisesta, institutionaalisen tason politiikasta erotetun politiikan mahdollisuuden. Tällaisena pluraliteetti on myös jatkuvan kontrolloinnin kohde. Pluraliteetti on riski. Sen yllätyksellisyys ja sattumanvaraisuus on ”demokratisoitava”.

NE TODELLISET INNOVAATIOLABORATORIOT

Radikaalidemokraattiset ja alapoliittiset tulkinnot vaikuttavat sisältävän piilevästi ohjelman, jossa ihmisten oma-aloitteisuutta juhlistetaan sen kustannuksella, että haasteeksi asettuu myös ihmisten elämän yhä läpikotaisempi läpivalaisu ja kontrollointi pluraliteettiin sisältyvien riskien vuoksi. Rikkomukset ”yhteiskuntaa vastaan” osoittavat nyt ennen kaikkea eettisen harkinnan puutetta tai ”huonoa asennetta”. Pluraliteetille on varattava tilaa, mutta se on myös pidettävä vain resurssina, jonka aloitteisiin hallinnolliset tasot voivat suhtautua puhtaan opportunistisesti ”meidän demokratian” ylläpitämisen hengessä.

Syntyy kontrolleja, jotka eivät ilmennä luokkaristiriidan sovittelua ja sen puitteissa käytäviä jännitteisiä, sotaisia ja jopa ”likaisia” kamppailuja, vaan teknisluontoista pyrkimystä taata yhteiskunnallisen toiminnan viihtyisyys, siis hyvät pöytätavat, seurustelusäännöt sekä kohteliaan välinpitämätön ilmapiiri. Kontrollit toimivat eetospoliittisessa viitekehyksessä. Niiden pyrkimyksenä on varmistaa oikea harkinta ja moraalinen asennoituminen. Sikäli kun mielenliikkeitä ei kuitenkaan koskaan kyetä varmistamaan on pelkän diskursiivisen suostuttelun rinnalla rakennettava myös täysin teknisiä kontrolleja. Uusien kontrollien leimaava piirre on, että ne tuottavat ihmisistä mahdollisimman paljon informaatiota varastoon yhtäältä ennaltaehkäistäkseen harkinnan pettämistä toisaalta mahdollistaakseen mahdollisimman

tehokkaan jälkikäteistutkinnan. Terroristi voi olla kuka tahansa ilman mitään näkyvää identiteettiä.

Alapoliittiset ja radikaalidemokraattiset tulkinnot tavoittavat kuitenkin myös jotain olennaista uusista liikkeistä ja niiden ilmentämästä poliittisuudesta. Näkökulmat tunnistavat tärkeällä tavalla pluraliteetin liikkeiden lähtökohtana. Sen sijaan, että ne kuitenkin ottaisivat sen suoraan uusien liikkeiden poliittiseksi haasteeksi, ne päättyvät pluraalien voimien rajoittamisen näkökulmaan. Ne estävät uusia liikkeitä tekemästä sitä, mihin ne omista lähtökohdistaan kykenisivät.

Pluraliteetin lähtökohdista ajateltuna liikkeet eivät vain heijasta yhteiskunnan annettuja rakenteita, vaan ne luodaan ja rakennetaan toimijoiden välisissä joustavissa käytännöissä, suhde suhteelta. Liikkeistä tulee näin verkostomaisia koosteita, joita muodostetaan erityisten tarpeiden ja paikallisten innovaatioiden pohjalta. Tällaisina koosteina liikkeet ja niissä rakentuvat kollektiiviset subjektiivisuudet ilmentävät ennemminkin sisäisten erojen moneutta kuin objektiivista ykseyttä. Niinpä uudet liikkeet ovat väistämättä jossain määrin epämääräisiä ja rajoiltaan avoimia rakennelmia. Ne ovat jatkuvassa käymistilassa ja niitä luonnehtii heterogeeninen vuorovaikutus.

Uudet liikkeet voidaan hahmottaa viruksiksi. Niitä luonnehtii verkostomainen levittäytyminen avoimeen yhteiskunnalliseen tilaan. Niinpä ne myös muuntuvat jatkuvasti suhteessa paikallisiin ja erityisiin tilanteisiin. Jos vanhat liikkeet olivat identiteetikollektiiveja, jotka pyrkivät valloittamaan yhteiskunnan muodollisia tiloja kansalaisjärjestöistä, puolueisiin ja valtiokoneiston elimiin uudet liikkeet toimivat ennemminkin suoraan hajautettuina verkostoina, eräänlaisina epidemioina, jotka sekoittuvat arkielämän järjestyksiin mullistaen totunnaisia toimintamalleja ja ajattelutapoja.

Perinteisen työväenliikkeen toimintamuotojen keskiössä oli lakko sekä yhdistysmuotoinen järjestäytyminen valtiovallan val-

taamiseksi. Näiden lisäksi työväenliikettä luonnehti olennaisesti omaehtoinen työväenkulttuurin tuotanto aina autonomisia työväentaloja myöten. Jälkimmäiset muodostivat poliittisen yhteistoiminnan tilan niin kulttuurisen kuin poliittisenkin siiven aktiiveille. Ei missään nimessä voi sanoa, että omaehtoisen kulttuurin ja elämäntavan sekä itsehallinnon kaltaiset arvot eivät olisi luonnehtineet perinteistä työväenliikettä siinä missä uusiakin liikkeitä. Voidaan kuitenkin sanoa, että autonomian rakentaminen tapahtui tuotantoprosessiksi ymmärrety tapahtuman, työprosessin ulkopuolella, vapaa-ajalla. Niin politiikka kuin kulttuurikin olivat jotain palkkatyösuhteen ulkopuolista todellisuutta, jolla itse asiassa hyökättiin palkkatyöläisyyteen liittyneitä kurinalaistamisen käytäntöjä vastaan ja paettiin niitä sosiaalisesti rikkaampaan todellisuuteen. Voidaan kysyä, onko tätä mahdollisuutta paeta ulkopuolelle enää olemassa? Jos ei ole, mitä tapahtuu työväen politiikalle, joka on aiemmin perustunut työn ulkopuolisen elämänalueen olemassaololle?

Tämä ulkopuolisuuden merkitys tuli esille konkreettisimmillaan lakkotoimintana. Lakko, ulosmarssi tehtaalta, pysäytti tuotantokoneet ja teki murtuman koko tuotantoprosessiin. Lakossa työntekijä kieltäytyi osallistumasta prosessiin, jossa hänen elävä ja subjektiivinen toimintansa objektivoitui rahallisesti mitattavaksi arvoksi. Tämä oli mahdollista vain koska työväellä oli mahdollisuus nojata perinteiseen yhteisölliseen taloudenpitoon sekä poliittisella toiminnalla tuotettuihin turvatakuihin, kuten lakkokassoihin ja ammattiyhdistysaktiiveihin. Samalla lakko ilmensi käsitystä siitä, että arvontuotannolla oli omat erityiset paikkansa, joissa ihmisten loppumaton erilaisuus voitiin supistaa yhteismittaliseksi kollektiiviksi, jolla oli määrätty arvonsa markkinoilla omaa työvoimaansa myyvänä ”työvoimatavarana”. Työpaikat olivat kuumia pisteitä, joissa tuotantoprosessin kokonaisuutta voitiin murtaa tehokkaimmin. Eksodus työkoneen ääreltä oli kamppailun kriittinen momentti. Mahdollisimman laaja ja eheä

kollektiivinen identiteetti takasi mahdollisimman laajan murtu-
man mahdollisuuden.

Keskeiset toimintamuodot ilmensivät myös käsitystä siitä, että politiikka oli kilpailua yhteisistä ja rajatuista resursseista, kuten poliittisesta (valtio)vallasta sekä työn tuottamasta taloudellisesta arvosta. Poliitiikan kohteet olivat jotain liikkeelle ulkopuoleista. Liikkeen toiminta oli yhtäältä intressivetoista, toisaalta utopis-
tista. Liikkeen konkreettisena tehtävänä oli niukkojen yhteiskun-
nallisten resurssien haltuunottaminen ”heiltä meille”, mutta sen
abstraktina tehtävänä oli innovoida uutta yhteiskuntaa, jossa val-
litsisi kaikkien veljeys ja sisaruus. Nykytilanne tarkoitti aina mah-
dollisuuksien luomista tulevaisuuden todellisuudelle. Kilpailuti-
lannetta sävytti aina kokemus puutteesta. Tämä antoi liikkeelle
erityisen päämäärähakuisen ja laskelmallisen toimintatyylin. Laa-
jat kollektiiviset identiteetit ilmaisivat suoraa uhkaa vastapuolelle,
poliittista, taloudellista tai fyysistä.

Toisinaan on ajateltu, että uusien liikkeiden protestiaktiot
ilmentävät tällaisen fyysisen uhan muodostamisen vastakohtana
moraalisen todistuksen logiikkaa. Täysin väärään ajatus ei var-
masti osu. Suomessa esimerkkejä moraaliseen todistukseen voi-
sivat olla vaikkapa Kojjärven kansalaistottelemattomuusaktio tai
1980-luvun rauhanmarssit. Moraalisen todistuksen aktioissa osal-
listajat ilmentävät huolestuneisuuttaan osoittamalla toiminnal-
laan erityistä moraalista päättäväisyyttä ja uhrautuvaisuutta sekä
hakemalla yhteiskunnalta tunnustusta näin osoitetun pyyteettö-
män toiminnan sisäiselle arvokkuudelle. Varmasti esimerkkejä
voisi esittää myös työväenliikkeen perinteestä. Uusien liikkeiden
(ja vihreän liikkeen) nousun aikana moraalisen todistuksen toi-
mintatapa sai ehkä merkittävimmät ilmentymänsä – epäilemättä
kytköksissä ympäristö- ja rauhanliikkeiden hallitsevaan asemaan
liikerintamalla.

2000-luvun tultaessa liikkeissä vaikuttaa korostuneen mer-
kittäväällä tavalla toimintatapa, jota kutsumme karnevalistiseksi

protestoinniksi. Karnevalismi on elänyt rahvaan ja työväen perinteessä toki iät ja ajat, mutta voidaan väittää, että nykyliikkeiden poliittista luonnetta se luonnehtii hyvin suoraan. Keskiajan karnevaalikulttuurista lähtien karnevaali on ollut nimenomaan kaupunkitilaan sijoittuva toimintamuoto, jossa on käännetty riehakkaasti ympäri vallitsevia arvoja ja halvennettu auktoriteetteja. Karnevaalit ovat useinkin toimineet erilaisten kapinoiden syyttimenä.

On huomattavaa, että uusien liikkeiden syntyä siivittäneet avantgarde- ja underground-kulttuurit olivat vahvasti karnevalistisia hengeltään. Niin ikään uusien liikkeiden moraalisen todistuksen toimintatapoja on usein luonnehtinut karnevalistinen sävy kun patsasteleva vastapuoli on haluttu suistaa itseriittoiselta jalustaltaan. Ennen kaikkea voidaan kuitenkin ajatella, että verkosto-liikkeiden järjestäytyminen ilmentää karnevalismin logiikkaa. Dynaamista verkostoitumista on mahdollista pitää karnevalistisena organisaatiomuotona, jota luonnehtii moniulotteisuus, epäsymmetrisyys, tapahtumallisuus ja keskipakaisuus. Laajojen kollektiivisten identiteettien sijasta uusia liikkeitä luonnehtii eloisa polyfonia, jonka puitteissa ihmiset kehittelevät monia omannäköisiään toimintamahdollisuuksia. Viimeaikaiseen globaliliikheidintään onkin viitattu sateenkaariliikkeen nimellä. Ykseyteen viittaavien tunnusten sijasta mobilisaatioissa on juhlistettu protestoijien moneutta.

Karnevalismi viittaa tällöin uusien liikkeiden turbulentiin luonteeseen. Mitenkään väittämättä, että liikeaktivismista olisi näin tullut yhtä juhlaa, sitä joka tapauksessa vaikuttaa sävyttävän usein ennemminkin riehakkuus ja iloisuus kuin arvokkuus ja kunniallisuus. Fyysisen voiman ja aukottoman yhteisrintaman sijasta uudet liikkeet korostavat kekseliäisyyttä, yhdessä tekemisen iloa ja jatkuvaa muutosvoimaa.

Jättäkäämme myöhemmäksi kysymys siitä, voidaanko uusien liikkeiden toimintaa lukea lakkoiluksi ja mitä on karnevalistinen

lakko. Tähän liittyen voidaan kuitenkin jo huomauttaa, että on kyseenalaistettava ajatus siitä, että uusien liikkeiden toimintaa olisi hedelmällisintä lukea osallistuvan demokratian termein. Osallistuvan demokratian näkökulma jatkaa ajatteluperinnettä, jossa liikkeiden nähdään motivoituvan ennen kaikkea puutteen perustalta, kilpailuna niukoista resursseista, kuten poliittisesta vallasta tai rahasta. Osallistuminen sisältää ajatuksen siitä, että poliittisessa toiminnassa on kyse jonkin ryhmän pyrkimyksestä päästä mukaan rajatulle ja suljetulle poliittisen vallan alueelle, siis liikkua ulkopuolelta sisäpuolelle ja ottaa haltuun toisen osapuolen asemaa.

On kyseenalaista luonnehtiiko uusia liikkeitä osallistuminen olemassa olevaan vai ennemminkin uusien kenttien avaaminen, mitä ympäristöliike ja eron politiikkaa korostavat feministiset liikkeet ilmentävät. Nämä erottautuvat annetuista asetelmista ja vaihtoehdoista. Niitä luonnehtii merkittävästi vallitsevan yhteiskunnallisen tilanteen hylkääminen uusien arvojen, olemassaolon tapojen ja yhteiskunnallisen tilan puolesta. Eivätkö ne siis ilmennä pikemminkin osallistumattomuutta kuin osallistumista? Karnevalismi viittaa nimenomaan tavanomaisen nurinkääntämiseen sekä eloisaan vuorovaikutukseen, joka synnyttää spontaania toimintakykyä, hulluja ideoita sekä rohkeita kokeiluja.

Uudet yhteiskunnalliset liikkeet eivät synny ainoastaan ja ensisijaisesti siksi, että kansalaiset järjestäytyisivät vaikuttaakseen yhteiskuntaan ja osallistuakseen politiikkaan, ikään kuin he olisivat alunperin ulkopuolisia suhteessa yhteiskunnalliseen ja poliittiseen järjestelmään (mitä he tosin faktisesti ovatkin suhteessa parlametarismiin ja valtiollisesti järjestettyyn yhteiskunnalliseen tilaan). Voidaan väittää, että osallistumista merkittävämpää uusissa liikkeissä on se, että liikehdintä synnyttää kykyjä ylittää annettu tilanne, paeta realiteetteja, tunnustella uusia vaihtoehtoja sekä tehdä uusia avauksia ja rakentaa uutta yhteiskunnallista elämää sietämättömiksi käyneen tilalle. Liikkeet ovat innovaatio-

laboratorioita, joiden tärkein resurssi ovat ihmiset itse. Ihminen voi olla nälkäinen ja vittuuntunut, mutta hänen olemassaolonsa sinänsä ei ilmennä puutetta, vaan ainutkertaista mahdollisuutta.

YKSILÖIDEN YHTEISKUNNALLINEN KEHITYS

Uusien liikkeiden yhteiskunnallinen merkitys ei ole niiden massaluonteessa vaan niissä laadullisissa ulottuvuuksissa, joita ne tuovat esille. Liikkeet avaavat yhteiskuntaan uusia subjektiivisuuden muotoja. Erottautumisen logiikan voima ei ole yhteisrintamien voimaa. Uudet mobilisaatiot nostavat esiin massoja, mutta pluraliteetin mielessä. Erottautumisen voima on ennemminkin uuden avauksen innovatiivisuudessa ja kiehtovuudessa kuin fyysisessä ylivoimassa tai moraalisisessa ylemmyydessä. Voidaan miettiä vaikkapa eroa perinteisten vappukulkueiden ja uuden työn näkökulmaa nostaneiden *EuroMayDay*-tapahtumien, kuokkavierasprotestien ja Reclaim the City -tyylisten kadunvaltausjuhlien välillä.

Uusien liikkeiden karnevalistisesta organisoitumisesta ja siinä ilmenevästä pluraliteetista on toisinaan keskusteltu liikkeiden yksilöllistymisenä. Ajatuksen mukaan olemme siirtyneet pitkäjänteisistä kollektiivisista kamppailuista sirpaleisten yksilöllisten kamppailujen aikaan. Jäsennys johtaa helposti ajattelemaan, että kollektiivisuus on jotain yksilöllisyyttä keinotekoisempaa – että yksilöllisyys on noussut esiin kollektiivisuuden rapautumisen myötä. Ehkä parempi tapa käsitteellistää muutosta on puhua persoonallisen astumisesta liikkeisiin, kuten politiikkaan yleisemminkin. Liikkeet ovat edelleen joukkomuotoista organisoitumista, mutta ne organisoituvat entistä suuremmissa kytköksessä ihmisten arkisiin ja pluraaleihin kokemuksiin, kuten politiikan uudelleen keksimisen teesit omalla tavallaan tunnistavat. Liikkeillä on siis entistä suurempi kytkös ihmisten erityislaatuisiin elämäntilanteisiin ja eriytyneisiin tapoihin rakentaa elämäntähtäintä.

Siinä missä yhdenmukaiset kollektiiviset identiteetit korostavat liikkeen uhkaa vastapuolelle, uudet liikkeet korostavat toimijoidensa henkilökohtaisten toimintakykyjen vahvistumista. Kyse ei ole vain yhteistoiminnan massasta, johon jokainen voi lisätä oman ruumiinsa, vaan innovatiivisesta tilasta, joka auttaa itse kutakin nousemaan oman välittömän tilanteensa yläpuolelle. Kuten bahtinilainen karnevaalin määritelmä esittää, karnevaalissa on kyse yksilöllisen kuolemanpelon voittamisesta.

Marxilaisittain uusia liikkeitä voi tarkastella ”yksilöiden yhteiskunnallisena kehityksenä”. Liikkeissä yksilöt eivät toki kehity yhteiskunnallisiksi (ikään kuin he eivät aina jo olisi yhteiskunnan jäseniä). Mutta uudet liikkeet voidaan hahmottaa persoonallisen kasvun tiloiksi. Uusissa liikkeissä poliittinen tulee henkilökohtaiseksi. Yhden suuren ja yksimielisen vallankumouksen sijasta uudet liikkeet tuottavat lukemattomia mikrovallankumouksia, joissa ihmiset ottavat haltuun omaa yhteiskunnallista kehitystään. Uudet liikkeet eivät ole kollektiivisia organisaatioita, joiden eteen on uhrattava oma elämä, vaan ennemminkin prosesseja, joihin osallistutaan oman elämän voimaistamisen ja muutoksen nimissä.

Liikkeet ovat viruksia. Ne aiheuttavat kantajissaan muodonmuutoksia, mutta kunkin erityistä elämäntilannetta vastaavalla tavalla. Liikkeet ovat haasteita yhteiskunnan viralliselle järjestelmälle, mutteivät vain kapean kansalaisosallistumisen ja -vaikuttamisen mielessä, yksilöä ja valtiota välittävinä organisoitumina. Liikkeet ovat ”yhteiskunnallisesti aktiiviseksi tulemisen prosesseja”, joissa kehitellään yhteiskunnan omaehtoisen rakentamisen tapoja. Liikkeiden muutoshakuisuuden päämääränä ei ole oikeastaan mikään muu kuin liike ja muutos itsessään. Liikkeet eivät aja asioita, ne ovat asia itsessään.

Liike ei oikeastaan ole edes toimija tai subjekti, joka tahoo jotain sille ulkoista. Liike on aina ennen kaikkea itsessään se yhteiskunta jota se rakentaa. Liikkeet eivät ole erotettuja

politiikasta tai poliittisesta vallasta. Ne ovat sellaisenaan valtaa, joka perustaa tulevaisuuden yhteiskuntaa. Jos vanhat liikkeet olivat utopistisia liikkeitä, joihin sisältyi lupaus paremmasta elämästä, kunhan uhrattiin aikaa ja voimia yhteisen asian puolesta, niin uusia liikkeitä luonnehtii pyrkimys panna uutta toimeen tässä ja nyt. Kuten Maurizio Lazzarato on korostanut, liikkeet ilmaisevat, että mahdollista on luotu, että on kyse uusien mahdollisuuksien täytäntöönpanosta.

Tällainen näkökulma voidaan tarkentaa erityisesti niin sanottuihin proaktiivisiin liikkeisiin, jotka eivät reaktiivisten liikkeiden tavoin pyri vain säilyttämään vallitsevia tai vallinneita oloja, vaan tuottamaan uutta. Liikkeiden proaktiivisuus on kokeilevaa muttei tietenkään puhtaan tarkoituksetonta, tyhjän päällä vellovaa kaaosta. Liikkeet ajatellaan mielellään reaktioiksi yhteiskuntaruumiin puutustiloihin, mutta sikäli kun liikkeet ilmentävät uusia subjektiivisuuksia, ne on parempi mieltää uusien tarpeiden, halujen ja toiveiden – siis subjektiivisen rikkauden – ilmaisuiksi.

Sikäli kun siis puhutaan liikkeiden vaikuttavuudesta yhteiskuntaan, pitäisi aina katsoa, millaiselle subjektiivisuudelle ne rai-vaavat tietä, mikä subjektiivisuus aktualisoituu niiden toiminnan myötä. Tämä pätee niin uutta hakeviin ekologiisiin liikkeisiin kuin erilaisten vähemmistöjen, laittomien siirtolaisten ja prekaarin työvoimankin protesteihin.

UUDEN TYÖVOIMAN PROTESTIT

Liikkeillä on yhteiskunnalliset edellytyksensä sietämättömiksi koetuissa olosuhteissa, mutta liikkeitä ei voi ymmärtää vain reaktioiksi. Liikkeet ylittävät edellytyksensä kehittelemällä kokeilevia ja luovia ratkaisuja pontimenaan oleviin ongelmiin. Ne valottavat vallitsevan tilanteen umpikujat ja ottavat ongelmat aktiivisen prosessointinsa kohteeksi. Uudet liikkeet kriisiyttivät teollisen yhteiskunnan kurinalaisen järjestyksen ja työnteen mallin.

Ympäristöliikkeet, postkolonialistiset vastarintaliikkeiden, työväenliikkeen kommunististen ja sosialististen radikalisoitumien sekä erilaisten seksuaalisten ja etnisten vähemmistöjen sekä alakulttuurien nousu teki mahdolliseksi ylläpitää teolliselle tuotantomuodolle ja erityisesti sen fordistiselle vaiheelle ominaista kurinalaisen palkkatyöläisen mallia. Uusi työvoima halusi eläältäään enemmän kuin mitä perinteinen palkkatyöläisen malli lupasi.

Samoin kuin uuden työvoiman kurittomuus erottautuu kurinalaisesta elämästä, uusien liikkeiden karnevalistinen toimintatapa erottautuu perinteisen työväenliikkeen keskusjohtoisista toimintatavoista. Marxille, ainakin hieman vanhanaikaisesti luettuna, uutta arvoa varsinaisesti tuottavaa elävää työtä oli ennen kaikkea teollinen työ, jolla oli selkeä, siitä irrotettavissa oleva lopputuote, objektiivinen tavara. Erilaiset palvelustyöt sekä viihdyttäjät ja muu ryysyköyhälistö jäävät tämän määritelmän ulkopuolelle. Sen sijaan nykyaikainen työnkuva on alkanut kummasti vastata hyvinkin radikaalisti juuri entisten tuotattomien töiden luonnetta: mitä tahansa töitä, millä tahansa ehdoilla. Prekariaatti on nykyajan ryysyköyhälistöä laittomasta siirtolaisesta ketjutöitä tekeviin tietotyöläisiin. Köyhyyden ja epävarmuuden viitekehyksenä ei ole enää teollinen, vaan tietokykykapitalismi, jossa informaatiosta on tullut tavaraa ja tavarasta informaatiota, ainakin mitä digitaalista elämää elävään finanssipääomaan tulee.

Uusien liikkeiden karnevalistinen kamppailumuoto ilmentää uuden työn subjektiivisuutta. Se ilmentää subjektiivisuutta, jota luonnehtii verkostomuotoinen työntöön malli sekä tehtävät, joissa symbolien hallinta ja kommunikaatio tai, runollisemmin sanottuna, *aivojen välinen yhteistyö* ovat etualalla. Uudet liikkeet ovat verkostotalouden ajan verkostoliikkeitä, jotka ovat jatkuvassa prosessissa tai ”vaiheessa” samoin kuin työelämkin. Niiden karnevalistinen eloisuus vastaa työelämän joustavuutta,

kuten vanhan työväenliikkeen jäykkyys on ilmensi erilaisia tuotanto-olosuhteita. Mutta liikkeet myös puolustautuvat työelämän kontrolleja vastaan innovoimalla yhä uusia keinoja paeta kapitalistista riistoa ja haltuunottoa.

NIIN SANOTTU KOLMAS SEKTORI

Yleensä ajatellaan, että yhteiskunnalliset liikkeet esittävät haasteensa ennen kaikkea valtiolliselle tai ylikansalliselle poliittiselle päätöksenteolle, siis ”julkiselle vallalle”. Liikkeiden nähdään haastavan virallisen politiikan asetelmia, esittävän kannanottoja, tekevän aloitteita, valvovan poliitikkojen ja viranomaisten toimia, nostavan edustukselliseen järjestelmään uusia toimijoita ja niin edelleen. Taustalla on jälleen ajatus siitä, että liikkeet ovat yksityisten toimijoiden epävirallinen keino vaikuttaa yhteiskunnan julkiseen tasoon. Jos liikkeitä ajatellaan uusien subjektivisuuksien ja uuden yhteiskunnallisen tilan avajina, voidaan kysyä, toimiiko yksityisen ja julkisen välinen erottelu ollenkaan liikkeitä jäsentävänä seikkana.

Jo huomautus siitä, että usein liikkeet pyrkivät vaikuttamaan nimenomaan yksityisen alueeseen, kyseenalaistaa käsityksen. Esimerkiksi kulutuskriittiset liikkeet ovat tällaisia. Niiden kohteena voivat olla kulutustottumukset tai yritykset. Toimintatapoina voi olla vaikkapa kuluttajien valistus tai yrityksen omaisuuden uhkaaminen. Omaisuudessa voi olla kyse niin materiaalisesta omistuksesta kuin yrityksen immateriaalisesta brändistäkin. Julkisen vallan näkökulmasta tällainen toiminta on eräänlaista kollektiivisten yksilöiden välistä sisällissotaa, jota voidaan käydä siveellisemmin tai vähemmän siveellisesti. Nykyaikaisen liberaalin hallinnon on kunnioitettava pluraalin kansalaistoiminnan vapautta, mutta sen on myös valvottava yksityisyyden ja omistuksen suojaa. Sen on siis tulkittava sopivan ja sopimattoman sisällissodan rajaa.

Yksityisen ja julkisen välinen erottelu kuitenkin ennen kaikkea hämärtää uusien liikkeiden yhteiskunnallisen merkityksen. Uudet liikkeet eivät taivu yksityisen ja julkisen jäsenyykseen. Niitä voi kutsua kolmannen sektorin toimijoiksi, ja niiden voi katsoa tuottavan kolmatta sektoria uutena yhteiskunnallisena tilana. Uusien yhteiskunnallisten liikkeiden subjektiivisuus konkretisoituu pitkälti kolmannen sektorin kehityksessä.

Lamanjälkeisessä Suomessa kolmannen sektorin rakentaminen on ollut merkittävä juonne osana valtiollisesti johdettua yhteiskunnallista rakennemuutosta. Kolmannelta sektorista on toivottu osaratkaisua palkkatyöyhteiskunnan kriisiin ja globaalitalouden haasteisiin.

Keskustelu kolmannen sektorin käsitteestä ja sektoriin sisältyvistä yhteiskunnallisista potentiaaleista nousi kuitenkin voimakkaasti esiin jo 1980-luvun alkupuolella – samoihin aikoihin kuin keskustelu uusista liikkeistä. Keskustelua on ohjannut ajatus siitä, että kolmas sektori on uusi talouden sektori, jonka sisältämä työnteon malli rikkoo totunnaiset käsitykset työstä. Kolmannen sektorin on katsottu syntyvän ensimmäisen ja toisen sektorin reuna-alueilla mutta siinä mielessä omaehtoisesti, että se tuottaa tuotteita ja palveluja, joita toiset sektorit eivät tuottaisi ollenkaan. Näin ollen se myös avaa työmahdollisuuksia, jollaisia ei muilta sektoreilta löydy tai joita muut sektorit eivät kykene, esimerkiksi taloudellisesti kannattamattomina, hoitamaan. Vähemmälle keskustelulle on jäänyt se, että kolmas sektori on myös omaehtoisen yhteiskunnallisen toimeliaisuuden ja kriittisen organisoitumisen sektori, mitä selittää varmasti ainakin se, että keskustelua on käyty paljolti työvoimahallinnon intresseistä käsin.

Vaikka kolmannen sektorin rakentamisesta on erityisesti laman jälkeen tullut tietoista valtiopoliittista toimintaa, ei sektorin lähtökohtia voi erottaa ihmisten haluista organisoitua omaehtoisesti sekä etsiä uusia tapoja järjestää työnteon ja sosiaaliturvan kysymyksiä. Kolmannen sektorin nousu ilmentää ennen kaikkea

ihmisten pakoa teollisuusyhteiskunnasta ja kurinalaisesta palkkatyöstä. Kolmannen sektorin kehityksen taustalla on eräänlainen työstä kieltäytyminen. Kuten kolmannen sektorin puheenvuorot toistelevat, kolmannessa sektorissa on kyse ihmisten haluista toimia omaehtoisesti, mutta yhteisöllisesti sekä rakentaa henkilökohtaisesti mielekkäitä poliittisen toiminnan ja työnteon tapoja. Pelkkänä ideologisena sumutuksena tällaisia huomioita on turha pitää, vaikka niillä samalla tuotetaankin myös käsitystä, ettei kolmannen sektorin (usein matalapalkkaisista) töistä tarvitse saada kunnon palkkaa, ovathan kolmannen sektorin työt palkkio itsensä...

Kolmannen sektorin kehitystä ei voi ymmärtää irrallaan uusien liikkeiden ilmentämästä subjektiviteetista ja sen verkostomuotoisesta organisoitumisen tavasta. Kolmannen sektorin dynaamisuus ilmentää siis ihmisten haluja etsiä vaihtoehtoja perinteiselle palkkatyöyhteiskunnalle, mutta se ilmentää myös hallinnon kykyjä ottaa uusia organisoitumisen muotoja haltuunsa.

Kolmannen sektorin käsite on siitä mielenkiintoinen, ettei kukaan tunnu tietävän, mitä se tarkalleen ottaen tarkoittaa. Kolmannelle sektorille on ollut yhtä helppoa antaa tarkka määritelmä kuin kiisseliä on naulata seinään. Samoin kuin uusia liikkeitä myös kolmatta sektoria luonnehtii tietty epämääräisyys ja hahmottomuus. Vallitsee yksimielinen kokemus siitä, että kolmas sektori on olemassa ja se on tullut yhteiskunnallisesti yhä merkityksellisemmäksi, muttei osata sanoa, missä se on ja miten se rajautuu suhteessa muihin sektoreihin.

Kolmas sektori saa helposti vain negatiivisia määreitä, kuten ”epävирallinen” tai ”vaihtoehtoinen” talous. Kolmatta sektoria on nimitetty yhteisötaloudeksi, mutta se sisältää myös yksityisyrittäjyyttä (eikä oikeastaan taivu yksityisen ja yhteisöllisen dualistiseen jäsenyyteen sen paremmin kuin yksityisen ja julkisenkaan). Sen on korostettu rakentuvan paikallisesti erityisillä tavoilla, jotka on

kehitetty vastaamaan erityistilanteisiin ja jotka ovat usein hyvin kokeiluluontoisia. Se on jotain moninaista, muutoksenalaista ja epämääräistä, mutta myös kiehtovaa ja innostavaa, osin juuri avoimuutensa vuoksi. Tästä pääsemmekin käsitteen toiseen mielenkiintoiseen ulottuvuuteen.

Voidaankin kyseenalaistaa, onko kolmas sektori sen enempiä ”sektori” kuin ”kolmaskaan”. Kolmas sektori ei tule toisten sektorien jälkeen, vaan ennemminkin toimii niiden edellytyksenä. Siten se ei rajaudu puhtaasti niiden ulkopuolellekaan. Toisaalta se ei ole vain toisia sektoreita kannatteleva apusektori, vaan ilmentää ihmisten autonomisia voimia yhteiskunnan ja ”yksilön yhteiskunnallisen kehityksen” organisoimiseksi.

Lisäksi kolmas sektori on erilaisilla yhteiskunnallisilla ja henkilökohtaisilla unelmilla ladattu projekti. Voimme hyvinkin puhua eräänlaisesta yhteiskunnallisesta kokeilusta, johon hallinto, mutta ennen kaikkea uusien liikkeiden ”tartuttamat” ihmiset lataavat unelmiaan. Kuten eräässä ensimmäisistä kolmatta sektoria koskevista suomalaisista selvityksistä todetaan, kolmas sektori kytkeytyy uskomuksiin siitä, että ”toiminta... jolla pyritään yksilön itsensä ja kanssaihminen aineellisten ja henkisten tarpeiden tyydyttämiseen, ja johon raha ei liity tavoitteena vaan korkeintaan keinona, laajenee tulevaisuudessa. Samoin tällaisen toiminnan merkitys ihmisten hyvinvoinnin kannalta korostuu.”

Kolmannen sektorin kehitys liittyy immateriaalisten arvojen ja elämänlaadun kysymysten nousuun kapeasti määriteltyjä elintason ja tasa-arvon mittareita vastaan. Sanottakoon siis vielä kerran: sen kehitystä ei voi ymmärtää irrallaan subjektiviteetista, jonka halut ylittävät perinteisen palkkatyön sekä virallisten osallistumismahdollisuuksien tarjoaman tyydytyksen. Jos uudet liikkeet ilmentävät persoonallisen astumista politiikkaan, kertoo kolmas sektori persoonallisuuden astumisesta työelämän piiriin. Kolmannen sektorin sisältämä työnteon malli onkin paradigmaattinen esimerkki uudesta työstä: työn ja vapaa-ajan sekä

perhe-elämän jatkuva sekoittuminen, persoonallinen yrittäjäyys, verkostomarkkinointi, joustavuus, projektiluontoisuus... sekä toimeentulon niukkuus ja epävarmuus. Kolmas sektori on ehkä yksi nimi prekaarille elämälle ja työlle.

Määrittelyvaikeuksista huolimatta kolmannen sektorin keskusteluista on löydettävissä erilaisia listauksia siitä, millaisia ryhmiä käsitteen alaan kuuluu. Näiksi on mainittu muun muassa porukat, sakit, talkooryhmät, erilaiset vertaistuen muodot, luontaistalouden harjoittajat, vaihtoehtoisen elämäntavan ympärille rakennetut työ- ja asuinyhteisöt, omaehtoisuutta ja yhteistoimijuutta korostavat sosiaali- ja hoitoalojen organisoitumat, pienyritysten väliset tukiverkostot sekä järjestöt ja liikkeet pienimuotoisista ja epämuodollisista yhteenliittymistä virallisiin yhdistyksiin ja massamobilisaatioihin. Mukaan on laskettu ajoittain myös opiskelu ja harmaa talous.

Listaukset tuovat ehkä ennen kaikkea esille sen kuinka yritysmuotoinen toiminta on lopulta vain suhteellisen pieni osa kaikesta siitä yhteiskunnallisesta aktiivisuudesta, joka on otettava huomioon puhuttaessa kolmannesta sektorista. Kun kolmatta sektoria lähestytään uutena talouden sektorina ja kun sen kehitysnäkymiä arvioidaan vain talouskasvun pönkittämisen ja työttömyyden hoitamisen näkökulmasta, tullaankin väistämättä pönkitäneeksi erityisesti juuri uuteen työhön kohdistuvia riistosuhteita.

Ensinnäkin kadotetaan näkyvistä kolmannen sektorin kehittymisen omaehtoisuus ja tyypistetään se vain muiden sektorien palvelusektoriksi, joka tuottaa kustannustehokkaasti ja joustavasti erityisiin tarpeisiin vastaavia tuotteita toisille sektoreille ja monissa tapauksissa vieläpä kouluttaa ilmaiseksi kommunikatiivisista, verkostoitumistaitoista sekä ahkeraa ja innovatiivista työvoimaa yritysten ja hallinnon varalle. Kolmannen sektorin tehtäväksi muodostuu myös pitää huolta, että kaikilla on edes jotain työtä, ellei palkattua niin ainakin palkatonta (joka sekini kuulemma ehkäisee ”syrjäytymistä”).

Toiseksi kadotetaan näkyvistä, että kolmannen sektorin taloudelliset potentiaalit ovat elimellisessä kytköksessä siihen jo maittuun mittavaan, mutta pitkälti näkymättömään aktiivisuuteen, jonka puitteissa ei tavoitella ensisijaisesti rahaa ollenkaan, vaan organisoidaan yhteiskunnallisesta elämää sellaisenaan. Niin kolmannen sektorin markkinainnovaatiot kuin työvoiman persoonalliset kyvytkin nousevat olennaisesti kolmannen sektorin palkattomien ”töiden” piiristä. Ilman tätä yksilöiden yhteiskunnallisen kehityksen, erilaisten ”omien juttujen” ja kokeellisen elämän ulottuvuutta kolmannella sektorilla olisi tuskin mitään taloudellista tulevaisuutta sektorille pumpatusta valtiontuesta ja innokkaasta viranomaissuunnittelusta huolimatta.

Samalla on huomattava, etteivät kolmannen sektorin yrittäjät ja yritykset ole samanlaisia taloudellisia toimijoita kuin muiden sektorien toimijat. Kaikki joutuvat sopeutumaan samoihin finanssivetoisen markkinatalouden oikkuihin ja lainalaisuuksiin, mutta kolmatta sektoria luonnehtii pyrkimys erottautua ahtaasta taloudellisen toiminnan mallista. Kolmannen sektorin yrittäjä on pikkuporvarin sijasta ennemminkin yhteiskuntayrittäjä, jonka yritysidea kytkeytyy usein yhteiskunnallisten jännitteiden esiintuomiin eriytyneisiin tarpeisiin ja jolle yritys (muusta aktiivisuudesta puhumattakaan) ei ole ilmaus omaisuudesta ja omistuksesta, vaan persoonallisesta yhteiskunnallisesta kehityksestä.

Kolmatta sektoria ei voi kehittää puhtaasti hallinnollisesti tai yrityshenkisesti, mutta tästäkin näkökulmasta pitäisi olla kiinnostunut pitämään yllä sektorin esiin tuomaa radikaalisti ”hyödyttöntä” ja ”tarpeetonta” sosiaalista aktiivisuutta. Voidaan kuitenkin kysyä, voiko kiinnostus tällöinkään kohdistua pelkästään kolmannen sektorin määrälliseen tuottavuuteen. Kolmannelle sektorille tyypillinen kroonisen tyhjäkäynnin metodi tulee tuskin koskaan peittoamaan yksityisen sektorin tehokkuutta muussa kuin halpatyön mielessä. Kolmas sektori ilmentää ennemminkin talouden laadullista kuin sen määrällistä kasvua. Ellei uuden

työn yhteiskunta kykene antamaan tilaa myös laadulliselle kasvulle sekä näkymättömälle työlle, voi arvella, että kolmannen sektorin tulevaisuus muuna kuin palkkatyöyhteiskunnan kriisiä paikkaavana palkattoman ja halpatyön sektorina tuhoon tuomittu unelma.

TYÖTAISTELUN UDELLEEN KEKSIMINEN

Kolmanneksi sektoriksi luettavia yhteiskunnan omaehtoisia organisoitumia on toki ollut olemassa iät ja ajat, mutta vasta uusien liikkeiden nousu on tuottanut tilanteen, jossa näistä on alettu puhua omana ilmiönään ja jossa ne on alettu ymmärtää ratkaiseviksi yhteiskunnalliselle tulevaisuudelle. Jo pelkän käsitteen synty kertoo asian politisoitumisesta. Kolmatta sektoria on alettu rakentaa aktiivisesti pyrkimyksenä ennakoida yhteiskunnallisen kehityksen tulevaisuutta. Hallinnollisesti masinoituna kriisiprojektina kolmannen sektorin poliittinen merkitys uhkaa kuitenkin neutraloitua. Pako palkkatyöyhteiskunnasta uhkaa muuttua halpatyön resurssiksi. Kolmas sektori uhkaa jäädä kolmannelle sijalle sen sijaan, että sen ilmentämä työn malli nousisi ensisijaiseksi tavaksi ymmärtää työn uutta järjestystä. Sektorin ilmentämä aktiivisuus uhkaa saada vain poikkeuksellisen sijan yhteiskunnallisessa järjestyksessä; sektoriin kohdistetut ”tukitoimet” ovat kuin purukumipaikkoja vuotoon, jota pitäisi vasaroida isommaksi.

Keskustelu kolmannesta sektorista valaisee omalta osaltaan konkreettisesti esiin, miten työvoimaa riistetään uuden työn puitteissa. Kolmannen sektorin kasvuvoima liittyy työn ja ei-työn alueiden jatkuvaan limittymiseen sekä epätyypillisiin työsuhteisiin ladattuihin unelmiin persoonallisesta ja itsenäisestä työelämästä. Kolmannen sektorin taloudellinen dynaamisuus perustuu sosiaalisen elämän koko kudokselle sekä ihmisten halulle muuttua ja kehittyä, mutta vain pieni osa tästä kolmannen sektorin toimeliaisuudesta tulee koskaan palkituksi. On lisäksi varsin

mielivaltaista mikä palkitaan ja millä mitalla. Siten kolmas sektori on myös potentiaalinen työtaistelun sektori.

Yhtä kaikki kolmas sektori tuo konkreettisesti esille myös uuden työvoiman kyvykkyyden rakentaa dynaamista, innovatiivista ja omaehtoista työn ja talouden mallia, joka sekä avaa mielekkäiksi koettuja työnteon tapoja että vastaa moniarvoisen yhteiskunnan tarpeisiin. Mikäli vasemmistolaisen politiikan pyrkimyksenä on työvoiman itsemääräämisoikeuden kasvattaminen sekä ihmisten oman elämän asiantuntijuuteen luottaminen, sen tehtävänä pitäisi olla tukea ja suojella kolmannen sektorin ilmentämän epätyypillisen työn itsenäisyyttä. Sen pitäisi kehittää ratkaisuja, jotka syövät pohjaa palkattoman työn ja itseorganisoituvan kansalaistoiminnan vapaalta riistolta.

Kolmannen sektorin mahdollisuudet kehittyä muuna kuin ”kolmantena” liittyvät ainakin kolmeen seikkaan.

- Myös muu kuin palkkatyö pitää kyetä näkemään yhteiskunnallisesti tuottavaksi sekä rahallisesti palkittavaksi toiminnaksi. Kolmannen sektorin työn itsenäisyys edellyttää perustulojärjestelmää, joka ei ole sidottu vain ”varsinaisiin” työsuorituksiin, vaan takaa mahdollisuuden elää ja kehittää toimintoja myös myynnistä riippumatta.
- Kolmannen sektorin työntekijän mahdollisuudet itsenäiseen (työ)elämänhallintaan työn olosuhteissa ovat suoraan kytköksissä yleisiin yhteiskunnallisiin edellytyksiin. Joustavan ja virtaavan työn työehdot koskevat sellaisia asioita kuten halpa tai ilmainen joukkoliikenne, avoin tiedonvälityksen infrastruktuuri, mahdollisuus rakentaa ”uusia työväentaloja”, kuten autonomisia sosiaalikeskuksia sekä yhteisöllisiä työtiloja ja osaamiskeskuksia sekä mahdollisuus avoimeen ja laadukkaaseen terveydenhuoltoon, joka ei ole sidottu työnantajaan.
- On myös kyettävä avaamaan poliittinen visio talouden laadullisesta kehityksestä sen sijaan, että mitataan vain määrällisen kasvun indikaattoreita.

Jätimme aiemmin luvussa vastaamatta kysymykseen siitä, mitä ”karnevalistinen lakko” voisi tarkoittaa. Mitä se voisi tarkoittaa tilanteessa, jossa tuotannon ulkopuolelle ei ole mahdollista astua samalla tavalla kuin tehtaasta oli mahdollista marssia ulos. Kolmatta sektoria ei voi pysäyttää, sen sosiaalinen moottori tahkoaa koko ajan ideoita ja ihmisten vapaaehtoista organisoitumista, joiden puitteista taloudellinenkin arvo ponnistaa. Negrin vastaus on lakon yleistäminen ”yhteiskunnalliseksi” tai ”metropolitaaniseksi” lakoksi.

Yhteiskunnallisen lakon ajatuksessa lakolta katoaa symmetria suhteessa vastapuoleen; se ei ole suoraa vastakkainasettelua. Kolmannen sektorin kaltaista yhteiskunnallista tuotantoa ei voi pysäyttää, mutta sen puitteissa on mahdollista rakentaa autonomisia tiloja tai tilanteita, joita puolustetaan kapitalistista halluunottoa vastaan. Kyse on siis jonkinlaisesta uudesta osuuskuntahengestä, jossa työläiset muodostavat sellaisia itsehallinnollisia liittoumia, jotka kykenevät suojaamaan heitä työelämän mieltävallalta. Tällaiset tilat ja tilanteet ovat työläisdemokratian suoria kokeiluja. Ne ovat tulevaisuuden demokratian ituja.

KIRJALLISUUTTA

- Beck, Ulrich: *Risk Society: Towards a New Modernity*. Sage, London 1992.
- Berardi, Franco: *Tietotyö ja prekaari mielentila*. Suomentaneet Mikko Jakonen, Inkeri Koskinen, Jukka Peltokoski, Miika Saukkonen, Markus Termonen, Eetu Viren, Akseli Virtanen, Jussi Vähämäki. Tutkijaliitto, Polemos-sarja, Helsinki 2006.
- Deleuze, Gilles & Guattari Félix: *Anti-Oidipus. Kapitalismi ja skitsofrenia*. Suomentanut Tapani Kilpeläinen. Tutkijaliitto, Helsinki 2007.
- Giddens, Anthony: *The Consequences of Modernity*. Polity, Cambridge 1990.
- Guattari, Félix: *Kolme ekologiaa*. Tutkijaliitto, Polemos-sarja, Helsinki 2008 (ilmestyy).
- Hardt, Michael & Negri, Antonio: *Imperiumi*. Suomentaneet Arto Häilä, Mika Ojakangas, Taina Rajanti, Olli Sinivaara, Taina Rajanti, Akseli

- Virtanen, Jussi Vähämäki. WSOY, Helsinki 2005.
- Lazzarato, Maurizio: *Kapitalismin vallankumoukset*. Suom. Leena Aholainen, Anna Helle, Mikko Jakonen, Juuso Paaso & Jussi Vähämäki. Tutkijaliitto, Polemos-sarja, Helsinki 2006.
- Lazzarato, Maurizio: "The Political Form of Coordination". *Transversal-verkkolehti* 7/2007. <http://eipcp.net/transversal/>
- Melucci, Alberto: *Challenging Codes: Collective Action in Information Age*. Cambridge University Press, Cambridge 1996.
- Mouffe, Chantal: *The Democratic Paradox*. Verso, London 2000.
- Negri, Antonio: *Marx Beyond Marx: Lessons on the Grundrisse*. Autonomedia, New York 1991.
- Surowiecki, James: *The Wisdom of Crowds*. Anchor Books, New York 2005.
- Virtanen, Akseli: *Mutaation alue. Vagus, nomos, multitudo*. Iconoclast Publications 9. Porin taidemuseon julkaisuja 86, Pori 2007.
- Vähämäki, Jussi: "Muutos filosofian asiana". Teoksessa Taira, Teemu & Väliaho, Pasi (toim.): *Vastarintaa nykyisyydelle. Näkökulmia Gilles Deleuzen ajatteluun*. Eetos, Turku 2004.
- Wallius, Sirpa: *Epävirallisen talouden kehittäminen ja aluepolitiikka*. Sisäasiainministeriön työvoimapolitiittisia tutkimuksia 52, 1985.

IV Vasemmisto ja globaali liike (uudet työmarkkinat)

Ihmisten liike luo uudenlaista todellisuutta, uudenlaisia yhteiskunnallisia suhteita. Halutessaan matkustaa, ansaita rahaa, elättää perheensä, nähdä maailmaa tai paeta epäinhimillisiä oloja siirtolaiset rikkovat hierarkioita ja ylittävät rajoja. Ihmisten liikkumista pyritään käsittelemään hallinnollisten luokittelujen, kuten ”maahanmuuttaja”, ”laiton siirtolainen”, ”pakolainen” tai ”turvapaikanhakija”, kautta. Nämä kategoriat toimivat kuitenkin vain liikkeen haltuunoton välineinä. Hallinnon käsitteet eivät pohjaa ihmisten omiin kokemuksiin, vaan siihen miten ja mitä reittiä ihmiset ovat sattuneet saapumaan tai miten he saavat elantonsa, mitä hyötyä tai haittaa heistä on, ja siten loppujen lopuksi enemmän hämmentävät kuin auttavat ymmärtämään todellisuutta. Käytämme yleistermiä *siirtolaiset* (*migrants*), siirtolaisuus (*migration*) ja siirtolaisuudet eli muuttoliikkeet (*migrations*), kun puhutaan työntekijöiden ja väestön liikkeistä. Siirtolaisuus ei sisällä erottelua ulkomaalaisuuden ja kansalaisuuden eikä maan sisäisen ja maiden välisen liikkeen välillä eikä kerro, onko liikkeessä oleellista saapuminen vai lähteminen, toisin kuin maahanmuuttaja-termi. Siirtolaisten elämä on oleellisesti liikkuvaa: ihmiset elävät kahden tai useamman valtion välillä, asuvat yhdessä maassa,

tekevät töitä toisessa, perhe tai osa perheestä on toisessa maassa. *Maahanmuuttajista* puhutaan silloin, kuin kontekstina on jonkin kansallisvaltion tai Euroopan unionin keskustelu maahanmuuttopolitiikasta (*immigration policy*), *pakolaisuudesta* taas kun on kyse pyrkimyksestä liikkeen sääntelyyn humanitaarisin termein.

Gloaalien työmarkkinoiden muodostuminen on tosiasia. Miten sitten vasemmiston sitten tulisi käsitellä rajat ylittävää globaalia liikettä ja työtä? Ensiksikin on lopetettava puhe ihmisten liikkeestä etnisyyden ja monikulttuurisuuden termein. Toiseksi, jotta pääsemme käsiksi liikkumisen kontrollien seurauksiin, on nämä käsitteet purettava ja asetettava siihen kontekstiin, mihin ne kuuluvat. On analysoitava liikkumisen merkitystä kapitalismin kehityksessä, siirtolaisuuden uusia muotoja, liikkumisen hallintaa sekä eurooppalaista ja suomalaista maahanmuuttopolitiikkaa. Sen sijaan, että puhuisimme kansallisvaltion kyvystä säädellä muuttoa yhdestä maasta toiseen tai kulttuurien kohtaamisia, käsittelemme pääoman, rajan ja liikkeen muuttuvia suhteita.

PÄÄOMAN JA TYÖVOIMAN LIIKKEEN SUHTEISTA

”Niin maaltaan ja mannultaan väkivaltaisesti häädettyä, vainottua ja irtolaiseksi tehtyä maalaisväestöä piiskattiin, merkittiin polttoraudalla ja kidutettiin törkeihin ja hirmuisiin lakeihin nojautuen palkkatyöjärjestelmälle välttämättömän kurin alaiseksi” - Karl Marx

Siirtolaiseen tiivistyvät monet nykytyövoimalle asetettavat vaatimukset: hän on valmis liikkumaan, vaihtamaan ”kulttuuria”, valmis oppimaan uutta ja useimmiten valmis myös tekemään mitä tahansa työtä. Lisäksi hän maksaa itse liikkumisensa, hänen koulutuksensa on suoraan tulomaan käytettävissä eikä siihen tarvitse investoida. Tässä ei sinänsä ole mitään uutta: kapitalismi on aina perustunut ihmisten liikkumiseen, kausittaisiin siirtolaisuuksiin tai pysyviin muuttoliikkeisiin yhtä lailla valtion sisällä kuin eri

maiden välilläkin. Ja kuten ruumiista täyttyvä Välimeri, kasvava säilöönottokeskusten saaristo ja karkotuslentojen verkosto osoittavat, uuden liikkuvan väen halujen ja pyrkimysten haltuunotto ja uudelle työlle välttämättömiin kontrolleihin alistaminen ei ole sen vähemmän veristä kuin aikoinaan maalta tehtäisiin siirryvän proletariaatin kohdalla.

Kapitalismin edellytyksen muodosti tehtäisiin koottava työvoima. Sen saanti puolestaan edellytti liikkumisen esteiden poistamista ja työläisten irrottamista maasta. Kapitalismi edellyttää vapaan työläisen, joka hallitsee työvoimaansa tavarana ja jota hän myy markkinoilla vapaasti ja määräaikaaisesti, kuten Karl Marx kirjoitti. Työvoiman ostaja ja myyjä ovat juridisesti yhtäläisiä henkilöitä, abstrakteja yksilöitä ja muodollisesti vapaita oikeuksien kantajia. Kapitalismin kehitys merkitsi samalla feodaalisten rakenteiden tuhoutumista vapauttaen miljoonat maatyöläiset tilanherrojen alaisuudesta vapaiksi palkkatyöläisiksi.

Ihmisten liikkuvuuden mahdollistuminen maan sisällä ja maiden välillä oli siten ratkaiseva tekijä kapitalismin kehityksessä. Tämä liike pyritään usein palauttamaan väestönkasvun ja palkkaerojen kautta objektiivisiin makrotalouden rakenteisiin, jotka työntävät siirtolaiset liikkeelle jostakin ja vetävät heitä jollekin toiselle alueelle. *Näin kadotetaan oleelliset subjektiiviset syyt liikkeelle: halu toisenlaiseen elämään ja pako vanhojen hierarkioiden otteesta.* Kuten Max Weber kirjoitti tutkiessaan talonpoikien pakoa kaupunkeihin 1800-luvun lopussa itäisessä Saksassa, ”vapauden puhtaan psykologinen ja hallitseva magia” tyhjensi työvoimaa pelloilta. Vapauden magia näytti muuttoliikkeen eräänlaisena ”piilevänä lakkona” ja teki liikkuvuudesta ”luokkataisteluun mobilisaation ensimmäisen alun”. Liikkumisella onkin paradoksaalinen rooli kapitalismin kehityksessä, sillä kyse on samanaikaisesti sekä vastarinnan muodosta että kapitalismin kehityksen ehdosta. Usein työläisten ainoa neuvotteluvälittäjä on heidän työvoimansa autonomia eli kyky liikkua ja lähteä etsimään parempia

työolosuhteita: jo Amerikassa vuosisadan vaihteessa siirtolaiset pakenivat raskasta tehdastyötä villiin länteen.

Kapitalismi edellytti ei-kapitalistisen tuotannon ja toimeentulon muotojen syrjäyttämistä, mikä tapahtui tekemällä maasta niukka taloudellinen hyödyke ja yksityistämällä se. Toisaalta kapitalismin vapaan kehityksen edellytyksenä oli työläisen tuotantovälineiden pakkoluovuttaminen ja luonnollisen väestönkasvun rajoista riippumattoman teollisuuden vara-armeijan luominen. Suhteellisen liikaväestön tuotanto edistyy pääoman kasautumistakin nopeammin, ja se hillitsee toimivan työläisarmeijan vaatimusten kasvua. Yhtäältä tekninen kehitys vapauttaa työntekijöitä takaisin työläisreserviin, toisaalta maatalouden teknistyminen ja suurtuotanto saa aikaan maaseudun väestön siirtymisen tehtaisiin.

Maattomista ja tilattomista talonpojista muodostui 1800-luvulla tuotannon keskeinen työvoimareservi, sillä kun heidän oma toimeentulonlähteensä (maa) oli viety, he siirtyvät tehtaisiin ja maatyöläisiksi. Kapitalistisen tuotannon ja tehdastyön vaativan kurin asettaminen edellytti kuitenkin pakkokeinoja. Ihmisten päätyminen tuotantolaitoksiin varmistettiin toimettoman liikkumisen kriminalisoinnilla, ja irtolaisuuden rangaistuksensa oli usein pakkotyö. Samoin työstä kieltäytyminen ja köyhäinavun hakeminen saattoi merkitä karkotusta takaisin omaan kotikuntaan, josta mahdollisuuksien puuttuessa juuri oli lähdetty etsimään parempaa elämää. *Pääoman kiertokulku ei olisi mahdollinen ilman samanaikaista liikkeelle pakkottamista ja liikkeen rajoittamista.*

Teollistuminen ja ihmisten liikkuminen maalta kaupunkiin ja maasta toiseen kytkeytyy erottamattomasti kapitalismin kehitykseen. 1800-luvun Englannissa kaivokset ja puuvillatehtaat saivat työvoimaa Irlannista, Saksassa taas tuhannet puolalaiset muuttivat Ruhrin teollisuusalueelle. Irlanti kuului toki vuoteen 1921 saakka Yhdistyneisiin kuningaskuntiin ja Puola oli osa Preussia, mutta myös siirtolaisuudelle Amerikkaan oli ensisijaista, että se

tapahtui saman (kapitalistisen) tuotantojärjestelmän sisällä. Keskustelu siirtolaisuuden aiheuttamista ongelmista oli osin samankaltaista kuin nykyään: irlantilaisia ja puolalaisia syytettiin palkkojen ja työolojen polkemisesta, samoin siirtotyöläisiä pidettiin uhkana kansalliselle (Saksa) tai uskonnolliselle (Englanti) yhtenäisyydelle. Nykyäänkin kapitalismi muuttaa aikaisemmin eristäytyneitä alueita osaksi globaalia taloutta irrottamalla yhä uusia ryhmiä maasta: esimerkiksi 1980-luvulla Kiinassa muutti kaupunkiin enemmän ihmisiä kuin Venäjä mukaan luettuna Euroopassa koko 1800-luvulla.

SIIRTOLAISUUDEN KÄSITTEELLISTÄMISEN ONGELMAT

Siirtolaisten merkitys työmarkkinoilla on vain korostunut huolimatta väestönkasvusta, työuran pitenemisestä ja naisten kasvavasta roolista työmarkkinoilla. Vaikka tehdastyö on siirretty länsimaista pitkälti köyhään etelään ja fordistinen tehdastyö muodostaa edelleen kapitalismin tärkeän osan, nykyään ei ole olemassa ”teollista armeijaa” Marxin tarkoittamassa mielessä. Teollisuustyöntekijät eivät muodosta enää mitään erityistä ryhmää vaan ovat vain eräs työvoiman muoto immateriaalisen tuotannon määrittämässä taloudessa. Toiseksi ei ole olemassa yhteiskunnallisen tuotannon ulkopuolella jäävää reserviä. Niin köyhät, työttömät kuin siirtolaiset ovat osa yhteiskunnallista tuotantoa ja he edustavat valtavaa elämän ja tuotannon voimaa, sillä myös he osallistuvat kielelliseen yhteisöön. Vaikka monet siirtolaiset ovat köyhiä, he tuovat mukanaan uuteen maahan koko oman elämänsä tietoineen, taitoineen, kielineen ja luovine kykyineen.

Siirtolaisuutta käsittelevät talous- ja väestötieteelliset muutto-liiketeoriat keskittyvät maastamuuton ja maahanmuuton työntö- ja vetotekijöihin – ohittaen sekä kaikki erilaiset maahanmuuttoa säätelevät poliittiset mekanismit että siirtolaisten kokemukset. Emme voi palauttaa maahanmuuttoa siihen, että ryhmä köyhiä

tai ylijäämäväestöä siirtyy yhdeltä alueelta toiselle. Pikemminkin kyse on yksilöiden moninaisuudesta, joka on lähtenyt liikkeelle paremman elämän toivossa. Työntö- ja vetotekijöiden mallit ovat keinoja, joilla ihmisten liikkeen hallintaa voidaan rationalisoida ja mallintaa markkinalogiikan mukaisesti – aivan kuten uusklassiseen talousteoriaan pohjautuvat muuttoliikkeitä palkkatasojen erilaisuudella selittävät mallitkin.

Globaalin kapitalismin tuottamat rakenteet luovat olosuhteet ihmisten liikkumiselle. *Siirtolaisuutta ei selitä kehitysmaiden urbanisoituminen, tai sen enempää köyhyys ja työttömyys lähtömaissa – on köyhiä maita, joissa on työttömyyttä, mutta joista ei silti lähdetä, tai lähdetään vasta vuosikymmenien päästä ”työntötekijöiden” (työttömyys, köyhyys, väestönkasvu) syntymisestä.* Lisäksi siirtolaisiksi on lähdetty nimenomaan maista, joissa talouskasvu on ollut voimakasta ja työttömyys vähäistä. *Migration management* tai maahanmuuton johtamisen mallit kylläkin operoivat erilaisten liikkumiseen vaikuttavien sosiaalisten, taloudellisten ja poliittisten tekijöiden kautta. Kontrollin välttämättömyys johdetaan nimenomaan siitä ajatuksesta, että globaalit työmarkkinat eivät ole automaattisesti tasapainossa vaan vaativat interventioita, valikointia ja rajoja.

Yksi tapa käydä ns. maahanmuuttokeskustelua on väestön ikääntymisen seurausten korostaminen. Suhtautuipa maahanmuuttajiin kuinka penseästi tahansa, laskelmat eläkkeelle siirtyvien määrästä ja tilastot huoltosuhteen heikentymisestä vakuutavat Suomessakin useimmat puolueet kannattamaan työperäistä maahanmuuttoa: jo vuonna 2005 työmarkkinoilta eläkkeelle siirtyvien osuus oli suurempi kuin työmarkkinoille tulevien osuus. Komission arvioiden mukaan väestön ikääntymisen myötä Eurooppaan tarvitaan vuoteen 2030 mennessä 20 miljoonaa siirtolaista taloudellisten ja sosiaalisten standardien säilyttämiseksi. Väestöpoliittisella ongelmanasettelulla on kuitenkin seurauksensa. Se peittää näkyvistä sekä sen, millä ehdoilla liikkuminen

tapahtuu että sen, millaiseen työhön ja millaisille työmarkkinoille siirtolaiset oikein ovat tulossa. *Siirtolaisuudessa ei ole ensisijaisesti kyse demografisesta, humanitaarisesta tai turvallisuuden ongelmasta vaan poliittisesta eli vallankäytön ongelmasta.*

Eikö mikään sitten ole muuttunut? Lentolippujen hinnat ovat laskeneet merkittävästi toisen maailmansodan jälkeen ja matkustuskustannusten aleneminen on muuttanut matkustamisen rikkaiden etuoikeudesta arkiseksi rutiiniksi. Kommunikaatioteknologioiden kehitys mahdollistaa helpon yhteydenpidon tuhansien kilometrien päähän ja rahojen lähettäminen syrjäisiinkin kyliin onnistuu rahanvälitysfirmojen avulla. Yhtäältä rajat katoavat ja maailma kutistuu; liikkumisen reitit ja muodot ovat lisääntyneet ja moninaistuneet räjähdysmäisesti. Toisaalta siirtolaisille rajat ovat vaikeampia ylittää kuin koskaan ja matkustaminen entistä kalliimpaa. Vaikka lentoliput sinänsä ovat halventuneet, monille siirtolaisille yhdensuuntaisen matkan hinta voi olla yli 10 000 € viisumien ja väärennyttyjen passien hankkimisen vuoksi. Vaikka maapallon kutistuminen merkitseekin liikkumisen helpottumista, ei se ole tehnyt siirtolaisen elämästä helppoa, sillä liikkumiseen liittyvät riskit ja kustannukset hän kantaa itse – ja nämä riskit ja vaikeudet ovat nimenomaan liikkeen kontrolliin ja sääntelyyn tarkoitettujen mekanismien luomia.

SIIRTOLAISTEN SUBJEKTIIVISUUS

Muuttoliikkeet ovat hyvin valikoivia prosesseja, sillä vain tietyt ihmiset lähtevät ja matkustavat määrättyjä reittejä valikoituihin kohteisiin, eivätkä sokeasti ajelehdi kohti mitä tahansa satunnaista rikasta maata. Ihmiset ovat itse asiassa lähteneet juuri sieltä, missä ”kehitystä” on tapahtunut tuotannon ulkoistamisen seurauksena. Tämä asettaa kyseenalaiseksi yleisen näkemyksen siirtolaisuuden syiden poistamisesta kehitysyhteistyön avulla, sillä tuotannon siirtäminen halpojen tuotantokustannusten maihin nimenomaan

luo potentiaalisten siirtolaisten joukon. Tehtaiden perustaminen kolmanteen maailmaan 1960-luvulla toi mukanaan palkkatyömallin, joka hajotti traditionaalisen työrakenteen. Tehdastöihin on palkattu ennen kaikkea nuoria naisia, koska heitä on pidetty ahkerina ja nöyrinä työläisinä – vaikka vaihtuvuus tehtaissa onkin suurta. Samoin maatalouden kaupallistaminen on tehnyt itsenäisistä ja omavaraisista viljelijöistä työläisiä, jotka ovat joko muuttaneet kaupunkeihin tai lähteneet siirtolaisiksi.

Siirtolaisuudesta muodostuu varteenotettava vaihtoehto suhdanteiden laskiessa tai työttömyyden iskiessä, sillä kaupunkielämään ja palkkatyöhön tottumisen jälkeen ei enää ole paluuta vanhaan. Länsimaisissa yrityksissä työskenteleminen ja länsimaisten tuotteiden markkinoille tulo on luonut myös uusia kulttuurisia siteitä. Keskeisessä asemassa on myös siirtolaisten omien verkostojen muodostuminen, joka selittää siirtolaisuuden ”ketjuuntumisen” ja jatkuvuuden joidenkin lähtö- ja kohdealueiden välillä (*chain migration*). Entisten siirtomaiden kansalaiset ovat muuttaneet emämaahan: algerialaiset ovat lähteneet Ranskaan ja indonesialaiset Hollantiin; Intiasta, Pakistanista ja Karibialta suuntana on ollut Iso-Britannia. Kohteena ovat 1960-luvulta alkaen olleet etenkin kasvavat globaalit metropolit – New York, Los Angeles, Lontoo, Pariisi – jotka ovat kehittyneet talouden keskuksiksi. Metropoleista on muodostunut globaalin kapitalismin keskuksia, joissa pääoman tarvitsemien palvelujen tuotannossa siirtolaisilla on keskeinen tehtävä.

Kasvava osa siirtolaista on naisia. Monet ovat lähteneet perheensä takia, taatakseen heille paremman elintason tai mahdollisuuden lasten kouluttamiseen, mutta myös paetakseen patriarkaalisia yhteisöjä ja elääkseen itsenäisesti. Olivat lähdön syinä mitkä tarpeet tai halut tahansa, monet naiset elättävät lähettämällä rahalla sekä omia lapsiaan ja aviomiestään että laajempaa perhettään kotimaassaan. Siirtolaisnaisilla on ollut merkittävä rooli länsimaiden naisten siirtymisessä työelämään: tuhannet kotiapulaiset

ovat ottaneet harteilleen työvoiman uusintamiseen liittyvät tehtävät. Globaalissa mittakaavassa voidaan työn lisäksi puhua myös rahan kierron naisistumisesta: naisten rahalähetykset pitävät heidän perheidensä lisäksi yllä valtioiden taloutta taatessaan ulkomaisen valuutan virran.

Siirtolaiset saa liikkeelle nimenomaan pyrkimys parantaa omaa ja lähimmäisten elämää, halu elää itsenäisesti, hankkia rahaa talon ostamiseen, oman yrityksen perustamiseen tai lasten koulutukseen. Usein päätös tehdään kollektiivisesti perheessä, ja motiivina absoluuttisen köyhyyden sijaan on pikemminkin tulonlähteiden riskien jakaminen: perheenjäsenen lähteminen toimii vakuutuksena mahdollisten vastoinkäymisten varalta. Tämän seurauksena suhde työhön on usein instrumentaalinen: työn sosiaalisella statuksella ei ole väliä, vaan ainoastaan kotiin lähettävällä rahalla. Yleisesti voidaan sanoa, että Eurooppaan tulevat siirtolaiset ovat lähtömaissaan keskimääräistä koulutempaa ja keskiluokkaista väestönosaa, mutta tekevät Euroopassa ”kouluttamattomia” töitä, joissa ”luokka-asema” on huomattavasti alhaisempi.

Juuri näistä lähtökohdista käsin olisi mahdollista käsitellä siirtolaisuutta vasemmiston aseina. Vasemmistolaiseen käsitykseen siirtolaisuudesta on ensinnäkin sisällytettävä vapauden ja subjektiivisuuden elementti: ihmisten liike perustuu haluun liikkua ja muuttua, alistumattomuuteen suhteessa sietämättömiin olosuhteisiin. Toiseksi mielestämme tulisi ymmärtää, että kukaan ei alistu riistettäväksi ilman pakkoja ja väkivaltaa, ja työläisiä pyritään käyttämään hyväksi tai riistämään heidän kykijensä ja voimiansa vuoksi. Siirtolaiset ovat esimerkki siitä, miten kapitalismi riistää ennen kaikkea subjektiivisuuksia, ihmisten toimintakykyä, pyrkimyksiä parantaa elämää. Tämän vastakkainasettelun liikkeen subjektiivisuuden ja sen kontrollin välillä nykyajan ”ihmisystävät” onnistuvat pervertoimaan: juuri halusta tehdään pakko näkemällä siirtolaisten liikkeen taustalla aina puute ja heikkous eikä

halu parempaan elämään. Kontrolleja taas ei nähdä pakkoina ja väkivaltana vaan neutraalina ohjaamisena, *governancena* ja *managementina* tai moraalisenä huolehtimisena ja auttamisena.

TODELLINEN LUOVA LUOKKA

1970-luvun alussa talouden perusteet muuttuivat ja materiaallisen tavaratuotannon merkityksen vähentyminen varallisuuden lähteenä alkoi. Tietokyykykapitalismin aikana ihmisen yleiset ja yhteiset kyvyt, kommunikaatio ja ajattelemisen valjastetaan tuotannon palvelukseen. Tuotannon yhteiskunnallistumiseen vaikutti koulutuksen demokratisoituminen ja massaälymystön syntyminen 1960- ja 1970-lukujen sukupolvista, jotka kieltäytyvät työskentelemästä vanhalla ja luokkayhteiskunnan heille määräämällä tavalla. Kun kuka tahansa voi tehdä ja keneltä tahansa voidaan odottaa mitä tahansa, on seurauksena perinteisen työnjaon ja työnjakoyhteiskunnan romahtaminen.

Tietokyykykapitalismissa oleellisinta rikkauden tuottamisen kannalta on siis aivotyö tai henkinen työ. Kun työ välittömässä muodossaan lakkaa olemasta rikkauden lähde, siitä tulee talouden ja yritystoiminnan rasite; kustannustekijä, joka voidaan lakkauttaa tai siirtää tavaratuotanto alihankkijoille ja kehitysmaihin. *Samalla tämä luovuuden ja henkisen työn korostaminen on merkinnyt eräänlaista ihmisruumiin unohtamista: ihmisruumiin tilalle astuu ihminen puhtaasti henkisenä olentona. Lyhyesti: uusi tietokapitalismi yrittää ulkoistaa ihmisruumiin.* Tämä ulkoistaminen on merkinnyt ihmisruumiin käytön liki täydellistä deregulaatiota maailman mitassa: yhtäältä ihmisruumis rinnastuu koneeseen tai laitteeseen, joka on vailta minkäänlaisia oikeuksia ja vapaasti käytettävissä siellä, missä sen käyttö on kustannuksiltaan halvinta. Toisaalta taas nykytyöläinen joutuu huolehtimaan ”kunnostaan” itse. Tämä näkyy hyvin hoiva- ja seksityössä, missä tunteet ja välittäminen pyritään irrottamaan koneeksi muutetusta ruumista.

Siirtolaiset huolehtivat länsimaiden kilpailukyvyistä työskentelemällä alhaisilla palkoilla supistuneella tuotantosektorilla, oli sitten kyse tehtaista, maataloudesta tai rakennusteollisuudesta. Merkittävä osa siirtolaisista myös tuottaa palveluja omille etnisille yhteisöilleen. Yhä merkittävämpi osa siirtolaisista työskentelee matalapalkkaisissa palvelutöissä, jotka sekä palvelevat vientiin suuntautuvaa ja erikoistunutta palvelusektoria että sillä työskenteleviä huippuosajia (mm. ravintolapalvelut, siivous, koti- ja hoivatyö ja seksityö). Luovalla osaajalla pitää olla käytettäväänään filippiiniläinen *nanny*, nigerialainen prostituoitu, brasilialainen transvestiitti, venäläinen viulunopettaja, koira ulkoiluttava opiskelija, värikäs köyhä taiteilija ja leegio muuta halpaa työvoimaa, joka voi palvella baareissa, kiikuttaa pizzeriaa ja niin edelleen. Tietokapitalismin kehittyminen on johtanut uudenlaiseen segregatioon luovassa metropolissa. *Luovaan työhön vapauttavalle halvälle työvoimalle on kysyntää: työläisille, jotka eivät pelkäästään luovaa ennen kaikkea palvelevat – työvoimalle, joka on oikeudetonta ja siksi palveluhenkistä.*

Tietokapitalismin peräänkuuluttama luovuus ei perustu minikään erityisen tiedon omaamiseen, vaan joustavuuteen ja kykyyn sopeutua nopeasti vaihtuviin olosuhteisiin. Juuri siirtolaiset kykenevät tulemaan toimeen mitä moninaisimmissa ympäristöissä ja selviämään pysyvien maamerkkien puutteesta huolimatta. Oikeudeton väestö muodostaa tuotantovoiman, joka ylläpitää yhteiskunnallistuneen tuotannon ja sen metropolien dynamiikkaa. Siirtolaiset ovat todellinen ”luova luokka”, joka pakotetaan mihin tahansa ja joka kykenee mihin tahansa. Työvoiman riisto ei kuitenkaan tapahdu yksittäisen työtehtävän tai työpaikan tasolla, vaan yhteiskunnan tasolla. Riiston kohteena ovat nimenomaan yksilön kyvyt ja subjektiivisuus sinänsä, kuten sosiaalisuus tai kyky sopeutua muuttuviin uusin olosuhteisiin.

Tehtaaseen perustuvat kontrollimuodot eivät toimi enää yhteiskunnallistuneen tuotannon oloissa. Siirtolaisuus ei enää

suuntaudu tayloristiseen tehtaaseen ja sen valvottuun ”kuritilaan”, vaan suljettujen tilojen ulkopuolelle yhteiskunnan tilaan: palveluihin, kauppaan, hoivaan, rakennustoiminaan. Ne ovat työvoimavaltaisia aloja, joilla tavaramuodon antaminen tuotannolle on vaikeaa ja joilla tehtävän työn arvo markkinoilla on vähäinen ja vaikeasti mitattavissa. Ne ovat myös alueita, joilla työvoimaa ja sen liikkumista ei kyetä valvomaan samalla tavoin kuin taylorismissa. Hallinta toimiikin yhä enemmän etiikan tuottamisen kautta: kyse on määrätyn asenteen tuottamisesta suhteessa työmarkkinoihin. Siirtolaisten kohdalla nöyrän asenteen varmistavat lisäksi liikkumisen moninaiset kontrollit, jotka pakottavat siirtolaiset oikeudettomaan asemaan vailla mahdollisuuksia vaatia oikeuksiaan.

LIBERTAS, SECURITAS, JUSTITIA*

”Euroopan porteilla istuminen ei tarkoita: Sinä et pääse tänne. Se tarkoittaa vain: Sinä et pääse ikinä sen oteesta. Eurooppa on suuri eläin, joka hengittää. Se hengittää sisään ja ulos.” Ukrainan ja Puolan välisestä uudesta EU-rajasta kertova reportaasi, Die Tageszeitung, 2.11.2005.

Abstraktin EU-vastaisuuden sijaan eurooppalaisen vasemmiston olisi löydettävä tapoja hahmottaa Eurooppa poliittiseen kiistan ja kamppailun tilana. Mielestämme tämä edellyttää keskustelun siirtämistä oikeuksien ja turvallisuuden ristiriidasta kontrollin ja yhteiskunnallisten konfliktien alueelle. On uskallettava luopua linnake-Eurooppa metaforasta. Amsterdamin sopimuksen solmimisesta lähtien Eurooppa on ottanut kilpailukyvyyn rinnalle tavoitteekseen vapauten, turvallisuuteen ja oikeuteen perustuvan alueen rakentamisen, eikä tämä konstruktio toimi muurien

* *’Libertas, securitas, justitia’* on EU:n rajavalvontavirasto Frontexin iskulause.

ja ulossulkemisen logiikalla, vaan edellyttää joustavia, hengittäviä ja huokoisia rajoja.

Tämä ei toki tarkoita, että näiden rajojen asettaminen olisi vähemmän väkivaltainen prosessi kuin kansallisvaltion rajojen luominen. Tiettyjen perinteisten lähtömaiden (yleensä kohde- maan entisiä siirtomaita) sijaan siirtolaiset tulevat kaikkialta, liikkuvat mitä erilaisimmin keinoin (kalastajaveneillä, kontteihin piiloutuneina) ja kohtaavat mitä erilaisimpia kontroleja: piikki- lankaa ja muureja Ceutassa, lämpötunnistimia satamissa, DNA- testejä, sormenjälkirekisterejä... Näitä kontrollien ja liikkuvuuden muotojen muutoksia voimme tarkastella turvapaikkapolitiikan, ihmiskauppadiskurssin, rajapolitiikan muutosten ja paperittoman siirtolaisen hahmon kautta.

Eurooppa on aina ollut liikkuvuuden ja siirtolaisten manner. Toisen maailmansodan jälkeen Eurooppaan suuntautuva siirtolaisuus voidaan jakaa karkeasti kolmeen vaiheeseen. Ensimmäistä vaihetta luonnehtivat siirtotyöläisten rekrytointi jälleenrakennuksen ja kasvavan teolliseen palvelukseen sekä entisten siirtomaiden kansalaisten muuttoliike Eurooppaan. Tehtaisiin tarvittiin lisää työvoimaa jo yksistään kasvaneen tuotannon vuoksi. Samaan aikaan alkoi kuitenkin pako tehtaista – niiden kurista ja yksitoikkoisesta työstä – ja työtaistelut radikalisoituivat. Valtiot kehittävät kahdenvälisiä siirtotyöläisohjelmia ja työnantajat rekrytoivat aktiivisesti työntekijöitä lähialueilta. Etelä-Euroopan lisäksi Iso-Britanniaan ja Ranskaan rekrytoitiin siirtotyöläisiä lähinnä entisistä siirtomaista, Länsi-Saksaan myös Jugoslaviasta ja Turkista. Myös Suomesta lähti kymmeniä tuhansia siirtolaisia Ruotsin autotehtaille paremman elämän toivossa. Valtaosa siirtolaisista oli nuoria miehiä. Aina 1970-luvun öljykriisiin asti työmarkkinat integroivat tuhannet siirtotyöläiset pääasiassa fordistiseen tuotantoon: autotehtaisiin, kaivoksiin ja tekstiiliteollisuuteen.

Kuten talouskasvun taittuminen ja fordismin kriisi 1970-luvulla merkitsi työn muotojen muuttumista, merkitsi se myös

siirtolaisuuden muotojen muuttumista. Tayloristisen tehtaan ”laihduttaminen” toimintoja ulkoistamalla ja uusien tekniikoiden ja tuotantoketjujen käyttöönotolla ja tehdastuotannon siirtämisellä halpojen työvoimakustannusten maihin ja lähelle kasvavia markkinoita haettiin säästöjä. Aasiasta, Afrikasta ja Lähi-idän alueista tuli keskeisiä kohdemaita, ja monissa arabimaissa siirtotyövoiman määrä kohosi lähes absurdeihin lukuihin suhteessa syntyperäiseen väestöön. Vaikka 1970-luvulla maahanmuuttoa kiristettiin ja siirtotyöläisiä yritettiin lähettää takaisin kotimaihinsa, siirtolaisten määrä kuitenkin kasvoi myös Euroopassa, kun perheet seurasivat perässä tai siirtotyöläiset perustivat perheen uudessa kotimaassaan (siirtolaisuuden ”toinen aalto”). Monet siirtotyöläiset myös jäivät maahan pysyvästi, koska pelkäsivät, etteivät kiristyneiden siirtolaiskontrollien johdosta voisi poistuttuaan enää palata.

Kun rajoja vuoden 1973 öljykriisin jälkeen pyrittiin sulkemaan, olivat perustelut pääasiassa työpoliittisia: taloudellisten vaikeuksien aikana sekä kantaväestön että maahanmuuttajien työttömyys oli korkea. Muiden valtapuolueiden ohella myös isojen maahanmuuttomaiden vasemmistopuolueet, niin Labour Isossa-Britanniassa kuin sosialistit Ranskassa ja SPD Saksassa, omaksuivat argumentin, jonka mukaan maahanmuuttoa oli rajoitettava työpaikkojen suojelemisen nimissä. Tuotannon perustassa tapahtunut muutos ja fordismen kriisi tulkittiin vain maailmanmarkkinoiden aiheuttamaksi tilapäiseksi oikuksi. Samalla hallitukset omaksuivat retoriikan, jonka mukaan siirtolaisuus oli päättynyt. Tämä todellisuuden kanssa ristiriitainen asenne on ollut yksi taustatekijä uusoikeiston nousulle. Useiden talouden sektorien (palvelut, maatalous, turismi etc.) kysyntä joustavalle siirtotyövoimalle oli jatkuvaa ja eikä esimerkiksi ”paperittomien” maahanmuuttoa varsinaisesti edes pyritty pysäyttämään.

Myös Länsi-Eurooppaan 1950–60-luvuilla tulleet siirtotyöläiset joutuivat 1980-luvulla uuteen tilanteeseen, kun tehdas-

työpaikkojen määrä alkoi tuotannon siirtyessä halvemman tuotantokustannusten maihin laskea. Toisen ja kolmannen polven maahanmuuttajat löysivät itsensä kilpailemassa palvelusektorin työpaikoista uusien siirtolaisten kanssa. Niin fordistisen tuotannon palvelukseen tulleet siirtolaiset ja heidän jälkeläisensä (kuten algerialaiset Ranskassa ja turkkilaiset Saksassa) kuin uudet tulokkaat joutuivat yhtä lailla kohtaamaan nämä muuttuneet olosuhteet.

Eurooppaan suuntautuvan maahanmuuton 1980-luvun lopulta alkanutta ”kolmatta aaltoa” luonnehtii lisääntyvä liikkuvuus, siirtolaisuuden muotojen moninaisuus (turvapaikanhakijat, perhemuutto, paperittomat) ja uusien kontrollien käyttöönotto. Kun 1950- ja 1960-luvuilla siirtolaiset päätyivät työskentelemään pääasiassa tehtaisiin, 1970-luvulla alkaneen talouden muutoksen seurauksena siirtolaiset ovat enenevässä määrin alkaneet huolehtia globaalien metropolien kiertokulusta työskentelemällä matalapalkkaisissa palvelutöissä. Yksinkertaiset palvelutyöt ovat välttämätön osa myös moderneimpia ja innovatiivisimpia aloja. Kuitenkaan kyse ei ole pelkästään siirtolaisia työllistävien alojen vaihtumisesta toisiin, vaan perustavammanlaatusesta talouden ja työn muutoksesta. Siirtolaisten tekemää työtä ei voida enää ymmärtää sen enempää tayloristisen tuotanto-organisaation kuin fordistisen sopimusyhteiskunnankaan mallien kautta.

Erityisesti 1990-luvun loppupuolelta alkaen on pyritty myös ammattitaitoisten ja koulutettujen siirtolaisten houkuttelemiseen (*qualified immigration*) globaalien talouskilpailun ja väestön ikääntymisen paineessa. Samalla on lisätty erilaisia liikkumisen kontroleja, joita on pyritty kohdistamaan erityisesti turvapaikanhakijoihin ja ns. laittomaan siirtolaisuuteen, mikä on merkinnyt turvapaikkajärjestelmän kriisiä. Tänä aikana ovat syntyneet nyt jo tunnetut kontrollikäytännöt, kuten puskurivyöhykkeet EU:n lähialueille, ”yhteistyö” lähtömaiden kanssa, tietorekisterit EU:n

alueelle pyrkivistä ja laajamittainen turvapaikanhakijoiden ja paperittomien säilöönnotto.

Maahanmuuttajat on perinteisesti jaettu kahteen ryhmään: pakolaisiin (humanitaarinen maahanmuutto) ja siirtolaisiin (työperäinen maahanmuutto). Erottelulla on sosiologinen ja juridinen perustelu: puhutaan joko pakotetusta muutosta (esim. sodan tai vainon pakeneminen) tai vapaaehtoisesta, esimerkiksi taloudellisiin intresseihin perustuvasta, liikkumisesta. Kansainvälisen oikeuden mukaan pakolainen on henkilö, jolle on myönnetty pakolaisasema. Sen kriteerinä on pelko henkilökohtaisesta vainosta esim. rodun tai poliittisen vakaumuksen perusteella. Erottelu on nyky-Euroopassa menettänyt kaiken merkityksensä sekä ”sosiologisella” että ”juridisella” tasolla. Ensinnäkin nykykonflikteissa väkivalta ei kohdistu tiettyyn yksilöön siksi, että hän kuuluu johonkin ryhmään, vaan satunnaisen ja summittaisen väkivallan kautta, jonka uhriksi voi joutua kuka tahansa. Toiseksi turvapaikkajärjestelmän tiukennukset ja siihen kytketyt kontrollit ovat muuttaneet sen osaksi yleistä siirtolaisuuden hallinnan järjestelmää. Niinpä hylätyistä turvapaikanhakijoista tulee paperittomia siirtolaisia eli ”laittomia maahanmuuttajia”, ja monet sotaa tai vainoa paenneet eivät uskalla hakea turvapaikkaa, koska pelkäävät sen johtavan karkotukseen.

Turvapaikkajärjestelmän kriisin taustalla on pakolaisen hallinnollisen hahmon muutos. Geneven sopimusta tarvittiin toisen maailmansodan jälkeen tuomaan sotaa paenneet kansallisvaltion juridisen järjestelmän piiriin. Turvapaikkajärjestelmä pitkin tutkimuksineen mahdollisti isäntämaan ”kansalliselle turvallisuudelle” vaarallisten hakijoiden yksilöinnin. Turvapaikanhakija toimi lännelle moraalisen poliittisen aseena taistelussa idän sosialistisia valtioita vastaan. Berliinin muurin murtumisen jälkeen turvapaikanhakija stereotyyppiksi muodostui itäeurooppalaisen toisinajattelijan sijaan afrikkalainen järjestelmän väärinkäyttävä. *Euroopan unionin tasolla turvapaikkajärjestelmästä on tullut*

erilaisten kontrollien koetinkenttä: niin laajamittainen säilöönotto, sukulaisten tai iän selvittäminen DNA-testein kuin sormenjälkiin perustuvat koko EU:n kattavat rekisteritkin otettiin käyttöön ”turvapaikkajärjestelmän väärinkäyttöä ehkäistäessä”.

Vastaavasti viralliset maahantulon kanavat edellyttävät alistumista byrokraattisille prosesseille ja yksilölliseen tutkintaan, oli sitten kyse työluvista tai turvapaikasta. Ne toimivat vuosia kestävinä työhaastatteluina, joissa ei ainoastaan käydä läpi ihmisen koko elämää ja historiaa, vaan tämän elämä arvioidaan nimenomaan henkilökohtaisena ja moraalisenä tapauksena, jonka kautta avautuu mahdollisuus töihin pääsyyn, koulutukseen ja viime kädessä maahan pääsyyn tai karkotukseen. Ihmistä arvioidaan hänen mahdollisuuksiensa eikä hänen tekojensa mukaan. ”Yksilöllinen ja kokonaisvaltainen harkinta” eli siirtolaisen elämäntilanteen kartoitus on termi, joka tarkoittaa viimekädessä koko elämän haltuunottoa. Säilöönottokeskuksissa ei sovelleta lakia (universaaliala sääntöä partikulaarisiin tapauksiin), vaan jokainen on niissä yksilönä viimeisellä tuomiolla, jolla hänen elämänsä, menneisyytensä, aikeensa jne. arvioidaan.

IHMISKAUPPA

Eurooppaan voi käytännössä tulla laillisesti vain kolmella tapaa: joko lyhytaikaisella viisumilla, unionin kansalaisen tai unionin alueella pysyvästi asuvan henkilön perheenjäsenenä tai työntekijänä. Erityisesti ns. kehitysmaiden kansalaisille laillinen maahantulo on monesti mahdotonta tiukkojen viisumi- ja maahanmuuttosäännösten takia. On selvää, että EU:n pyrkimykset lisätä rajavalvontaa etelä- ja itärajoilla eivät pysäytä ihmisten liikkumista, vaan luovat markkinat erilaisille välittäjille, jotka järjestävät väärennetyjä viisumeita ja passeja sekä hoitavat matkajärjestelyjä. Viranomaiset väittävät, että välitysbisnestä hallitsevat ”kansainväliset rikollisorganisaatiot”, vaikka merkittävää osaa

pyörittävät siirtolaiset, jotka ovat syystä tai toisesta jääneet matkan varrelle ja entiset pienyrittäjät, joiden elinkeinot kaupan vapauttaminen on tuhonnut. Yhtä kaikki, niin ihmiskauppa kuin ihmissalakuljetuskin ovat mahdollisia nimenomaan tiukan rajavalvonnan ansioista.

Ihmissalakuljetus ja ihmiskauppa on 2000-luvun aikana määritely vapauden, turvallisuuden ja oikeuden alueeseen kohdistuviksi uhiksi, joiden kitkemiseksi on luotava uusia ennaltaehkäiseviä kontrolleja rajavalvontaoperaatioista uusiin tietojärjestelmiin. Virallisen määritelmän mukaan ihmiskauppa on ihmisten siirtämistä seksuaalista tai työn hyväksikäyttöä varten orjuuden kaltaisiin oloihin pakolla tai erehdyttämällä. Kansalaisjärjestöt haluavat painottaa uhrien näkökulmaa. Viranomaisia kritisoidaan samanaikaisesti liiallisesta innosta kriminalisoida koko keskustelu että kyvyttömyydestä puuttua ilmiöön. Järjestöjen, EU-komission tai rajaviranomaisten näkökulmat eivät kuitenkaan lopulta ole ristiriidassa, vaan ihmiskauppadiskurssi koostuu nimenomaan uhista varoittavan turvallisuuspuheen ja humanitaarisen säälin kyllästämän uhridiskurssin yhdistelmästä.

Humanitaarinen puhe käsittelee ihmisiä voimattomina ja vaatii heille oikeuksia vain silloin, kun heidät nähdään kykenemättöminä näitä oikeuksia vahvistamaan. Uhrin itse asiassa erotetaan poliittisesta toiminnasta jo mahdollisuuden tasolla, sillä kun heidän kykyään toimia aletaan ajatella edes etäisenä mahdollisuutena, he muodostavat riskin. Kansainvälisen siirtolaisuusjärjestön (IOM) tuella eri kansalaisjärjestöt suorittavat luokka-asemaan, ikään ja kansallisuuteen perustuvia riskianalyyskejä Euroopan lähialueilla ja tekevät näiden perusteella valistusmatkoja, joissa nuoria naisia kehoitetaan olemaan matkustamasta Eurooppaan. Turvallisuus-humanitaariset teknologiat käsittelevät toimintaa tai politiikkaa ainoastaan riskin ja uhan kautta. Nuorten naisten liikkumisen kontrollia on pyritty lisäämään ihmiskaupan vastaisen työn kautta, vaikka juuri paperittomuus ja karkotuksen

pelko estävät esimerkiksi pakkoprostituutiosta eläviä pakene-
masta parittajiaan. Humanitaarinen puheessa ihmiset ovat kyke-
nemättöminä toimimaan tai tekemään itsenäisiä päätöksiä. Liik-
kuminen Eurooppaan muodostaa aina riskin – joko siirtolaisten
itsensä tai Euroopan kannalta. Joka tapauksessa kumpikin näkö-
kulman on täysin sokea siirtolaisten halulle parantaa omia elä-
mänmahdollisuuksiaan eikä saa mitään ilmaisua kummassakaan
diskurssissa.

Ihmiskaupadiskurssiin kuuluva seksityöläisten systemaat-
tinen näkeminen uhreina jättää myös kokonaan huomiotta sen,
että prostituutio on monille siirtolaisille ainoa mahdollisuus sie-
dettävän toimeentulon hankkimiseksi. Monet seksityöhön pääty-
neistä naisista ovat tienneet mihin ovat lähdössä – ja lähteneet
siitä huolimatta. Seksityöhön päätymiseen ei välttämättä tarvita
fyysistä pakottamista, sillä monien naisten kohdalla pakot ovat
taloudellisia. Työ on valittu, koska muuta työtä ei ole saatavissa
ja lähtömaassa olosuhteet ovat vielä huonommat.

Emme tarkoita, että esimerkiksi itäeurooppalaisten naisten
ja lasten seksiorjuutta ei olisi olemassa. Väitämme vain, että sitä
ei voida käsitellä irrallaan niistä yhteiskunnallisista ja poliitti-
sista hierarkioista ja olosuhteista, jotka tekevät siirtolaisten riis-
ton ja hyväksikäytön ylipäätään mahdollisiksi. *Ihmiskaupan vas-
taisen taistelun julkilausumaton lähtökohta on, että köyhyydessä ja
usein epäinhimillisissä oloissa elävien naisten on aina yksiselitteisesti
parempi jäädä kotimaahansa.* Ihmiskauppakeskustelussa ”hyväksi-
käyttäjä” ja ”uhri” ymmärretään identiteetteinä, ei tilapäisinä olo-
suhteina. ”Uhrin” auttaminen tarkoittaa vain hänen alistamistaan
uusille kontroleille – ja sen sijaan, että hän saisi oleskeluoikeu-
den määränpäähensä, paluuta kotiin juuri niihin oloihin, joista
lähtemiseksi hän oli valmis tekemään mitä tahansa. Ihmiskaupan
vastainen taistelu on tällä hetkellä ensisijaisesti taistelua siirtolai-
suutta ja liikkumista vastaan.

JOUSTAVAT RAJAT

”Unioni tarjoaa kansalaisilleen vapauden, turvallisuuden ja oikeuden alueen, jolla ei ole sisärajoja ja jolla taataan henkilöiden vapaa liikkuvuus, toteuttaen samalla ulkorajoilla tehtäviä tarkastuksia, turvapaikkaa, maahanmuuttoa sekä rikollisuuden ehkäisyä ja torjuntaa koskevat aiheelliset toimenpiteet.” Lissabonin sopimus 2007.

Siirtolaisten – niin laillisten kuin laittomienkin – merkitys Euroopan taloudelle on kiistämätön: esimerkiksi Espanjan talouskehitys olisi arvioiden mukaan kääntynyt laskuun ilman maahan viimeisten kymmenen vuoden aikana saapunutta 3,2 miljoonaa siirtolaista. *Euroopan unionin ja sen jäsenmaiden kiristynyt raja- ja maahanmuuttopolitiikka ei olekaan johtanut linnake-Euroopan rakentamiseen, vaan ”joustaviin” ja siirtolaisten liikkeen puhkomiin huokosiin rajoihin, jotka luovat olosuhteet Euroopassa elämiselle ja työskentelylle.* Rajojen poliittinen merkitys on muuttunut: suvereenin valtion maantieteellis-juridisen valta-alueen ja kansakunnan imaginaaris-poliittisen yhteisön rajojen yhdistelmän on korvannut virtuaalinen ennalta ehkäisevien kontrollien raja.

Ensinnäkin lineaarisia ja jatkuvia aluetta ympäröiviä rajoja oleellisempaa on rajakontrollien levittäytyminen pistemäisenä verkkona kaikkialla eurooppalaisen pääoman, tavaroiden ja ihmisten kiertokulun solmukohtiin. Rajat sijaitsevat yhtä hyvin lentokentillä kuin säilöönottokeskuksissa tai siirtolaisten työpaikoilla. Laittoman siirtolaisuuden vastainen taistelu on tarkoittanut yli 300 erilaisen säilöönottokeskuksen ja leirin rakentamista EU:n alueelle. Säilöönottoa ei välttämättä säädellä rikoslain kautta, vaan se on ulkomaalasiin kohdistuva pelkkä hallinnollinen toimenpide, joka merkitsee monille kuukausien, jopa vuosien vankeutta. Siirtolaisille, olivat he sitten laittomia, turvapaikanhakijoita tai jollakin tilapäisellä luvalla eläviä, säilöönoton ja karkotuksen jatkuva mahdollisuus merkitsee elämää *rajalla*, jolla

eletään vailla lain ja kansalaisuuden suojaa viranomaisten – usein poikkeukseen perustuvien – toimenpiteiden kohteena. Eri maiden viranomaiset suorittavat jatkuvasti tarkastuksia ja ratsioita mm. liikenteen solmukohdissa (kuten rautatieasemilla), siirtolaisten asuinalueilla ja työpaikoilla, oikeudettomat statukset ja laittomuus taas eristävät palveluiden ulkopuolelle.

Toiseksi Schengenin myötä EU:lle synnytetty ulkoraja ei ole pysynyt raameissaan vaan levittäytynyt niin etelään kuin itäänkin. Rajavalvonnan ulkoistaminen tarkoittaa joko kontrollien siirtämistä valtion rajojen ulkopuolelle tai rajavalvontavastuun siirtämistä valtion omilta viranomaisilta toisille osapuolille.

Yleisin ja vanhin rajakontrollin ulkoistamisen tekniikka on tietenkin viisumi, joka mahdollistaa sekä muuttajien määrän sääntelyn tietyltä alueelta että potentiaalisen muuttajan yksilöllisen kontrolloinnin jo lähtömaassa. Viisumipolitiikan yhtenäistäminen on tarkoittanut politiikan tiukentumista useissa jäsenmaissa, mikä on esimerkiksi Espanjan kohdalla merkinnyt vanhan kausittaisen Espanjan ja Marokon siirtotyöjärjestelmän kriisiytymistä. Vastaavasti itälaajentumisen yhteydessä rajat unionin sisä- ja ulkopuolelle jääneiden maiden välillä jyrkkenivät ja monet Keski- ja Itä-Eurooppaan kylmän sodan päättymisen jälkeen syntyneet siirtolaisuuden muodot kävivät mahdottomiksi. Toinen jo pidempään käytössä ollut, mutta nyt myös Schengen-alueella käyttöön otettu metodi, ovat yksityisille yrityksille, esimerkiksi kauppalaivoille ja niiden kapteeneille, määrättyt sanktiot ilman dokumentteja matkustavien siirtolaisten kuljettamisesta, mikä on osa yleistävää rajaviranomaisten tehtävien siirtämistä yksityiselle sektorille.

Olellainen osa rajojen ulkoistamista ovat myös takaisinototosopimuksien ja rajaoperaatioiden yhdistelmät. EU:n jäsenvaltioiden operatiivisesta ulkorajayhteistyöstä vastaavan rajavalvontaviraston Frontexin tehtäviin kuuluu ulkorajoilla suorittavien operaatioiden lisäksi mm. jäsenmaiden yhteisten palauttamis-

operaatioiden organisointi. Ensimmäiset Frontexin varsinaisesti koordinoimat operaatiot (HERA I ja II) suoritettiin vuonna 2006 Kanariansaarilla. Ilkka Laitisen johtaman viraston HERA II -operaatioon Suomen valtio osallistui lähettämällä alueelle valvontalentokoneen – kyseisen operaation ainoana Välimeren ulkopuolisena maana. ”Kanarian kriisin” ja näiden operaatioiden saama mediahuomiota oleellisempaa on kaksi niiden luonteeseen kuuluvaa käytäntöä: palautussopimukset ja se, että operaatioita suoritetaan myös Senegalin ja Mauritanian aluevesillä. Itse operaatiosta Senegalin ja Mauritanian kanssa tehdyt sopimukset ovat salaisia. Takaisinottosopimuksissa osapuolet sitoutuvat ottamaan vastaan minimaalisin muodollisuuksin kaikki kansalaisensa, jotka oleskelevat laittomasti toisen maan alueella tai minkä tahansa maan kansalaiset, jotka ovat saapuneet alueelle toisen maan kautta laittomasti.

EU:n siirtolaisten ja pakolaisten valikointia varten ylläpitämisestä vastaanotto- tai kokoomaleireistä Pohjois-Afrikassa ei ole toistaiseksi tullut todellisuutta. Sen sijaan useat raportit ja tutkimukset antavat kuvan siitä, että EU:n ”kumppanuuspolitiikka” merkitsee muuttoliikkeen hallinnan ulkoistamista naapurivaltioille. Marokko, Libya ja Ukraina ovat kaikki lisänneet EU:n tuella ja painostamana omaa rajavalvontaansa, siirtolaisten vangitsemisia sekä karkotuksia. Eri järjestöjen raportit kertovat joukkokarkotuksista keskelle Saharaa, poliisiväkivallasta säilöönotto-keskuksissa ja täydellisestä juridisten prosessien tai oikeudellisen avun puutteesta. Materiaalisten leirien sijaan leirin juridis-poliittinen matriisi leviää – tehden EU:n lähialueista siirtolaisuuden hallinnan puskurivyöhykkeitä, joilla paikalliset viranomaiset toteuttavat unionin maahanmuuttopolitiikkaa kohteenaan vailla minkäänlaista oikeudellista suojaa elävät siirtolaiset.

Kolmanneksi rajojen yksilöllistyminen merkitsee sitä, että rajakontrollit seuraavat digitaalisessa muodossa siirtolaista halki mantereen. Yhteisten rajojen valvontaa varten on luotu Schengenin

tietojärjestelmä (SIS). SIS-järjestelmään kirjataan sellaiset kolmannen maan kansalaiset, jotka on tuomittu vakavasta rikoksesta tai joiden voidaan viranomaisten mukaan epäillä syyllistyvän vakaviin rikoksiin maan alueella tai jotka ovat saaneet maa-hantulokiellon jonkin maan ulkomaalaislain rikkomisen takia. Vuodesta 2003 alkaen jäsenmaiden käytössä on ollut käytössä Eurodac-sormenjälkirekisteri, johon tallennetaan tiedot turva-paikanhakijoista ja laittomasti rajan ylittäneistä. Se mahdollistaa sekä laittomasta oleskelusta pidätettyjen siirtolaisten tunnistamisen että Dublinin sopimuksen mukaiset jäsenmaiden väliset palautukset. Rakenteilla on Euroopan-laajuinen viisumitietokanta (VIS), johon tallennetaan EU:n alueelle viisumia hakevien sormenjäljet, ja kaikki hakemukset, sekä hyväksytyt että hylätyt. Schengenin tietojärjestelmä aiotaan päivittää, jotta myös se voi hyödyntää biometrisia tunnisteita. Kaikkien kolmen (Eurodac, SIS II, VIS) tietojärjestelmien yhteiskäyttöä pyritään lisäämään. Niihin tallennettavat tiedot mahdollistavat henkilön liikkumisen historian seuraamisen sekä pidätykset ja karkotukset. Tarkoituksena on luoda kaikkien maiden raja-, poliisi- ja maahanmuuttoviranomaisille ”joustava työkalu”, joka ei perustu pelkästään siihen, että he voivat tarkistaa, onko tietystä henkilöstä merkintää tietokannasta, vaan myös suorittaa rikostutkinnan kaltaisia hakuja rekisteristä.

Rajojen leviäminen pistemäisenä verkkona, kontrollien siirtäminen lähialueiden valtioiden vastuulle tai uudet tietojärjestelmät biometrisine tunnistuneina ovat lopulta vain esimerkkejä siitä, kuinka rajat itsessään on pakotettu liikkumaan. Mikä ne on pakottanut liikkeelle? Siirtolaisten liike, joka jatkuu kaikista kontrolleista huolimatta. Uudet rajat seuraavat heidän reittejään niiden alkulähteille tai niitä pitkin Euroopan sydämeen. Rajapolitiikka on pelkkää reaktiota – yritystä tukahduttaa siirtolaisten vastarinta taloudellisia ja poliittisia hierarkioita kohtaan.

KOTOUTTAMISPOLITIikka

”Kotouttamislaissa maahanmuuttajien kotoutumisella tarkoitetaan maahanmuuttajan yksilöllistä kehitystä tavoitteena osallistua työelämään ja yhteiskunnan toimintaan samalla oman kielensä ja kulttuurinsa säilyttäen. Kotoutuminen on myös kaksisuuntainen keskinäisen mukautumisen prosessi. ... Kotouttamislaissa on määritelty yksilöllisiä toimenpiteitä, jotka kohdistuvat erityisesti niiden maahanmuuttajien kotoutumisen tukemiseen, jotka ovat työttömiä tai tarvitsevat muuten yhteiskunnan toimeentulojärjestelmien tukea.” Hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma, 2006

Kotouttamisohjelmien saama uusi poliittinen merkitys sekä Suomessa että Euroopassa on osaltaan seurausta kahden perinteisen integraatiomallin kriisistä. Viimeistään Ranskan lähiömallit ja pommi-iskut Lontoossa ovat nostaneet esiin kahden vastakkaisen mallin, ranskalaisen assimilaation perustuvan ajattelun ja angloamerikkalaisen monikulttuurisuuden perustuvan politiikan kriisin. Tätä kriisiä ei pidä tulkita suorana seurauksena joistakin konkreettisista epäonnistumisista, vaan enemmänkin muutoksena kontrollien rationaalisuuksissa: *kulttuurista on tullut keskeinen väline liikkeen haltuunotolle ja lisääntyvien turvallisuus- ja poliisikontrollien läpiviemiselle*. Kyse on eräänlaisesta Huntingtonin sivilisaatioiden välisen konfliktin luennasta siirtolaisuuden hallinnan näkökulmasta. Eri ryhmien keskinäisistä ja kantaväestön välisistä ”kohtaamisista” on tullut riskitekijä, jota on pyrittävä ennakoimaan ja ehkäisemään.

Kotoutuminen ja kansalaisuuden saavuttaminen eivät näytä enää yksiselitteisenä prosessina, joka saavuttaa loppupisteensä, kun valtion asettamat yksiselitteiset juridiset kriteerit täyttyvät. Sen sijaan kotoutuminen näyttää vaativan tietynlaista *asennetta* kotoutuvilta. Kotouttaminen määritellään ”kaksisuuntaiseksi prosessiksi”, joka edellyttää mm. perusarvojen

kunnioittamista ja ”perustaitoja yhteiskunnan toimintaan osallistumisessa”. Oikeaa asennetta vaaditaan erityisesti juuri maahanmuuttajalta ja kotouttamispolitiikassa sen luomiseen on suunnitteilla erilaisia tekniikoita – Keski-Euroopassa esimerkiksi kansalaisuustestejä ja uskollisuuslupauksia.

Kotoutumiskurssin toinen rooli on identtinen valtaväestölle suunnatun työllisyyskurssin kanssa: samaan aikaan kun todelliset ”kotouttamistoimet” eli siirtolaiskontrollit pakottavat ihmisiä äärimmäiseen prekaarisuuteen, puhutaan maahanmuuttajien työttömyydestä ja otetaan käyttöön erilaisia tekniikoita työhön pakottamiseen (esimerkiksi tietyille maahanmuuttajaryhmille suunnattuja sosiaaliturvan rajoituksia kuten Tanskassa ja Iso-Britanniassa). Maahanmuuttajien työttömyys on *passiivisuutta*, joka itsessään nähdään paitsi riskinä valtiontaloudelle niin myös eristäytymistä lisäävänä. Nykyisessä ilmapiirissä siirtolaisen itsenäinen toiminta omissa yhteisöissään viittaa joko lisääntyvään rikollisuuteen tai terrorismin ja väkivallan uhkaan. Linkki sopeutumattomuuden ja väkivallan välille voidaan näin rakentaa suoraan tai epäsuorasti, kuten väittämällä, että eristäytyminen aiheuttaa kansalaisissa pelkoa ja huolta, mikä johtaisi rasistisiin yhteydenottoihin.

Nykyään puhutaan erilaisuuden hallinnasta (*diversity management*), jossa on kyse vieraiden kulttuurien ja uskontojen näkemisestä joko potentiaalisina rikollisuuden ja terrorismin lähteinä, taloudellisina voimavaroina tai esteinä työmarkkinoille sopeutumisessa. Niinpä ei olekaan yllätys, että monikulttuurisuus liitetään ennen kaikkea työelämään ja ”monikulttuurisen työyhteisön” haasteisiin. Kulttuuri nähdään uhkana, ei siksi että se olisi erilaista ja outoa, vaan siksi, että se muodostaa jonkinlaisen *kitkan*, kuten autonomiset elämän käytännöt (tai työntekijän persoonallisuus) yleensäkin.

Mihin sitten oikein pitäisi kotoutua? Jos vastaus on ”suomalaiseen yhteiskuntaan”, niin mitä se käytännössä tarkoittaa? Min-

kään myyttisen suomalaisuuden kautta ei edes Suomen hegeliläis-snellmanilainen virkakunta yritä integraation kriteerejä asettaa. Yhteiskuntaan kuulumisen määrittely on hallinnon näkökulmasta lopulta yksiselitteistä: kotoutumisen kriteeri on palkkatyö.

Hallinnon jatkuva puhe maahanmuuttajien työllistymisestä on kuitenkin kummallista. Ensinnäkin tuottaessaan laittomia työtekijöitä raja- ja lupapolitiikka todella *integroi* yhteiskuntaan, mutta ilman että siitä seuraisi mitään oikeuksia. Toiseksi ajatus ”sisääntuloammateista” on järjetön. Maahanmuuttajien tulisi aluksi ottaa vastaan mitä tahansa työtä riippumatta koulutustastaan ja sitä kautta kerätä ”sosiaalista pääomaa” koulutustaan vastaavia töitä varten. Tällöin viimeistään maahanmuuttajien ”toinen sukupolvi” olisi parantuneen kielitaidon ja suomalaisen koulutuksen ansiosta tasavertaisessa asemassa työmarkkinoilla. Todellisuudessa ns. etniset työmarkkinat ovat usein myös toisen ja kolmannen sukupolven maahanmuuttajien kohtalo: toisin sanoen maahanmuuttajille on tarjolla ainoastaan sisääntuloammatteja. Lääkärit paistavat pizzaa, juristit ajavat takseja ja insinöörit siivoavat vessoja. Jos tämä on nyt totta Helsingissä maahanmuuttajien kohdalla, ei meidän tarvitse välttämättä odottaa kovin kauaa ennen kuin se on itsestäänselvyys riippumatta kansalaisuudesta tai etnisestä taustasta.

SANS-PAPIERS

Euroopassa on tällä hetkellä noin 10 miljoonaa ”laitonta siirtolaista” (*clandestini, indocumentados, sans-papiers, illegale Migranten, irregular migrants*). Mutta miten paperittomaksi oikein päästään?

Yleisimmin siirtolaisen laiton eli oikeuden ulkopuolinen asema on seurausta siitä, että hän on tullut maahan ilman virallisia dokumentteja tai jäänyt maahan viisumin tai oleskeluluvan osoittaman ajan umpeuduttua. Laittomia ovat siten myös

kielteisen päätöksen saaneet turvapaikanhakijat, jotka onnistuvat välttämään maasta poistamisen, tai turistiviisumilla tulleet, jotka ovat löytäneet pimeää työtä ja jääneet maahan. Laiton maahan-tulo voi tapahtua joko väärennetyin paperein tai salaa. ”Sääntelemätön siirtolaisuus” ei suuntaudu Eurooppaan ainoastaan etelästä Välimeren poikki – itse asiassa suurin osa siirtolaisista tulee idästä maarajojen yli. On myös mahdollista, että odottaessaan luvan uusimista henkilö putoaa tilanteeseen, jossa vanha ei ole voimassa ja uudesta ei ole päätöstä.

Ylipäätään laillisen ja laittoman erottaminen on hankalaa: ensinnäkin siirtolaisella, esimerkiksi opiskelijalla, voi olla oleskelupa, joka ei oikeuta työntekoon, joten hän päätyy tilanteeseen, jossa on laillisesti maassa mutta tekee laittomasti töitä – vastaava tilanne on monissa maissa yleinen turvapaikanhakijoilla tai jonkin tyyppisen väliaikaisen luvan haltijoilla. Euroopan sisäistä siirtolaisuutta Keski- ja Etelä-Euroopan rakennustyömaille ja maatalouteen luonnehtivat usein puolilailliset työsuhteet ja työnvälitysfirmojen kasvava rooli. Siirtolaiset ovatkin erilaisessa asemassa riippuen juridisesta statuksesta: esimerkiksi turistiviisumilla laittomasti työskentelevä on huomattavasti paremmassa asemassa kuin salakuljettajille velkaantunut paperiton.

Vaikka vuokratyöntekijöille tai sesonkityöhön myönnetty työt-luvat takaavat laillisen statuksen ne eivät välttämättä vaikuta olem-naisesti siirtolaisten aseman epävarmuuteen: mikäli itäeuroop-palaisten kausityöläisten vaatimukset kohoavat liian korkeiksi, työnantaja uskoo löytävänsä paperittomia siirtolaisia tilalle.

Siirtolaisten tilanteessa korostuu nykykapitalismille ominai-nen työvoiman kontrolloimisen muoto, jossa elämä kokonaisuudessaan kytketään työhön, ja työn ja elämän välinen ero hämär-tyy. Kun oleskeluoikeus on riippuvainen työmarkkinastatuksesta, niin kaikki työn ulkopuoliset sosiaaliset suhteet kuin asuin-paikkakin ovat kiinni palkkatyöstä ja työnantajan mielivallasta. Työntekijän neuvotteluvara on tällaisessa tilanteessa olematon.

Siirtolaisten asemaa luonnehtiikin usein täydellinen riippuvaisuus työntajasta, näkymättömyys julkisessa tilassa sekä jatkuvasti käytettävissä oleminen. Mahdollisuudet neuvotella työehdoista ovat usein olemattomat, kun työpaikan – ja oleskeluluvan – menetyks voi tarkoittaa kääntymistä maasta. Sen sijaan siirtolaisia hyväksikäyttävillä yrityksillä langetettavat rangaistukset työehtojen rikkomisesta ovat vähäisiä, mikäli näitä yrityksiä ylipäätään rangaistaan. Harmaan talouden olemassaolo onkin käytännössä viranomaisten hyväksymä asiantila, jota ei edes pyritä kokonaan poistamaan, vaan jonka määrää vain säännellään laillistamisin ja erilaisin sanktioin.

Maahanmuutto- ja rajapolitiikan kiristäminen saa siirtolaiset ainoastaan etsimään uusia maahanpääsyn ja toimeentulon muotoja. Halu parempaan elämään saa ihmiset edelleen liikkumaan esteistä huolimatta, mutta liikkumisen kriminalisointi pakottaa yhä useammat oikeudettomaan asemaan. Toisin kuin ääniä kalastelevat poliitikot – oikeistopopulisteista sosiaalidemokraatteihin – väittävät EU:n maahanmuuttopolitiikka onkin itse asiassa äärimmäisen tehokasta: ei rajojen sulkemisessa, vaan tuottaessaan oikeudetonta työvoimaa.

Maahanmuuton ja liikkumisen kontrollit (oleskeluluvat, säilönnöt, karkotukset) pakottavat siirtolaiset ottamaan vastaan mitä tahansa työtä millä tahansa hinnalla. *Tiukka viisumipolitiikka ja liikkuvuuden kriminalisointi – toisin sanoen maahanmuuton hallinta – tuottaa eikä ”torju” laajaa laitonta siirtolaisuutta. Tämä merkitsee siirtolaisuuden prekarisointia niin siirtolaisten tekemän työn, heidän liikkumisensa kuin heidän elämänsä ajan osalta.* Konfliktissa vapaan liikkumisen ja liikkeen rajoittamisen välillä ei ole panoksena sisä- ja ulkopuolen välinen erottelu eikä valtion suvereniteetti, vaan ne ehdot ja olosuhteet, joissa Euroopassa työskennellään ja eletään. Nämä olosuhteet koskettavat viime kädessä meitä kaikkia.

Mielestämme Eurooppaa on ennen kaikkea tarkasteltava

poliittisena tilana, jossa tätä kamppailua käydään, eivätkä ne uudet politiikan ja kansalaisuuden muodot, jotka kamppailussa kehittyvät, ole ennalta asetettuja tai vielä tiedossa. Missään nimessä niitä ei voida palauttaa sen enempää ”kansakuntien Euroopan” kuin ”Euroopan kansakunnan” rakennusprojektiin.

SIIRTOLAISTEN TYÖT SUOMESSA JA AY-LIIKE

”Maahanmuutto ja maahanmuuttajat voivat muodostaa yhteiskunnalle yhden keskeisen keinon selvitä paremmin tulevasta työvoiman ikääntymisestä ja muista toimintaympäristön haasteista. Maahanmuuttajat voivat helpottaa työvoiman saatavuusongelmia, laajentaa osaamis pohjaa ja lisätä innovatiivisuutta. Tulee kuitenkin ottaa huomioon, että maahanmuuttajat eivät ole vain ongelmanratkaisun välineitä, vaan heistä tulee myös osa sitä yhteiskuntaa, jonka ongelmien ratkaisemisesta on kyse.” Hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma 2006.

Uusi porvarihallitus on perustanut ensimmäistä kertaa erillisen maahanmuuttoministerin viran. Ulkomaalaisviraston nimi muutettiin 1.1.2008 maahanmuuttovirastoksi ja kaikki tahot evankelis-luterilaisesta kirkosta alkaen tuntuvat olevan valmiita puolustamaan maahanmuuttajien oikeuksia. Vanhasen ensimmäisen hallituksen valmisteleman maahanmuuttopoliittisen ohjelman mukaisesti työluvan saantia tullaan helpottamaan. Mutta onko paperittomien työolosuhteilla ja EU:n kiristyvillä kontrolleilla mitään tekemistä Suomen nykytilanteen kanssa? Eikö aiemmin niin umpimielinen Suomi ole pikemminkin avautumassa monikulttuurisuuden mukanaan tuomalle rikkaudelle ja kansainvälisten muuttoliikkeiden hyödyille?

Tällöin maahanmuuttopoliitiikan haasteet tiivistyisivät väestön ikääntymisen luoman työvoiman tarpeen paikkaamiseen ammattitaitoisella ulkomaalaisella työvoimalla, isoimpien pakolais-

taustaisten maahanmuuttajaryhmien työllisyyden parantamiseen ja monikulttuurisen yhteiskunnan organisoimiseen.

Mielestämme pikemminkin tulisi ottaa huomioon, mihin ja millaiseen työhön siirtolaiset tulevat, miten liikkumisen kontrolit ja kansalaisuuden ja kansallisvaltion kriisiytyminen vaikuttavat siirtolaisten asemaan ja elämään. *Vasemmiston olisi kyettävä ottamaan huomioon siirtolaisten subjektiiviset kokemukset ja ne kamppailut, jotka tässä työn ja kansalaisuuden uudelleen muotoutumisessa ovat käynnissä.*

Suomessa ulkomaalaisasiat on periteisesti jaettu kahden ministeriön vastuulle. Sisäasiainministeriön vastuulla on ollut maahantulon sääntely ja työministeriön vastuulla kotouttaminen, turvapaikanhakijoiden ja kiintiöpakolaisten vastaanotto sekä työluvut tarveharkinnan osalta. Jako poistui vuoden 2007 lopussa ja kaikki maahanmuuttoasiat keskitettiin sisäministeriöön. Tätä ei pidä tulkita ristiriitaiseksi nykyisen työperäistä maahanmuuttoa kannustavan linjan kanssa: siirtolaisuuden hallinnan rationaalisuus perustuu nimenomaan ajatukselle kontrollien kiristämisen ja liikkeen lisäämisen samanaikaisuuden välttämättömydestä.

Ulkomaalaihallinnon rooli oli kylmän sodan aikana lähinnä turvallisuuspoliittinen. Suomi ratifioi Geneven pakolaissopimuksen vasta 1968, ja ensimmäiset pakolaiset otettiin vastaan Chilestä vuonna 1973. Turvapaikkapolitiikka oli arkaluontoinen idänsuhteiden alue ja loikkareista neuvoteltiin Neuvostoliiton kanssa. Valtaosa neuvostoloikkareista palautettiin suoraan rajalta. Tätä taustaa vasten turvapaikkapolitiikan eurooppalaistuminen on käynyt Suomelta kivuttomasti: itäisen naapurin reaktiosta havaittavan välittömän ulkopoliittisen turvallisuusuhan ovat korvanneet eurooppalaisessa viranomaisyhteistyössä luodut uudet uhkakuvat, kuten ”turvapaikkajärjestelmän väärinkäyttäjä”, ”ankkurilapsi” ja ”laiton maahanmuuttaja”. Näiden tunnistamiseen ei tosin riitä enää soitto Moskovaan, vaan uhkat on

kyettävä tunnistamaan ja ennaltaehkäisemään säilöönoton, sormenjälkirekisterien, pitkällisten kuulustelujen ja riskianalyysien avulla.

Ylin lupaviranomainen Suomessa on Maahanmuuttovirasto (entinen Ulkomaalaisvirasto), joka myöntää oleskelulupia ulkomaalaisille, kuten opiskelijoille, työntekijöille, elinkeinonharjoittajille, paluumuuttajille ja Suomessa asuvien ulkomaalaisten perheenjäsenille. Lisäksi se käsittelee turvapaikkahakemukset, myöntää muukalaispasseja ja pakolaisen matkustusasiakirjoja. Maahanmuuttoviraston vallassa on myös päättää käännyttämisestä ja karkottamisesta sekä vastata kansalaisuushakemuksista. Viraston toimintaa ei kuitenkaan voida palauttaa ulkomaalaislain soveltamiseen – virkamiesten käsissä ulkomaalaislain pykälät toimivat taktisina välineinä, joilla siirtolaiset asetetaan oikeudettomaan asemaan. Esimerkkejä on lukuisia: maailman pahimmilta kriisialueilta paenneille myönnetään ainoastaan tilapäisiä lupia ilman perusoikeuksia; vuosia Suomessa asunut ja työskennellyt turvapaikanhakija käännytetään; lapsiperhe joutuu piileskelemään karkotuksen välttämiseksi; nuoren opiskelijan lupa hylätään, koska hänen ”tarkoituksenaan epäillään olevan maahantulosäännösten kiertäminen”; poikaystävä karkotetaan tuhansien kilometrien päähän; alaikäinen turvapaikanhakija päätyy käännytyksen jälkeen poliisiin hakattavaksi ja kadulle...

Siirtolaisten kokemukset eivät kerro siitä, että mielivallan syy olisi pelkästään riittämättömissä menettelyissä tai huonosti tehdyissä päätöksissä. *Salailu, säilöönoton ja karkottamisen aina läsnä oleva mahdollisuus, ulkomaalaisten oikeusturvan näennäisyys sekä turvallisuusuhka- ja väärinkäyttöpykäläiden rei'ittämä ulkomaalaislaki luovat rakenteen, jonka suojissa Maahanmuuttoviraston toimintatapaan on miltei mahdotonta puuttua. Viraston päätöksentekojärjestelmä käytäntöineen tuottaa epävarmuutta ja pelkoa.* Epävarmuutta, koska ihmisen kohtalo on riippuvaista virkamiehen yksittäisestä päätöksestä, jonka tekijä on olemattoman oikeusturvan takia

käytännössä suvereeni. Pelkoa, koska oleskelulupapäätöksen panoksena ei ole vain jokin tietty elämänalue, vaan koko elämä.

Liikkumisen kontrollimekanismit ovat levinneet Suomeen: myös Suomi on osa eurooppalaista säilöönottokeskusten saaristoa. Suomen ainoa säilöönottokeskus sijaitsee Helsingin Metsälässä, jossa se siirtyi Katajanokalta vuonna 2005. Säilöönottopäätökset tehdään pikaoikeudenkäynnissä yhden tuomarin päätöksellä kahdeksi viikoksi kerrallaan ja ne voidaan uusia rajattomasti. Päätöksestä ei voi valittaa. Suurin osa säilöönottokeskukseen suljetuista on hakenut turvapaikkaa joko ennen tai jälkeen vangitsemisensä. Ihmisiä voidaan sulkea säilöönottokeskukseen huolimatta esimerkiksi kidutuksesta johtuvista mielenterveydellisistä ongelmista. Säilöönottokeskukseen voidaan sulkea myös alaikäisiä. Säilöönottokeskuksen henkilökunnalla on mahdollisuus rajoittaa vierailuja ja yhteydenpitoa omaisiin, oikeus ruumiintarkastuksiin niin säilöön otettujen kuin vierailijoidenkin kohdalla sekä mahdollisuus käyttää voimakeinoja asukkaita vastaan tarvittaessa. Säilöönottokeskuksessa on mahdollisuus ”asiakkaiden” eristämiseen poliisin tai keskuksen johtajan määräyksestä. Säilöönottokeskuksen historiaan kuuluu myös nälkälakkoja ja itsemurhayrityksiä. Monien karkaustapausten takia Metsälän turvatoimia on viime vuosina tiukennettu.

Eivätkö säilöönottokeskuksessa olevat ole sitten myös rikollisia tai turvallisuusriskejä? Säilöönottokeskus ei ole sen enempää rangaistuslaitos kuin tutkintavankilakaan. *Todellisen turvallisuusriskin muodostaa valtion mahdollisuus pidättää ihmisiä ilman perusteita.* Tämä ei rajoitu vain ulkomaalaisiin, kuten on helppo nähdä useiden valtioiden terrorismilainsäädännön vaikutuksista tiettyihin uskonnollisiin ryhmittymiin kuuluvien henkilöiden tai poliittisten aktivistien kohdalla. Säilöönottojärjestelmää ei ole luotu ”vaarallisia tapauksia” varten, vaan se on väline siirtolaisuuden hallinnalle ylipäätään. Se tulee muodostamaan myös uuden ”aktiivisen” maahanmuuttopolitiikan toiminnan ehdon. Säilöön-

otokeskus ei ole neutraali instrumentti vaan pikemminkin *repe-
ämä* kansallisvaltion universaalien oikeuksien ideaan perustuvassa
juridisessa kehyksessä, eikä tätä aukkoa voida peittää millään
integraatio- tai kotouttamispuheella.

LUPATYYPIT JA MAAHANTULON VÄYLÄT

Maahanmuuttajien määrä on Suomessa viisinkertaistunut 1980-
luvulta 2000-luvulle. Vuoden 2006 lopulla ulkomaan kansalaisia
oli väestöstä 2,3 % eli noin 122 000. Heistä lähes 60 % asuu
pääkaupunkiseudulla. Suurin osa ulkomaalaistaustaisesta väes-
töstä on saapunut Suomeen muulla lupaperusteella kuin työlu-
valla, eli perhesyistä, humanitäärisistä syistä (kiintiöpakolaiset,
turvapaikanhakijat) tai opiskelijana. Lisäksi merkittävän ryhmän
ovat muodostaneet inkeriläiset paluumuuttajat. Perhemuutto
on suurin maahantulon väylä. Turvapaikanhakijoiden määrä on
viime vuosina vähentynyt, oleskelulupahakemusten määrä on sen
sijaan kasvanut. Työperäinen maahanmuutto Suomeen on kui-
tenkin edelleen suhteellisen vähäistä – ei vähiten siksi, että lail-
lisia väyliä tulla maahan etsimään töitä ei EU-maiden ulkopuo-
lisille käytännössä ole. Tilanteessa, jossa työlupia on usein vaikea
saada työpaikasta huolimatta, vuokratyönvälityksestä on muo-
dostunut yksinkertainen tapa päästä Suomeen töihin lähialueilta.

Suomessa on eurooppalaisittain verraten vähän ulkomaalais-
taustaista työvoimaa. Määrien sijaan olennaisempaa on kuitenkin
ulkomaalaistaustaisen työvoiman kontrollien rakenne ja ihmisten
kokemukset tästä hallinnasta. Ulkomaalaiset työntekijät tarvitse-
vat työntekijän oleskeluluvan, mikäli he eivät ole EU-kansalaisia
(tai heihin rinnastettavia). Kiintiöpakolaisia ja perheen yhdistämi-
sen perusteella maahan tulleita lukuun ottamatta ulkomaalaisten
mahdollisuus tehdä työtä on riippuvainen oleskelulupaproses-
sin vaiheesta: turvapaikanhakija voi tehdä työtä, tilapäisen luvan
saanut ei, opiskelija rajoitetusti, jne. Juridiset kategoriat ja lupa-

prosessin eri vaiheet suoraan antavat tai epäävät mahdollisuuden tehdä työtä tai pakottavat työhön. Lisäksi oleskeluluvan saaminen voi kestää pitkiä odotteluajkoineen, valitusprosesseineen ja uusintahakemuksineen kymmenenkin vuotta – pysyvän luvan saaminen, joka mahdollistaa perheenjäsenien maahantulon, vielä kauemmin. *Suomessa maahanmuuttajien erityislaatuista asemaa työmarkkinoilla tulisikin tarkastella työelämän muutoksien lisäksi suhteessa lupaprosessiin.*

Samaan aikaan kun lähes kaikki ovat yhtä mieltä työperäisen maahanmuuton lisäämisestä ja uusi maahanmuuttoministeri peräänkuuluttaa inhimillistä ja aktiivista maahanmuuttopolitiikkaa, Suomesta käännytetään jatkuvasti maassa vuosia asuneita, usein jo kieltä oppineita ja töissä käyviä ulkomaalaisia, joiden turvapaikka ja oleskelulupa on syystä tai toisesta hylätty. Maahanmuuttopolitiikassa pidetään kiinni humanitaarisen ja työperäisen maahanmuuton erottelusta siitäkin huolimatta, että merkittävä osa turvapaikanhakijoista on töissä ja että he juuri humanitaarisen maahanmuuton kontrollin luonteesta johtuen joutuvat ottamaan vastaan mitä työtä tahansa millä hinnalla tahansa. Turvapaikanhakijoiden asema suhteessa työntekoon ja työmarkkinoihin on ristiriitainen. Monille se on vapauden tavoittelun keino, jonka kautta on mahdollista yrittää hankkia itsenäisyyttä tai oleskelupa työnteon perusteella, joidenkin taas on pakko etsiä välittömästi tulonlähteitä maksaakseen takaisin salakuljettajille. Joka tapauksessa työntekijän neuvotteluasema työpaikalla on tällaisissa tilanteissa olematon: työn laatua ei voi juurikaan valita ja monet turvapaikanhakijat tekevätkin matalapalkkaista palvelutyötä, joka suomalaisille ei enää kelpaa.

Tarkasteltaessa eri maahantulon väyliä ja lupatyyppejä näemme, etteivät nämä neutraaleiksi ja juridisiksi ymmärretyt säädökset takaa maahanmuuttajien oikeuksia tai luo järjestystä. Sen sijaan ne tekevät siirtolaisuudesta prekaaria, epävarmaa ja suojatonta sekä erilaisten poliisitoimenpiteiden että työnantajien

suhteen. Maahanmuuttopolitiikassa on siten aina samanaikaisesti kyse työvoiman ja työmarkkinoiden sääntelystä. Olennaista on, että tiukat viisumisäänökset ja rajakontrollit eivät Suomenkaan kohdalla kykene estämään ihmisten liikkumista: monet tulevat maahan turistiviisumilla ja jäävät pysyvästi, tai matkustavat salakuljettajien avustamana väärennettyjen papereiden turvin tai esimerkiksi itärajan ylitse rekkoihin piiloutuneina.

Siirtolaisuus todellakin lisää yhteiskunnan monimuotoisuutta, mutta ei pelkästään siirtolaisten erilaisten taustojen kautta, vaan niiden moninaisten taktiikoiden ja strategioiden, joilla he pyrkivät selviytymään ulkomaalaiskontrollien paineessa. Eivätkä suomalaisetkaan hyväksy näitä kontroleja. Kamppailua niitä vastaan käydään jatkuvasti ja useimmiten julkisuudelta piilossa. Ihmiset avioituvat maahan pyrkijöiden kanssa ja pyrkivät järjestämään maahanpääsyn kutsuviisumeiden kautta, piilottavat paperittomia tai tukevat heitä muilla tavoin.

TRANSNATIONAALISET TYÖMARKKINAT SUOMESSA*

Uskoaksemme siirtolaisten työn rooli ja asema taloudessa ei Suomessa eroa rakenteellisesti muusta Euroopasta, vaikka siirtolaisten määrä onkin pienempi kuin esimerkiksi muissa Pohjoismaissa. Suomesta lähti fordismien huippuaikoina siirtolaisia pääasiassa tehdastyöhön Ruotsiin; nyt tehdastuotannon siirtyessä kolmansiin maihin myös Suomeen tarvitaan siirtotyöläisiä metropolin tilan toiminnan ylläpitoon.

Palvelualalla on töissä jo arviolta noin 10 - 20 000 maahanmuuttajaa. Monilla palvelualoilla on jo nyt työvoimapulaa, kun

*Olemme haastatelleet viiden eri ammattiliiton (AKT, Metalliliitto, PAM, Rakenusliitto ja Tehy) toimitsijoita ay-liikkeen suhtautumisesta maahanmuuttoon ja maahanmuuttajien tilanteesta eri aloilla. Aineistona on lisäksi käytetty kyseisten liittojen jäsenlehtiä ja maahanmuuttopoliittisia asiakirjoja.

paikalliset eivät halua enää tehdä huonosti palkattuja, raskaita ja vähän arvostettuja töitä. Suomeen onkin syntynyt maahanmuuttaja-aloja ja työmarkkinoiden etnisiä hierarkioita. Näin on tapahtunut mm. pääkaupunkiseudulla bussiliikenteessä: arviolta joka viides pääkaupunkiseudun bussinkuljettaja on maahanmuuttajataustainen. Siivousala, jolle on alhaisempien kielivaatimusten takia helpompi päästä töihin kuin kauppa- ja osittain ravintotalalle, on jo riippuvainen maahanmuuttajatyövoimasta. Myös posti ja lehdenjakelu työllistävät runsaasti maahanmuuttajia. *Siirtolaiset huolehtivat metropolien toimintaedellytysten ylläpidosta ja uusintamisesta niin lukuisissa palveluammateissa kuin rakennus- ja kuljetusaloillakin.*

Vuokratyön käyttö on laajamittaista etenkin rakennusosalalla ja telakoilla, joissa rekrytointi keskittyy pääosin ulkomaiseen työvoimaan. Uudenmaan alueella jo noin neljännes rakennustyöntekijöistä on ulkomaalaisia. Vuokratyövoimaa on tullut rakennuksille aikaisemmin pääosin Virosta ja Venäjältä, nyt yhä kauempaa entisistä Neuvostotasavalloista sekä uusista EU-maista Romaniasta ja Bulgariasta ja etenkin Puolasta. Lähetettyjen ammattimiestenkin tuntipalkka on keskimäärin 5-6 €. Hyväksikäytön järjestelmän mahdollistavat lukuisat välikädet työnantajan ja työntekijän välillä. Myös telakoilla, joissa on töissä tuhansia Itä-Euroopasta välitysfirmojen kautta tulleita työntekijöitä, ongelmat ovat hyvin samankaltaisia: vuokratyöfirmojen ja pitkien alihankintaketjujen avulla voidaan työntekijöille maksaa jopa yhden euron tuntipalkka. Yksittäisten alihankintafirmojen työntekijöiden työolojen ja työehtojen valvominen on lähes mahdotonta. Vuokratyöntekijöiden asemaa heikentää lisäksi irtisanomissuojan puuttuminen: välitysfirma voi ilmoittaa koska tahansa, ettei tarvitse enää työntekijän palveluksia.

Keskeisiä siirtolaisnaisia työllistäviä aloja länsimaissa on ollut hoivatyö. Suomen työmarkkinat ovat alkaneet globalisoida myös tältä osin 2000-luvulla, ja hoiva-alalla ulkomaisen työ-

voiman tarve tulee kasvamaan voimakkaasti väestön ikääntyessä. Suomessa sairaanhoitoala on ollut hyvin suljettu sektori, mutta lähi- ja perushoitajista jo yhä useampi on ulkomaalaistaustainen. Suomalaisia sairaanhoitajia on lähtenyt aikaisemmin joukoittain ulkomaille, nyt taas osin myös huonoista työehdoista johtuvan työvoimapulan paikkaamiseksi useat kunnat ovat selvittämässä sairaanhoitajien rekrytointia ulkomailta. Espoolainen hoiva-alan yritys Espero Care on tuomassa keväällä 2008 ensimmäiset filippiiniläiset sairaanhoitajat Suomeen. Yrityksen luonnehdinnat filippiiniläisten naisten soveltuvuudesta hoivatyöhön ovat käytännössä samat kuin vaimonvälitysbisneksessä: filippiiniläiset ovat palvelualttiita (nöyriä) ja heidän kulttuurissa on pitkät perinteet vanhusten (miesten) kunnioittamisessa.

Itärajalla on jo nyt transnationaaliset työmarkkinat, joilla osa työntekijöistä tulee työluvalla, osa välitysfirmojen kautta ja osa omatoimisesti turistiviisumilla tai kokonaan ilman papereita. Moni väistää säädöksiä työskentelemällä Suomessa jaksoittain ja palaamalla välillä Venäjälle. Edustustot myönsivät vuonna 2006 noin 570 000 viisumia Suomeen tuleville venäläisille, joista useimmat tulevat joko lomalle tai ostoksille. Työlupien saamisen ehtona on, että työnantaja noudattaa Suomen minimipalkkoja ja työehtosopimuksia. Työluvut eivät kuitenkaan takaa mitään: venäläiset rekkakuskit, joilla on työluvut, saattavat kuitenkin saada vain puolet työehtosopimuksen mukaisesta palkasta. Lisäksi kausittaisella siirtolaisuudella on merkittävä rooli maataloudessa ja marjanpoiminnassa, joissa on huomattu ulkomaalaisten työntekijöiden ahkeruus ja suostuminen heikkoihin työehtoihin. Mansikanpoiminnan lisäksi joka kesä Lappiin tulee tuhansia marjanpoimijoita Venäjän lisäksi myös Thaimaasta, Ukrainasta ja jopa Mongoliasta asti. Ulkomaalaiset marjanpoimijat keräävät Suomessa reilusti yli puolet kaupaksi poimituista metsämarjoista, ja alan yritykset ovatkin riippuvaisia ulkomaalaisista poimijoista.

Vaalimaalla sijaitsevan Rajamarketin tapaus on kuvaava esimerkki ulkomaalaisen työvoiman asemasta. Työntekijöille, jotka olivat pääasiassa venäläisiä, maksettiin vuosikausia liian pientä palkkaa, huomattavasti alle suomalaisten työehtosopimusten. Kun asia tuli ilmi ja sitä ryhdyttiin selvittämään, työntekijät joko irtisanottiin tai pakotettiin irtisanoutumaan. Lopulta seitsemän entistä työntekijää sai korvauksena palkkojaan takaisin useita satoja tuhansia euroja. Vasta vuodesta 2004 alkaen työluvut muutettiin alakohtaisiksi, koska riippuvuus työnantajasta mahdollisti työehtojen huonontamisen.

AY-LIIKE JA SIIRTOLAISUUS

”Nykyistä monikansallisemman ja monikulttuurisemman työelämän ja yhteiskunnan rakentaminen on niin yhteiskunnan ja sen poliittisten päättäjien kuin työnantaja- ja palkansaajajärjestöjen yhteinen haaste. Järjestöt toteuttavat erikseen sovittavalla tavalla syksystä 2006 alkaen esimiehille ja luottamushenkilöille suunnatun yhteisen tiedotus- ja koulutushankkeen, jolla pyritään edistämään hyviä etnisiä suhteita työpaikoilla. Hankkeen toteutuksessa hyödynnetään parhaita työpaikkakohtaisia esimerkkejä ja käytäntöjä.” Ulkomaiset työntekijät tervetulleita. Työmarkkinajärjestöjen yhteinen kannanotto 16.3.2006.

Kapitalisteja ei ole koskaan kiinnostanut työntekijöiden alkuperä tai kansallisuus, vaan halpa ja helposti kontrolloitava työvoima. Työnantajat ovat huomanneet siirtolaisten merkityksen joustavana työvoimana jo kauan sitten. Vasemmisto sen sijaan on reagoinut hitaasti maahanmuuttajien työoloihin ja ulkomaisen työvoiman kasvavaan määrään. Reagoidessaankin se on kuvitellut, että siirtolaisten työsuhteisiin liittyvät ongelmat voidaan ratkaista kansallisvaltion säätelyllä tai se on pahimmillaan vain keskittynyt puolustamaan kotimaisia työpaikkoja esimerkiksi vaatimalla

siirtymäaikoja työvoiman vapaalla liikkumiselle Euroopan unionin sisällä. *Vuokratyö, alihankintaketjut, harmaa talous, epämääräiset työsuhteet – työelämän muutos ylipäänsä – nähdään edelleen väliaikaisena poikkeuksena.*

Ay-liike on kantanut huolta työehtosopimusten noudattamisesta ottamatta huomioon maahanmuuton kontrollien vaikutuksia työmarkkinoiden dynamiikkaan. Työvoimaprotektionismi osuu väistämättä omaan nilkkaan: mitä tiukemmat työvoiman liikkumisen kontrollit ovat, sitä vaikeammat myös siirtotyöläisten olosuhteet. Suomen asettama kahden vuoden (1.5.2004–30.4.2006) siirtymäaika työvoiman vapaalle liikkuvuudelle Viron EU-jäsenyyden seurauksena loi osaltaan mahdollisuuden vuokratyövoimabisnekselle. Todellisuudessa siirtymäajan aikana suomalaiset työnantajat olisivat voineet halutessaan palkata suoraan virolaisia työntekijöitä ja saada heille työluvut. *Vuokratyönväilyksen käyttö onkin työnantajille tapa hankkia joustavaa työvoimaa ja ulkoistaa vastuu: ongelmien paljastuttua ulkomaalaisten vuokratyöntekijöiden kohtelusta voidaan syyttää alihankkijoita.* Esimerkiksi telakoilla alihankintaketjut ovat jo niin pitkiä, että vuoden 2007 alusta voimaan tullut tilaajavastuulaki ei käytännössä auta päaluottamusmiehiä saamaan tietoja ketjun päässä olevasta yrityksestä.

Työnteon kontrollista seuraava oikeudeton asema ja alhaiset palkat eivät ainoastaan luo pohjaa rasismille, vaan tekevät myös työehtojen puolustamisen ay-liikkeelle hankalaksi. Ammattiliitoilla onkin kaksi vaihtoehtoa ulkomaalaisten työntekijöiden suhteen: joko puolustaa työtä tai sitten puolustaa työntekijöitä. Ensimmäinen vaihtoehto tarkoittaa työmarkkinoiden sulkemista ulkomaalaisilta, usein myös maahanmuuttajilta koulutukseen ja kielitaitoon vedoten. Myös vaatimus siirtymäajoista työvoiman liikkumiselle EU:ssa on osa samaa strategiaa. On totta, etteivät suomalaiset ammattiliitot enää pidä maahantulon rajoittamista keinona suojata työehtosopimuksia tai korosta maahanmuuttajien

ja kantaväestön kilpailua työpaikoista. Globaalien työmarkkinoiden kehittymistä ja työn muuttumista ei kuitenkaan edelleenkään käsitellä – siitä huolimatta, että ulkomaalaistaustaisten työntekijöiden kohtaamat ongelmat ja huonommat työehdot ovat hyvin tiedossa. Ay-liike on ollut enemmän huolissaan jäsenmäärästään ja jäsentensä tilanteesta kuin kaikkien työntekijöiden oikeuksien puolustamisesta.

Ammattiliikkeen toiminnalle olennaista on toki edelleen varmistaa kyky käydä työtaisteltua. Tämän takia ulkomaalaistaustaisen liittoon kuulumattoman työvoiman kasvu on ongelma: *jos alan työntekijöistä yhä suurempi osa on liittoon kuulumattomia, työtaistelun uhka ja neuvotteluvallit heikentyvät*. Suurin osa ammattiliitoista korostaa järjestäytymisen merkitystä ulkomaalaisten työntekijöiden parhaana keinona taistella oikeuksiensa puolesta. Yksi kysymys liitoille on ollut, pitäisikö maahanmuuttajille tarjota erityispalveluja. Ainoastaan Rakennusliitto on perustanut oman osaston maahanmuuttajille pääkaupunkiseudulle. Sen sijaan esimerkiksi PAMissa korostetaan maahanmuuttajien integroimista olemassa oleviin osastoihin ja ammattiliiton roolia osana kotouttamiskoneistoa. *Mielestämme olennaista ei ole ammattiliittojen monikulttuurisuusosaamisen vahvistaminen tai maahanmuuttajatyön organisointi, vaan se, mitä matalapalkkaisten siirtolaisalojen työolojen parantamiseksi tehdään*.

Muutaman kuukauden työpätkiä maassa tekevät lähetetyt työntekijät eivät näe ammattiliiton jäsenyyttä järkevänä vaihtoehtona, mutta liitto ei välttämättä ole yhtään sen houkuttelevampi vaihtoehto huonoilla työehdoilla työskenteleville ulkomaalaisille. Karkotuksen pelossa elävää minimipalkalla työskentelevää siivoojaa eivät kiinnosta omalle kielelle käännetty ay-liikkeen esitteet, vaan konkreettiset toimenpiteet hyväksikäyttöä ja riistoa vastaan.

Suomessa ainoastaan Rakennusliitto on pystynyt tarkastelemaan alaa laajemmin ja pyrkinyt merkittävässä mitassa puolustamaan myös liittoon kuulumattomia ulkomaalaisia. Rakennus-

liiton omien selvitysten mukaan luottamus sitä kohtaan on hyvä myös järjestäytymättömien työntekijöiden keskuudessa ja yli puolet heistä olisi valmis tukemaan Rakennusliittoa lakon sattuessa. *Mielestämme ainoa tapa puolustaa olemassa olevia työehtoja on taistella työmarkkinoiden hierarkisoitumista vastaan ja puolustaa myös ulkomaalaisten työntekijöiden oikeuksia – olivat nämä liiton jäseniä tai eivät.*

Ay-liikkeelle tuottaa kuitenkin edelleen vaikeuksia tunnustaa ulkomaalaisten asema ja ottaa huomioon työn luonteen muutos. Ulkomaalaisen työvoiman ongelmat nähdään kieli- ja kulttuurikysymyksenä, joiden ratkaisuna on ennen kaikkea tiedottaminen. Monet liitot (esim. PAM ja Tehy) korostavat tiedon jakamista ja ongelmien nähdään liittyvän eri kulttuurien kohtaamiseen, monikulttuuriseen työyhteisöön ja siihen, miten maahanmuuttajat sopeutuvat pohjoismaiseen sopimusyhteiskuntamalliin. *Työolojen ongelmia pidetään yksittäisinä ja ainoastaan omien jäsenten ongelmiin puututaan, eikä ulkomaalaisten kohtaamia ongelmia työmarkkinoilla ole kyetty käsittelemään yleisemmin työtaistelukysymyksinä. Nähdäksemme monikulttuurisuusvalistus tai tiedottamisen korostaminen ovat vain keinoja kiistää maahanmuuttajien riistämisen työpaikoilla.*

UUDET TYÖTAISTELUN MUODOT

Erityisesti laittomien siirtolaisten suhde työhön on usein puhtaan välineellinen: rahaa pitäisi saada mahdollisimman paljon mahdollisimman nopeasti, sillä sitä pitäisi lähettää perheelle ja sukulaisille tai maksaa velat salakuljettajille. Samalla jokainen kohtaaminen viranomaisten kanssa muodostaa riskin usein koko suvun omaisuuden vaatineen sijoituksen menettämisestä. Käytännössä tämä tarkoittaa pakkoa tehdä mitä työtä tahansa millä ehdoilla tahansa. Toisaalta asemansa tavalla tai toisella ulkomailla turvanneet siirtolaiset haluavat nauttia elämästä, toteuttaa unelmansa,

perustaa perheen, ostaa talon tai mersun. Siirtolaisia ei kiinnosta ammatti-identiteetti - joka muutenkin on olemassa enää lähinnä ay-liikkeen ja vasemmiston juhlapuheissa - vaan kohtuulliset työehdot ja hyvä palkka. Siten olennainen kysymys on, mitä ay-liike voi tarjota matalapalkkaisten alojen työehtojen parantamiseksi, alojen, joilla suuri osa siirtolaisista työskentelee.

Jos työpaikkojen lisääntyminen erityisesti vientiteollisuuden kasvavilla aloilla tarjosi aikaisemmin mahdollisuuden työläisten kamppailuille sekä palkan ja työehtojen parantamiselle, niin nyt tilanne on päinvastainen. Tiedon tuotantoon perustava talous tuottaa jatkuvasti tarvetta palveluille, mutta niitä suorittamassa on huonosti palkattu ja näkymätön työvoima. Miten on mahdollista, että vientivetoisille kasvualoille sijoittuvat työt, joilla on suuri kysyntä, pysyvät matalapalkkaisina? Nähdäksemme siksi, että näitä töitä tekevät naiset ja siirtolaiset. Matalapalkkaisilla palvelualoilla työvoiman suuresta kysynnästä työntekijöille syntyvän neuvotteluvoiman olemassaolo ei auta, sillä tuotantorakenne on muuttunut. Työpaikkaan sidotut työtaistelun muodot ovat lisäksi ongelmallisia tilanteessa, jossa siirtolaisten oleskeluoikeus on riippuvainen työpaikasta. Kamppailuja käydään ottamalla omat tuotantovälineet haltuun tai käyttämällä niitä työnantajaa vastaan: yhtäältä voidaan säädellä omaa työtahtia, tehdä töitä hitaammin, pitää taukoja aina kuin mahdollista; toisaalta palvelutöissä, etenkin hoiva- ja seksityössä, on mahdollista teeskennellä vaadittuja tunteita (ystävällisyys, välittäminen, kiihottuminen).

Kyse ei siis ole vain työmarkkinoiden kansainvälistymisestä, vaan koko talouden ja työn perustavanlaatuisesta muutoksesta. Analyysin ja laajamittaisemman käytännön toiminnan tasolla sen enempiä vasemmisto kuin ammattiliitotkaan eivät ole kyenneet huomioimaan uusia subjekteja (kansojen välistä elämää) ja niitä tilanteita ja tarpeita, joita siirtolaisilla on. Käytännön kokemuksesta huolimatta ammattiliitoilla on myös ollut vaikeuksia ymmärtää ulkomaalaiskontrollien merkitystä. Kapitalismin

analysoimisen sijasta muuttunut tilanne palautetaan siirtolaisten ”käyttäytymiseen” samalla, kun ollaan huolestuneita kahden kerroksen työmarkkinoiden syntymisestä – siitä huolimatta, että työn muodot ovat epämääräistyneet jatkuvasti. Sen sijaan, että se keskittyy lyhytnäköisesti pääasiassa työehtosopimukseen, ay-liikkeen tulisi ottaa huomioon niin tuotantorakenteen (palvelusektorin kasvu), työmarkkinoiden ja työsuhteiden (vuokratyö, alihankinta) kuin kontrollien (lupajärjestelmät, rajat) muutos.

Valtion ylläpitämät liikkumisen kontrollit lisäävät merkittävästi työnantajien valtaa. Kun oleskeluoikeus on riippuvainen työmarkkina-asemasta, riippuvat myös kaikki työn ulkopuoliset sosiaaliset suhteet palkkatyöstä ja työnantajan mielivallasta. Työntekijän neuvotteluvara on tällaisessa tilanteessa olematon. Erityisen heikossa asemassa ovat kotityöläiset, joiden asemaa heikentää hoivatyön näkymättömyyden lisäksi riippuvaisuus työnantajasta paitsi palkan, myös asuinpaikan ja sosiaalisten suhteiden osalta. EU-maiden nykyinen lainsäädäntö nimenomaan tukee riippuvuuden ja hyväksikäytön järjestelmää, koska yrityksille langettavat rangaistukset työehtojen rikkomisesta ja siirtolaisten riistämisestä ovat vähäisiä. Kun viranomaiset tekevät ratsioita pimeää työvoimaa käyttäviin yrityksiin, toistuu lähes poikkeuksetta sama kaava: *työnantajat maksavat nimelliset sakot, mutta siirtolaisten kohtalona on karkotus.* Työnantajat ovat palkkojen maksun välttääkseen jopa itse ilmiantaneet paperittomat työntekijänsä töiden päätyttyä.

Nykyiset ulkomaalaislait tekevät perinteisten työtaistelumuotojen käytöstä hyvin vaikeaa. Lontoon metron siivoojat ovat organisoituneet *Justice for Cleaners* -kampanjan ympärille vaatimaan elinkustannukset kattavia palkkoja. Maailman kalleimpiin kuuluvassa metropolissa tuhannet siirtolaiset joutuvat selvittääkseen ottamaan samanaikaisesti yhdeltä työnantajalla päivätyön ja toiselta yötyön. Työtaistelu on kuitenkin vaikeaa, mikäli ei samalla taistella ulkomaalaiskontrolleja vastaan. Erään yhtiön reaktio siivoojien organisoitumiseen on kuvaava. Yhtiön kutsu-

maan neuvotteluun saapuneet noin viisitoista siivoojaa kokivat yllätyksen tavatessaan neuvottelutilassa paikallisen ulkomaalaisviraston virkamiehet. Kaikkien paperit tarkistettiin ja kun viideltä puuttui oleskelulupa, kolme heistä oli poistettu maasta viikon kuluessa.

Hollannissa siivoojista jo 90 % on siirtolaisia, 80 % naisia ja järjestäytymisaste 7 %. Tuotantorakenteen muutokset tapahtuvat nopeasti: tuskin kukaan Suomessa osasi ennustaa tilannetta, joka nyt vallitsee telakoilla tai rakennuksilla. Muuttuneessa tilanteessa oikeuksista tiedottaminen tai ammattiliiton jäsenyys ei ole mikään automaattinen ratkaisu siirtolaisten ongelmiin, jotka johtuvat konkreettisista elämänolosuhteista, oleskeluluvista, perheen asemasta lähtömaassa, vuokratyöstä ja lyhytaikaisista työsuhteista. *Kysymmekin, miksi siirtolaisten tulisi nykyisessä tilanteessa ylipäättään olla kiinnostuneita ammattiliiton jäsenyydestä, jos liitto ei kykene taistelemaan heidän rinnallaan parempien työolosuhteiden puolesta?* Onko ainoa kuviteltavissa oleva työtaistelumuoto ammatti-identiteettiin sidottu malli? Onko todellakin mahdotonta ottaa tosissaan siirtolaisten kokemukset työstä pelkkänä välineenä, jossa oleellista on saada rahaa ja rahan kautta itsenäisyyttä?

MORAALISESTA HUOLESTA SIIRTOLAISTEN TAISTELUIHIN

”Vasemmistoliitto edistää Suomen kehitystä monikulttuuriseksi maaksi. Kaikilla Suomessa pysyvästi asuvilla on oltava samat kansalaisoikeudet ja kansalaisvelvollisuudet. Toivotamme maahanmuuttajat tervetulleiksi Suomeen ja maamme täysivaltaisiksi kansalaisiksi. Maahanmuuttajat, siirtolaiset ja pakolaiset tuovat Suomeen uutta elinvoimaa ja kulttuurista rikkautta. Myös maahanmuuttajat ovat yksilöitä ja heidän muuttamisensa taustalla on erilaisia lähtökohтия, elämäntilanteita ja syitä.” Vasemmistoliiton periaateohjelma 2007

Vaikka ”maahanmuuttopolitiikka” pakottaa siirtolaiset elämään yhteiskunnan marginaalissa, ei se ole vasemmiston kannalta sen marginaalisempi kysymys kuin ns. epätyyppilliset työolosuhteetkaan. Maahanmuuttajat ja heidän kohtelunsa, asemansa työmarkkinoilla ja sosiaaliturvan käytännöissä muodostavat peilin, josta heijastuvat tulevan työn ja tulevan Euroopan kansalaisuuden olennaiset solmukohdat. Vaikka prekarisaatio koskettaa yhtä lailla meitä kaikkia, *siirtolaisten asemalla on paradigmaattista merkitystä, koska työn yleiset huononnuksiset (joustot, epävarmistuminen) koskettavat ensiksi heitä.* Vasemmiston haluttomuus käsitellä työn muutosta ja ihmisten subjektiivisia kokemuksia postfordistisessa tuotannossa heijastuu myös suhtautumisessa siirtolaisiin. *Selkeän maahanmuuttopoliittisen analyysin puuttuessa hyvää tarkoittavan vasemmiston huoli maahanmuuttajista jää moraaliseksi.* Tämä ei tietenkään ole yksin vasemmiston ongelma: ainoastaan perussuomalaisilla näyttää olevan selkeä visio maahanmuuttopolitiikasta. Siirtolaisuus on herättänyt vasemmistossa perinteisesti vain joko sääliä tai pelkoa. Yhtäältä siirtolaisuutta käsitellään humanitarismin, monikulttuurisuuden ja ihmisoikeuksien näkökulmasta, jolloin siirtolaisuudet palautetaan pakolaisuuteen – globaalien tapahtumien avuttomiksi uhreiksi. Antikolonialististen ja antirasististen kamppailujen teemat kääntyvät siirtolaisia vastaan, liikumisen vapaus ollaan valmiita myöntämään vain niille, jotka eivät ole kykeneviä tätä vapautta käyttämään. Toisaalta taas siirtolaisuudesta keskustellaan työmarkkinoiden yhteydessä lähinnä uhkana: siirtolaiset vievät työpaikat ja laskevat työn hintaa. Kun siirtolaisuus nähdään uhkana kansallisille työmarkkinoille, vaaditaan lisää niitä kontroleja, jotka luovat siirtolaisten työn siedämmättömät olosuhteet. Siirtolaisuudella pelottelu johtaa siis puolustamaan kansallisia työpaikkoja ja työtä sen sijaan, että taisteltaisiin työntekijöiden puolesta.

Etsiessään ulospäystä tästä ongelmasta vasemmisto ei mielestämme voi kääntyä kansalaisjärjestöjen puoleen. Monet hyvää

tarkoittavat kansalaisjärjestöt (kansainväliset ihmisoikeusjärjestöt mukaan lukien) ovat Suomessa päättäneet edustaa ainoastaan turvapaikanhakijoiden ja pakolaisten oikeuksia ja keskustella konkreettisten ongelmien sijaan ”ihmisoikeusmyönteisemmästä turvapaikkapolitiikasta” ja ”ulkomaalaislain kehittämisestä”. Järjestöt eivät halua kuunnella viranomaisten mielivallan kanssa taistelevia siirtolaisia. Näiden vaatimukset palautetaan suoraan ulkomaalaislakiin (jonka siirtolaiset omalla toiminnallaan nimenomaan asettavat kyseenalaiseksi) ja siirtolaisten uhripositio kehystää aina heidän esittämäänsä vaatimuksia: siirtolaisella ei voikaan järjestöjen silmissä olla kuin uhrin asema, sillä oikeuksia hänelle syntyy vasta, mikäli hän alistuu turvapaikanhakijan asemaan. Kaikki siirtolaisten vaatimukset ja tarpeet, jotka eivät sovi tähän kehikkoon, jätetään huomiotta. *Kansalaisjärjestöjen koko toiminnan olemassaolo perustuukin nimenomaan siihen, että siirtolaiset ovat kykenemättömiä autonomiseen toimintaan, toisin sanoen he ovat uhreja, joita pitää auttaa.* Ilman uhridiskurssia kansalaisjärjestöt joutuisivat ottamaan siirtolaisten vaatimukset tosissaan ja kenties jopa työskentelemään ja taistelemaan siirtolaisten kanssa eikä vain uhriksi asetettujen siirtolaisten hyväksi. Pakolaisten asemasta huolestuneet järjestöt tuottavatkin aktiivisesti *itse* marginaalisaatiota, jota vastaan väittävät taistelevansa.

Kapitalistit ovat jo pitkään nähneet siirtolaiset voimavarana ja tervehtineet kiitollisesti heitä ”uutena elinvoimana” ja jäykkien työmarkkinoiden joustavoittajina. Kulttuurisen rikkauden sijaan maahanmuuttajat toimivatkin konkreettisesti vaurauden lähteenä. Esimerkiksi 5.12.2007 julkaistussa KTM:n tilaamassa tutkimuksessa mainitaan venäläisen työvoiman käytön lisääminen keskeisenä välineenä suomalaisten rakennusyhtiöiden kilpailukyvyyn parantamisessa.

Millä tavalla vasemmiston sitten tulisi tarkastella siirtolaisuutta? Se ei voi kopioida kulttuurisen rikkauden termejä, koska tällöin se päättyy käyttämään oikeiston käsitteitä – esitti tämä

oikeisto itsensä sitten kuinka liberaalina ja suvaitsevaisena tahansa – ja tarkastelemaan maahanmuuttoa abstraktilla ja sentimentaalisella tasolla, joka on väistämättä irrallaan konkreettisesta yhteiskunta-analyysistä. *Siirtolaisten konflikteja on tarkasteltava ”monikulttuurisen yhteiskunnan” sijaan konkreettisella tasolla, rajoilla ja työpaikoilla, siellä missä ihmiset taistelevat paremman elämän puolesta.* Tätä kautta voidaan myös nähdä selvästi se, että yhtäältä maahanmuuttajienkin ongelmat liittyvät kulttuuristen kysymysten sijaan käytännön arkeen ja työelämään, ja toisaalta ihmisten liikkumisella on yhä vähemmän tekemistä pysyvään asumiseen perustuvien perinteisten politiikan kategorioiden kanssa. *Olen nainen kysymys ei siten ensisijassa ole se, paljonko ja mistä siirtolaisia Eurooppaan tulee, vaan missä olosuhteissa he tulevat elämään ja työskentelemään.*

Uusi vasemmisto haluaa olla hyvä ja moraalinen ja kantaa huolta ympäristöstä, kestävästä kehityksestä sekä ihmisoikeuksista. Tästä huolimatta – tai itse asiassa pikemminkin juuri tämän takia – vasemmisto ei ole kyennyt kohtaamaan siirtolaisia itsenäisinä toimijoina.

KANSALAISUUDEN KRIISI

”Euroopan unionin alueella tällä hetkellä elävät paperittomat siirtolaiset on laillistettava. Laillistamista on aika ajoin toteutettu muutamissa EU:n jäsenmaissa, viimeksi Espanjassa, jossa laillistettiin satoja tuhansia siirtolaisia. Laillistaminen on yhdistettävä uusien, laillisten maahanmuuttoväylien avaamiseen, jotta uutta paperitonta väestöä ei syntyisi Eurooppaan.” Maahanmuuttaja töissä Suomessa. Vihreiden maahanmuuttopoliittinen ohjelma 2007.

Siinä missä ay-liike päätyi pahimmillaan puolustamaan työpaikkoja työn sijaan, on vasemmiston ongelma perinteisesti ollut valtion puolustaminen siirtolaisten sijaan. Vasemmiston olisi

kyettävä hahmottamaan valtion ja oikeuksien välinen muutos: oikeuksien ja kansalaisuuden etuoikeutettu suhde on menetännyt perinteisen merkityksensä kahdessa mielessä. Ensinnäkin valtio on valmis uhraamaan kansalaistensa perusoikeudet esimerkiksi turvallisuuskysymyksiin vedoten, ja toiseksi kansalaisuuden käsite (poliittisen yhteisöön kuulumiseksi ymmärrettynä) on käynyt yhä hämäämmäksi. *Suurin uhka monelle siirtolaiselle on nimenomaan valtion apuun turvautuminen*, oli sitten kyse terveyspalveluista, hyväksikäytöstä työpaikalla tai rikollisjärjestöjen painostuksesta. Mikäli paperit eivät ole kunnossa eikä oleskelulupaa ole, avun sijaan tarjolla on usein vain yksi vaihtoehto: käännäntys.

Ranskalainen filosofi ja politiikan teoreetikko Étienne Balibar on nimittänyt uutta Eurooppaa ”jälki-kolonialistiseksi”. Kansalaisuuden käsitteestä tai kansalaisoikeuksien peräänkuuluttamisesta ei tässä jälki-kolonialistisessa Euroopassa ole apua, sillä suurin osa siirtolaisista elää pysyvästi eräänlaisella kansalaisen ja ulkomaalaisen väliin sijoittuvalla harmaalla vyöhykkeellä. Jälki-kolonialismista voidaan puhua paitsi siksi, että entisten siirtomaiden asukkaat kansoittavat Euroopan metropoleja, mutta mikä oleellisempaa, pelissä ei ole ensisijaisesti identiteetti, vaan kolonialismille tyypillisen alamaisuuden ja kansalaisuuden suhteen uudelleen asettaminen.

Kolonialistinen järjestys perustui kahteen rajaan: ensinnäkin siirtomaaisännän suvereniteetti ylsi kaikkien siirtomaiden asukkaiden yli, mutta varsinainen poliittinen kansalaisuus oli rajattu emämaan asukkaille. Kuten italialaiset siirtolaistutkijat Enrica Rigo ja Sandro Mezzadra ovat todenneet, nyky-Euroopassa kansalaisen ja alamaisen suhde tuotetaan uudelleen, mutta tällä kertaa heterogeenisessä muodossa. Laittomuuteen tai erilaisiin väliaikaisiin statuksiin pakottaessaan rajakontrollit tuottavat alamaisuuden muotojen moninaistumisen. Rajakontrollit luovat suoraan poliittisen kansalaisuuden riistoa, vaikka ”laittomat”

siirtotyöläiset onkin sisällytetty tuotannon ja työn kautta eurooppalaiseen yhteiskuntaan. Tämä työn ja kansalaisuuden välisen ja vasemmistolle niin rakkaan sidoksen ja yhteyden katkeaminen, joka näkyy siirtolaisuudessa selvästi, on yhä enemmän myös ns. kantaväestön ongelma. Siirtolainen, työluvalla tai laittomana, tekee työtä aamusta iltaan ja illasta aamuun ja luulisi, että hänellä olisi maassa, jonka poliitikot kilpailevat siitä, kuka on paras protestanttisen työetiikan edustaja, edes alkeelliset kansalaisoikeudet. On turha saarnata työstä oikeuksien ja integraation perustana, jos ihmisten omat kokemukset kertovat päinvastaista: työ merkitsee vain lisää työtä, ei vapautta.

Jokainen rajakontrollien luoma este vapaalle liikkuvuudelle on myös sosiaalisen liikkuvuuden rajoitus. EU:n rajahallinto tuottaa valikoivaa ja erottelevaa siirtolaisuuden integraatiota. Sitä vastaa erilaisten juridisten statusten ja lupakategorioiden jatkuva lisääntyminen, joka löytää rajansa täysin vailla lain suojaa olevasta siirtolaisesta, jonka elämällä ei ole muuta perustetta kuin yritys selvitä hengissä. Tästä – aiemmin kansallisvaltiolle ja poliittiselle järjestelmälle täysin ulkoisesta hahmosta – on tullut eurooppalaisen poliittisen tilan pysyvä asukas, joka työllään pitää sen metropoleja toiminnassa. Modernin kansalaisuuden universaalien ja yhtenäisen hahmon hajoaminen on tosiseikka.

Euroopassa on yritetty parantaa laittomien siirtolaisten asemaa laillistamiskampanjoilla. Laillistamiset kohdistuvat kuitenkin usein vain niihin, joita kulloisenkin taloudellisen tilanteen perusteella halutaan jäävän maahan. Paitsi että laillistettavat siirtolaiset ovat poikkeuksetta töissä, osa heistä on myös maan alla eläviä pakolaisia, jotka eivät voi palata maahansa esimerkiksi sodan takia. Laillistamiskampanjat paradoksaalisesti siis laillistavat yleensä ne, joilla lakien mukaan on oikeus oleskella maassa, mutta jotka työlupajärjestelmän tai turvapaikkajärjestelmän toimimattomuuden takia ovat päätyneet oikeudettomaan asemaan. Laillistamisesta huolimatta riippuvuus työnantajasta usein säilyy,

sillä määräaikainen työlupa ei muuta prekaaria asemaa, vaan sitoo siirtolaisen entistä tiukemmin työnantajaan.

Vaikka juridisen statuksen saaminen parantaakin usein siirtolaisten asemaa, ratkaisu ulkomaalaisen työvoiman heikkoon asemaan ei voi olla pelkästään siirtolaisten saattaminen hyvinvointivaltion ja fordistisen kompromissin piiriin. Kansalaisuuden ja siihen sidottujen oikeuksien rappio on tosiasia, vaikka sen seuraukset eivät ole vielä täysimittaisesti nähtävissä. Kansalaisoikeuksien kaventaminen tähtää viime kädessä tilanteeseen, jossa nimenomaan työ ja alistuminen mihin tahansa työhön määrittävät – eivät ainoastaan siirtolaisten – vaan kaikkien ihmisten oikeuksia ja oikeudettomuutta. *Siirtolaiset ja maahanmuuttajat onkin nähtävä suhteessa uusiin työn muotoihin, ja globaalin työvoiman muodostumisen etujoukkona, jonka olosuhteet muistuttavat nykyään yleistyviä työn muotoja.* Siirtolaisten varsinainen rikos ei olekaan se, että he osoittavat kansalaisuuteen (syntymään) perustuvien oikeuksien lähtökohtaisen mielivaltaisuuden, vaan sen oikeudettoman tilanteen, johon me kaikki olemme matkalla.

OIKEUDETON VÄESTÖ

”Seurauksena Euroopan Unionin epäinhimillisestä maahanmuuttopolitiikasta unionin alueelle ovat syntyneet niin sanottujen laittomien maahanmuuttajien varassa toimivat pimeät työmarkkinat. Laittomiksi määriteltyjen maahanmuuttajien asema on yleensä heikko. Palkat ja työolot ovat kehnot, eikä viranomaisten, edes terveydenhuollon, puoleen voi karkotuksen pelossa kääntyä. Unionin jäsenmaiden kansantaloudet kuitenkin pyörivät myös näiden maahanmuuttajien varassa.” Vasemmistoliiton poliittinen tavoiteohjelma 2007–2010

Siirtolaisten elämää luonnehtii transnationaalisuus: osa perheestä, sukulaisista ja ystävistä on edelleen kotimaassa, osa hajaantunut ympäri maailmaa. Liikkumista ja perheen tapaamista vaikeuttavat

liikkumisen kontrollit ja ongelmat oleskelulupien kanssa: perheen tapaaminen voi olla mahdotonta, varsinkin jos lupia ei ole lainkaan. Lisäksi siirtolaiset tekevät vuokra- tai muuten epätyöllistä työtä usein harmaan talouden alueella. Vähäisistä tuloista huolimatta heidän on pakko asua, liikkua, toimia ja kuluttaa metropolissa. Lisäksi he usein asuvat metropolien marginaalissa, joko työnantajan järjestämässä majoituksessa tai slummeissa ja lähioissa. Myös siirtolaisten tekemä työ on joko yksityisen piirissä tai muuten näkymätöntä.

Mikä kokemus yhdistää yhteiskunnan rajattomassa tilassa oikeuksistaan ja arvostaan taistelevaa nykytyöläistä ja onneaan ja vapauttaan hakevan maahanmuuttajan oikeudellista asemaa? Kummankin toiminta, niin lakko kuin liikkuminenkin, on kriminalisoinnin kohteena. Muodolliset kansalaisoikeudet saattavat olla muuttumattomia – työoikeus ei tunne työpaikkojen uusia käytäntöjä ja perustuslaissa pidetään kiinni vanhoista periaatteista. Uusi työläinsäädäntö tai kansalaisuuden määrittely ei synny työläinsäädännön uudistamisen tai perustuslain uudistamisen kautta, vaan rikosoikeuden ja poliisitoimen käytäntöjen kautta. Maahanmuuttajien kohdalla tämä on ollut jo pitkään näkyvissä mm. ”laittoman maahanmuuton” torjunnassa, työoikeuden kohdalla siitä kertoo esimerkiksi keskustelu päihteiden käytöstä.

Politiikkojen neuvottomuus ja hämmennys siirtolaisuuden edessä näkyy samojen asioiden monotonisessa toistamisessa: poliisitoimet ja yhteisöjen vastuu tai poliisitoimet ja yhteisöjen hajottaminen. Siksi maahanmuuttajia ja prekaareja työläisiä on ajateltava Euroopassa *poikkeustilana* kahdesta eri suunnasta. Ensiksikin kyse on kasvavasta väestönosasta, joka elää suvereni-teetin, kansalaisuuden ja edustuksen järjestelmien ulkopuolella. Toiseksi kyse on väestöstä, joka on jokapäiväisessä elämässään suvereenien (viranomais)toimenpiteiden kohteena.

Kontrollijärjestelmien näkökulmasta kaikki mikä heikentää niiden kykyä liikkeen hallitsemiseen, on ongelmallista. Siksi

siirtolaisten alistumattomuuteen vastataan vihamielisesti tuottamalla yhä lisää kontrolleja. Laiton siirtolainen on yhtä aikaa absoluuttisessa joustavuudessaan siirtolaisuuden hallinnan toiveuni että äärimmäisessä tunnistamattomuudessaan sen pahin painajainen. Siirtolaisuuden hallinnassa (*migration management*) oleellisinta on kuitenkin se, että liikkumisesta tehdään ehdollista ja siirtolaisten koko persoona ja työkyky voidaan asettaa kontrollin alaiseksi.

Oikeuden ulkopuolelle jäävä ja oikeudeton väestö muodostaa kuitenkin lähtökohdan uuden oikeuden rakentamiselle. Samalla se asettaa todellisen haasteen poliittiselle ajattelulle ja vasemmistolle, joka on jäänyt kiinni kansallisvaltion ajatukseen. Siirtolaiset ovat luoneet uusia transnationaaleja yhteisöjä ja verkostoja kansallisvaltioiden rajoista välittämättä. Globaalit metropolit ovat paitsi kapitalismin verkostojen solmukohtia, myös siirtolaisten yhteisöjen tukipisteitä. Siirtolaisten verkostot muodostavat uusia yhteiskunnallisen elämänmuotoja irrallaan kansalaisuudesta ja kansallisvaltiosta, ja luovat siten mahdollisuuksia tulevan kansalaisuuden rakentamiselle. Oikeudeton väestö muodostaa tuotantovoiman, joka ylläpitää yhteiskunnallistuneen tuotannon ja sen metropolien dynamiikkaa. *Se on todellinen "luova luokka", joka pakotetaan mihin tahansa ja joka kykenee mihin tahansa.* Siinä tulevat näkyviksi myös uudet ulossulkemisen ja syrjäytymisen muodot, joita ei voi tarkastella enää integraatiologiikalle luonteenomaisten mukaan ottamisen ja ulossulkemisen mallien mukaan. Vasemmiston on luotava uusia käsitteitä, uusia kuvia, joiden avulla suunnistaa.

UUEDET TAISTELUT, UUEDET OIKEUDET

Vasemmiston on löydettävä uusi tapa ajatella ja luoda sidos työn ja oikeuksien välille. Nykykapitalismissa siirtotyövoimaa kontrolloidaan elinmahdollisuuksien kytkemisellä työhön. Kuuliaisten

työntekijöiden tuottaminen edellyttää useampia käytäntöjä – siksi Suomessa ollaankin reagoimassa ulkomaalaispolitiikan kriisiin lisäämällä sekä liikettä *että* kontrollia. Huolimatta siitä, ettei työ sellaisenaan takaa siirtolaisen – tai ylipäätään työntekijän – oikeuksia, on se Suomessa silti niin sanotun kotoutumisen keskeisin kriteeri.

Työväenliikkeen historia tuntee kaksi taistelumuotoa: yhtäältä suora työstä kieltäytyminen työpaikalla, lakko tai sabotaasi; toisaalta pako, siirtolaisuus ja lähteminen muualle. Niin lakon, paikallisen taistelun ja suoran vastakkainasettelun estämisen käytännöt ja kriminalisointi, kuin lähtemisen, liikkumisen ja onnen etsimisen estäminen, rajoittaminen ja kontrollointi ovat edelleen työläisistä ja rajojen yli liikkuvista siirtolaisista muodostuvan (työ)väen kamppailun aluetta. Siirtolaisuuden kontrollointi ja siirtolaisten töihin pakottaminen kertoo työläisen elämän rajoista, aivan kuten työläisen kohtelu työpaikalla kertoo siirtolaisen tulevaisuudesta. Työläiseen ja siirtolaiseen, proletaariin ja immigranttiin, ruumiillistuvat edelleen yhteiskuntaan kuulumisen ja siinä elämisen käytännöt.

Siirtolaisten riistoa vastaan ei voi taistella kontrolleja lisäämällä. Huolehtimisen, seuraamisen ja ohjaamisen sijaan on voimistettava itsenäisyyttä. Fordistisen kompromissin perään haikailemisen sijaan vasemmiston on vastustettava kaikkia kontrollimuotoja ja taisteltava sellaisten perusturvan muotojen puolesta, joita ei voida käyttää hierarkioiden luomiseen ja ryhmien eristämiseen. Ei tarvita ”kulttuurien kohtaamista”, kulttuurierojen sovittelua, toiseuden ja vieraanvaraisuuden lakeja, koska ne vain erottavat, eristävät ja hämärtävät. Ne kääntävät lakon ja paon toisiaan vastaan. *Vasemmiston tulee vihdoinkin päästä eroon työn ja kansallisvaltion puolustamisesta ja siirtyä puolustamaan työntekijöiden (ja siirtolaisten) oikeuksia.*

Mistä ovat syntyneet sellaiset siirtolaisten riistoa ja kontrolleja vastustavat liikkeet kuten No Border-, No Lager- tai Vapaa

liikkuvuus –verkosto? Ne ovat syntyneet siitä ymmärryksestä, että siirtolaisten oikeuksia ei voida puolustaa vaatimalla lisää hallintaa ja ohjaamista ja että siirtolaisten rajoilla ja säilöönottokeskuksissa kohtaamasta väkivallasta on puhuttava suoraan, ilman ihmisoikeuspuheen tarjoamaa humanitaarisuuden kaapua. Siirtolaiset eivät artikuloi omia vaatimuksiaan kansallisuuden termein, koska sillä on yhä vähemmän tekemistä heidän omien kokemustensa kanssa. Heidän taistelunsa liittyvät konkreettisiin mahdollisuuksiin parantaa heidän omaa elämäänsä.

VASEMMISTON MAHDOLLISUUS

Siirtolaisuus ei mielestämme haasta vasemmistoa eettisenä kysymyksenä (ei ole kyse ”toisen kohtaamisesta”, kuten toiseuden teoreetikot väittävät) vaan yhteiskunnallisen konfliktin muodossa. Siirtolaisuudella ei ole mitään tekemistä moraalin kanssa. Konflikti ei muodostu kansallisen ja kansainvälisen, meidän ja muiden, välisestä ristiriidasta vaan siirtolaisten liikkumisen, elämän käytäntöjen, halujen ja tarpeiden ja niiden kapitalistisen haltuunoton välillä.

Vaatimukseen avoimesta kansalaisuudesta, liikkuvuuden radikaalista helpottamisesta ja väkivaltaisten ulkomaalaiskontrollien lopettamisesta vastataan argumentilla ”mitä jos ’ne kaikki’ tulisivat tänne”? Siirtolaisaaltojen ja -tulvien uhkista puhuminen on mahdollista vain, kun siirtolaisten subjektiivisuus kielletään täysin ja ihmisiä pidetään luonnonvoimien heittelemänä uhreina. Ihmiset eivät koskaan ajelehti päättömästi rikkaisiin maihin, vaan heidän omat verkostonsa ja kontaktinsa määrittävät liikkumista, kontroleista ja riskeistä huolimatta. Lisäksi on selvää, että valtaosa ihmisistä elää köyhyydessä vailla mitään mahdollisuutta lähteä alueeltaan. Monet, joilla on mahdollisuus lähteä, eivät lähde. Ne, jotka ovat päättäneet lähteä, tulevat kontroleista huolimatta. Mutta kontrollit määrittävät heidän asemaansa

pakottavat velkaantumaan, tekemään työtä palkatta, alistumaan väkivaltaan ja sietämättömiin työoloihin. Kyse onkin vain siitä, millaisissa olosuhteissa siirtolaiset joutuvat elämään ja tekemään työtä – ja siitä, kuinka paljon ihmisiä Euroopan rajoille tulee kuolemaan.

Siirtolaisten tarkasteleminen taloudellisina kustannuksena on järjetöntä tilanteessa, jossa siirtolaiset pitävät suurta osaa taloutta yllä. Mielestämme on aloitettavalla kysymällä, miten voidaan parantaa siirtolaisten asemaa työmarkkinoilla. Vaikka liikumisen kontrolleja puretaan, jäävät paskaduunit kuitenkin aina siirtolaisille, sillä heidän neuvotteluasemansa on kaikkein heikoin. Mitä vasemmistolla on ehdottaa heidän asemansa parantamiseksi? Työn luonteen ja työmarkkinoiden radikaalin muutoksen vuoksi siirtolaisten neuvotteluvoimaa ei voida kasvattaa pelkästään ay-liikkeen keinoin. Päinvastoin, perinteiset keinot, luovat harmaan, oikeudettoman sektorin, jolle siirtolaiset joutuvat. Matalapalkka-alojen siirtotyöläisten, ylipäänsä vuokratyöläisten ongelmia ei voida ratkaista ilman, että heillä on mahdollisuus olla ottamatta vastaan mitä tahansa työtä millä tahansa hinnalla. Juuri tästä syystä vaatimukset perustulosta ovat nousseet keskeiseen asemaan prekaarien ja siirtolaisten yhteisissä kamppailuissa. *Työvoiman vapaan liikkuvuuden ja kansalaisuudesta riippumattoman perustulon tulisi olla nykyiselle (työ)väenliikkeelle täsmälleen samankaltaisia vaatimuksia kuin lakko-oikeus ja 8 tunnin työpäivä olivat 1800-luvulla.*

Se, että siirtolaisiin kohdistuvat kontrollitoimenpiteet ovat äärimmäisen brutaaleja ja rikkovat kaikkia niitä periaatteita, joille uusi vasemmisto ja myös vihreä liike pyrkivät itsensä perustamaan, ei tarkoita, että ainoa mahdollinen asenne siirtolaisia kohtaan olisi jonkinlainen moraalisen raivon ja säälin yhdistelmä. Vasemmiston olisi pikemminkin uskallettava kysyä, miksi siirtolaisia riistetään ja miksi liikkumista yritetään kaikin mahdollisin keinoin, kustannuksista välittämättä, ottaa hallintaan?

Jos siirtolaiset olisivat kyyttömiä uhreja, apua tarvitsevia raukkoja, mihin tarvittaisiin Frontexia, säilöönottokeskuksia ja valtavaa kontrollimekanismien verkkoa? Siirtolaiset eivät ole voimattomia, siirtolaiset eivät ole uhreja: kontrollit ja riisto kohdistuvat juuri siirtolaisten voimiin ja kykyihin.

Vasemmiston on kyettävä välttämään sekä protektionistinen että teknokraattis-humanistinen lähestymistapa suhteessa siirtolaisuuteen. Ensin mainittu pyrkii suojaamaan kansallista kansainvälistä vastaan, suojelemaan työpaikkoja (siirto)työläisiä vastaan. Se pohjautuu siihen, että samaistetaan aikansa elänyt fordistinen kompromissi (pohjoismainen malli, kolmikanta) kansallisvaltioon. Tämä johtaa joko suoraan tai epäsuoraan liittolaisuuteen erilaisen uusfasististen liikkeiden kanssa. Tämä näkyy jo nyt huolena vasemmiston perinteiseksi kannattajakunnaksi ja ulkomaalaisvastaisiksi oletettujen duunarien äänistä: mikäli ollaan liian maahanmuuttajamyönteisiä, perussuomalaiset vievät kannattajat.

Toinen ”teknokraattis-humanistinen” suhde on ollut tyypillinen sekä vihreille että vasemmistososiaalidemokraateille. Sen pääpiirteet ovat:

1. Maahanmuuttajat nähdään voimavarana: maahanmuuttopolitiikan on oltava aktiivista, maahanmuuttoa on hallittava ja johdettava, tarvitaan *managementtia* ja ohjausta.

2. Kansainvälisen suojelun ja ihmisoikeuksien puolustaminen: turvapaikkajärjestelmän epäkohtia kritisoidaan, mutta järjestelmän perustuvaa kriisiä ei kyetä jatkuvista mielivaltaisista päätöksistä huolimatta myöntämään.

3. Uudet turvallisuusteknologiat hyväksytään hiljaisesti, mutta niitä piilotellaan tai vähätellään. Esimerkiksi mikään poliittinen puolue ei ole kyennyt kyseenalaistamaan säilöönottokeskuksen olemassaoloa. Puolueet ovat tyytyneet vetoamaan inhimillisempien olosuhteiden puolesta.

4. Kotoutuminen nähdään ratkaisuna siirtolaisten kohtaamiin pakkoihin ja alistamiseen, sen sijaan että analysoitaisiin

työmarkkinoiden muutosta ja sen vaikutusta siirtolaisten olosuhteisiin.

Näitä näkemyksiä vastaan asetamme ongelman yhteiskunnallisena konfliktina, jonka analyysi edellyttää vallan ja talouden muodoissa tapahtuneiden siirtymien ymmärtämistä. Ihmisten liikkumisen ymmärtämiseksi emme tarvitse maahanmuuttajan, siirtolaisen tai pakolaisen käsitteitä, sillä ne vain peittävät ne yhteiskunnalliset konfliktit, jotka koskettavat miljoonien parempaa elämää etsivien arkea. Siirtolaiset eivät ole mikään uusi etujoukko, joka voidaan lisätä muiden vasemmiston pelastavaa kättä odottavien listalle, kuten naiset, pätkätyöläiset, syrjäytyneet, alkuperäiskansat ja Amazonin sammakkolajikkeet.

Siirtolaiset eivät tarvitse edustavaa ja huolehtivaa, kärsimyksistä voivottelevaa ja oikeuksista saarnaavaa vasemmistoa. Sen sijaan vasemmiston on kyettävä päivittämään analyysinsä liikkuvien ihmisten suhteen, jos se haluaa olla vielä olemassa seuraavalla vuosikymmenellä.

KIRJALLISUUTTA

Agamben, Giorgio: *Keinot vailla päämäärää*. Suomentanut Jussi Vähämäki.

Tutkijaliitto, Helsinki 2001.

Dal Lago, Alessando:

— ”Onko kulttuurieroja olemassa?” Suomentanut Eetu Viren. Megafoni-verkkolehti. <http://megafoni.kulma.net>

— ”Rintamat ja rajat. Huomioita naapurussuhteiden militarisoitumisesta”. Suomentanut Eetu Viren. Megafoni-verkkolehti. <http://megafoni.kulma.net/>

Ehrenreich, Barbara & Hochschild, Arlie Russell: *Global Woman. Nannies, Maids and Sex Workers in New Economy*. Metropolitan, New York 2002.

Foucault, Michel: *Sécurité, territoire, population. Cours au Collège de France (1977-78)*. Gallimard/Seuil, Paris 2004. Ilmestyy suomeksi keväällä 2009 (Tutkijaliitto).

Hardt, Michel & Negri, Antonio: *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*. Penguin Press 2004.

- Mezzadra, Sandro:
—— ”Oikeus paeta”. Megafoni-verkkolehti. Suomentanut Markus Termonen. <http://megafoni.kulma.net>
—— ”Kansalaisuus liikkeessä”. Megafoni-verkkolehti. Suomentanut Markus Termonen. <http://megafoni.kulma.net>
—— ”Siirtolaisuus ja rajat”. Suomentanut Markus Termonen. Megafoni-verkkolehti. <http://megafoni.kulma.net>
- Precarias a la Deriva: *Hoivaajien kapina. Tutkimusmatkoja prekaarisuuteen.* Like, Polemos-sarja. Ilmestyy 2008.
- Rigo, Enrica: *Euroopan rajat.* Like, Polemos-sarja. Ilmestyy 2008.
- Salazar Parreñas, Rachel: *Servants of Globalization. Women, Migration, and Domestic Work.* ADMU Press, Manila, 2001.
- Sassen, Saskia: *Guests and Aliens.* The New Press 1999.
- Tuominen, Katja: ”Siirtolaiset”. Teoksessa Jakonen, Mikko & Peltokoski, Jukka & Virtanen, Akseli (toim.): *Uuden työn sanakirja.* Tutkijaliitto, Polemos-sarja, Helsinki 2006.
- Vapaa liikkuvuus: Kirjoituksia rajoista ja liikkumisesta. <http://www.vapaa-liikkuvuus.net>.

V Vasemmisto ja uusliberalismin kritiikki

Olemme sanoneet, että ihmisellä ja yhteiskunnalla ei ole valmiiksi annettua olemusta ja tehtävää, joka sen pitäisi täyttää tai löytää. Ihmisen on itse luotava tehtävänsä, rakennettava maailmasta itsensä näköinen. Tämä on mielestämme eräänlainen historianfilosofinen perusta vasemmistolaiselle ihmiskuvalle. Siksi vasemmisto myös tarvitsee itsenäisiä ja ajattelevia ihmisiä, sitä, että ihmiset ajattelevat ja ajattelevat yhdessä. Itsenäisyyteen investointi on vasemmiston keskeinen haaste. Kun nykyinen vasemmisto syntyi 1800-luvulla, syntyi se osin siitä oivaluksesta, että vapauksista ja oikeuksista on tehtävä todellisia ja toimivia vapauksia ja oikeuksia, koska porvarillinen liberalismi ja yhteiskunta katsoi vain muodollisia vapauksia (esim. markkinoilla tapahtuvassa vaihdossa) eikä todellista vapautta yhteiskunnassa. Tämä vasemmiston tarve itsenäisyyteen ja ajatteleviin ihmisiin ei merkitse, että vasemmistolainen ajattelisi, oikeistolainen ei. Eikä ole välttämätöntä asettaa vastakkain kollektiivista, yhteistä ajattelua ja yksityistä ajattelemattomuutta tai tyhmyyttä. Vasemmistolla ei ole mitään yksinoikeutta ajatteluun. Toisaalta oikeisto tarvitsee sitä, että ihmiset luottavat annettuun ja olemassa olevaan järjestykseen. Se haluaa ajattelun ja työn muuttamista automaattiseksi ja pyrkii poistamaan työstä inhimillisen

ja refleksiivisen puolen, joka antaa työntekijälle mahdollisuuden asettaa kysymyksiä työn päämääristä. Oikeisto ei halua itsenäistä, autonomista ajattelua. Ajattelemisen ei ole yksilöllisen vastuullisuuden löytämistä suhteessa jonkun toisen asettamiin vaatimuksiin. Ajattelemisen on yhteistä, kollektiivista toimintaa, joka muuttaa ongelmien kehyksen, niiden asettelun ja koostumuksen. Se on uusien elämänmuotojen luomista, sanojen löytämistä sille, minkä jo tunnemme, mutta minkä olemassa oleva järjestys vaatii kieltämään (esimerkiksi vastuun nimissä). Vasemmistolainen ei tarvitse alistumista eikä hän pyri vastaamaan oikein muiden tai yhteiskunnan asettamiin kysymyksiin. Hän ei ole kiltti ja hyvä oppilas. Tässä vasemmisto radikalisoi (tai sen pitäisi) liberaalia perinnettä.

Uusliberalismin vastaisuus ja usein siihen liittyvä historiaton, kapitalismista ja sen kehityksestä irrotettu käsitys politiikasta, eivät tai niiden ei mielestämme pitäisi määritellä vasemmistolaisuutta. Vasemmiston heikoin kohta on kuitenkin usein juuri se, missä se kuvittelee itsensä vahvimaksi: uusliberalismin kritiikki. Se näkee uusliberalismin valtion vastaisena. Mutta uusliberaalit eivät halua eroon valtiosta, vaan päinvastoin, he haluavat valtion puuttuvan tiukemmin ihmisten elämään aamusta iltaan ja illasta aamuun toimivien markkinoiden luomiseksi. Uusliberalistinen kapitalismin analyysi on tiukempi kuin nykyvasemmiston, koska uusliberaalit eivät luota markkinoihin luonnollisena hyvän ja huonon, taloudellisen ja epätaloudellisen ratkaisun paikkana, vaan huolellisesti yhteiskunnallisten interventioiden kautta luotuna keinotekoisena ja juuri siksi ylläpidettävänä päätöksen tilana. Jotta vapaa kilpailu toimisi, on puuttuttava kovalla kädellä taloudellisiin olosuhteisiin, eikä vain taloudellisiin olosuhteisiin, vaan koko yhteiskunnan kehykseen. Tämä puuttumisen tekee kaikkialla valtio: valtion lakien ja puuttumisen kautta rakennetaan edellytykset toimiville markkinoille. Tärkeässä asemassa on juuri työvoiman kontrollointi. Työläisen omistusoikeus

omaan työvoimaansa on nykyään yhä enemmän vain rajoitettu hallintaoikeus, koska työvoiman kaikki määreet, kuten terveys, elintavat ja koulutus, ovat yrityksen ja valtion tiukasti kontrolloimia. Voidaan sanoa, että uudella tavoin koko elämän aika ja sen tila ovat pääoman arvonnäköalaa osia.

Uusliberalismi ei siis ole yksityisten intressien taistelua julkista valtaa vastaan, vaan muutos ohjauksen tavoissa. Tämä muutos edellyttää vallan uusia rakenteita, jotka muuttavat politiikan ja valtion luonnetta ja suuntaavat valtion interventioita elämän kaikkiin puoliin. Mutta avain tähän uuden ohjauksen muotoon ja käytäntöihin, siis valtion uuteen rooliin, löytyy tuotannon ja työn organisoinnista. Siinä on kyse pääoman kasautumisen nykyisestä muodosta, ei hyvän valtion tai idealisoidun politiikan ja pahan (loismaisen ja työtä pelkäävän) rahapääoman ikuisesta taistelusta.

Vasemmistolla on kuitenkin taipumus tarkastella taloutta ja politiikkaa toisilleen vastakkaisina. Se näkee globalistuneen finanssitalouden seurauksena Bretton Woodsin järjestelmän romahduksesta ja kieltää kapitalismin dynaamisuuden. Toisin sanoen varallisuuden tuotannon muutokset on nähty vain pinnallisina ja ohimenevinä eikä todellisina. Esimerkiksi ortodoksimarxismissa ja keynesiläisyydessä vaikuttavat vahvasti uusricardolaiset näkemykset finanssipääomasta jonkinlaisena poikkeamana todellisesta tuottavasta pääomasta. Ehkä juuri siksi Bretton Woods oli vasemmistolle talousnationalismin, kansallisvaltion ohjaaman ja sääntelemän talouden huipennus, ja kun tämä sääteleyjärjestelmä purkautui, talous sai ylivallan politiikasta. Näkemyksen perustana on sekä talouden (tuotantomuodon) ja politiikan (valtiomuodon) historiaton toisistaan erottaminen että ekspansiivisen rahapääoman ja politiikan sille asettamien rajoitusten universalisointi ikuisiksi taisteluksi, jossa milloin politiikka, milloin rahapääoma on hallitsevassa asemassa. Niin sanottu uusliberalismi olisi siis vain osoitus tästä heilahtelusta, ja

uusliberalismista päästään eroon palaamalla poliittisen vallan ja valtion kautta tapahtuvaan säätelyyn.

Olemme korostaneet, että valtion muotoa ei voi ymmärtää sellaisenaan, irrallaan sen sisällöstä, siis irrallaan tuotantotavasta ja omistussuhteiden ja yhteiskunnan organisaatiosta. Kuitenkin juuri vasemmisto on viime vuosina jääripäisesti kieläytynyt katsomasta tuotantojärjestelmän muutosta ja palkkatyösuhteen kriisiä tai työnjaon muutoksia esimerkiksi suhteessa talouden finanssivetoistumisen logiikoihin. Työn ”suojelun” nimissä se jätti jo 70-luvun lopulta lähtien työn analyysin pääomalle ja oikeistolle ja allekirjoitti hiljaisesti ajatuksen (teollisen) työn lopusta. Työn ja tuotannon muutoksen tarkastelun ja vaikutusten analysoinnin se on jättänyt pääoman edustajille. Työ, joka oli aiemmin vasemmiston oma sana ja sen ominta aluetta, on nykyään oikeiston ja konservatiivien, siis noiden uusliberaalien hallussa oleva sana.

Vasemmiston kritiikki ”uusliberalismiksi” kutsuttua taloudellista kehitystä kohtaan on myös puhtaasti moralistista ja sen vaihtoehdoksi tarjotaan keynesiläisen mallin mukaista (kansallis)valtiollista säätelyä. Keynesiläisyys nähdään puhtaana talouspoliittisena ratkaisuna, joka on irrotettu yhteydestään konkreettisiin yhteiskunnallisiin konflikteihin eli työväenliikkeen taisteluihin. Ikään kuin ”demokraattinen hyvinvointivaltio” eikä työväenliikkeen taistelut olisivat tuottaneet edistyksen ”kulttuurin, koulutuksen, terveyden ja toimeentulon alalla”. Vasemmisto on omaksunut uusklassisen taloustieteen ajatuksen varallisuuden tuotannon neutraalista luonteesta. Toisin sanoen sen politiikka lähtee siitä, että on tuotettava ensin ja jaettava sen jälkeen. Poliittikka koskee vain markkinoiden kautta tapahtuvaa jakoa, ei tuotantoa. Kuten alussa esitimme, johdonmukaisen poliittisen linjan muotoilemiseksi olisi syytä palata takaisin tuotannon kokonaisuuden analyysiin.

”Vain demokraattisen hyvinvointivaltion avulla on edetty kulttuurin, koulutuksen, terveyden ja toimeentulon alalla ja saavutettu merkittävää sosiaalisten, alueellisten ja sukupuolten välisten erojen tasoittumista.” Vasemmistoliiton Periaateohjelma

Haave keynesiläisen talouspolitiikan ottamisesta uudelleen käyttöön esiintyy myös monilla vasemmistolaisilla kansalaistoimijoilla tai yhteiskunnallisilla keskustelijoilla. Viime aikoina esimerkiksi Heikki Patomäki kirjassaan *Uusliberalismi Suomessa* ja Juha Siltala Patomäen kirjaa koskevassa Helsingin Sanomien kritiikissään ovat vaatineet keynesiläisen talouspolitiikan palauttamista käyttöön.

Ehdotus perustuu kuitenkin varsin epähistorialliselle ja abstraktille käsitykselle keynesiläisyydestä. Se ei lainkaan ota huomioon, että keynesiläisyyteen sisältyvät taloudellisen sääntelyn periaatteet otettiin käyttöön tietyssä historiallisessa tilanteessa, jossa vallitsivat tietyt yhteiskunnalliset voimasuhteet, joita ei enää ole olemassa. Kyse ei siis ollut pelkästään hallinnollisesta toimenpiteestä, vaan mekanismista, jonka avulla liian voimakkaaksi käynyt työväenluokka kyettiin valtion kautta integroimaan osaksi kapitalistista taloutta ja siitä tehtiin keskeinen vakaan taloudellisen kasvun moottori.

Nekin vasemmistolaiset, jotka Robert Castelin tavoin tunnustavat talouden muuttuneen perustavalla tavalla, näkevät siis ainoana ratkaisuna tämän muutoksen tuottamiin ongelmiin eräänlaisen paluun vanhan kaltaiseen työmarkkinoiden sääntelyyn. Tällöin huonoiksi käsitettyjen muutosten syynä nähdään ”uusliberalistinen politiikka” ja vasemmiston poliittinen projekti määrittyy joko markkinoiden epäkohtien hienovaraisena korjaamisena tai ”antiliberaalina”.

Sosialistipuoluetta radikaalimpi vasemmisto on esimerkiksi Ranskassa pyrkinyt juuri hyökkäämään liberalismia vastaan,

mikä usein yhdistyy antiamerikkalaisuuteen, eräänlaiseen kansallismielisyyteen ja yleiseen ”antikapitalismiin”. Käytännössä kaikki radikaalivasemmiston poliittiset tavoitteet ovat kuitenkin puhtaasti reaktiivisia ja moraalisia. Ne asettavat ”oikeistolaisiin” tai ”uusliberaaleihin” arvoihin perustuvaa politiikkaa vastaan ”vasemmistolaiset” ja radikaalisti antikapitalistiset arvot. Hyvänä esimerkkinä toimii Ranskan johtavan trotskilaisen intellektuellin Daniel Bensaidin Mouvements-palstalla esittämä puheenvuoro, jossa hän asettaa ”liberaalia” yksityistämistä ja markkinoistamista vastaan varsin perinteisesti käsitetyn ”julkisen sektorin” ja yleiset vasemmistolaiset moraaliset periaatteet kuten solidaarisuuden ja tasa-arvon. Bensaidin mukaan uusliberaali kehitys on johtanut tilanteeseen, jossa antiliberalismi ja antikapitalismi alkavat merkitä yhtä ja samaa asiaa.

Määritellessään poliittisen projektinsa yksinomaan antiliberalistisena vasemmisto huomaa kuitenkin helposti olevansa samassa rintamassa kansallismielisten populistien ja fasistien kanssa, vastustamassa EU:ta tai kaikkia kansallista suvereenisuutta heikentäviä toimenpiteitä.

Samalla vasemmisto jää kyvyttömäksi ymmärtämään viimeaikaisen yhteiskunnallisen kehityksen subjektiivista puolta, sen moottorina toimineita ihmisten pyrkimyksiä parantaa elämäänsä, ja kapitalistisen kehityksen ”positiivisia” piirteitä. Antikapitalismi kääntyy helposti haaveiluksi paluusta esikapitalistiseen, ”turmeltumattomaan tilaan”, esimodernien yhteisöjen tai ”yhteismaiden” nostalgiseksi puolustamiseksi ja kulutusyhteiskunnan ”pinnallisuuden” kritiikiksi sekä aidomman, syvällisemmän kulttuurin tai sivistyksen takaisinhaikailuksi. Sen sijaan, että vasemmisto pyrki luomaan omaa kulttuuria, joka edistää yksilöllisyyksien vapaata kehitystä, se haikailee vanhan porvarillisen kulttuurin perään.

Eräs radikaalivasemmistolaisista antikapitalismin muodoista kääntyy erityisesti kulutusta tai ”kulutusyhteiskuntaa” ja sen latis-tavaa ja pinnallistavaa vaikutusta vastaan. Se olettaa kapitalismin

totaalisena järjestelmänä, joka hallitsee kokonaan ihmisten ajatuksia ja käyttäytymistapoja ja kuvaa ihmiset eräänlaisina plastisina muotteina, tyhminä ja kyvyttöminä. Tällöin vasemmiston omaksi tehtäväksi jää tietoisuuden valon tuominen ”kulutushysterian vallassa elävien massojen” pimeyteen valistamalla ja ohjaamalla, siis samalla tavoin kuin se ajattelee uusliberaalin koneiston toimivan. Vasemmisto toimii ikään kuin ulkoa käsin suhteessa moraalisten arvostelmien kohteina toimiviin ”massoihin”, joiden poliittista koostumusta sen on muokattava.

Ranskalaisen taloustieteilijän ja *Multitudes*-lehden perustajan Yann Moulrier Boutangin mielestä antiliberalismi on kuitenkin vaarallista, koska se johtaa asettamaan pahoja markkinoita vastaan hyvän valtion, ja itse asiassa ottaa annettuna uusliberaalien taloustieteilijöiden käsityksen markkinoista kaikkivoipana ja itseohjautuvana mekanismina. Pikemminkin kuin vastustettava markkinoita abstraktisti ja ylipäätään olisi vastustettava kaikkien elämän alueiden markkinoistamista ja uskoa markkinoiden erehtymättömyyteen. Pikemminkin kuin luotettava kansallisvaltiooon ja vakituisiin työpaikkoihin, olisi liittouduttava uuden tietokapitalismin kanssa teollista kapitalismia vastaan. Tietokykykapitalismi tai *kognitiivinen kapitalismi* perustuu kollektiiviselle älylle ja tiedon jakamiselle, joiden pohjalta voidaan rakentaa uudenlaisia vapauden alueita. Epämääräisen ja abstraktin antikapitalistisen tai antiliberalistisen puheen sijaan olisikin keskityttävä konkreettisiin ihmisten vapautta lisääviin ja elämän mahdollisuuksia kasvattaviin tekoihin. Tässä liberaali poliittinen ajattelu on nykytilanteessa usein paljon parempi liittolainen kuin perinteinen valtiokeskeinen vasemmistolaisuus, esimerkiksi patenteja tai yksityisyyden suojaa koskevilla kysymyksillä.

Moulrier Boutang korostaa Marxin ja Engelsin jalanjäljissä kapitalismin suhteellista vapauttavaa vaikutusta, ”porvariston historiassa esittämää kumouksellisinta roolia”. Pikemminkin kuin haaveiltava paluusta menneisiin, usein paljon hierarkkisempiin

ja alistavampiin yhteiskuntajärjestelmiin tai yhteisöihin ja kulttuureihin, olisi suhtauduttava vakavasti myös kapitalismin mukanaan tuomiin hyviin asioihin ja pyrittävä pikemminkin kiihdyttämään tiettyä ihmisten vapautta lisäävää kehitystä kapitalismin sisällä kuin pyrittävä jarruttamaan sitä jonkin ”vanhan ja hyvän” nimissä. Kuten Marxin yksi keskeisistä oivalluksista oli, kapitalismi sisältää keskenään ristiriitaisia pyrkimyksiä. Tämä johtuu siitä, että sen kehityksen moottorina toimii aina ihmisten subjektiivinen toiminta, pyrkimykset elää paremmin, saavuttaa suurempi itsenäisyys ja kehittää kollektiivisesti uudenlaisia elämänmuotoja.

Kapitalismin kehityksen edellytyksenä on koko sen historian ajan toiminut aiempien yhteiskunnallisten suhteiden ja elämänmuotojen repiminen juuriltaan. Subjektiivisesta, ihmisten elämän näkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, että kapitalismi on käyttänyt hyväkseen ihmisten halua elää paremmin, pyrkimyksiä vapautua ahdistavista, esimerkiksi patriarkaalisista paikallisyhteisöistä tai muuttaa maapallon toiselle puolelle paremman elämän toivossa. Yhä edelleen Kiinan hikipajat saavat runsaasti halpaa ja halukasta työvoimaa nuorista naisista, jotka valitsevat mieluummin pääoman orjuuden isän tai aviomiehen orjuuden sijaan. Eikä Yhdysvallat ole maailman suurin talousmahti lainkaan vähiten sen ansiosta, että se on alusta asti ollut liikkuvien ihmisten maa, niin maan rajojen yli kuin niiden sisäpuolella.

Abstraktissa mielessä antikapitalistinen vasemmistolaisuus ei kykene vastaamaan yhteiskunnassa leviäviin konflikteihin juuri siksi, että se ei ymmärrä tätä subjektiivista ja osittain ”vapauttavaa” aspektia, joka kapitalismin kehitykseen on liittynyt. Vasemmisto suhtautuu ihmisiin holhoavasti ja alentuvasti, koska se näkee kaikkialla vain kulutuksen banalisoivan ja pinnallistavan vaikutuksen, ei ihmisten halua ja kykyä paeta oloista, joissa valitsee paljon jäykempiä ”pyhiin arvoihin” perustuvia hierarkioita. Kapitalismi sen sijaan, juuri ihmisten toiminnan kiihdyttämänä,

”häpäisee kaiken pyhän”. Kapitalismi elää ihmisten haluista ja menestyy kenties juuri siksi, että se osaa ottaa ihmisten halut ja huomiot herkemmin haltuun toisin kuin liian nostalginen ja moralistinen vasemmisto. Félix Guattarin ohjetta seuraten: ”Ei ole koskaan ollut taistelua kulutusyhteiskuntaa vastaan. Koko ajatus on typerä. Väitämme päinvastoin, että kulutusta ja keksintöjä ei koskaan ole riittävästi.”

Koska uusliberalismin kritiikki, globaalitalouden sääntely ja vasemmiston politiikka nivoutuvat monin tavoin yhteen, käymme lyhyesti ja esimerkinomaisesti Edgar Morinin ja Heikki Patomäen ajatuksia globalisaation hallinnasta.

”Gloaalikapitalismi uhkaa jokaista hyvinvointivaltiota. Säätelemätön ylikansallinen talous näyttäytyy luonnonvoimana, joka pakottaa hyvinvointivaltioita kilpailemaan keskenään investoinneista ja leikkaamaan verotusta tavalla, josta hyötyvät vain rikkaat.” Vasemmiston periaateohjelma 2007

Mikä on siis vasemmiston suhde globaalistumiseen? Vasemmisto on Euroopassa lähestynyt globaalien työmarkkinoiden syntymistä lähes yksinomaan kansallisten etujen säilyttämisen näkökulmasta, mistä seuraus on ollut enemmän tai vähemmän suora liittoutuminen kansallismielisen oikeiston kanssa ja vasemmiston perinteisten kannatusryhmien siirtyminen populistisen ja muukalaisviihamielisen politiikan kannattajaksi: siirtolaisessa tulee paikallisesti ja konkreettisesti näkyväksi globaalistumisprosessi, joka muuten kohdataan työpaikkojen katoamisena ja epävarmistumisena, työorganisaatioiden muutoksina ja koko kansallisen sääteleykehysten heikentymisenä ja sitä kautta myös omien poliittisten vaikutusmahdollisuuksien katoamisena. Siksi ajatellaan, että omat poliittiset vaikutusmahdollisuudet lisääntyvät, kun kansallista kehystä vahvistetaan (esim. kuuluisat siirtymäajat ulkomaiselle työvoimalle), ajatellaan, että kun työ-

organisaatioita tai työpaikkoja puolustetaan henkeen ja vereen, ne eivät katoa; tai ne eivät katoa kun siirtolaisuuteen ja siirtolaisiin suhtaudutaan epäluuloisesti ja torjuvasti. Lopulta ollaan mukana irtokkaissa NIMBY –kampanjoissa, joita esimerkiksi *Helsingin Sanomat* on masinoinut milloin Kaisaniemen puiston ”puhdistamiseksi”, milloin thaimaalasnaisten työolosuhteiden heikentämiseksi tai kerjäläisten maasta karkottamiseksi. Globalistuminen nähdään merkinä ikuisesta taistelusta, jota oikea työ ja materiaalinen tuotanto käyvät loismaista finanssipääomaa ja aineettoman työn helppoheikkien supliikkikykyjä (joiden eräänlainen negatiivi on siirtolaisen kielitaidottomuus tai pakko pitäytyä kielen alkeellisissa sosiaalisissa ilmauksissa ja itsestään-selvyyksissä) vastaan.

Hienostuneemman näkemyksen mukaan globalistuminen on dominaation ja emansipaation kaksoisprosessi, jossa hallitsevan teknotaloudellisen globalistumisen rinnalla on havaittavissa myös toisenlaista, demokraattista ja humanistista globalistumista. Siitä muodostuu teknotaloudellista imperiumimaailmaa vastustava yhteisömaailma tai yhteiskuntamaailma. Se puolestaan vaikuttaa usein perinteisen kansalaisyhteiskunnan inkarnaatiolta. Edgar Morinin artikkeli ”Au-delà de la globalisation et du développement, société-monde ou empire-monde?” on hyvä esimerkki tästä sofistikoituneesta globalisaatiokritiikistä.

Morinin mukaan yhteiskuntamaailma (*société-monde*) on territorio, joka ei ole pelkkä planeetta maa ja sen luonnonvarat. Se on pikemminkin uusi ja todellinen, ihmisten välisestä kommunikaatiosta, yhteistyöstä, ihmisten keskinäisistä suhteista muodostuva infrastruktuuri: ”Planeetta on territorio, jolla on kommunikaation tekstuuri (lentoliikenne, puhelin, fax, internet, televisio...), jonka kaltaista millään muulla yhteiskunnalla ei ole ollut...”

Talous, joka on nykyään globalistunut, kuuluu tai sisältyy tähän yhteiskuntaan, mutta tältä taloudelta puuttuvat järjestyneen

yhteiskunnan asettamat rajoitukset: lait, oikeudet, kontrollit, kaikki instituutiot, jotka kykenisivät sääntelemään talouden ja rahamarkkinoiden toimintaa. Morin siis olettaa, että politiikka sellaisena kuin olemme sen tähän saakka ymmärtäneet, siis kansallisena ja erilaisiin intressiryhmiin ja niiden tarpeisiin sidottuna, ei kykene säätelyyn. Tämän erityisen globaalin säätelyn puuttumisen ajatuksen jakavat niin teknistaloudellisen globaalistumisen kannattajat kuin Morinin tavoin siihen kriittisesti suhtautuvat (esim. Patomäki meillä).

Yhteiskuntamaailma on erottamaton sitä kannattelevasta sivilisaatiosta. Morin korostaa, että nykyään on kehitymässä ja osin jo olemassa globaalistunut sivilisaatio. Se perustuu suurelta osin länsimaisille arvoille, mutta se syntyy myös kohtaamisessa ja konflikteissa muiden sivilisaatioiden kanssa.

Yhteiskuntamaailma ei ole pelkästään joukko eri kulttuureita, vaan se synnyttää oman kulttuurinsa. Esimerkiksi tästä omasta kulttuurista voidaan ottaa nykyinen musiikki. Se ei ole homogeenista, vaan sen yhteiset piirteet muodostavat vain jonkinlaisen valtavirran, jonka ympärille syntyy lukuisa joukko variaatioita.

Yhteiskuntamaailmalla on myös oma rikollisuutensa, ja juuri tämä rikollisuus ja erilaiset vaarat ja ongelmat ovat Morinin mukaan merkki tämän yhteiskunnan elinvoimasta: siinä kaikki mikä tapahtuu, tapahtuu yli kansallisten rajojen. Maailmassa on ikään kuin työntöä kansallisten rajojen rikkomiseksi.

Yhteiskuntamaailma on toistaiseksi kuitenkin vain jonkinlainen kivijalka tai kehikko. Sillä ei ole valtiota, demokraattisia instituutioita, sosiaalisia normeja, säätelymekanismeja ja sosialisaation prosesseja. Siltä puuttuvat siis kaikki ne määreet, joiden ansiosta esimerkiksi sosiologian perustajat alkoivat puhua yhteiskunnasta. Jotta yhteiskuntamaailma, jonka perusrakenne on siis jo olemassa ja jonka kulttuuri on kehitymässä, ei päätyisi loputtomaan ja kaikkialle leviävään sotaan ja sääntelemättömän

talouden ylivaltaan, tämä instituutioiden puuttuminen on Morinin mukaan korvattava etiikalla, tai: lähtemällä liikkeelle etiikasta aletaan rakentaa uusia instituutioita.

Etiikka jakautuu kahdeksi politiikaksi:

1. Ihmispolitiikaksi
2. Sivilisaatiopolitiikaksi

Ihmispolitiikan tehtävä on saada kaikki maapallon asukkaat jossain määrin yksimielisesti ratkomaan kaikkein tärkeimpiä ongelmia, kuten köyhyys, vakavat sairaudet, ilmastonmuutos jne. Samalla tämä ihmispolitiikka on oikeudenmukaisuuspolitiikkaa ja ihmisoikeuspolitiikkaa. Lisäksi sen tehtävänä on suojella ja valvoa planeetan yhteisten resurssien käyttöä, resurssien, jotka ovat uusia julkishyödykkeitä: vesi, ilma, metsät, meret...

Ihmispolitiikkaan täytyy liittyä *sivilisaatiopolitiikka*, joka yhdistää Lännen ja muiden sivilisaatioiden parhaat puolet, koska Länsi kärsii enemmän ja enemmän tekniikan ja laskevan järjen hallinnasta ihmiselämän muiden puolien kustannuksella. Kosketus muiden sivilisaatioiden kanssa voi antaa Lännelle myös mahdollisuuden uudistua.

Morin paikallistaa joitakin keskeisiä globaalistumisen ongelmia: on totta, että kommunikaation infrastruktuuri on maailmanlaajuisena jo olemassa ja että se sekoittaa toisiinsa Lännen voimakkaan vaikutuksen alla eri kulttuureita, jotka muuttuvat samankaltaisiksi kommunikaatiovälineiden ja ihmisten liikkumisen kautta. On myös totta, että ei ole olemassa maailmanlaajuisia toimivia instituutioita eikä varmaankaan ole täysin aiheetonta korostaa etiikan merkitystä (ja esim. YK:n roolia) etsittäessä uusia institutionaalisia muotoja. Toisaalta suurin osa kansainvälistä instituutioista on kuitenkin jonkinlaisia neuvottelupaikkoja, joissa eri hallitusten intressejä yhdistellään eikä niistä ole Morinin

yhteiskuntamaailman edustajiksi. Morinin analyysi myös unohtaa tuotannon ja työn tason, jotka hän jättää ilmeisesti taloudellisen ja teknisen globalistumisen armoille.

Vasemmistolaisessa globalistumisen analyysissä politiikan peruskäsitteet tulevat edelleen kansallisvaltion kehyksestä vain globaali-etuliitteellä lisättyinä, kuten globaaliparlamentti, globaalikansalaisyhteiskunta, vaikka nämä käsitteet pitäisi ajatella kokonaan uudelleen.

Heikki Patomäen kirja *Uusliberalismi Suomessa* täydentää Morinin analyysia. Patomäelle globalisaatio on merkkinyt 1980- ja 1990-luvuilla nimenomaan uusliberaalien talousuudistusten leviämistä ylikansallisten instituutioiden kautta.

Patomäen lähtökohta on uusliberaalien uudistusten ”hiljainen vallankumous”, joka käytännössä on tarkoittanut markkinoiden vapauttamista ja julkisten sektorien yksityistämistä eri puolilla maailmaa. Uusliberalismi on siis talousliberalismin teknistettyyn ja abstrahoituun versioon perustuva epäpolitisoitu asiantuntija-projekti, josta on muodostunut itseään vahvistava hegemoninen totuus. Kyse on eräänlaisesta valtaapitävien salajuonesta, uudesta hegemonisesta ideologiasta, jonka avulla valtioiden omistusta yksityistetään ja yhteiskuntaa muokataan markkinavoimien ehtojen mukaisesti.

Tarinan mukaan uusliberalismi pääsi valloilleen 1970-luvun öljykriisiä ja talouden taantumaa seuranneen rahamarkkinoiden asteittaisen vapauttamisen myötä. ”Yksi maailmanhistorian solmukohdista” oli ”Nixonin shokki” eli Yhdysvaltojen yksipuolinen päätös irrottaa dollari kultakannasta 1971, mikä merkitsi samalla loppua Bretton Woods -järjestelmälle. Uusliberalismin nousu alkoi siis pienistä tapahtumista ja valinnoista 1960-luvulla ja 70-luvun alussa, ja näiden valintojen vaikutukset ovat kasautuneet vähitellen ja johtaneet globaalin talouden ylivaltaan. Globaali rahoitusjärjestelmä alkoi nopeasti asettaa ehtoja taloudenpidolle: valtioiden täytyi suosia liiketoiminnalle otollista ilmapiiriä.

Kuitenkin vasta Ronald Reaganin ja Margaret Thatcherin valtaannousun myötä 1980-luvun alussa alkoivat uusliberaalit yhteiskunta- ja talousuudistukset laajemmassa mitassa Friedrich Hayekin ja Milton Friedmanin kirjoitusten innoittamana.

Uusliberalismin opit ovat 1980-luvulta alkaen levinneet maailmalle tehokkaasti kansainvälisten instituutioiden ja asiantuntijaorganisaatioiden kautta (kuten IMF, WTO, Maailmanpankki, OECD). Chilessä 1970-luvulla toteutettu uusliberaalien oppien mukainen talousuudistus oli alku laajemmalle globaalille uusliberaalille hallinnalle.

Suomeen uusliberalismin ilosanoma levisi jo 1980-luvulla, pääasiassa OECD:n välityksellä. Ensimmäinen uudistus oli rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen 1983–1987, mikä nosti pörssikurssien ja asuntojen hinnat moninkertaisiksi vain muutamman vuoden sisällä. Seuranneen laman jälkeen Suomea on muokattu kilpailukykyiseksi ja kansainvälisten yritysten ja instituutioiden mieleiseksi kansallisen eloonjäämisen nimissä.

Talouden ja markkinoiden hegemoniaa vastaan Patomäki peräänkuuluttaa poliittisen ohjauksen valtaa talouden yli, kokonaiskäynnän sääntelyä ja globaalien rahoitusmarkkinoiden hallintaa. Myös 1990-luvun vaihteen lama olisi ollut vältettävissä Suomessa, ellei rahaliikkeitä olisi kiirehditty vapauttamaan, ja sen vahingot lieventyneet, jos kulutusta olisi elvytetty velalla eikä työttömyyttä olisi päästetty räjähtämään.

Vaikka Suomessa juuri kukaan ei tunnustaudu uusliberalistiksi, uusliberalismin perustuvat opit on otettu lämpimästi vastaan valtion hallinnossa. Patomäki näkee uusliberalismissa valtiolla keskeisen roolin nimenomaan julkisen sektorin uudistamisessa ja keinotekoisten markkinoiden luomisessa julkisinstiutuihin. Valtionhallinnon kehittämisen lähtökohta on ollut New Public Management, uusi julkisjohtamisen oppi, jonka innoittamia uudistuksia on toteutettu yhtä lailla Ahon kuin Lipposenkin hallituskausilla. Vaihtoehtoja ja mahdollisuuksia on, mutta

Suomen ongelma on Patomäen mukaan kykenemättömyys tehdä itsenäisiä päätöksiä. Globalisaatio ja uusliberaali hegemonia rajoittaa siis valtioiden toimintamahdollisuuksia.

Patomäen yksi keskeinen argumentti uusliberalismia vastaan ovat sen katteettomat lupaukset. Patomäki käy läpi tilastoja BKT-kehityksestä ja talouskasvusta osoittaessaan uusliberalisaation illuusioita. Uusliberalismi ei ole luonut talouskasvua, vaan itse asiassa talouskasvu on ollut hitaampaa uusliberaalilla kaudella kuin Bretton-Woods järjestelmän aikana. Samalla tuloerot ovat kasvaneet sekä valtioiden sisällä että eri alueiden välillä.

Uusliberalismin kauaskantoisin seuraus onkin ollut yläluokan aseman palauttaminen ja rikkaiden tulojen ja omaisuuden nopea kasvu samalla kun köyhyys on lisääntynyt. Myös Suomen menestys kansainvälisissä vertailuissa on illuusiota, koska yhtäältä nopea talouskasvu vuosituhannen vaihteessa johtui pitkälti laman syvyydestä, ja toisaalta Suomi on ollut eräänlainen mallioppilas yksityistämisessä ja markkinoiden avaamisessa, mitä useissa kansainvälisissä vertailuissa arvostetaan.

Morinin tavoin Patomäki ei käsittele lainkaan työn muutosta tai ylipäättään tuotantoa. Vaikuttaakin siltä, että ainoa asia mikä taloudessa muuttuu, on loppujen lopuksi kokonaistuotannon taso - vaikka sen mittaaminen olisikin kuinka problemaattista tahansa. Uusliberalismissa on kyse viime kädessä markkinoista ”ilman” tuotantoa ja vastakkainasetteluja, yhtäältä markkinoiden vapauttamisesta sääntelystä ja toisaalta ”keinotekkoisten markkinoiden” luomisesta julkishallintoon. Ensimmäinen johtaa poliittisen ohjauksen vaikeutumiseen, jälkimmäinen taas luo byrokratiaa ja kontrollia. Kuitenkaan markkinoissa ei ole mitään luonnollista, vaan itse asiassa kaikki markkinat ovat keinotekoisia. Markkinoiden vapauttaminen ei tarkoita kontrollin vähentämistä, vaan erilaista ja uudenlaista byrokratiaa ja sääntelyä.

Vaikka uusliberalismin kritisoijat peräänkuuluttavat ”toisenlaisen maailman mahdollisuutta”, Patomäen kirjassa tulee esille

itse asiassa näköalattomuus tulevaisuuden kehityslinjoista. Vaikka Patomäki väittää historian unohtamista yhdeksi uusliberalismin tärkeimmäksi saavutukseksi, historiattomuus on kuitenkin *myös* uusliberalismin kritiikin keskeisiä ongelmia.

Uusliberalismin aikakausi tulee Patomäen mukaan kuitenkin jatkumaan 2010-luvulla ja todennäköisesti myös 2020-luvulla huolimatta talouskriiseistä, luonnonkatastrofeista ja sodista. Uusliberalismin loppu on ainakin Patomäelle vain ajan kysymys, ja se tapahtuu nimenomaan uusliberalismin itsetuhoavan logiikan ansiosta. Mitään kamppailuja toisenlaisen maailman luomiseksi ei käsitellä, sen sijaan Patomäki korostaa kosmopoliittisten ”oppimisprosessien” merkitystä mahdollisena muutoksen lähteenä uusliberalismin aiheuttamien kriisien rinnalla.

Mikä sitten on Patomäen toisenlainen maailma? Pelastuksena on globaalinen talouskehityksen suunnittelu ja ohjaus, eräänlainen globaalikeynesiläinen talouspolitiikka höystettynä ”globaalilla oikeudenmukaisuudella”, ”globaalilla turvallisuusyhteisöllä” ja ”globaalilla demokratialla”. Vaikka Keynesin ideat tarvitsevat vähän päivitystä, ”uudistettu globaalikeynesiläisyys olisi askel kohti sivilisaation rakentamista”. Näin siitä huolimatta, että keynesiläinen talouspolitiikka oli nimenomaan fordistisen tuotannon ja työntekijöiden ja pääoman konfliktin väliaikaisen kompromissin toisen maailmansodan jälkeen mahdollistama järjestelmä, jonka edellytyksiä ei ole enää olemassa.

Siinä missä keynesiläinen talouspolitiikka on mallina globaalille talouden sääntelylle, globaalia demokraattista yhteisöä yritetään hahmottaa kansallisvaltion perustalta. Niin valtiollisilla kuin globaaleilla instituutioilla on kuitenkin tärkeä rooli globaalien kapitalismin toimintaedellytysten – globaalien työnjaon ja hierarkioiden – luomisessa ja ylläpitämisessä, mikä tekee niiden demokratisoimisen vähintäänkin haasteelliseksi. Talouden sääntelyn lisäksi globaalien demokratian teemat ovat näkyvästi esillä myös Vasemmistoliiton periaateohjelmassa. ”*Vasemmisto haastaa*

globaalikapitalismin esittämällä sille solidaarisen ja kestävän vaihtoehdon. Haluamme rakentaa tasa-arvon, vapauden ja kestävän kehityksen periaatteisiin nojaavan demokraattisen tien tulevaisuuteen.”

Käsityksemme mukaan arvojen ja etiikan sijaan Vasemmiston globalisaatiopolitiikan on perustuttava nykkykapitalismin analyysille. Vaikka myös Patomäki nostaa esille tärkeitä globaalin talouden epäkohtia, uusliberalismin käsitteleminen vain tietokykykapitalismin ideologiana kontrolliyhteiskunnille ominaisen hallitsemisen muodon sijaan rajoittaa mahdollisuuksia nähdä subjektiivisuuksien tasolla tapahtuvia kamppailuja ja konflikteja.

Oikeastaan sen enempää Morin, Patomäki kuin yleisvasemmistolainen globalisaatiokeskustelu eivät aseta uutta globaalia hallinnan tai hallituksen muotoa muuten kuin vanhassa kehyksessä. Se, että politiikan tutkijat eivät onnistu kuvittelemaan uusia hallinnan muotoja, ei ole todiste siitä etteikö niitä syntyisi. Toisin sanoen, näissä näkemyksissä globaalistuminen ei ole tulos talouden ja politiikan materiaalsen perustan muutoksista, tuotannon ja työn muutoksista ja niiden kautta syntyneistä uudentyyppisistä ristiriidoista. Globaali järjestys tai uusi maailmanjärjestys eivät ole vastaus työn ja tuotannon maailmasta tuleviin vaatimuksiin, vaan pikemminkin tulos ohjauksjärjestelmän muutoksista.

Mielestämme olennainen taso talouden globaalistumisen ja politiikan muutoksiin on kuitenkin työn ja tuotannon teknisen organisoinnin taso. Lyhyesti: teollisen tuotannon uudentyyppinen automatisointi ja ”informatisointi”, jonka seurauksena taloudellisen kasvun ja tuotannon kannalta keskeisessä asemassa on aineeton työ ja varallisuuden kasvu on enemmän ja enemmän tekemisissä työn älyllisten ja tiedollisten piirteiden kanssa. Työ on yhä useammin tilallisesti liikkuva ja ajallisesti joustavaa, eikä siis määrättyyn tilaan ja erityiseen työaikaan sidottua. Tässä tilanteessa yhteiskunta kokonaisuudessaan ja ihmisten elämän kokonaisuus – ihmiselämän mahdollisuudet – ylipäätään alkavat

kiinnostaa valtaa, ohjausjärjestelmiä ja hallintoa uudella tavalla. Ihmisiä yritetään hallita globaalisti ja horisontaalisesti väestönä ja lokaalisti ja vertikaalisesti heidän koko elämänsä yritetään ottaa osaksi työn ja tuotannon maailmaa. Laadullisesti uudet globaalin hallinnan tekniikat syntyvät tästä muutoksesta eikä niitä voida palauttaa sen enempää teollisen yhteiskunnan hallintatekniikoihin kuin modernien kansallisvaltioiden instituutioihin. Tarvitaan poliittisia innovaatioita eikä puhetta politiikan kuolemasta tai politiikan alistamisesta taloudelle.

KIRJALLISUUTTA

Bensaïd, Daniel: "Des mots et des choses". Mouvements-verkkolehti.

<http://www.mouvements.info>

Guattari, Félix: *Kaaosmoosi. Kohti eettis-esteettistä paradigmaa*. Tutkijaliitto, Polemos-sarja, Helsinki 2008 (ilmestyy).

Morin, Edgar: "Au-delà de la globalisation et du développement, société-monde ou empire-monde?". *Revue du Mauss* 20/2002.

Moulier Boutang, Yann: "L'autre globalisation". *Multitudes* 8, 2002. <http://multitudes.samizdat.net>

Patomäki, Heikki: *Uusliberalismi Suomessa. Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot*. WSOY, Helsinki 2007.

Vasemmistoliitto: Periaateohjelma: Vasemmiston tie oikeudenmukaiseen maailmaan. <http://www.vasemmistoliitto.fi>

VI Vasemmisto ja sukupuoli

Vasemmiston ongelmallinen suhde ja suoranainen kyvyttömyys vastata subjektiivisuuksien muutoksiin ja analysoida kapitalismia yhteiskunnallisena muodostelmana nousee esiin myös sukupuolipolitiikan alueella. 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla käynnistyneet subjektiivisuuden muutokset, tai Felix Guattarin sanoin ”molekulaariset vallankumoukset”, ovat jääneet vasemmistolta pitkälti huomaamatta. Nämä vallankumoukset lähtevät liikkeelle yhteiskunnan mikrotasolta, jokapäiväisistä kohtaamisista ja paikallisista kamppailuista, perheestä, parisuhteesta, kouluista ja työpaikkojen kahvihuoneista. Ne koskettavat ihmisten tapaa suhtautua itseensä, havainnoida ympäristöään ja solmia suhteita toisiin ihmisiin pikemminkin kuin esimerkiksi sosiaalisten luokkien välisiä suhteita. Ne ovat pikemminkin tiedostamattomia kuin tietoisien poliittisen toiminnan tuloksia. Kuitenkin ne pakottavat myös suuret, selkeästi määriteltävät ja näkyvät massamuodostelmat – tai, käyttäeksämme Gilles Deleuzen ja Felix Guattarin ilmausta ”molaariset” muodostelmat – kuten valtioliset elimet, puolueet ja työmarkkinajärjestöt, vähitellen reagoimaan mikrotasolla tapahtuneisiin muutoksiin.

Monissa tapauksissa oikeisto on kyennyt reagoimaan näihin muutoksiin tehokkaammin kuin vasemmisto, joka on jähmettynyt teollisen palkkatyöyhteiskunnan horisonttiin.

Haluamme korostaa sitä, että naisten työoloja, palkkatasaa arvoa tai kotityön jakamista koskevat poliittiset keskustelut eivät ole moraalisia ”arvokeskusteluja”, vaan ne ovat syntyneet konkreettisten arkipäiväisten kamppailujen tuloksena ja niissä paljastuvat keskeiset nykykapitalismin ristiriidat.

Radikaalin sukupuolieron feminismi ei tyytynyt pelkäämään tasa-arvoon ja naisten vapauttamiseen palkkatyön avulla. Se halusi sekä ylittää tuotannon ja uusintamisen erottelun että korostaa suoraan palkkatyön ulkopuolisen työn arvoa. Näin se heitti vasemmistolle haasteen. Tähän *itsevalorisaatioon*, siis oman itsenäisen ja markkinoista riippumattoman työn ja toiminnan arvon korostamiseen ja henkilökohtaisen kokemuksen nostamiseen politiikan lähtökohdaksi, vasemmiston oli vaikea vastata: se katsoi politiikkaan palkkatyön ja palkkatyöläisten (massatyöläisen) homogeenisen tuotannollisen ja erityisen tuottavan työn näkökulmasta. Enää näitä seikkoja on vaikeaa torjua ”porvarillisenä puuhasteluna”, vaikka yrityksiä esimerkiksi sosiaalidemokraattien taholta edelleen tehdään, kuten seuraavassa luvussa osoitetaan.

Naiset ovat aina tehneet työtä ja kuitenkin heitä on pidetty teollisessa kapitalismissa tuottamattomina (”työttöminä”) sikäli kuin työ on tapahtunut palkkatyön ja markkinoiden ulkopuolella. Naisten työ eräänlaisena paradigmaattisena esimerkkinä markkinoiden ulkopuolisesta työstä, tuotannosta ja jakamisesta, on ollut ja on edelleen näkymätöntä. Sitä on vaikea ”mitata”, koska sillä ei ole selkeää markkinoille sopivaa tavaramuotoa. Se, mitä feministinen kritiikki onnistui tuomaan selkeästi esiin oli, että taloudellisen arvon ja vaurauden toisistaan erottaminen, joka oli oleellista sen vaatiessa sukupuolieron tunnustamista, antoi mahdollisuuden ymmärtää, että ”tuottava työ”, jolla on taloudellinen arvo, voi olla tuhoisaa markkinoiden ulkopuoliselle työlle ja jakamiselle. Näin esimerkiksi silloin kun toistuvasti vaaditaan näyttämään, miten jokainen teko ja tieto ovat ”tuottavia”.

Erityisesti vasemmiston olisi luovuttava pyrkimyksestä ”oikean työn” muodon puolustamiseen ja sen arvon nostamiseen vastaakohtana (palkka) ”työttömien” näkymättömän ja ”ilmaisen” työn materiaaliseen tunnustamiseen. Tästä käsityksestä luopuminen on vasemmiston kohtalonkysymys, koska siinä kietoutuvat toisiinsa kapitalistisen tuotantotavan historiallisten vaiheiden (kasautumismuotojen) analyysi ja niitä vastaavien politiikan muotojen sekä ”subjektiivisuuden sommitelmien” luominen. Tilanne vaatii vasemmistolta radikaalia asennetta suhteessa työhön ja sen määrittelyyn. Siihen ei riitä pelkkä arvokeskustelu. Vasemmiston piirissä palkkatyö nähdään edelleen vapautumisen välineeksi etenkin naisten kohdalla. Vaikka naisten siirtyminen palkkatyöhön on antanut naisille taloudellista itsenäisyyttä suhteessa perheintituutioon, kun palkkatyöstä tulee ainoa rahatulon muoto, siitä tulee myös alistamisen väline, jonka avulla tavaratuotanto siirtyy aiemmin tuottamattomina pidetyille alueille. Kuinka muuttaa tavaraksi ja vaihdettavaksi sellaista työtä ja toimintaa, jolla ei ole selkeää tavaramuotoa? Mitä tavaramuotoon pakottamien merkitsee työlle ja toiminnalle? Nämä kysymykset ovat ajankohtaisia kun tarkastellaan hoitotyön, hoivan, kommunikatiivisen työn ja erilaisten palveluiden muuttamista palkkatyöksi ja työn sisältöjen tuotteistamista.

Esimerkiksi Vasemmistoliiton *Naispoliittisessa asiakirjassa* keskustelua kuitenkin käydään pitkälti abstraktina arvokeskusteluna. Asiakirjan yleisenä tavoitteena on yhdistää ”eron politiikka” ja ”tasa-arvon politiikka”, kaksi eräänlaista feminismien keskeistä suuntausta.

Mielestämme niitä ei tulisi ymmärtää yleisinä periaatteina, vaan yhteydessä konkreettisiin historiallisiin taisteluihin. Eron ja tasa-arvon yhdistämisyrittäminen uhkaa vesittää kokonaan poliittisen taloustieteen feministisen kritiikin keskeisimmän vaatimuksen ja argumentin: kysymyksen työn ja taloudellisen arvon uudelleenmäärittelystä.

Niin sanotun ”toisen aallon” feministiset kamppailut ja keskustelut nostivat esiin kysymyksen fordistisen luokkakäsityksen riittämättömyydestä. Työväenluokan määrittelemiseksi uudelleen olisi määriteltävä uudelleen työ ja työn subjekti. Kun työn luonne muuttuu, muuttuu työväen luonne, ja kun työväen luonne muuttuu, on myös työn luonteen muututtava.

Keskeisissä feministisissä työtä koskevissa keskustelunavauksissa on viimeistään 1960-luvulta lähtien määritely uudelleen käsitys yhteiskunnallisen arvon tuotannosta. Kapitalistinen talous määrittelee tuottavan työn käsitteen puhtaasti markkinapohjaisesti: se, mistä saa palkkaa, on tuottavaa. Feministinen liike pyrki kuitenkin osoittamaan, että myös (työ)markkinoiden ulkopuolelle, yksityisen ja kotitalouden alueelle rajattu, ennen kaikkea naisten tekemä työ oli olennainen osa yhteiskunnallista kokonaisuutta ja siten tärkeää myös lisäarvon ja voiton tuottamisen kannalta. Yksinkertaisesti sanottuna työmarkkinoilla toimivan vapaan palkkatyöläisen vapauden edellytyksenä oli ilmaista kotityötä tekevä vaimo, joka pesee hänen vaatteensa, laittaa ruuan, siivoaa kodin, ja ennen kaikkea huolehtii lapsista - eli siitä, että työvoimaa on tulevaisuudessakin saatavilla.

Työn muutosta koskevissa keskusteluissa on usein viitattu ”työn feminisoitumiseen”. Tällä viitataan naisten astumiseen työmarkkinoille, naisten vähäisemmän työhön sitoutumisen vaikutuksiin työsuhteisiin (esim. joustojen ja osa-aikatyön lisääntymiseen), mutta ennen kaikkea perinteisesti feminiiniseksi ymmärrettyjen kykyjen kuten kommunikaation, ihmissuhteiden hallinnan ja tunteiden käytön nousemiseen taloudellisen tuotannon keskiöön. Tiedämme, että työn feminisaation käsite on ongelmallinen, koska se voidaan ymmärtää myös siinä mielessä, että kapitalismi kolonisoit joutain aitoa ja alkuperäistä naiseutta. Me käytämme sitä kuitenkin vain konkreettisen ja historiallisen kuvauksen merkityksessä. Toisin sanoen, vaatimukset siitä, että muullakin työllä kuin tehtaassa tehdyllä palkkatyöllä on arvo ja

sen arvo on jollain tavoin tunnustettava, muodostavat osan työn feminisoitumisen taustaa. Mielestämme työn feminisoitumisen taustalla olisi nähtävä viime vuosikymmenten feministiset taistelut, naisten pyrkimykset itsenäisyyteen ja suurempaan vapauteen itsenäisen tulonmuodostuksen kautta ja ennen kaikkea markkinoista riippumattoman ja niille ulkopuolisen itsevalorisaation kautta. Nämä kamppailut ovat omalta osaltaan muuttaneet itse työtä ja sen määrittelyä, ne ovat muuttaneet työn maailmaa.

Feminisoituneen työn riisto perustuu näiden pyrkimysten hyväksikäyttämiseen ja nurinkääntämiseen. Riistolla ja hyväksikäytöllä on nähdäksemme kaksi toisiaan täydentävää strategiaa. Ensinnäkin teknistämällä naisruumiiseen kerrostuneita kykyjä ja taitoja, ne pyritään irrottamaan erityisestä ihmisruumiista ja tämän kokemuksesta ja sukupuolesta. Toisin sanoen, teknistämisen kautta, luomalla ”hyviä käytäntöjä”, tuotantoa voidaan tehostaa ja kustannuksia laskea vähentämällä elävän työn osuutta esimerkiksi hoitotyössä ja palveluissa. Kun erityinen ihmisruumis ja siihen kerrostuneet kokemukset on näin onnistuttu tekemään arvottomaksi miltei kuka tahansa voi ottaa tehtävät hoitaakseen. Toisin sanoen erityinen elävä ihmisruumis menettää arvonsa ja se voidaan korvata kenellä tahansa toisella. Tämä naisruumiin ”deseksualisaatio” ja työvoiman homogenisoituminen tekee mahdolliseksi esimerkiksi globaalin hoivan. Se ei hävitä sukupuolittuneita työmarkkinoita, vaan tekee aiemmasta ei-työn piiristä osan kapitalistisen kasautumisen ja pääoman arvonlisäyksen kenttää.

Itse asiassa edellä mainittu subjektiivinen ulottuvuus, siis naisten vaatimus oman työnsä arvosta, saattaa tarjota keskeisimmän avaimen työn feminisoitumisen yleiseen analyysiin jälkiteollisen tuotantotavan kokonaisuudessa. Työn naisistumisessa on kyse yleisestä työn subjektin muutoksesta, jota voitaisiin Gilles Deleuzea ja Félix Guattaria mukaillen kutsua ”työn naiseksi-tulemiseksi” tai työvoiman ”vähemmistöläistymiseksi” ja epämääräiseksi muuttumiseksi. Deleuzelle ja Guattarille enemmistö tai ”majoritaarinen”

(duuri) ja vähemmistö tai ”minoritaarinen” (molli) eivät ole määrällisiä, vaan laadullisia käsitteitä. Enemmistö merkitsee hegemonista, kovaa ja itseensä palautuvaa asemaa. Esimerkiksi fordistisilla työmarkkinoilla mies on enemmistö, koska miestyöläinen on esikuva, jonka pohjalta kaikkia muita arvioidaan. Enemmistöllä on aina yksi tietynlainen malli, mutta vähemmistöjä on aina monta ja vähemmistö on aina jatkuvassa muutoksen tilassa, se pakenee eikä palaudu takaisin itseensä. Vähemmistön muutos muuttaa koordinaatteja, joihin enemmistön hallinta perustuu. Vähemmistö on aina vailla historiaa sekä vailla erityistä tehtävää ja siksi sillä on luova voima, se on vapaa luomaan. Strategisesti kaikkein merkittävimmän työvoiman osan muodostavat nimittäin nykyisin ne työntekijät, jotka eivät vastaa fordistisen työläisen hahmoa: naiset, nuoret, siirtolaiset, seksuaaliset vähemmistöt, konsultit, kouluttajat, tutkijat ja niin edelleen. Työn tasolla kaikkien näiden kategorioiden rooli on liikkuva ja epämääräinen. Kun tuotanto edellyttää jatkuvia innovaatioita ja uuden luomista, vähemmistöt ovat keskeistä työvoimaa, koska vähemmistöt ovat vailla erityistä yhteiskunnallista tehtävää ja siksi vapaita luomaan uutta.

Toisaalta esimerkiksi naiset ja nuoret kykenevät tuottamaan jotain uutta ja erilaista, koska he eivät ole taloudellisesti rationaalisia työmarkkinasubjekteja. Heidän työsuorituksensa eivät ole mekaanisia eikä työssä käymisen motiivina enää toimi vain tulojen maksimointi. Pikemminkin heitä voidaan riistää palkkatyössä juuri siksi, että he eivät voi ”rationaalisen toimijan” tavoin pyrkiä vapaasti maksimoimaan tulojaan, koska heillä ei ole kotona vaimoa pitämässä huolta perustarpeista kuten tehdastyötä tekevällä miehellä. Heidän koko elämänsä on välittömästi riippuvaista työstä, koska heidän on hankittava koko työvoimansa uusintamisen edellytykset rahatulon avulla markkinoilta. Heidän ainoa mahdollisuutensa rahatuloon on palkkatyö, jonka logiikka tuhoaa koko sen varallisuuden ja rikkauden, joka sisältyi uusintamisen aikaan ja muodosti edellytyksen palkkatyölle.

Palkkatyöhön pakottaminen tuhoaa siis juuri sen työn ja yhteistyön maailman, jonka pääoman kasautuminen ja kapitalistinen tuotanto näkevät taloudellisen arvon ja varallisuuden tuotannon uutena resurssina ja lähteenä.

Juuri tässä mielessä työn naisistuminen sisältää avaimen prekarisaation dynamiikan tulkitsemiseen. Prekaarin työläisen neuvotteluaseman heikkoudelle on toki löydettävissä lukuisia syitä (globalisaation ja uusien teknologioiden mahdolliseksi tekemä tuotantolaitosten siirtäminen halvempien tuotantokustannusten maihin tai ulkoistaminen freelancereille). Eräs keskeisimmistä on kuitenkin epäilemättä se, että perheen sisäisen työnjaon muutoksen ja naisten työmarkkinoille siirtymisen aikaan saama tuotannon ja uusintamisen välisten rajojen hälveneminen merkitsee koko työvoiman uusintamiskustannusten siirtymistä markkinoille, siis rahatalouden piiriin. Fordistisen teollisuustyöläisen palkan ei tarvinnut kattaa koko hänen työvoimansa uusintamista (lasten kasvatusta ja koulutusta mukaan lukien), mutta prekaarilla ei enää ole ilmaista uusintamistyötä tekevää vaimoa tukena. Yksinhuoltajaäidillä ei ole varaa mennä lakkoon tai kieltäytyä työttäjouksesta, koska hänen lisäkseen myös hänen lapsensa ovat välittömästi riippuvaisia pelkästään hänen tuloistaan.

Epätäydellisten työsuhteiden lisääntymistä kuvaavien tilastojen sijaan perherakenteen muutosta kuvaavat tilastot saattaisivat siltikin antaa prekarisaatiosta ja yhteiskunnan taloudellisen organisaation muutoksesta täsmällisemmän kuvan. Perheiden sisällä on selvästi havaittavissa jälleen siirtymä yhden ansaitsijan malliin, mutta nyt valtaosa ainoista ansaitsijoista on yksinhuoltajanaisia. Kahden huoltajan perheiden määrä on laskenut selvästi vuodesta 1985, kun taas yhden huoltajan perheiden määrä on noussut yli 30 prosenttiyksikköä. Yksinelävien määrä kasvaa nopeasti erityisesti taloudellisesti keskeisissä Euroopan metropoleissa. Pohjoismaiden pääkaupungeissa talouksista yli puolet on yksin elävien talouksia. Suomessa elää ”miljoona sinkkua”.

Alle kouluikäisten lasten äideistä kokopäivätyössä oli 47 prosenttia, ja kouluikäisten lasten äideistä 77 prosenttia; vastaavat osa-aikatyön luvut ovat 15 ja 19 prosenttia. Kaikista palkansaajista naisten osuus on jo nyt hieman yli puolet.

Meistä ratkaisevaa on kuitenkin se, että naisten kasvanut läsnäolo työmarkkinoilla ei merkitse vain määrällistä, vaan ennen kaikkea laadullista muutosta työn luonteessa. Nykytaloudessa keskeisiä ovat aikaisemmin uusintamisen alueelle kuuluneet toiminnot, Robert Boyeria ja Christian Marazzia lainaten *ihmisen tuottaminen ihmisen avulla*. Nykyisin naisten työtä aiemmin leimanneet piirteet leimaavat työtä yleensä. Naisten, kuten muidenkaan ”vähemmistöryhmien” työ, ei ole satunnaista, sillä suurin osa naisista on työmarkkinoilla. Naiset ovat yhä useammin itsensä ja/tai perheensä ainoita elättäjiä, eli heidän työssäkäyntinsä syynä ei enää ole vain lisätulojen hankkiminen perheelle.

Tarkastelemme työn feminisoitumista ja uudentyyppistä sukupuolittunutta työnjakoa seuraamalla sellaisia feministisiä analyysejä, jotka ovat syntyneet kokemusten jakamisen ympärille muodostuneissa niin sanotuissa itsetiedostusryhmissä. Ne ovat olleet aina keskeinen feministinen poliittinen käytäntö myös työhön liittyvissä taisteluissa. Koska naisten työ kyseenalaistaa perinteisen työn määritelmän ja ylittää palkkatyön horisontin, vanhat tavat puhua työstä eivät ole tuntuneet tyydyttäviltä. Siksi mainitsemmamme feministiset tutkimusryhmät kuten madridilainen Precarias a la deriva, ovat lähteneet liikkeelle uusien työtä koskevien sanastojen ja puhetaipojen kollektiivisesta kehittämisestä.

TYÖN FEMINISOITUMINEN

Mitä enemmän tuotanto muuttuu palvelu- ja kommunikaatio- lähtöiseksi, sitä enemmän siinä hyödynnetään tietoja ja taitoja, jotka liittyvät ihmisten välisiin suhteisiin, hoivaan, kommunikaatioon. Fordistisessa teollisessa kapitalismissa, jossa työ oli mykkää

ja kommunikaatio kuului työn ulkopuolelle, nämä taidot olivat suurelta osin naisten toiminnan ja ei-työn aluetta.

Hoivalla emme tarkoita esimerkiksi terveydenhoito- tai kasvatustyötä, siis perinteisesti uusintamisen piiriin luettuja toiminnan muotoja, vaan samat luonteenpiirteet liittyvät kaikkeen työhön, jossa on kyse ihmisten välisistä suhteista: neuvotteluista, asiakaspalvelusta, viestinnästä, suunnittelusta, neuvonnasta. Viimeaikainen keskustelu siitä, että yritysten johtotehtäviin pitäisi saada enemmän naisia, voidaan nähdä merkinä nimenomaan tämän ”organisaatioiden hoivaamisen” keskeisyydestä. Itse asiassa yhä useammin ns. henkilöstöjohtaja on nainen. Kun kyse on sellaisen tuotannon organisoinnista, jota ei voida mekanioida tai suorittaa työnjohdon välittömässä komennossa vaan joka perustuu välttämättä yhteistyöhön, nousevat keskeisiksi nimenomaan ristiriitaisen informaation hallintaan, erilaisten organisoimiseen, oman toiminnan kontrollointiin, aistimiseen ja tunteisiin liittyvät ”feminiiniset” kyvyt. ”Organisaation hoivaaminen” merkitsee työntekijän yksilöllisten kykyjen ja tarpeiden huomioimista työssä ja tätä kautta työntekijöiden sitouttamista yrityksen arvoihin, työntekijöiden ”inhimillisen pääoman” hyödyntämisen maksimointia, yhteistyön ”rasvaamista” mahdollisimman tehokkaaksi yrityksen kannalta hajottamatta kuitenkin sen perustana olevaa solidaarisuutta ja kanssakäymisen tietynasteista spontaanisuutta.

Ylipäätään naisten hoiva- tai kotityölle ominaiset piirteet läpäisevät kaiken tuotannon. Sosiologi Anne Querrienin kuvaus autotyöläisten ja kotityötä tekevien naisten työskentelytapojen samankaltaisuudesta antaa tästä hyvän esimerkin:

”Tapa, jolla sosiologit ja taloustieteilijät kuvaavat uusia työn organisoinnin muotoja [...] tuo välittömästi mieleen asennot ja eleiden yhdistelmät, joita omaksutaan kun valmistetaan hyvää ateriaa. Ruuanlaittajalla on toki reseptinsä kuten uudella itsenäisellä työntekijällä on käyttöohjeensa, hänellä on kaikki raaka-aineet ja työ-

välineet kättensä ulottuvilla, ja hän valikoi niitä käyttöönsä sen mukaan, miten asiat kehittyvät, millaiseen tulokseen hän pyrkii, ja tavoiteltu maku kulkee hänen suussaan kuten työläisen ammattitaito kulkee sormissa.”

Tietyt kotityön piirteet ovat luonteenomaisia kaikille henkilökohtaisille palveluille, mutta myös kommunikatiiviselle työlle ylipäätään. Kuten Querrien kuvaa, tämä työ ei ole irrotettavissa sen suorittajasta ja hänen henkilökohtaisesta läsnäolostaan. Se on siis äärimmäisen ruumiillista, mutta eri tavalla kuin fordistinen ”ruumiillinen työ”. Tässä mielessä se ylittää perinteisen henkisen ja ruumiillisen työn välisen jaon. Kotityö on luonteeltaan eräänlaista ”monisählystä”. Sen ruumiillisuus on hajamielistä, se ei ole keskittynyt jonkun erityisen ongelman ratkaisemiseen. Tämänkaltainen hajamielisyys, eräänlainen kaiken seuraaminen ja ennakoiminen yhtä aikaa, on luonnehtinut ja luonnehtii edelleen kotityötä ja muuta ”huushollausta”.

Hajamieliselle kotityölle on tyypillistä myös aikojen ja tilojen epämääräisyys, työn leviäminen kaikkialle elämän aikaan ja tilaan, työn ja muun elämän erottamattomuus.

Niin sanottua kotityötä ei itse asiassa tehdä vain kotona, vaan myös esimerkiksi kaupassa, matkalla vietäessä lapsia tarhaan, kouluun tai lääkäriin ja niin edelleen. Työn kotitöistyminen ja hoiva-työn taloudellisen merkityksen kasvu kyseenalaistavat käsityksen kodista (yksityisen alueesta) naisten työn keskeisimpänä paikkana ja sen myötä kodin ja työpaikan välisen tilallisen erottelun.

Sama epämääräisyys koskee aikaa. Työtä kuten kotityötä tehdään aina ja kaikkialla, koska se koskettaa ennen kaikkea työntekijän ruumista, aivoja ja suhteita toisiin ihmisiin. Sitä ei jätetä työpaikalle kotiin lähtiessä. Tämä kehitys on tietenkin jotakin sellaista, jota työaikaa tai kotityöhön käytettyä aikaa kuvaavat tilastot eivät pysty kuvaamaan. Koska kyse on eri tehtäviin käytettyjen aikojen välisten rajojen hämärtymisestä, tai *ajan luonteen* yleisestä muutoksesta. Kotityön aika ei ole homogeenista, sitä ei

voida mekaanisesti pilkkoa laadullisesti samankaltaisiin yksiköihin, eikä työtä voida tahdistaa kronometrin mukaan.

Työntekijöiden kokemus sen sijaan kertoo, että kuten kotityö on pikemminkin lisääntynyt kuin vähentynyt uusien kodinkoneiden jatkuvasta markkinoille tuomisesta huolimatta, on myös työ yleensä tai ainakin sen subjektiivinen rasittavuus vain lisääntynyt informaatioteknologioiden ja uusien organisaatiomuotojen myötä.

Palkitun ja palkitsemattoman työn epäsuhta kulkee myös edelleen varsin pitkälti sukupuolitetun hierarkian mukaan, sillä nimenomaan ”ilmainen”, mutta yhteiskunnalliselle tuotannolle, siis yhteiskunnallisten suhteiden ylläpitämiseksi ja kehittämiseksi välttämätön työ, on edelleen painotetusti naisten harteilla. Työvoiman uusintaminen, selviytyminen monimutkaisessa ja kaootisessa sosiaalisessa ympäristössä ja prekaarissa elämäntilanteessa ei useinkaan olisi mahdollista ilman naisten kykyä rakentaa laajoja sosiaalisia verkostoja ja tulla toimeen epävarmoissa ympäristöissä. Esimerkiksi julkisen päivähoitojärjestelmän rapautuessa tai puuttuessa naisten keskinäinen apu on välttämätöntä arjessa selviytymisen kannalta. Tietoja työmahdollisuuksista tai kulutusvinkeistä vaihdetaan kaupassa, terveyskeskuksessa, internetin keskustelupalstoilla tai lapsia hiekkalaatikolla valvottaessa. Sosiologinen keskustelu ”kolmannesta vuorosta” on myös erinomainen esimerkki tästä naisten harteille kaatuvasta ”laajennetusta uusintamisesta”: työelämän ja yleisen sosiaalisen elämän aiheuttaman stressin ja psykososiaalisten konfliktien ratkaiseminen riippuu lähes poikkeuksetta naisten kyvystä hallita vaikeita sosiaalisia tilanteita. Kun molemmat vanhemmat ovat väsyneitä työpäivän jälkeen ja kiukuinen lapsi vaatii huomiota, ei ole epäilystäkään etteikö tämän tunnetyön suorittaminen jäisi ylivoimaisesti suurimmassa osassa tapauksista naisille. Etenkin, kun yhä suurempi osa perheistä on yksinhuoltajaperheitä ja kahden vanhemman perheessä pienten lasten isät tekevät enemmän keskimääräistä ylitöitä.

Edelleen suuri osa naisten tekemästä työstä jää siis näkymättömäksi tai tunnustamatta. Kuitenkaan hoivan yleistä merkitystä yhteiskunnallisen tuotannon kokonaisuudessa ei enää voida kiistää.

HOIVA JA PALKKATYÖN YLITTÄMINEN

Hoivan määrittäminen työksi tai sen tunnustaminen arvoa tuottavana toimintana kyseenalaistaa työn fordistisen määritelmän palkkatyönä. Ensinnäkään sitä ei tehdä työnjohdon valvonnassa tai alaisuudessa. Hoivatyötä ei samalla tavoin kuin teollista palkkatyötä voi delegoida toiselle, koska se on sidoksissa työn suorittajan henkilökohtaisiin ominaisuuksiin ja suhteisiin. Ei ole lainkaan yhdentekevää, kuka hoivaa ketäkin, sillä hoivatilanteeseen kytkeytyvät välittömästi osapuolten erilaiset elämänhistoriat ja kokemukset. Hoiva on tietyllä tavoin korvaamatonta, koska se kiinnittyy konkreettisiin suhteisiin, kiintymyksiin ja luottamukseen.

Toiseksi siihen käytettyä aikaa on vaikea määrittää: jos tekee tunnin ajan ruokaa itselleen, puolisolleen ja kahdelle lapselleen, kuinka paljon on tehnyt työtä? Onko työtä silloin ”muiden hyväksi” tehty osa tästä toiminnasta vai kaikki? Se on myös tilallisesti rajatonta, sillä sitä ei tehdä vain ”työpaikalla” eikä edes vain kotona, vaan kaikkialla sosiaalisen elämän yhteiskunnallisessa tilassa.

Hoivatyö siis ylittää monin eri tavoin palkkatyön ja perheen sekä markkinoiden ja kodin välisen vastakkainasettelun, joka on klassisen palkkatyön määritelmän perusta.

Hoivan ruumiillisuus ja henkilökohtaisuus ja työntekijän läsnäolon jatkuvuus tuottavat myös erilaisen suhteen työhön kuin tehdastyössä. *Precarias a la derivan* mukaan hoivatyössä

”[a]rvokkaina pidetään työn (sen kiinnostavuuden, turvallisuuden ja palkan) lisäksi myös muunlaisia asioita: työ voi olla suhde toisiin jonakin etukäteen määrittämättömänä ja ainutkertaisena tai

ajatus ”sosiaalisesta” yhteisenä hyvänä, joka ylittää työn rajat, koska se on kanssakäymistä, oppimista, vastavuoroisuutta, asioiden tiedostamista ja muodostaa ympäristön koko elämälle.”

Lia Cigarinin mukaan taas naisille pelkkä palkka ei riitä motiivoimaan työhön osallistumista, vaan muut asiat ovat usein tärkeämpiä: tunteet, ihmissuhteet, itsenäiseen käyttöön varattu aika. Kyse ei ole mistään biologisesta olemuksesta, vaan yksinkertaisesti erilaisesta elämäkokemuksesta ja erilaisesta roolista perheessä ja muissa ihmissuhdeverkostoissa. Jos miehen asema perheessä määrittyy sen kautta, että hän tuo leivän pöytään, on ymmärrettävää, että mies painottaa työstä saatavaa palkkaa.

Naisten suhde työhön asettaa työn organisoinnille äärimmäisen haasteen. Jos työn tarkoituksena on itsenäisyyden ja vapauden lisääminen, ja siinä olennaisempia ovat muut asiat kuin raha, miten säädellä työntekijöiden käyttäytymistä työnantajan haluamaan suuntaan? Klassinen työn taloustiede lähtee liikkeelle puhtaasti miehisen taloudellisesti rationaalisen toimijan oletuksesta: työntekijä haluaa tehdä enemmän työtä, jos se lisää hänen käytettävissä olevia tulojaan.

Siksi hoivatyö voi valaista myös nykytyöhön liittyviä uudenlaisen kontrollin muotoja. Nimittäin myös työn organisoinnin tai työvoiman hallinnan muodot alkavat siirtyä kotoa työpaikalle. Verkostoituneen ja vähintään puoli-itsenäisen työn maailmassa työhön liittyvät valtasuhteet pyritään tekemään usein näkymättömiksi muuntamalla ne henkilökohtaisiksi sitoumuksiksi juuri samalla tavoin kuin naisen alistaisuus miehelle perheessä. Valtasuhteet myös työpaikalla ovat yhä useammin henkilökohtaisia ja ainutkertaisiin ihmisten välisiin suhteisiin liittyviä, minkä vuoksi niiden hahmottaminen ja paikantaminen muuttuu vaikeaksi. Työn tehostaminen ei esimerkiksi välttämättä enää perustu niinkään työnjohdon valvontaan kuin työtovereita kohtaan tunnettuihin velvoitteisiin: jos jätät sairaana kotiin tai hidastelet töissä, työtehtävät kaatuvat muiden niskaan. Esimiesten ja

työntekijöiden välille rakentuvat luottamukselliset suhteet joh-
tavat myös siihen, ettei pomoakaan voi jättää pulaan tiukan pai-
kan tullen.

Samalla tavoin kuin kodin piiriin kuuluvia valtasuhteita ei
ainakaan aiemmin nähty luonteeltaan poliittisiksi, eli ne kät-
kettiin näkyvistä julkisella alueella, on työntekijän ja työnanta-
jan välinen suhde muuttumassa nykyään mystifoiduksi. Toisin
sanoen palkkatyösuhdetta ei enää nähdä epäsymmetrisenä suh-
teena, jota on säänneltävä, vaan kahden ”vapaan yksilön” väli-
senä puhtaana sopimussuhteena. Jokaisesta työntekijästä pyritään
tekemään siis eräänlainen yrittäjä, joka kantaa itse riskit ”asiakas-
yrityksen” puolesta.

Kun yhteistyö ja sukupuolten välinen vuorovaikutus saavat
työprosessissa korostuneen aseman, alkavat työn organisoinnissa
myös korostua perinteiset patriarkaaliset hierarkiat, vaikka ne nyt
toimivatkin kodin sijaan välittömästi taloudellisen arvontuotan-
non alueella.

VIRTUOOSISUUS ILMAN VIRTUOOSEJA

Hoivatyö ja ylipäätään affektiivinen työ on erottamatonta työn-
tekijän erityisestä, konkreettisesta ruumiista, siis naisruumiista,
johon on koko sen elämänhistorian aikana kasautunut erilaisia
tietoja, taitoja, herkkyyksiä ja taipumuksia. Hoivatyön noustessa
taloudellisesti keskeiseen asemaan tämä erottamattomuus muo-
dostaa kuitenkin ongelman, koska se uhkaa antaa naisille eri-
tyisen neuvotteluvoiman suhteessa työnantajaan samalla tavoin
kuin käsityöläismestarien ammattitaito.

Hoivassa keskeistä on tietynlaisen suhteen tuottaminen itsen
ja toisiin. Esimerkiksi palvelutyössä tiettyjen sukupuoliroo-
lien mukaisen käytöksen ja ulkonäön merkitys ”tuotteelle” on
äärimmäisen suuri. Naisten on sekä näytettävä edustavilta että
käyttyädyttävä ”naisellisen lempeästi”. Näiden rooliodotusten

täyttäminen tekee työstä myös erityisen raskasta, koska se tekee suorituksesta äärimmäisen henkilökohtaista: jos palvelu ei miellytä asiakasta, vika on minun sosiaalisissa taidoissani, ulkonäössäni, asenteessani.

Nykytaloudessa keskeisiin tuotannollisiin kykyihin lukeutuu siis tietynlaisten sukupuoliroolien tuottaminen tai esittäminen. Feministiteoreetikko Teresa de Lauretista mukaillen voitaisiin väittää, että tuotantotavan muutokselle keskeisempää on informaatioteknologioiden kehityksen sijaan ollut ”sukupuolen teknologioiden” nouseminen taloudellisen arvontuotannon keskiöön.

de Lauretiksen mukaan sukupuoli rakennetaan kaksisuuntaisessa sosiaalisessa prosessissa, joka yhtäältä on riippuvaista olemassa olevista sukupuolta koskevista merkitysjärjestelmistä, mutta toisaalta jatkuvasti työstää niitä uudelleen. Hoivatyöntekijän on kyettävä samanaikaisesti käyttäytymään häneltä odotetun sukupuolitettun roolin mukaisesti, mutta toisaalta kyettävä soveltamaan näitä rooliodotuksia kulloisenkin hoivatilanteen erityisten vaatimusten mukaiseksi.

Erityisen henkilökohtaista hoivaprosessista tekee se, että sukupuolen teknologiat eivät kosketa vain suhdetta hoivattavaan vaan myös suhdetta itseen: minkälainen minä olen hoivaajana? Olenko yrittänyt parhaani? *Precarias a la derivan* haastattelemat sairaanhoitajat ja sosiaalityöntekijät korostivat jatkuvasti tarvetta rajoittaa ja harkita henkilökohtaista sitoutumistaan, koska antautuminen liian täydellisesti työhön kuormittaisi liikaa työntekijän henkisiä resursseja. Nykyisissä työolosuhteissa ”ihmisiä varten työskenteleminen” on yksinkertaisesti liian hajottavaa. Toisaalta potilaiden odotusten pettäminen aiheuttaa jatkuvaa huonoa omaatuntoa, mitä erilaiset yhteiskunnalliset naisten työhön kohdistuvat odotukset – siis tietyt sukupuolen teknologiat kuten poliittinen ja julkinen keskustelu ja sen sisältämät sukupuoliolotukset – vahvistavat.

Hoivan ruumiillisuus ei siis ole ”luonnollista”: taidot eivät kerry naisruumiiseen luonnostaan vaan moninaisten kokemusten, taisteluiden ja sukupuolen teknologioiden tuloksena. Eikä ole olemassa yhtä naiseutta, vaan monia eri naiseuksia ja monia eri feminiinisiä taitoja, monia eri ”työn naiseksi-tulemisia”. Työn ”naiseksi-tuleminen” olisi käsitettävä nimenomaan erojen tuottamisen ja hallinnoinnin nousemisena yhteiskunnallisen tuotannon keskeiseksi piirteeksi.

Ihmisten välisten erojen huomioonottaminen tai herkkyyks eroille on piirre, jota on pidetty tyyppillisesti ”naisellisena”: herkkyyks aistia eri asiakkaiden moninaiset tarpeet ja toivomukset, eri sosiaalisten tilanteiden vaatimukset ja erilaiset käyttäytymis-odotukset. Tyyppillisesti feminiinisenä voidaan pitää myös kykyä toimia eri tilanteissa eri tavoin tilanteen asettamien vaatimusten mukaan: puhua tai elehtiä eri tavoin miehille ja naisille, lapsille, vanhuksille ja nuorille.

Kun sukupuoli ymmärretään sosiaalisena, siis tiettyjen teknologioiden ja merkitysrakenteiden tuloksena, se ei palaudu miehen ja naisten väliseen kaksijakoisuuteen. Nykykapitalismi onkin alkanut yhä enemmän hyödyntää erilaisia, myös tietyssä määrin poikkeavia sukupuolimalleja, jotka erilaisuutensa ansiosta tuottavat palvelulle tiettyä lisäarvoa: feminiiniset, homoseksuaaliselta vaikuttavat miehet ovat parempia kampaajia tai tyylikonsultteja ja niin edelleen.

Tämä herkkyyks eroille ja kyky esittää *erilaisia* ja erilaisten odotusten mukaisia rooleja sosiaalisissa tilanteissa keskeisenä työkykynä osoittaa pisteen, jossa (palkka)työn ja elämän rajat lopullisesti sekoittuvat. Kyse on nimittäin kyvystä, joka on riippuvaista työntekijän koko elämänhistoriasta, hänen kaikista erityisistä kokemuksistaan ja niistä yhteiskunnallisista, esimerkiksi sukupuolittavista käytännöistä, joihin hän on osallistunut. Paolo Virnon sanoin nämä kyvyt ovat ”virtuoosisia” ja ”esiyksilöllisiä”, ne perustuvat kollektiivisen muistin jakamiseen ja soveltamiseen,

mutta niiden käyttö on riippuvaista työntekijän ruumiillisesta läsnäolosta ja sen ainutkertaisuudesta.

Ongelma virtuoosisen hoivatyön käytössä on kuitenkin, että sen hallinnointi pääomalle on hankalaa: ”elävä työ” on kallista ja arvaamatonta. Jos työntekijä päättää lähteä, hänen korvaamisensa saattaa olla hyvinkin vaikeaa, koska työkyvyt ovat äärimmäisen henkilökohtaisia. Sen vuoksi pääoma yhä useammin pyrkii *erojen mekanisointiin tai standardisointiin*, niiden palauttamiseen eräänlaisiksi erityisestä ruumiista irrotetuiksi stereotyypeiksi, siis virtuoosiseksi suorituksiksi ilman virtuoosia. Nykykapitalismissa sosiaalisen sukupuolen irrottaminen ruumiista ja sen tuotteistaminen on yksi tärkeimmistä työvoiman kontrolloimisen prosesseista - tarve, johon myös koulutus pyrkii eri tavoin vastaamaan. Samalla tämä sosiaalisen sukupuolen irrottaminen hämärtää eron sosiaalisen ja biologisen, talouden ja elämän välillä.

Kirjassaan *Naiset ja globalisaatio (Le donne e la globalizzazione)* Sara Ongaro huomauttaa, että syntyvyyden säätely ja ”äitiyden säätely” ylipäätään, eivät ole merkinneet naisten vapauden lisääntymistä, vaan naisruumiin ottamista taloudelliseen käyttöön ja sitä kautta uusintamisen ja elämän kierron muuttamista tavaraksi. Tästä on hänen mukaansa on ollut kaksi seurausta: Ensinnäkin ihmisyksilöä ei enää välttämättä tarkastella organisaationa kokonaisuutena, vaan hänet voidaan pilkkoa osiin; näin tulee mahdolliseksi myydä munasoluja, spermaa jne. Jokin ennen yhtenäisenä pidetyn reproduktion segmentti voidaan muuttaa (omistus)oikeuden kohteeksi ja juridisen ja julkisen vallan toimienpiteiden alaiseksi (television ja speaktaakkelin maailmassa tämä näkyy jollain tavoin naisruumiin pilkkomisena huuliksi, rinnoiksi, sääriksi, hiuksiksi ja yrityksinä patentoida niitä). Samalla elämän ja reproduktion piiri voidaan fragmentoida. Toiseksi, elämä siirretään nyt kapitalistisen tavaralogiikan osaksi. Näin kääntyy ympäri vanha erottelu tuotannon ja sille alistaisen uusintamisen välillä. Nyt uusintamisesta tulee rikkauden ja voittojen luomisen aluetta

ja uusintamisen piirin kontrollista ja yksityisomaisuuden luomisesta sinne tulee suuryritysten strategisen kamppailun aluetta. Kun oikeus, raha ja talouden logiikka tunkeutuvat ihmisten keskinäisten suhteiden alueelle, tämän alueen luonne muuttuu ja siitä tulee markkinoiden ja tavaroiden aluetta. Reproduktion, uusintamisen alue on ”tulevaisuuden öljyä”. Sen öljykenttien käyttöä eivät hallitse pyyteetön rakkaus lapsia kohtaan, empatia, sympatia tai huoli ja hoiva, vaan suuret taloudelliset intressit. Ongaro huomauttaa, että tämä elämän ja luonnon ”tuotteistaminen” koskettaa erityisesti naisia ja naisista tulee uudentyyppisen alistamisen kohteita, koska kaikki elämän uusintamista koskevat kokeilut (esim. kohdunvuokraus, munasolujen lahjoittaminen, mutta myös juridiset ja moraaliset kiistat abortista, sikiön oikeuksista tai oikeuksista sikiöön, elämän alkamisesta jne.) ja kokeet kulkevat jollain tavoin naisruumiin kautta.

Ongelmaksi nousee kuitenkin, että teknistetty hoiva ei täytä tarkoitustaan. Myös alipalkatulta laittomalta lastenhoitajalta odotetaan, että hän ”rakastaisi aidosti” isäntäperheensä lapsia. Työntekijää vaaditaan pistämään peliin koko persoonallisuutensa, kaikkein ainutlaatuisimmat ominaisuutensa. Pelkästään rahasta tehty työ ei siis riitä, vaan työntekijän on oltava valmis *lahjoittamaan* työnantajalleen jotain enemmän. Tietenkään tästä ylimääräisestä panostuksesta ei olla valmiita maksamaan. Ylimääräisen panoksen irrottaminen muodostaa kuitenkin työn organisoinnille erityisen haasteen, koska raha ei voi ostaa rakkautta eikä yhteisellä mitalla voi mitata yhteismitattomia suorituksia.

Sen vuoksi nykykapitalismissa tuotetaan, hallitaan ja riistetään eroja, pyritään hallitsemaan ihmisiä erilaisina ja eriyttämään ja kilpailuttamaan heitä teknisten välineiden ja sosiaalisten käytäntöjen avulla. Nämä erot eivät ole vailla hierarkioita. Kyse ei ole ”erojen vapaasta kukoistuksesta” vaan niiden asettamisesta monimutkaisiin ja toisensa läpäiseviin hierarkkisiin asemiin, kuten asettamalla vastakkain tuottava ja tuottamaton elämä,

vakituinen ja väliaikainen työ, sosiaaliturvan eri tasot, yksilöllisesti ”räätälöity” koulutus, tapauskohtainen maahanmuutto jne. Jotta eroja, erityisyyttä, ainutkertaista kokemusta voidaan riistää, niitä on kanavoitava tietynlaisiin kaavoihin, jaotteluihin tai mal-leihin. *Precarias a la deriva* kuvaa kirjassaan tätä seuraavasti:

”Niin sanottu ”työn feminisoituminen” neuvotteluaseman jat-kuvana heikentämisenä ja prekaarisuuden yleistämisenä syntyy siis valtavan epäsäännöllisellä maaperällä, joka lujittaa, uusintaa ja muuntelee patriarkaatissa ja kolonialismin perintönä syntyneessä rasisistisessa järjestyksessä jo olevia sosiaalisia hierarkioita. Juuri tällä pohjalla nykyään kehkeytyvät samanaikaisesti kotien ja perheiden muotoja koskevat muutokset, hoivan globaali rakentuminen uudel-leen sekä sukupuolen esitystavat ja retoriikat.”

Hoivan ruumiillisuus pyritäänkin edelleen usein kääntämään varsin perinteisen patriarkaalisen hierarkian mukaisesti eräänlai-seksi ”luonnollisuudeksi” tai itsestäänselvyydeksi: naisten erityi-sestä, ainutkertaisesta työstä ei tarvitse maksaa tai sitä ei tehdä näkyväksi, koska ”hoivaaminen sujuu naisilta luonnostaan”. Ja perinteiset teollisen työn mittaamiskriteerit tietenkin työskentelevät tässä yhdessä näiden patriarkaalisten hierarkioiden kanssa, joiden pohjalle ne ovat fordismen kaudella rakentuneet. Kun tuotannon arvon tunnustaminen määräytyy markkinakriteerien mukaan, siis tavaramuodon sisällä, voidaan erityisestä ruumiista irrrottamaton hoiva edelleenkin kääntää ”pelkäksi uusintami-seksi”, joka ei tuota mitään uutta, siis mitään mitattavissa olevaa.

METROPOLI JA EROJEN HALLINTA

Motiivien henkilökohtaisuus, ainutkertaisuus ja moninaisuus rikkoo siis teollisen työn homogeenisen mallin ja asettaa ”erojen hallinnan” työn organisoinnin keskeiseksi tehtäväksi. Kuten myös yritysjohtamisen muotoja koskevassa keskustelussa on viime aikoina usein korostettu, erot toimivat nykyisin varallisuuden

tuotannon perustana. Yhteistyössä ja kanssakäymisessä syntyvät innovaatiot edellyttävät erilaisten ihmisten kohtaamista ja tämän erilaisuuden valjastamista lisäarvon tuotannon palvelukseen.

Myös johtamis- ja organisaatioteoreetikot ovat viime vuosina selkeästi havainneet, että työn organisoiminen keskeinen haaste on erojen manageroinnissa, erilaisten ihmisten välisen yhteistyön hallinnoinnissa. Otetaan esimerkki eräästä ”inhimillisten resursien” hallintaa käsittelevästä oppaasta:

”Menestyäkseen johtajana 2000-luvulla, täytyy kyetä työskentelemään tehokkaasti sellaisten ihmisten kanssa, jotka ovat erilaisia kuin itse olet. Työvoimasta on tulossa yhä moninaisempaa etnisen taustan, rodun, sukupuolen, seksuaalisen suuntautumisen, vammaisuuden ja muiden kulttuuristen tekijöiden suhteen. Johtajiin kohdistuva haaste on oppia hyödyntämään tätä erilaisuutta ja edistämään yhteistyötä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta luonteeltaan ja taustaltaan erilaisten työntekijöiden välillä.”

Erilaisuuden hallinta (*diversity management*) tulee erinomaisesti esiin esimerkiksi luovuutta ja urbaania ympäristöä koskevissa keskusteluissa, kuten kaupunkimaantieteilijä Richard Floridan innovatiivista ympäristöä koskevissa kirjoituksissa. Floridan mukaanhan juuri erot ja erilaiset vähemmistöryhmät takaavat kaupungille luovan tunnelman, jossa innovaatiot kukoistavat. Huippuosaajien ”luova luokka” haluaa elää sosiaalisesti heterogeenisissä suurkaupungeissa.

Luovaa ympäristöä koskeva keskustelu avaa itse asiassa erittäin hyvin sitä, millä tavoin feminisaatio ja uudet työvoiman hallinnoinnin muodot kytkeytyvät yhteen. Uudessa työssä työntekijän subjektiivisuus ylittää työn horisontin: työssä tapahtuva kanssakäyminen ei palaudu puhtaasti välineelliselle tasolle ja työntekijän neuvottelumahdollisuudet ovat välittömästi riippuvaisia hänen muista sosiaalisista elämänolosuhteistaan.

Tässä tilanteessa keskeiseksi tulee vaikuttaminen ihmillisen kanssakäymisen ympäristöön, elämän olosuhteisiin. Työn-

tekijöiden houkuttelemiseksi ja kontrolloimiseksi on rakennettava oikeanlaisia kaupunkiympäristöjä. Esimerkiksi Saskia Sassen on tutkimuksissaan osoittanut, että nimenomaan naistyöntekijät haluavat keskimääräistä useammin asua suurkaupunkien keskusta-alueilla, missä ympäristö on liberaali ja heterogeeninen sekä tarjolla on runsaasti erilaisia palveluita. Naiset ovat myös usein valmiita maksamaan korkeita vuokria ja työskentelemään heikommillakin työehdoilla kyetäkseen kustantamaan elämänsä näillä korkean hintatason alueilla. Näin halu tavoitella tietynlaista elämäntyyliä mahdollistaa työvoiman kontrollin, mutta tämä ympäristön kautta tapahtuva kontrolli edellyttää naisten subjektiivisten projektien, elämää koskevien toiveiden ja halujen hyväksikäyttöä.

Suurkaupungit ovat aina olleet ympäristöjä, jotka ovat moninaisuutensa ja heterogeenisuutensa vuoksi vetäneet puoleensa erilaisia vähemmistöjä. Kapitalismin kyky käyttää hyväkseen esimerkiksi ”esikapitalistisissa” yhteisöissä eläneiden naisten tai nuorten halua vapautua patriarkaalista sosiaalista siteistä, on ollut pitkälti suurkaupunkilaisen elämänmuodon ansiota. 1800-luvulla teollisuuskaupungit saattoivat kurjista oloistaan huolimatta tarjota maalta muuttaville nuorille vapautta tai ainakin vapauden magiaa. Suurissa kaupungeissa tämä vaikutus oli vieläkin merkittävämpi. Elizabeth Wilson on kuvannut, miten 1800-luvun lopun *belle epoquen* Pariisi tarjosi esimerkiksi naisille ja seksuaalivähemmistöille mahdollisuuksia omien alakulttuurien, julkisten tilojen ja elämänmuotojen rakentamiseen.

Floridan ja luovien kaupunkien ympärillä käyty keskustelu osoittaa, että nykyisin nämä suurkaupunkilaisen ilmapiiriin tarjotut vapaudet ovat saaneet välittömän taloudellisen merkityksen juuri siksi, että erot tuottavat rikkautta ja työvoiman koostumus tai ”luokkakompositio” on muuttunut ”vähemmistöläiseksi”.

Työvoiman strategisesti olennaisia kerrostumia ovat siis fordistisesta teollista työtä tekevän miehen hahmosta poikkeavat

työntekijähahmot: harjoittelussa oleva innokas opiskelija, Pohjanmaalta Helsinkiin paennut homokamppaaja, Espanjassa kotipalvelijana työskentelevä ecuadorilainen perheenäiti. Yhteistä kaikille näille hahmoille on se, mikä samalla muodostaa ratkaisevan eron suhteessa fordistiseen teollisuustyöläiseen. Heidän kykynsä ja/tai halunsa vaikuttaa omiin työehtoihinsa ovat usein vähäisemmät kuin tehdastyöläisen, koska heidän ainoana tai välittömänä motiivinaan työn ”valinnassa” ei toimi raha, vaan esimerkiksi mahdollisuus elää kaupungissa, oppia uutta ja edetä uralla tai kustantaa lasten koulutus.

Toisaalta heidän työnsä ja suhteensa työhön on juuri tästä syystä luonteeltaan sellainen, että se tekee heistä erityisen käyttökelpoista työvoimaa, kun työ vaatii ”aitoa” sitoutumista ja henkilökohtaista paneutumista. Tässä erilaiset sukupuolirooleja koskevat patriarkaaliset oletukset toimivat työvoiman kontrollin olennaisena osana, sillä niiden avulla nämä erityistaidot voidaan kääntää itsestään selviksi tai luonnollisiksi, joista ei sen vuoksi tarvitse maksaa.

Nämä uusien työläishahmojen ruumiissa kihelmöivät konfliktit opettavat meille, että nykyisin työn organisointi keskittyy usein ennen kaikkea palkkatyön ulkopuolisille alueille, elämän aikaan ja yhteiskunnan tilaan. ”Vähemmistötyöläistä” voidaan riistää juuri kääntämällä ylösalaisin ja ottamalla haltuun hänen ainutkertaiset, subjektiiviset erityispiirteensä: opiskelijan on pakko suostua harjoitteluun, jotta saisi tulevaisuudessa palkkatyötä, homokamppaaja haluaa asua suurkaupungissa eikä konservatiivisella pikkupaikkakunnalla, äiti ei voi palata Ecuadoriin, koska lasten tulevaisuuteen tehtävät investoinnit vaativat yhä enemmän rahaa.

Juuri tällaisten ympäristöä ja subjektiivisuutta koskettavien kontrollimuotojen kohdalla palkkatyössä toteutuvan tasa-arvon puolustamiseen keskittynyt vasemmisto on osoittautunut erityisen heikoksi aistimaan niitä mikrotason konflikteja, joita nykyaikaisen suurkaupunkien arkipäivässä rakentuu. Jos uuden työvoiman

riisto perustuu nimenomaan siihen, että työn ”kannustimena” toimii ensisijaisesti jokin muu kuin mahdollisimman suuri palkka, ei pelkästään palkkatasa-arvoon perustuva sukupuolipolitiikka kykene kohoamaan työvoiman ”luokkakomposition” ja subjektiivisuuksien tasolle. Kuten Lia Cigarini kirjoittaa:

”Vasemmisto on vastannut feministisen liikkeen esittämään haasteeseen korostamalla naisten heikompaa asemaa ja ottamalla tavoitteekseen naisten ja miesten välisen tasa-arvon, mutta se ei ole pystynyt osallistumaan keskusteluun uusien haasteiden edellyttämällä tasolla. Tämän seurauksena naisliikkeestä on syntynyt haalistunut kuva.”

HYVINVOINTIVALTION KRIISI

Mitä nämä Cigarinin mainitsemat haasteet sitten ovat? Millä tavoin vasemmisto on niihin vastannut ja mitkä ovat sen kyvyttömyyden syyt?

Lyhyesti sanottuna vasemmiston nostalgia hyvinvointivaltiota ja fordistista työmarkkinasäätelyn mallia kohtaan estää sitä näkemästä viime vuosikymmenten feminististen kamppailujen myötä syntyneitä ”molekulaarisia vallankumouksia”. Sen kyvyttömyys analysoida poliittista muotoa yhteydessä tuotantomuotoon ja sen mikrososiaaliseen koostumukseen – siis kyvyttömyys kapitalismin analyysiin poliittisena ja sosiaalisena järjestelmänä eikä vain vaihdon järjestämisen muotona – on tehnyt siitä kyvyttömän vastaamaan feministisen liikkeen esittämään haasteeseen.

Vasemmisto puolustaa edelleenkin hyvinvointivaltiota ”naisten vapauden kehtona”. Vasemmistoliiton *Naispoliittisen asiakirjan* kohdassa ”Naiset, globalisaatio ja demokratia” asetetaan vastakkain globalisaatio ja hyvinvointivaltio. Globalisaatio edustaa pääoman valtaa ihmisten yli ja globalisoituneessa maailmassa valtaa käyttävät ylikansallisia instituutioita johtavat miehet. Globalisaatio nähdään ylhäältä johdettuna, mutta luonnonlakina

esitettyinä prosessina. Kohdan lopussa pelotellaankin jo seksiteollisuudella, pornografialla ja ihmiskaupalla.

Hyvinvointivaltiota taas luonnehditaan naisellisin termein. Samanlaista sukupuolittunutta puhetapaa, mutta negatiivisessa mielessä, käytetään toki myös konservatiivisessa puheen rekisterissä. Esimerkkinä Britanniassa käytetty haukkumasana ”nanny state”, jolla viitataan erilaisiin valtion taholta tehtyihin, ”pehmeinä” nähtyihin interventioihin, kuten lasten ruumiillisen kurituksen kieltoa vaativa lakialoite jokin aika sitten. Tätä sukupuolittunutta kielenkäyttöä kritisoivat ohimennen myös Vasemmistonaiset:

”Uusliberalistisen markkina-ajattelun luomien mielikuvien mukaan julkinen palvelutuotanto on merkitykseltään feminiini: suljettu, tuhlaa yksityisen sektorin rahat, on pehmeä ja irrationaalinen, ei kilpaile tarpeeksi. Yksityissektori on puolestaan maskuliini: avoin, hankkii kansantalouden tarvitsemat tulot, on rationaalinen, kova, kilpaileva ja tehokas.”

Missä määrin tämä vastakkainasettelu kuitenkin osuu kohdalleen? Siinä tulee jälleen kerran esiin vasemmiston moralistinen käsitys hyvän valtion ja pahojen markkinoiden ikuisesta vastakkainasettelusta, joka saa lisäksi patriarkaalisten stereotyyppien värityksen. On myös kiinnostavaa, että vastakkainasettelusta puuttuu kokonaan kodin alue, siis yksityisen alue, joka perinteisesti on nähty ”feminiinisenä” tai naisten työn alueena. Naisten edelleen kotona tekemää ilmaista hoivatyötä – josta nyt on tullut palkkatyön lisäksi tehtävä ”toinen vuoro” – ei lainkaan oteta huomioon, vaan se jää aivan yhtä näkymättömäksi kuin porvarillisen taloustieteen laskelmissa.

Hyvinvointivaltion ja naisten suurempien sosiaalisten mahdollisuuksien välinen side on perinteisesti nähty erityisen vahvaksi niin sanotussa pohjoismaisessa hyvinvointivaltiomallissa. Sille on Gösta Esping-Andersenin typologiaa seuraten ominaista vahvan julkisen palvelutuotannon lisäksi sosiaalisten oikeuksien

yksilöllisyys ja universaalisuus, toisin kuin perhekeskeisessä keskieurooppalaisessa mallissa tai puhtaan markkinapohjaisessa anglosaksisessa mallissa.

Suhteellisesti pohjoismainen hyvinvointivaltio onkin varmasti tarjonnut enemmän mahdollisuuksia ennen kaikkea naisten osallistumiselle palkkatyöhön kuin muut hyvinvointivaltiomallit. Vasemmiston lähestymistapa hyvinvointivaltioon on kuitenkin ylipäätään varsin abstrakti: se lähestyy hyvinvointivaltiota eettisenä ihanteena ja regulatorisena ideaalittyyppinä, eikä historiallisten instituutioiden kokonaisuutena, jonka ovat tuottaneet yhteiskunnalliset taistelut. Päivi Uljas kuvaa kirjassaan *Taistelu sosiaaliturvasta* erinomaisesti sitä, miten suuri vaikutus oli ay-liikkeen naisosastojen erittäin voimakkaalla osallistumisella 1960-luvun sosiaaliturvaa ja julkisia palveluita koskeviin kamppailuihin. Pohjoismaisen hyvinvointivaltion ”naisystävälliset” ulottuvuudet, kuten suhteellisen kattava julkinen päivähoito tai suhteellisen korkea äitiyspäiväraha, olisi nähtävä naisten konkreettisten taisteluiden tuloksena.

1960-luvun jälkeen nämä taistelut ovat kuitenkin monella tapaa murtaneet hyvinvointivaltion taloudellisen ja sosiaalisen perustan. Hyvinvointivaltion nykyiselle kriisille voidaan antaa monia välittömiä ”objektiivisia syitä” kuten väestön ikääntyminen ja tuottavuuden sekä reaali-palkkojen kasvun pysähtymisen aiheuttama verokertymän supistuminen. Haluamme kuitenkin painottaa, että kaikkien näiden taustalla on nähtävä fordismen kriisi ja sen aiheuttaneet subjektiiviset murtumat. Esimerkiksi väestön ikääntyminen johtuu tietenkin perinteisten sukupuoliroolien kyseenalaistumisesta, joka on aiheuttanut yhtäältä syntyvyyden voimakkaan laskun, toisaalta julkisten hoivapalveluiden kysynnän voimakkaan lisääntymisen.

Hyvinvointivaltio on aina perustunut sellaiselle käsitykselle työstä, joka ei viime kädessä ota huomioon naisten työtä ja siihen liittyviä erityispiirteitä. Myös pohjoismaisten hyvinvointi-

valtioiden työmarkkinat rakentuvat edelleen sillä tavoin, että ”me naiset olemme edelleen anomalia työmarkkinoilla”, kuten Amaia Pérez Orozco ja Sira del Rio toteavat.

Kun vasemmisto ottaa käyttöönsä porvarillisen taloustieteen ja palauttaa talouden hallintaa ja työn organisointia koskevat kysymykset pelkiksi ”arvovalinnoiksi”, se samalla hyväksyy porvarilliseen taloustieteeseen sisältyvät sukupuolittuneet elementit. Taloudellinen analyysi on nimittäin perinteisesti sulkenut talouden ulkopuolelle ne elementit, jotka ovat naisten tekemässä työssä ja hoivassa keskeisiä: ruumis, seksuaalisuus, henkilökohtainen sitoutuminen, tunteet ja niin edelleen. Talous on määritetty miehiseksi alueeksi ja sen ulkopuolelle jäävä naisten toiminnan alue luonnolliseksi ja ei-tuottavaksi, tai ”pelkästään biologiseksi” elämäksi, joka ei tuota mitään uutta vaan ainoastaan pitää yllä tai uusintaa.

Fordismin kriisin keskeisimpiä subjektiivisia syitä voidaan lähestyä tarkastelemalla kotia ja sen muutoksia yhteiskunnan yhtenä keskeisimpänä tilana ja sen muutoksia. Fordistinen työmarkkinamalli oletti miespuolisen ”perheenpään” olemassaolon, siis palkkatyötä tekevän miehen, joka on kokonaan työmarkkinoiden käytettävissä, koska nainen huolehtii ilmaiseksi kaikista hänen muista tarpeistaan eli ”työvoiman uusintamisesta”. Mies ajateltiin kodin ulkopuolella työskenteleväksi ”breadwinneriksi”, *homo oeconomicukseksi*, joka kilpailee markkinoilla rahasta ja työpaikoista. Kuten feministiset kamppailut ovat Perez Orozcon ja Sira del Rion mukaan 1960-luvun lopulta alkaen pyrkineet nostamaan esiin, tämä käsitys työmarkkinasubjektista kuitenkin jatkuvasti edellytti naisten ilmaisen kotityön:

”Yksityisen alue, naisten alue, jolla rakkaus kukoisti, jolle sysättiin vastuu lähettää joka päivä markkinoille pestyjä ja silitettyjä taloudellisesti rationaalisia toimijoita, ei ollut todella merkityksellinen taloudelliselle analyysille. Ja näin homo economicus lakkasi tulemasta markkinoille kotoaan ja alkoi syntyä spontaanisti markkinoilla kuin sienet sateella.”

Vähitellen tämä malli kuitenkin alkoi murtua perinteisten sukupuoliroolien kyseenalaistamisen seurauksena. Naisten pyrkimys saavuttaa omien tulojen kautta itsenäisyyttä suhteessa mieheen on johtanut naisten laajamittaiseen läsnäoloon työmarkkinoilla ja edellä kuvattuun työn feminisaatioon.

Naisten tullessa työmarkkinoille heiltä oletettiin kuitenkin samanlaista ”käytettävissä olemista” kuin miehiltä, siis ikään kuin naisetkin voisivat olla vailla mitään hoivavelvoitteita ja siinä mielessä sosiaalisesti miesten kaltaisia. Työn käsite ja työmarkkinamalli perustuu edelleen kokonaan miehelle käsitykselle työntekijästä, jolla ei ole päivän aikana mitään muuta tekemistä kuin vastata työnantajan vaatimuksiin: ei kotia, ei lapsia, ei muita sosiaalisia siteitä. Vaikka pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa pyrittiin helpottamaan naisten osallistumista työmarkkinoille tuottamalla julkisia palveluita, jäi kotityö edelleen pääosin naisten harteille, erityisesti vastuun ja hoivaamisen henkisen ulottuvuuden osalta.

FORDISTINEN SUKUPUOLISOPIMUS

Fordistisen ”akkumulaation regiimin” keskeinen piirre oli, että työläiset sidottiin kapitalismin kehityksen moottoreiksi tekemällä heidän palkkansa riippuvaiseksi tuottavuuden kehityksestä. Työläiselle tuli taloudellisesti rationaaliseksi pysyä koneen ääressä, koska yrityksen tehokkuuden kasvaminen kasvatti myös hänen tilipussiaan. Mekanisaation ja tayloristisen työn organisaation ansiosta työn tehokkuuden tieteellinen mittaaminen tuli mahdolliseksi, koska tuotteet olivat laadullisesti samanlaisia. Tehokkuuden mittarina oli liukuhihnalta tietynä ajanjaksona syntyvien tuotteiden määrä (*output per hour*), toisin sanoen tuotteen arvo perustui sen valmistamiseksi vaadittuun ”yhteiskunnallisesti välttämättömään työaikaan”. Kollektiivisen neuvottelun järjestelmä siis vakiinnutti ja stabilisoi Marxin kuvaaman ”arvolain”, joka on kapitalistisen arvonlisäyksen edellytys. Lisäarvon ulos-

mittaaminen tuotantoprosessista edellyttää arvon homogenisoinnista, kaikkien arvojen palauttamista rahassa mitattaviksi puhtaasti kvantitatiivisiksi suureiksi.

Kyse oli siis puhtaasti teolliseen työhön perustuvasta tehokkuuden mittarista. Korkean tuottavuuden aloilla teollisuustyötä tekivät fordistisen talouden aikana ensi sijassa miehet. Palkan oli tarkoitus taata työvoiman uusintaminen, siis miehen ja hänen perheensä hengissä pysyminen. Koska naiset tekivät kotityötä ja kasvatustyötä ilmaiseksi kotona, yksityisellä alueella, ei palkan tarvinnut kattaa koko uusintamisprosessia. Vähitellen tuotannon laajentuessa myös naisten osallistuminen palkkatyöhön alkoi kuitenkin käydä tarpeelliseksi, jotta yhteiskunnan tuotannollisia resursseja voitiin Keynesin oppien mukaan ottaa mahdollisimman tehokkaaseen käyttöön. Fordistisen tuotannon perustuotteita olivat kestokulutushyödykkeet, ennen kaikkea kodinkoneet, joiden tarkoituksena oli vähentää naisten ruumiillista kotityötä. Samalla ajateltiin naisten aikaa vapautuvan kodin ulkopuoliseen työhön.

Hyvinvointivaltion myötä osa hoivasta siirtyi julkisen sektorin vastuulle: julkinen päivähoito, peruskoulutus ja terveydenhuolto tarvitsivat osaavaa työvoimaa. Naiset, jotka olivat tottuneet samoihin tehtäviin kotona, muodostivat tietenkin keskeisen työvoimareservin julkiselle työvoiman uusintamisesta huolehtivalle sektorille.

Naisten matalampia palkkoja kompensoi fordistisessa ”akkumulaation regiimissä” teollista työtä tekevän aviomiehen korkeampi palkka. Fordistisen yhteiskuntasopimuksen pohjana toimi tietty perheen sisäinen työnjako tai ”sukupuolisopimus”: mies tuo leivän pöytään ja nainen hoitaa suurimman osan kotona tehtävästä hoiva- ja muusta työstä. Seurauksena naiset joutuivat taloudellisesti riippuvaisiksi aviomiehistään.

Feminististen kamppailujen myötä tämä sukupuolisopimus on kuitenkin vähitellen murentunut. Jo 1960-luvulla feministiset teoreetikot kritisoivat voimakkaasti miesten teolliseen työhön

perustuvaa käsitystä arvosta. Heidän mukaansa naisten tekemän hoivatyön tai affektiivisen työn aika ei ole homogeenista. Affektiivisessa työssä kaikki hetket eivät tietenkään ole samankaltaisia eikä sen ”tuloksia” tai arvoa voi mitata yksinkertaisesti siihen käytetyn ajan perusteella. Esimerkiksi lasta hoitaessa on ”helpoja hetkiä” ja on ”vaikeita hetkiä” eikä työn palkitsevuus ole riippuvaista pelkästään sen tuomasta palkasta.

Lia Cigarini on myös kritisoinut perinteisiä ammatillisen järjestäytymisen ja työtaistelun muotoja siitä, että ne perustuvat miesten tarpeille eivätkä kykene ottamaan huomioon niitä moninaisia tarpeita, joita naisten tilanteisiin liittyy. Esimerkiksi niin sanotut työn ja perhe-elämän yhteensovittamiseen liittyvät kysymykset ovat usein luonteeltaan niin moninaisia ja ainutlaatuisia, että niitä on vaikea tuoda valtakunnallisiin tupo-neuvotteluihin. Perinteiset kollektiivisen neuvottelun järjestelmät perustuvat julkisen ja yksityisen erottelulle, joka heijastaa naisten työssäkäynnin murtamaa perinteistä sukupuolten välistä työnjakoa.

JULKISEN HOIVAN KRIISI JA UUSFAMILISTINEN KÄÄNNE

Yksi hyvinvointivaltion kriisin oireista on julkisen hoivatyön kriisi: hyvinvointivaltio ei enää kykene takaamaan työvoiman uusintamista nykyvaatimusten mukaan. Niin koulutuksen, terveydenhuollon, vanhustenhuollon kuin lastenhoidon kansallisvaltiollinen rahoituspohja on osoittautunut riittämättömäksi. Pitkälti kyse on työvoiman tarjonnan puutteesta: hoivatyöläiset (jotka useimmiten ovat naisia) eivät enää ole itsestään selvästi valmiita hakeutumaan oletetuille naisaloille vain siksi, että näin odotetaan ”luonnostaan” tapahtuvan.

Tehyn lakkouhka syksyllä 2007 nosti tämän hoivakriisin jälleen kerran julkiseen keskusteluun. Lakossa on huomionarvoista yhteiskunnallisten taisteluiden näkökulmasta uskoaksemme erityisesti se, että joukkoirtisanoutumisen uhka oikeastaan vain

nosti esiin jatkuvan, näkymättömän työstä kieltäytymisen prosessin, joka on saanut aikaan hoitoalojen ”palkkakuoppaa” koskevan keskustelun. Tuskin kukaan vakavissaan uskoo, että Kokoomus aloitti keskustelun tasa-arvotuposta siksi, että se oli aidosti huolissaan hoitajien surkeasta palkkatasosta.

Keskustelun taustana on sairaaloiden ja terveystieteiden jatkuva työvoimapula, joka johtuu siitä, etteivät naiset enää ole valmiita tekemään heille ”luonnostaan sopivaksi” oletettua työtä surkeilla työehdoilla ja surkealla palkalla, jota aviomiehen palkka kompensoisi. Toisin kuin poloisia pätkätyöläisiä surkuttelevat huolestuneet poliitikot kuvittelevat, vakituisista työntekijöistä on eniten pulaa. Monet naiset ottavat mieluummin vastaan määräaikaisia työsuhteita, koska näin he eivät joudu vastaamaan osastojen toiminnan ylläpitämisestä samalla tavoin kuin vakituiset työntekijät. Toisaalta alalla vallitsevat työntekijän markkinat, jolloin kiertämällä sairaalasta toiseen hoitaja voi kilpailuttaa työnantajia toisiaan vastaan. Usein määräaikaiset tai keikkatyöntekijät saavatkin jo korkeampaa palkkaa kuin vakituiset työntekijät.

Kriisin ratkaisemiseksi on etsitty uudenlaisia hoivatyön yhteiskunnallisen organisoinnin muotoja. Esimerkiksi hoivan siirtämistä ”kolmannelle sektorille” tai takaisin kotien piiriin on kaavailtu jo pitkään. Tämä sosiaalipoliitiikan ”uusfamiliaristinen käänne” on oire nimenomaan hyvinvointivaltion edellytyksenä toimineen sukupuolten välisen työnjaon tai ”sukupuolisopimuksen” kyseenalaistumisesta. Sen tavoitteena on hoivatyön siirtäminen yhä enemmän naisten harteille kodin ”yksityiseen” piiriin.

Ottakaamme myös uusfamiliaristista käännettä koskeva esimerkki viimeaikaisesta poliittisesta keskustelusta. Syksyllä 2007 Vanhasen hallitus esitti päivähoitomaksujen niin sanotun nolaluokan poistamista, eli minimimaksujen asettamista kaikkein vähävaraisimmille. Käytännössä maksu olisi koskettanut lähinnä työttömiä ja opiskelijoita eli niitä ryhmiä, jotka eivät tee palkka-

työtä. Lopulta vähintään lykätyn uudistuksen tarkoituksena olisi ollut saada nämä ”tuottamattomina” kohdellut ihmiset, käytännössä tietenkin naiset, harkitsemaan vakavasti onko heillä varaa julkiseen päivähoitoon vai olisiko heidän hoidettava lapsensa itse kotona ja kannettava itse vastuunsa sen sijaan, että vierittävät sen yhteiskunnan vastuulle, kuten subjektiivisen päivähoito-oikeuden purkamista vähän aikaa sitten ehdottanut valtiosihteeri Raimo Sailas vaati. Viesti on selvä: joko palkkatyö tai perhe (ja teollisen yhteiskunnan uusintamisen alueen ei-työ), joko palkkatyö tai yhteiskunnallinen näkymättömyys ja oikeudettomuus.

Uusfamiliaristisen käänteän tulokset ovat kuitenkin hataria yksinkertaisesti siksi, ettei naisilla enää riitä aikaa tai voimia työskäynnin ohella hoitaa hoivatehtäviä yhtä täysipainoisesti kuin ydinperhevaltaisen fordismin aikana. Naiset ovat usein ”kirjaimellisesti hajalla” työn ja perheen päällekkäisten velvollisuuksien aiheuttamasta henkisestä taakasta, kuten Cigarini muotoilee. Tämä heikentää myös hoivan affektiivista sidettä, sen ”laatua”. Sen vuoksi on etsittävä muunlaisia ratkaisuja.

Nykyisin ongelmaksi on erityisesti affektiivisen työn tai hoivatyön aloilla tullut työn tehostaminen irrottamalla työsuoritukset erityisestä ihmisruumiista, siihen kerrostuneesta kokemuksesta, joka on tyypillisesti naisista. Tämä tapahtuu formalisoimalla ja teknistämällä affektiivista työtä, hoiva- ja kasvatustyötä. Pyritään luomaan standardeja, laadunvarmistusjärjestelmiä ja ”hyviä käytäntöjä”, jotta kalliiksi tulevaa ihmisruumiin kouluttamista ja uusintamista voitaisiin vähentää tai tehostaa. Juuri hoivatyöstä ja palvelutyöstä tulee tässä ikääntyvän väestön ja kalliimmaksi muuttuvan uusintamisen tilanteessa erityisen keskeistä, koska nämä ikääntyvän väestön vaatimat palvelut ovat sellaisia, että niitä ei voi juuri ruumiiseen ja läsnäoloon sidotun luonteensa vuoksi ulkoistaa kolmannen maailman halvempien työolojen maihin eikä koneistaa kokonaan. Ne on pakko tehdä siellä missä asiakkaat ovat.

Kun naiset ovat useimmissa niin sanotuissa ensimmäisen maailman maissa siirtyneet työmarkkinoille ja julkinen talous ajautunut kriisiin, syntyy ”hoivavaje”, jonka paikkaamiseen on etsittävä uudenlaisia ratkaisuja. Yhä useammin työssäkävien naisten sijasta lapsia ja vanhuksia hoitavat kolmannen maailman maista tulleet siirtolaiset. Hoiva ja kotityöt organisoidaan uudelleen globaalin etnisen ja sukupuolittuneen hierarkian mukaan: valkoiset naiset tekevät palkkatyötä, siirtolaisnaiset hoitavat heidän lapsiaan ja sukulaiset tai köyhemmistä yhteiskuntaluokista palkatut palvelijat siirtolaisten lapsia. Tämä hierarkia ei tietenkään ole vain naisten välinen, vaan sen suurimpia hyötyjiä ovat ensimmäisen maailman miehet, jotka eivät monissa maissa ole juurikaan kasvattaneet osuuttaan kotityöhön käytetystä ajasta.

Naisten siirtolaisuus rakentaa eräänlaista globalisaatiota alhaalta päin, jossa naiset ovat keskeisiä toimijoita niin hoivaajina ensimmäisen maailman metropoleissa kuin matalapalkkaisena työvoimana halpojen tuotantokustannusten perässä kolmanteen maailmaan siirretyissä tehtaissa. Monissa tapauksissa varsinkin nuoret naiset ovat myös halukkaita lähtijöitä, koska he haluavat päästä eroon patriarkaalisista yhteisöllisistä rakenteista ja laajentaa elämänpiiriään. Äärimmäisen usein heidän tilanteensa ovat kuitenkin pakon tai surkeiden tulevaisuudennäkymien vuoksi tehdyn ”valinnan” sanelemia. Esimerkiksi Latinalaisessa Amerikassa ja Filippiineillä kansainvälisten rahoitusinstituutioiden sanelemat rakennesopeuttamisohjelmat ovat pakottaneet yksityistämään koulutusta, mikä on saanut naiset lähtemään Yhdysvaltoihin palvelutyöhön keräämään rahaa lasten koulutukseen. Kun miesten työttömyys on jatkuvasti samaan aikaan lisääntynyt, on naisista tullut yhä useammin perheen ensisijaisia elättäjiä.

Kolmannen maailman naisten kysyntä hoivatyömarkkinoilla on äärimmäisen kovaa. Kotipalvelijoiden, joista suuri osa

työskentelee pimeästi, kysyntä kasvaa kenties nopeammin kuin minkään muun työvoiman sektorin. Etnisten ja patriarkaalisten hierarkioiden limittyminen yhdessä liikkumiseen kohdistuvien kontrollien kanssa tekee heistä erityisen helposti riistettävää työvoimaa. Filippiiniläisiä tai ecuadorilaisia naisia palkataan mielellään hoivatyöhön, koska heidän ajatellaan olevan ”luonteeltaan lempeämpiä ja hellempiä”, siis lähempänä traditionaalista patriarkaalista naiskuvaa ja myös ”pitävän työstään” enemmän kuin kireät ja urasuuntautuneet länsimaiset naiset.

Monissa tapauksissa tämä onkin eräällä hyvin nurinkurisella tavalla totta. Koska naisten on liikkumiselle asetettujen rajoitusten tai matalan palkkatason vuoksi mahdotonta tuoda lapsiaan tai miehiään mukana kohdemaihinsa, heidän ei tarvitse uhrata aikaa eikä henkisiä resursseja omalle perheelleen, jolloin he voivat olla täydellisemmin työnantajan käytettävissä. Toisaalta he esimerkiksi kaivattessaan omia lapsiaan siirtävät kiintymyksensä työnantajansa lapsiin, joita hoivaavat usein monien vuosien ajan. Heidän neuvotteluasemansa työmarkkinoilla on heikko, koska heidän työstään ovat heidän itsensä lisäksi riippuvaisia kaikki lähtömaahan jääneet sukulaiset. Lisäksi heidän painolastinaan on usein se, että myös sellaisissa maissa kuten Filippiineillä, jotka taloudellisesti ovat jo äärimmäisen riippuvaisia (nais)siirtolaisten kotiin lähettämistä tuloista, naisten työssäkäyntiin suhtaudutaan kielteisesti. Naisia syyllistetään ”luonnollisen paikkansa” hylkäämisestä ja lasten heitteille jättämisestä.

Huomaamme siis jälleen kerran, miten fordistisen työläisen enemmistöahmosta poikkeavat työläisfiguurit saavat keskeisen roolin globaalissa jälkiteollisessa kapitalismissa. Gayatri Chakravorty Spivak on jopa väittänyt, että ”uudet sukupuolitetut alistetut”, ts. kolmannen maailman naiset, ovat postkolonialistista maailmanjärjestystä ja sen taloudellisia verkostoja tukeva pohjimmainen pylvä. Spivak osuu oikeaan siinä mielessä, että juuri ”alistettujen” näkymättömyys postkoloniaalisissa yhteiskunnissa

tekee heistä itse asiassa erittäin haluttua ja siksi keskeistä työvoimaa hoivamarkkinoilla. Koska siirtolaisnaiset ovat yhteiskunnallisesti niin alistettu ja näkymätön, siis tunnustamaton ryhmä, heidän antamansa hoiva ei uhkaa itsenäisyyttään varjelevaa länsimaista yksilöä yhtä paljon kuin tasaveroiselta kumppanilta saatu apu. Laittoman siirtolaisen suorittamiin palveluksiin voidaan suhtautua puhtaan välineellisesti, koska heitä ei vallitsevan symbolisen järjestyksen näkökulmasta edes ole olemassa.

Naisten siirtyessä palkkatyöhön ja työajan lisääntyessä hoivasta – ruumiillisena ja emotionaalisenä läsnäolona inhimillisissä vuorovaikutustilanteissa – tulee siis ”niukka hyödyke”, jonka jakaminen tapahtuu markkinoilla ja jota siten hierarkisoidaan globaalilla tasolla. Vain rikkailla on varaa hoivaajan jatkuvaan fyysiseen läsnäoloon. Muiden on tyydyttävä erilaisiin korvikkeisiin, jotka voivat olla koneita, sukulaisia tai palkattuja hoivaajia. Tämä koskee niin lasten kasvatusta, opetusta kuin seksiä. Esimerkiksi Etelä-Meksikon maaseudun intiaanikylissä on erittäin yleistä, että alaluokkien jälkeen kouluissa ei enää ole opettajia, vaan lapset laitetaan istumaan luokkaan, johon opetus tulee tv-ruudun välityksellä. Samalla tavoin Espanjassa lapsia hoitava siirtolaisäiti voi pitää omiin lapsiinsa yhteyttä kuvapuhelimella tai chatin välityksellä.

Naisruumiiseen kertyneistä erityisistä ihmisten välisiin suhteisiin liittyvistä taidoista tulee siis nykytaloudessa erityisen arvokas kauppatavara. Tässä mielessä ”laittomaan ihmiskaupaan” kohdistuva moraalinen paniikki alkaa vaikuttaa yritykseltä peitellä syvällisempiä yhteiskunnallisia ristiriitoja. Jälleen kerran haluamme kuitenkin korostaa, että kuten ihmiskaupan uhreista suurin osa lähtee liikkeelle vapaaehtoisesti paremman elämän toivossa, ovat tunteet ja sitoumukset ilmestyneet markkinoille fordistiseen (julkisen) tuotannon ja (yksityisen) uusintamisen väliseen erotteluun kohdistuneen vastarinnan tuloksena, siis naisten jokapäiväisten taisteluiden ja poliittisten käytäntöjen

tuloksena. Nykyiset riiston ja alistamisen muodot perustuvat näiden pyrkimysten ja unelmien väkivaltaiseen haltuunottoon ja nurinkääntämiseen.

Vasemmiston keskeinen haaste onkin, miten suojella näitä kamppailuja, haluja ja unelmia niiden kapitalistiselta haltuunotolta.

EROJEN HALTUUNOTOSTA ELÄMÄNMUOTOJEN LUOMISEEN

Vasemmiston sukupuolipoliittiset vaatimukset palkkatyön kautta saavutettavasta tasa-arvosta sekä erilaisuuden kunnioittamisesta eettisenä kysymyksenä uhkaavat nykytilanteessa kääntyä eräänlaiseksi karhunpalvelukseksi niille, joiden itsenäisyyttä ja elämänhallintaa niiden olisi tarkoitus parantaa. Jälleen kerran vasemmisto pyrkii irrottamaan nämä kysymykset konkreettisista kamppailuista ja pelkistämään ne arvovalinnoiksi, joilla ei ole mitään välitöntä yhteyttä ihmisten elämäntilanteiden konkreettisuuteen ja ruumiillisuuteen. Monessa tapauksessa abstrakti ja muista elämän alueista irrotettu palkkatasa-arvon vaatimus uhkaa ajaa naiset kotoa aviomiehen nyrkin ja hellan välistä työpaikalle pääoman riistettäväksi, mutta jättää heille lisäksi edelleen vastuun kodin ylläpitämisestä.

Juuri naisten, sukupuolivähemmistöjen tai siirtolaisten asema prekaareilla työmarkkinoilla osoittaa, että työtä ja muita elinolosuhteita koskevaa analyysia ei voida erottaa toisistaan, sillä asema työmarkkinoilla on välittömässä yhteydessä asemaan sukupuolijärjestelmässä ja globaalin työnjaon etnisessä hierarkiassa.

Pidämme myös sukupuolipolitiikan kannalta äärimmäisen ongelmallisena sitä, että vasemmisto puolustaa vakituisten työpaikkojen fordistista mallia. Kuten olemme osoittaneet, tämä malli oletti myös välttämättömänä edellytyksenään ydinperheen ja sen sisäisen työnjaon, jossa kotona ilmaistyötä tekevä nainen oli taloudellisesti alistettu palkkatyötä tekeväälle miehelle.

Vasemmiston lähestymistapa prekarisaatioon on ollut lähempänä paavin kristillistä moraalista huolenpitoa kuin osasimme arvatakaan. Prekarisaation ja perinteisten sukupuoliroolien murenemisen taustalla vaikuttavat samat syyt. Jotta voitaisiin torjua prekarisaatio ja palata fordistiseen täystyöllisyysyhteiskuntaan olisi palautettava kunniaan myös perinteiset sukupuoliroolit ja ”miehen ja naisen väliselle avioliitolle perustuva perhe”, kuten Paavi Benedictus XVI Raimo Sailaksen jalanjäljissä vaatii.

Pelkästään ”saman palkan” vaatiminen ”samasta työstä” kätkee myös kokonaan näkyvistä eri naisten väliset erot ja hierarkiat, jotka ovat tiiviissä yhteydessä perheen sisäisen työnjaon sekä globaalin työnjaon muutoksiin. Samapalkkaisuuden vaatimuksella ei ole mitään merkitystä niille palkkatyön järjestyksen marginaaleissa työskenteleville miljoonille siirtolaisnaisille, jotka huolehtivat kodeista, lapsista ja vanhuksista New Yorkissa ja Madridissa sillä aikaa, kun heidän ”emäntänsä” käyvät palkkatyössä. Hoivatyössä ei ole ”samaa työtä”, sillä työ on aina riippuvaista sen suorittajan henkilökohtaisista ominaisuuksista ja ruumiillisesta läsnäolosta, siis koko elämästä. Pikemminkin olisi vaadittava *samaa palkkaa eri työstä*, mutta samalla olisi laajennettava työn määritelmää kattamaan myös palkkatyön ulkopuolinen sosiaalisten suhteiden tuottaminen.

Heilahdellessaan palkkatyötä koskevan tasa-arvon ja talouden ulkopuolelle moraalien alueelle sysätyn eropolitiikan välillä vasemmisto pyrkii syömään kahdesta kuormasta, mutta itse asiassa sille käy lopulta samalla tavoin kuin ”Buridanin aasille”, joka kuolee nälkään kahden heinäpaalin väliin, koska ei kykene tekemään minkäänlaisia ratkaisuja.

Kysymystä eroista ja erilaisuudesta ei voida erottaa taloutta koskevista kysymyksistä, koska kommunikaatioon ja sosiaalisten suhteiden luomiseen perustuvassa taloudessa sosiaaliset suhteet, tunteet ja aistimukset ovat suoraan taloudellisen arvonmuodostuksen kohteena. Yhteiskunnan ja talouden erottaminen

toisistaan sekä hämärtää kapitalismin muutoksia koskevan analyysin että tekee eropolitiikasta täysin hampaatonta, koska se rajataan yhteiskunnan ja elämän ulkopuolelle, pelkästään yksilöiden arvovalintoja koskevaksi ”toissijaiseksi” kysymykseksi.

Kapitalistinen erojen organisointi – siis esimerkiksi etnisten ja seksuaalisten vähemmistöjen vapauttamisen ja alistamisen dialektiikka – perustuu kuitenkin aina siihen, että erojen on tuotettava mitattavissa olevaa arvoa. Vähemmistöjen syrjintä ei ole luonteeltaan sattumanvaraista, vaan sen tarkoituksena on erilaisuuden hallinnointi ihmisten välisessä kanssakäymisessä pääoman arvonalisäyksen kannalta hyödyllisellä tavalla. Intialaiselle it-osaajalle ja mainostoimistossa työskentelevälle urbaanille lesbolle täytyy tuottaa sopivia palveluita ja ”vapaata” atmosfääriä, koska heillä on sellaisia ainutkertaisia kykyjä, joita kommunikaatioalan yritykset kipeästi tarvitsevat.

Lisäarvon tuottaminen edellyttää kuitenkin ihmisten tuottaman arvon mittaamista kvantitatiivisesti. Täysin yhteismitattomia, radikaaleja eroja ei pääomakaan voi myydä. Eroja on pyrittävä yhtäältä homogeenisoimaan ja standardisoimaan. Toisaalta immateriaalinen tuotanto tarvitsee vapaata yhteistyötä ja aitoa sitoutumista, todellisia rikkautta tuottavia eroja. Tätä yhteistyötä ja uusien elämänmuotojen rakentamista on kuitenkin pyrittävä ottamaan haltuun. Siksi kapitalismi tarvitsee myös perinteisiä hierarkioita, jotka rajoittavat ihmisten vapautta rakentaa omia elämänmuotojaan, omia elämän jakamisen, rakastamisen ja ihmissuhteiden muodostamisen tapojaan. Vain pakeneminen näistä hierarkioista nimittäin tekee naisista, seksuaalivähemmistöistä, nuorista ja siirtolaisista valmiita alistumaan pääoman komentoon nykyaikaisissa metropoleissa. Kapitalismi voi tarjota *subteellista vapautta* sen ansiosta, että on olemassa myös jäänteitä arkaaisista, jäykemmistä valtamuodostelmista. Niinpä myös nämä patriarkaaliset tai rasistiset muodostumat ovat osa pääoman uusintamiskoneistoa.

Vasemmisto on pyrkinyt ottamaan ”arvokysymyksenä” haltuun esimerkiksi sukupuolen ja seksuaalisuuden uudelleenmäärittelyä koskevaa queer-keskustelua. Kuitenkin juuri silloin, kun *queer* – siis ainutkertaiset erot, elämä muutoksena ja yhteisenä luomisenä – on laitettu töihin, voimme entistä painokkaammin julistaa, että *työn vapauttaminen vaatii työstä vapauttamista*.

Tämä ongelma nousee esiin kaikkien vasemmiston konkreettisten palkkatyöhön rajoittuvien sukupuolipoliittisten ehdotusten yhteydessä. Esimerkiksi ehdotus vanhemmuuden kustannusten jakamisesta molempien vanhempien työnantajien kesken olettaa edelleen perinteisen kahden huoltajan ydinperheen. Toisaalta se edelleen sitoo naisten mahdollisuuden taloudelliseen itsenäisyyteen palkkatyöhön, joka perustuu miehelle käsitykselle työstä ja työmarkkinoista.

Vastatakseen ”molekulaaristen vallankumousten” haasteeseen vasemmiston olisikin ensimmäisenä askeleena alettava kannattaa vastikkeetonta perustuloa tai ”biotuloa”, joka on – eikä tietenkään sattumalta – eräs feministisen liikkeen vanhimmista taloudellisista vaatimuksista. Perustulon tulisi koskea kaikkia tietyllä alueella asuvia ihmisiä kansalaisuudesta riippumatta. Tällöin se tarkoittaisi oikeutta elää nykyaikaisessa metropolissa taloudellisesti itsenäisenä, mutta entistä kykenevämpänä rakentamaan vapaampia ihmissuhteita. Se helpottaisi jatkuvaa omaa ja läheisten tulevaisuutta koskevaa huolta ja vapauttaisi pakosta muuttaa tunteet ja ruumiit kauppatavaraksi, jota myydään markkinoilla tämän tulevaisuuden takaamiseksi.

KIRJALLISUUTTA

Cigarini, Lia: ”Toisenlainen kertomus työstä”. Suomentanut Eetu Viren.

Megafoni-verkkolehti. <http://megafoni.kulma.net/>

Dalla Costa, Mariarosa & James, Selma: *The Power of Women and the Subversion of the Community*. Falling Wall Press, Bristol, 1972.

- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix: *Mille Plateaux*. Éditions de minuit, Paris 1980.
- Ehrenreich, Barbara & Hochschild, Arlie Russell: *Global Woman. Nannies, Maids And Sex Workers in New Economy*. Metropolitan, New York 2002.
- Florida, Richard: *Cities and the Creative Class*. Routledge, London 2005.
- Gómez-Mejia, Luis et al.: *Managing Human Resources (4th ed.)*. Prentice Hall, London 2003.
- Hochschild, Arlie Russell: *The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. Metropolitan Books, New York 1997.
- Jokinen, Eeva: *Aikuisten arki*. Gaudeamus, Helsinki, 2005.
- de Lauretis, Teresa: *Technologies of Gender*. Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis 1987.
- Muraro, Luisa: ”Mitä feminismin kanssa on tapahtunut?”. Suomentanut Jussi Vähämäki. Megafoni-verkkolehti. <http://megafoni.kulma.net/>
- Ongaro, Sara: *Le donne e la globalizzazione. Per un'economia globale della riproduzione*. Rubbettino 2001.
- Perez Orozco, Amaia & del Rio, Sira: ”Economía desde el feminismo: trabajos y cuidados”. Rescodos, noviembre 2002. <http://www.sindominio.net/>
- Precarias a la Deriva: *Hoivaajien kapina. Tutkimusmatkoja prekaarisuuteen*. Like, Polemos-sarja. Ilmestyy 2008.
- Querrien, Anne: ”Femmes, Multitude et Propriété”. *Multitudes* 12, 2003.
- Sassen, Saskia: *The Global City. New York, London, Tokyo*. Princeton University Press, 2001 (updated 2nd ed., Original 1991).
- Sauli, Hannele: ”Lapsiperheetkin ikääntyvät”. Tilastokeskuksen hyvinvointikatsaus 4/2004. <http://www.stat.fi>
- Spivak, Gayatri Chakravorty: *Critique of Postcolonial Reason: Towards a History of the Vanishing Present*. Harvard University Press 1999.
- Uljas, Päivi: Taistelu sosiaaliturvasta. Like, Helsinki 2005.
- Vasemmistoliitto: Naispoliittinen asiakirja. <http://www.vasemmistoliitto.fi>
- Viren, Eetu: ”Ilmainen päivähoito kaikille”. Megafoni-verkkolehti. <http://megafoni.kulma.net/>
- Virno, Paolo: *Väen kielioppi*. Suomentaneet Inkeri Koskinen, Joel Kaitila, Eetu Viren. Tutkijaliitto, Polemos-sarja, Helsinki 2006.

VII Vasemmisto ja sosiaaliturva

Sosiaaliturvan uudistamisen lähtökohdaksi on mielestämme asetettava työn ja tuotannon maailman muutokset sekä ne uudet mahdollisuudet ja vaatimukset, joita nämä muutokset työntekijälle asettavat. Suomalaisessa työelämän muutosta koskevassa keskustelussa olisi jo korkea aika sulattaa siirtymä fordismista postfordismiin ja uuteen tietokykykapitalismiin eikä turvautua mihin tahansa tekosyyhyn ihmisten elämäkäytännöissään kokeman siirtymän torjumiseksi. Uusi kapitalismi on todellisuutta, uudet tuotannon ja työn muodot hajottavat ja järjestävät tuotantoa kaikkialla uudelleen. Mutta kyse ei ole tasapainoisesta muutoksesta. Muutos on tempoilevaa ja sitä hallitsevat valheelliset vastakohdat, kuten aineellisen ja aineettoman työn tai vakituisen työsuhteen ja ”epätyypillisen” työsuhteen vastakkaisuus. Kyse ei ole ylituotantokriisistä, taloudellista syklistä tai finanssipääoman oikeasta tuotannosta ottamasta väliaikaisesta yliotteesta, vaan kapitalismin ”suuresta muutoksesta”, joka on verrattavissa teollisen kapitalismin syntyyn merkantilismista ja orjatyökapitalismissa, kun palkkatyö ja vapaa palkkatyöläinen takasivat kapitalistille suuremman tuottavuuden ja suuremmat voitot.

Tuottavan työn käsite on siis muuttunut ja se vaatii ajattelemaan uudelleen myös tulonjaon muotoja. Oleellista muutoksessa

on, että työn arvoa on nykyään mahdotonta tai vaikeaa mitata työsuorituksen ja tuotteen tuottamisen jälkeen. Tämä työn arvon määrittelyn vaikeus, valorisaation kriisi näkyy esimerkiksi kamppailussa hoitotyön arvosta, tai se näkyy uuden talouden aktualisoimana rekrytoinnin ongelmana: työssä tarvittavat taidot hankitaan yhä useammin muodollisen koulutuksen ulkopuolella, vapaa-ajalla, harrastuksissa. Kuten Marx opetti, arvonmuodotuksen kriisi paljastaa riiston mekanismit ja asettaa vapautumisen materiaaliset edellytykset.

Kuinka siis mitata edeltä työvoiman ja sen uusintamiskustannusten arvoa? Perinteinen markkinamekanismi työvoiman arvon määrittämiseksi ei toimi – siksi niin paljon puhetta markkinoista, markkinalähtöisyydestä ja toimivien markkinoiden luomisesta, ja siksi näiden toimivien markkinoiden luomiseksi työvoiman koko elämän tila ja aika pyritään ottamaan ohjauksen ja kontrolloinnin kohteeksi. Palkkatyönmallin ja sille luonteenomaisten työn ohjauksen ja kontrolloinnin muotojen soveltaminen tilaltaan rajattomaan, ajaltaan loputtomaan ja tekijältään vaikeasti määriteltävään työhön tuhoaa nykyaikaiselle työlle välttämättömän yhteistyön ja rajattomuuden. Palkkatyösuhte ei uudessa tietokykykapitalismissa kapitalistin näkökulmasta kykene hyödyntämään tuotannon yhteiskunnallisuutta. Tuotantotehtävien ulkoistaminen on vain yksi esimerkki palkkatyösuhteen hajottamisesta. Vastaavasti palkkatyömalliin sitoutuminen on työläisten kamppailuille haitallista, koska se pyrkii kieltämään kapitalismin muutokset ja kieltämään lisäksi työläisten kyvyn muuttaa kapitalismia. Oleellisessa asemassa tasapainoisessa siirtymässä uuteen kapitalismiin on mielestämme palkkatyösuhteen heikentäminen pääsynä rahatuloon. Siinä ehdottoman perustulon tehtävä.

Keskeinen vaatimus, jonka työntekijä nykyään kohta on siis vaatimus itsenäisyydestä. Vasemmisto näkee tämän vaatimuksen helposti uhkana itselleen ja haluaa taistella sitä vastaan. Sen

mielestä ihmistä ei saa jättää yksin. Ikään kuin yksittäisen ihmisen kannalta olisi parempi, että hän kohtaa yksin poliisin ja erilaisten viranomaisten joukon. Vasemmiston olisi sanouduttava irti tästä Kafkan *Oikeusjutun* kuvaamasta byrokraattisesta ihmisestä huolehtimisesta. Itsenäisyyden vastustaminen on tuhoisaa vasemmiston politiikalle ja syventää vain sen tappiokierrettä. Uuden sosiaaliturvajärjestelmän olisi tuettava ihmisten itsenäisyyttä eikä supistettava sitä. Sen on vahvistettava ihmisen toimintakykyä, helpotettava liikkumista, laajennettava suhteita toisiin ihmisiin. Tämän ei välttämättä pitäisi merkitä oikeiston ja uusliberaalien ajamaa itsenäisyyden supistamista pelkäksi hengissä selviytymiseksi hintaan mihin tahansa.

Työläisen itsenäisyyden kasvattaminen ja vahvistaminen siirtää myös toimintakykyä valtiolta kansalaiselle. Yksi seuraus on, että perinteisen politiikan ja poliittisen ohjauksen asema heikenee ja kansalaiset tulevat tulevaisuudessa kenties ottamaan useammin oikeuden omiin käsiinsä. Seikka, jonka sulattaminen suomalaisen hallintomallin ajatusmaailmalle on vaikeaa. Työntekijän itsenäisyyden tarve, joka on työläisen itsensä vaatimus, mutta myös tuotannon vaatimus, pakottaa uusiin hallintateknikoihin, joissa ihmisiä hallitaan yksilöinä, erityistapauksina eikä enää jonkun luokan jäsenenä jossain määrättyssä tilassa. Muutos ja sen aiheuttamat ongelmat erityisesti vasemmistolle näkyvät monien vasemmistolaisten suhtautumisessa ajatukseen perustulosta. Se nähdään ihmisten jättämisenä ”yksin”. Sen sijaan – ikään kuin oikeiston propagandan vakuudeksi – korostetaan turvavaltion ja viranomaisten tarvetta puuttua yksittäisen ihmisen erityisiin ongelmiin aamusta iltaan ja illasta aamuun. Tämä vasemmistolaisten vaatima ”räätälöity sosiaaliturva”, joka ottaa huomioon ”yksilöllisen tilanteen”, on kaikkea muuta kuin vastakkainen uusliberaaleille kontrollijärjestelmille. Päinvastoin, se tukee niitä ja on osa sitä kehitystä, jolla yksittäinen ihmiselämä muunnetaan ja alistetaan kokonaisuudessaan markkinakelpoiseksi toimijaksi. Se,

että vasemmisto näin – toivoaksemme – tahtomattaan on ajautunut uusien kontrollin ja alistamisen järjestelmien tukijaksi ja sitä kautta niihin kohdistuvan vastarinnan vastustajaksi, johtuu, kuten olemme korostaneet, viime kädessä siitä, että se on hylännyt kapitalismin analyysin ja supistanut kapitalismin pelkäksi historiattomaksi markkinamekanismiksi.

Käsittääksemme nykyään poliittinen kamppailu koskee siis työntekijöiden itsenäisyyden muotoa: käytetäänkö itsenäisyyttä välineenä työläisen koko elämän alistamisena palkkatyölle ainoana tulon lähteenä vai palkkatyösidoksen heikentämisen keinona ja demokratian laajentamisen ja demokratian uusien muotojen rakentamisen välineenä. Demokratiaa emme ymmärrä edustukselliseksi järjestelmäksi, vaan pikemminkin ihanteelliseksi elämänmuodoksi.

Mikä on olennainen solmukohta? Toistamme, työpaikan sijaan, työläisestä on tehtävä tärkeä. Työpaikan sijaan on tuettava työläistä, työstä on tehtävä liikkuvaa ja vaihtelevaa ja työntekijöiden itsenäisyyttä suhteessa työpaikkoihin ja työtehtäviin on lisättävä. Jos työläisestä tehdään liikkuva, niin ei ainoastaan synny prekaari työläinen, vaan myös työläinen, joka voi tehdä uraa, ansaita mahdollisesti enemmän, kamppailla itselleen enemmän aikaa.

Samalla kasvavat tietenkin riskit, koska itsenäisyydestä on mahdotonta puhua ilman riskejä tai muita mahdollisuuksia. Jos haluat enemmän autonomiaa, itsemääräämistä, kontrolloida itse työaikaasi, työtapojasi tai työpaikkojasi, joudut tietysti ottamaan enemmän riskejä, koska sinulle ei makseta pelkästä työajasta, vaan tuloksesta. Mutta riskit eivät ole mikään luonnononnettomuus, niitä voidaan lieventää ja jakaa. Jakamisen tekee mahdolliseksi juuri jokaisen toimijan itsenäisyys. Mitä itsenäisempi työntekijä on, mitä enemmän hänen kykynsä ovat hänen käytössään, sitä paremmin hän kykenee myös jakamaan riskejä ja ottamaan tuota kuuluisaa ”vastuuta” kannettavakseen. Siksi

itsenäisyyttä on tuettava myös sosiaaliturvan keinoin. Itsenäisyys ei tarkoita yksinäisyyttä, vaan kykyä jakaa tietoja ja taitoja toisten kanssa.

Postfordistinen työvoima tarvitsee kykyjä ja tietoja, jotka eivät ole valmiiksi odottamassa tai valmiiksi koneeseen koodattuja; se tarvitsee tietoja, jotka on jatkuvasti luotava ja joita on jatkuvasti uudistettava.

Työn uudet subjektit eivät löydä itselleen paikkaa ja edustusta fordistisesta järjestelmästä. Päinvastoin, he kokevat sen estäväksi, rajoittavaksi ja ahdistavaksi, koska se ei anna kovin hyviä mahdollisuuksia investoida itseän, kehittää itseään, laajentaa verkostojaan yli määrätyn työpaikan tai liikkua työstä toiseen. Näemme ongelmaksi sen, että vasemmisto tarjoaa heille elinkautista, kun sen sijaan erilaiset populistit ja oikeisto lupaavat lyhyitä tuomiota ja nopeita etuja, mahdollisuuksia rikastua.

Vasemmisto on menettänyt täysin kykynsä unelmoida, kykynsä tarjota tuota ”vapauden magiaa”, joka edelleen saa ihmiset liikkumaan. Tämä on tietysti surkea tilanne poliittiselle liikkeelle, jonka lähtökohtana on ollut maailman muuttaminen ja toisenlaisen elämän unelmien toteuttaminen. Nyt tämä liike esittäytyy vain olemassa olevan järkevämpänä hallinnoijana, jonka ainoa unelma on unelma paluusta menneeseen. Ei ihme, että uusi kääntää sille niin helposti selkänsä. Vasemmistolainen politiikka on oikeastaan pelkkää tulonjakopoliitiikkaa, ei varallisuuden luomisen politiikkaa. Sen ajatus on, että otetaan joltakin ja annetaan jollekin toiselle. Tälle politiikalle on vaikea löytää suuria kannattajajoukkoja, jos ihmiset ajattelevat, että heiltä otetaan, on se sitten oikeudenmukaista tai ei (”maksan veroja mielelläni” lausunnot ovat politiikan lähtökohtana heikkoja).

Tasa-arvoa ei voi (enää) palauttaa tulonjaksi ja muodolliseksi tasa-arvoksi. Tämän on esimerkiksi radikaali feminismi viime vuosina osoittanut: naisten työelämään tuoma uusi on peräisin sukupuolierosta, naisten ja miesten epäsymmetriasta ja erilaisesta

suhtautumistavasta työhön. Naisten ja miesten työ ei ole yhteismitallista eikä yhteismitallisuus toimi tulon perustana. Sen sijaan autonomia, itsenäisyys ja itsenäinen päätöksentekokyky voivat antaa mahdollisuuden vastavuoroiseen ja epäsymmetriseen yhteistyöhön ja kenties jopa tulonjakoon.

On saatava kasvamaan ja voimistumaan ne, jotka ovat ns. jääneet jälkeen ja jotka voivat kasvaa ja voimistua, koska he voivat saada myös talouden kasvamaan. Mutta riittääkö tähän palkan korotus, edes 550 euroa kuussa lisää? Sama työ, mutta enemmän rahaa? Onko se katsomista tulevaisuuteen, unelmointia? Onko ylipäättään mahdollista enää lähteä liikkeelle poliittisesta jaosta oikeistoon, joka asettaa ihmisoikeuksien julistuksesta etusijalla vapauden ja vasemmistoon, joka puolestaan korostaa tasa-arvoa?

Eikö työläinen kenties halua tehdä uraa, tulla älykkäämmäksi, liikkua enemmän ja myös ansaita enemmän ja nousta sosiaalisesti? Eikö hän halua parempaa tulevaisuutta lapsilleen ja kenties myös itselleen? Onko juuri vasemmiston tehtävä estää pako työstä ja paremman elämän etsiminen? Eikö se silloin aliarvioi työläisiä, pidä heitä suoraan sanoen tyhminä, jos käytetään Dietrich Boenhoefferin käsitettä, jonka avulla hän yritti ymmärtää saksalaisten lähes yksituumaisen alistumisen natsismiin?

Onneksi Marxin & Engelsin ei tarvinnut ottaa lähtökohdaksi kyselytutkimuksia ja mielipidetiedusteluita saksalaisten työläisten suhtautumisesta itsenäiseen poliittiseen toimintaan.

Työn prekarisoituminen merkitsee ennen muuta sitä, että ihmiseltä otetaan jotain (tulon jatkuvuus) antamatta mitään tilalle. Poliitiikkana tämä on negatiivista: sinun täytyy vain uhrautua, joustaa, pienentää tulojasi, maksaa enemmän itse koulutuksestasi, liikkumisestasi, lastesi kasvatuksesta. Tälle negatiiviselle politiikalle oikeisto ei ole etsimässä mitään vaihtoehtoa, vasemmisto puolestaan haluaa palata (kuviteltuun) entiseen ja estää liikkuvuuden ja vaihtelun. Ei ihme, että niin moni on hämmentynyt ja erilaisten populistien armoilla.

Prekarisoituminen vaikuttaa usein koko elämään ja päinvas-
taisella tavalla kuin fordistisella työläisellä. Fordistinen työläinen
kykeni työstään huolimatta vapaa-aikanaan nauttimaan aina-
kin siitä, että ei ollut töissä. Prekaari työläinen voi pitää työtään
mukavana ja hänen ongelmansa ja huolensa alkavat vasta kun
hän joutuu ajattelemaan esimerkiksi perhettään, asuntoaan tai
ylipäättään tulevaisuuttaan. Prekarisoituminen vaikuttaa siis elä-
män tavoitteisiin ja odotuksiin ja siirtää niitä enemmän pelkän
hengissä selviytymisen suuntaan. Se myös luo eräänlaisen kat-
koksen aktuaalisen tilanteen ja tulevaisuuden odotusten väliin:
kun saan vakituisen työpaikan, niin sitten alan ”elää”, perustan
perheen, ryhdyn harrastamaan jne. Tämä hiljalleen muokkautuva
asenne on päinvastainen kuin fordistisen työläisen. Hänelle juuri
se työ, mitä hän teki, lupasi jonkinlaisen mahdollisuuden elämän
projektuaalisuudesta ja vapaa-ajan vapaudesta. Sitä työ ei prekaa-
rille lupaa.

Kestokulutushyödykkeisiin ja asuntoihin investoinnin vähäi-
syyss tai luotolla eläminen tekevät vastavuoroisesti työvoimasta
myös joustavaa: jotta voisin hankkia asunnon, minun on alistut-
tava mihin tahansa ja tehtävä mitä tahansa.

Lääke prekaarisuuteen on työntekijän tekeminen arvok-
kaaksi/kalliiksi eikä päinvastoin. Arvokas työläinen on sellainen,
joka ei alistu mihin tahansa ja alista ketä tahansa selvitäkseen
hengissä.

Ehdoton perustulo tai yhteiskuntatulo on väline tähän.
Emmekä näe sitä ”tunnustamisena”, vaikka kapitalismissa ainoa
muoto tunnustamiselle olisikin raha. Pikemminkin näemme
perustulon poliittisen kamppailun ja uudentyöppisten elämän-
muotojen luomisen välineenä, vaikka se on myös ”järkevä” keino
siirtyä kapitalismin teollisesta vaiheesta uuteen tietokykykapitalis-
miin. Tunnustaminen ja empatia eivät todellakaan ole sitä, mitä
nykytyöläinen tarvitsee, vaikka hän usein niin kuvitteleeekin. Sel-
kään taputtelijoita ja etiikkakonsultteja hän tuntee jo tarpeeksi.

Myös puhe oikeuksista herättää hieman epäluuloja. Oikeuksien ajatuksessa on kenties liikaa sopimusta, vaihtoa ja toimintakykyjen luovuttamista, kun perustulon tarkoitus on lisätä ihmisen toimintakykyä, laajentaa hänen suhteitaan, helpottaa hänen liikkumistaan, vahvistaa hänen itsenäisyytään.

Mielestämme vasemmiston kannalta olennaista on, että se siirtyy (pysyvien) työpaikkojen ja tehtaiden puolustamisen tappelillisesta strategiasta työläisten puolustamiseen. Nykyään se näkee työläisen liian usein tehtaan tai työpaikan läpi eikä työpaikkaa työläisen silmin. Toisin sanoen, vasemmisto näkee oman kannattajansa ja äänestäjänsä samana persoonattomana massatyöläisenä kuin kolmekymmentä vuotta sitten.

Se, että meillä puolustetaan työpaikkoja työntekijöiden sijaan näkyy esimerkiksi edellä mainituissa työministeriön vastauksista EU:n työolainsäädännön uudistamista koskevan ns. *Vihreän kirjan* kysymyksiin. Suomen kannan mukaan työpaikka on pysyvä ja se ajaa aina työläisen edun yli. Työläinen on tehtävä riippuvaiseksi työpaikasta eikä päinvastoin. Esimerkiksi lomautusta voidaan pitää hyvänä keinona joustoille, sillä ”lomautus tarjoaa toistaiseksi voimassa olevassa sopimussuhteessa välineen sopeuttaa työvoiman määrää työnantajan työntarjoamisedellytyksiin. Lomautus on työnantajalle keino pitää kiinni työntekijöistään ja työntekijöille vastaavasti työpaikoistaan”. Työ tai työläinen ja kone tai tehdashalli (kiinteä pääoma) asetetaan ministeriön vastauksissa häpeämättömästi täysin samalle tasolle tuotannontekijöinä. Eikä edes samalle tasolle, vaan tehdashalli ja siellä kököttävät koneet ovat tärkeämpiä kuin niiden käyttäjät. Kaikkea muuta kuin ”inhimillistä pääomaa”, tietoyhteiskuntaa ja henkilöstöä yrityksen tärkeimpänä voimavarana!

Vasemmistossa ajatellaan edelleen tuotantosuhteita, jotka ovat keskittyneet fordistiseen yhteiskuntaan, valtioon, suuryrityksiin, standardisoidun työn (massatyön) isoihin organisaatioihin, vaikka taustalla on tapahtunut suuri muutos, kenties pikkuhiljaa ja

”kyyhkyn askelin”, mutta silti muutos, joka on koskettanut sekä työn organisointia että työn tekniikoita ja koneita. Fordistinen malli ei syntynyt automaattisesti, vaan konfliktien kautta. Se lie-nee ainoa tie myös nykyään: on luotava konfliktuaalinen ”subjekti” ennen kuin on edes järkeä puhua sopimuksesta. Kuulemme liikaa puheita sopimuksista, tyhjää vetoamista sopimiseen esimerkiksi työnantajien kanssa, vaikka nämä eivät näe minkäänlaista vahvaa toista osapuolta, jonka kanssa pitäisi sopia. Ensin on luotava sopimuskumppani, yhteinen vahva osapuoli, joka kykenee pakottamaan sopimukseen tai, mikäli se on tarpeeksi vahva, ottamaan sopimatta, kuten kapitalisti nykyään.

Edelleenkin uudet (poliittiset) subjektit nousevat työstä (tuotannosta) eivätkä moraalisten tai eettisten velvollisuuksien piiristä, vaikka työ ei olisikaan enää samaa kuin ennen. Tämän uuden (jo syntyneen tai syntymässä olevan) subjektiivisuuden ymmärtäminen, subjektiivisuuden, joka syntyy usein itsenäisen työn maailmassa, on nähdäksemme sekä tutkimuksen että politiikan kannalta äärettömän tärkeää.

On tietenkin täysin epäajanmukaista väittää, että kapitalistisen yhteiskunnan analyysin on lähdeittävä rikkauten luomisen ja pääoman kasaantumisen muutosten analyysistä. Mutta aina joskus on hyvä yrittää irrottautua hieman oman aikansa yleisesti hyväksytyistä totuuksista, ettei jouduta esittämään vain universaaleja moralistisia argumentteja (moraaliarvostelmia) esim. hyvästä ja pahasta (mikä näkyy vain poliittisten aloitteiden hampaattomuutena). Universaali moralismi on erityisen tuhoisaa siksi, että nykytyö ja tuotanto (siis rikkauten luominen ja pääoman kasaaminen) käyttävät tuotantokykyinä juuri ”moraalisia tuntemuksia” ja ihmisolion elementaarisia taipumuksia (empatia, kommunikoiminen jne.). Nykyään jos koskaan niitä olisi tarkasteltava suhteessa työhön ja toimeentuloon eikä universaaleina arvoina.

Olemme korostaneet, että hallitsevaksi muuttuvaa työn muotoa voidaan luonnehtia tilaltaan rajattomaksi. Täällä tarkoittamme

sitä, että määrätyn fyysisen työpaikan merkitys työn tekemisen tilana heikentyy. Työ muuttuu usein myös ajaltaan loputtomaksi, eli tietyin työajan merkitys heikkenee ja työaika sekoittuu koko elämän aikaan. Olemme myös korostaneet varsinaisten työtehtävien ja roolien vaihtelua työssä. Yhä useammin työtä hallitsee moniulotteinen vaihtelu, joka koskettaa siis työtiloja, työaikaa ja työtehtäviä. Mutta vaihtelu vaikuttaa myös työhistoriaan, jossa varsinainen palkkatyön aika alkaa myöhään ja sitä katkovat työtömyyden, koulutuksen ja ammatinvaihtojen jaksot. Tätä vaihtelua voidaan luonnehtia sekä horisontaaliseksi että vertikaaliseksi. Siinä työtehtävien suorittamisen tilallinen läheisyys korvautuu eräänlaisella *etäisyydellä* työpaikan, kodin ja vapaa-ajan tilojen välillä. Tässä etäisyydessä jokainen tila määrittyy mahdolliseksi työtilaksi. Samalla tavoin työn kronologinen jatkuvuus korvautuu jonkinlaisella *kestolla*, jossa työ ei koskaan lopu, tai jossa tuntuu yhä useammin siltä, että varsinainen työ ei koskaan ala tai siihen ei jää muulta toiminnalta aikaa (kuten projektityössä). Samalla määrättyjen asioiden tekeminen alkaa korvautua mahdollisella tekemisellä.

Taustalla ovat epäilemättä työn ja tuotannon maailmassa lisääntyneet riskit, jotka vaikuttavat voimakkaasti työntekijän ja työn suhteeseen. Esimerkiksi työn ja tuotannon organisaatioiden lisääntyvä monimutkaisuus vaikeuttaa työntekijän kykyä nähdä oman työnsä asema tuotannon kokonaisuudessa. Toisin sanoen, se, kuka ja missä on työn subjekti, on vaikeasti hahmotettavissa.

Yhtälailta työn ja tuotannon maailman ympäristöjen ennakkoimattomuus on kasvanut. Jossain päin maailmaa tehty päätös tai osakekurssien heilahdus saattaa viedä työpaikan altasi. Yritysten markkinakontekstit muuttuvat myös nopeasti ja ne muuttavat tuotantoaan jatkuvasti. Työtehtävät muuttuvat epämääräisiksi ja kyseenalaistavat toistuvasti oman ammattitaidon.

Työtilan, työajan ja työtehtävien jatkuva vaihtelu korostavat työntekijän itsenäisyyttä ja kykyä pakottaa itsensä työskentele-

mään työtilan ja työajan rajoituksista huolimatta. Tämä muutos suhteessa työhön on näkynyt viime vuosina oudolla tavalla, kun työläisiä on irtisanottu perinteisestä teollisuustyöstä: työläiset ja heidän edustajansa ovat korostaneet, että he ovat tehneet kaikkensa tehtaan tuloksen eteen, joustaneet ja uhrautuneet: miksi heidät siis irtisanotaan. Tämänkaltainen voimaton asenne olisi vaikuttanut vieraalta vielä kolmisenkymmentä vuotta sitten, kun oltiin ulosmittaamassa tuottavuushyötyjä ja kun pääoman ja työn välillä nähtiin vielä edes jonkinlainen ristiriita.

Työnantajan kontrolli tapahtuu myös yhä vähemmän tiettyssä tilassa tiettyyn aikaan suoritettujen tehtävien kontrolloimisena. Tärkeämmäksi tulee tuloksen ja asetettujen tavoitteiden saavuttamisen arviointi.

Kehitys korostaa työntekijän itsenäisyyttä ja työntekijän henkilökohtaisten kykyjen ja luonteenpiirteiden asemaa työssä. Yhä olennaisempaa on siksi se, että työntekijä kykenee itsenäiseen päätöksentekoon ja että hän kykenee hakemaan ratkaisuja itsenäisesti ja usein muualta kuin työpaikalta. Hän tarvitsee yhteyksiä ja verkostoja, jotka ylittävät työpaikan ja työtehtävän välittämän suorittamisen tarpeet. Hänen on myös jatkuvasti opiskeltava uutta, investoitava omiin kykyihinsä.

Jatkuva vaihtelu muokkaa työntekijän suhdetta maailmaan. Erityisesti se kasvattaa epäluottamusta määrättyyn työpaikkaan ja määrättyihin työtehtäviin. Jos aikaisemmin työ ja määrätty työpaikka muokkasivat työntekijän suhdetta maailmaan, hänen ajattelutapaansa, habitustaan ja toiveitaan, niin nykyään näin ei välttämättä ole: toisin kuin fordistisella massatyöläisellä samalla työpaikalla samaa työtä tekevien ajatukset, toiveet ja habitus ovat usein vailla yhteistä nimittäjää. Työpaikalla vallitsee heterogeenisyys. Työ ei siis välitä keskeisesti työntekijän suhdetta maailmaan. Sitä ei myöskään tee enää määrätty ”yhteisö” tai perhe, joka muodosti teolliselle yhteiskunnalle olennaisen työvoiman uusintamisen piirin. Samantyyppinen epäluottamus on

leviämässä myös määrättyä koulutusta kohtaan yhteiskunnassa, jossa on opittava oppimaan jatkuvasti uutta. Epäluottamus määrättyä työtä, yhteisöä ja koulutusta kohtaan ei ole merkinnyt työn, yhteisön ja koulutuksen merkityksen heikkenemistä, vaan päinvastoin minkä tahansa työn, minkä tahansa yhteisön ja minkä tahansa koulutuksen merkityksen korostumista. Toisin sanoen kyvyt vaihtaa työtä, yhteisöä ja koulutusta korostuvat ja ne näyttävät paradoksaalisesti julkisuudessa uskona työhön, yhteisöihin ja koulutukseen. Seurauksena on määrättyyn työhön, koulutukseen ja yhteisöön sitoutumisen heikkeneminen, siis liikkuva ihminen.

Muutokset ovat merkinneet, että erilaisiin työmahdollisuuksiin tarttuminen, vuorovaikutus ja kommunikaatio erilaisten ja eri konteksteista tulevien ihmisten ja informaation kanssa, vaihteleviin tilanteisiin ja yhteisöihin sopeutuminen, muutosten sietäminen ja eläminen samanaikaisesti ”monissa maailmoissa” ovat osa työkykyjä. Yhä useammin kyky ajatella ja ymmärtää melkein mitä tahansa korvaa erityistaidot, kyky muunnella, varioida ja liikkua kontekstista toiseen korvaa keskittymisen ja ylipäättään mahdollisen toiminnan ja tietämisen kyvyt korvaavat konkreettiset tehtävät. Ihmisessä on oltava ”kehityspotentiaalia”.

Toisin sanoen, muuttuneen työn maailman työntekijälle aiheuttamien riskien vähentäminen vaatii nähdäksemme työntekijän toiminnan itsenäisyyden kasvattamista. Tämä on kapitalistin ja työnantajan näkökulmasta perusteltua siksi, että liikaa yrityksestä, määrätystä työpaikasta, tietystä koulutuksesta ja yhteisöstä riippuvainen työntekijä on riski sekä itselleen – koska työn muutokset ovat uhka hänen tulojensa jatkuvuudelle – että yritykselle, koska hän on joustamaton eikä kykene itsenäiseen toimintaan, tai jakamaan tällä tavoin yrityksen riskejä. Työntekijällä on oltava työn ylittäviä verkostoja ja hänen on kyetävä laajentamaan niitä jatkuvasti. Verkostojen on myös oltava

intensivisiä, siis työntekijän on koettava ne henkilökohtaisesti tärkeiksi. Työntekijän on kyettävä jatkuvasti kehittämään itseään ja lisäämään tietokykyjään yli senhetkisten työtehtävien suorittamisen vaatimusten. Hänen on siis kyettävä investoimaan itseensä, koulutukseensa, terveyteensä ja kulttuuriinsa riippumatta työn vaatimuksista.

Edellä mainitut seikat korostavat mielestämme työntekijän riippumattomuutta määrätystä työtehtävästä ja yrityksestä kolmelta suunnalta. Ensinnäkin työntekijän on oltava taloudellisesti ainakin jossain määrin riippumaton työstä ja määrätystä yrityksestä. Toisin sanoen hänellä on oltava pääsy rahatuloon työstä riippumatta. On siis heikennettävä palkkatyön asemaa ainoana rahatulon muotona, koska se on ristiriidassa nykytuotannon vaatimusten kanssa ja rajoittaa työntekijän itsenäisyyttä suhteessa työhön. On kasvatettava myös työntekijän tiedollista itsenäisyyttä, toisin sanoen turvattava pääsy koulutukseen työstä riippumatta. Välittömät työelämän tarpeet eivät voi toimia koulutuksen perustana, vaan koulutuksen tavoitteena voi olla vain tiedollisen ja kulttuurisen itsenäisyyden kasvattaminen. Tärkeää on myös tulon mahdollisuuksien irrottaminen paitsi työhön pakottavasta koulutuksesta, myös esimerkiksi ”perhetilanteesta” tai ”elämäntilanteesta” (yhteisöstä) ja tulon olisi pikemminkin innostettava liikkumaan yli ja ohi erilaisten annettujen yhteisömallien – naisten kohdalla itsenäisyys suhteessa ydinperhemalliin.

Työntekijän kannalta itsenäisyys ja vapaus ovat olennaisia tekijöitä, koska työmarkkinat kehittyvät sitä paremmin mitä enemmän työn ja tiedon saatavuus ja kiinnostus uuden työn ja tiedon hankintaan kykenevät ylittämään yritysten välittömät vaatimukset työvoimalle ylipäättään. Toisin kuin Suomen työministeriö ehdottaa mainituissa vastauksissaan *Vibreän kirjan* kysymyksiin, työvoimasta on tehtävä kykenevää liikkumaan työstä huolimatta.

Vastaavasti voidaan ajatella, että yritysten kannalta työmarkkinat toimivat ja kehittyvät – kun rakenteet, kuten koulu, yliopisto ja erilaiset erikoistumisväylät antavat mahdollisuuden levittää tietoa, joka ylittää kullakin hetkellä työtä hakevien tiedontarpeen.

Toisin sanoen, tärkeässä asemassa on eräänlainen ”ylijäämä”, joka antaa mahdollisuuden irrottautua työn välittömistä vaatimuksista. Se ei synny automaattisesti, vaan vain yhteistä rakentavan poliittisen kamppailun kautta. Tämä ylijäämä, työntekijöiden kyky ja mahdollisuus kieltäytyä työstä on työmarkkinoiden voimavara, jonka avulla (alueelliset) työmarkkinat kykenevät pelaamaan mahdollisuuksillaan eivätkä jähmety olemassa olevan kysynnän/tarjonnan optimaalisen kohtaamisen organisoinniksi. Siksi myöskään työvoiman koulutusta ei voi jättää työntekijöiden tai työnantajien harteille eikä näiden keskinäisen sopimuksen varaan. Ylijäämän voi synnyttää vain poliittinen/tahtova antagonismi, koska tuottavuushyötyjen jakamisen malli ei enää toimi. Se vaatii siis uuden työläissubjektin ja sen tarpeiden nostamista poliittiseksi toimijaksi. Tässä vasemmistolla voi olla mahdollisuutensa. Sen olisi ajettava uudenlaista sosiaaliturvaa, joka irrottaa tulon määräytyistä työtehtävistä, antaa mahdollisuuden taloudelliseen ja tiedolliseen itsenäisyyteen sekä mahdollisuuden verkostoihin, jotka ylittävät työtehtävän suorittamiseen tarvittavat verkostot.

Uuden sosiaaliturvan tulisi taata työntekijälle mahdollisuus ”investoida itseän”. Siinä olennaisessa asemassa on vapaa pääsy koulutukseen ja opiskeluun. Näemme myös mahdollisuuden kieltäytyä ”paskaduunista” erityisesti työn sisältöjen kehittämisen ja työntekijän oikeuksien näkökulmasta olennaisena kysymyksenä. On joskus hämmäntävää, että myös vasemmistolaiset asettavat vastakkain nuoren työntekijän oikeudet ja vanhan työntekijän oikeudet, kun juuri nuorten oikeuksia polkemalla poljetaan kaikkien oikeuksia ja koulutetaan uutta työvoimaa sopeutumaan

mihin tahansa. Työsidonnaisuuden purkaminen on mielestämme suoraan tekemisissä todellisten ihmisoikeuksien kanssa. Kun työn ja tuotannon tila määrittyy koko elämän tilaksi ja työ tunkeutuu koko elämän aikaan on tärkeää, että työntekijällä on mahdollisuus ja kunnolliset edellytykset kieltäytyä työstä ja liikkua vapaasti työstä riippumatta. Näemme lakko-oikeudesta taistelemisen ja sosiaaliturvan olevan uudessa tilanteessa yhteydessä toisiinsa. On myös selvää, että jollain tavoin työntekijät tulevat nämä oikeudet itselleen kamppailemaan. Vasemmiston rooli voisi olla näiden kamppailujen poliittisessa yhdistämisessä. Nyt käynnissä on työläisten vastakkainasettelu ja keskinäinen kamppailu siitä keillä on oikeus koulutukseen, liikkumiseen, sosiaaliturvaan, työttömyysturvaan, lakkoon jne.

Mielestämme ehdoton ja riittävä perustulo on paras väline työntekijöiden itsenäisyyden kasvattamiseksi. Emme näe sitä valankumouksellisena vaatimuksena, vaan yksinkertaisena keinona auttaa siirtymään teollisesta kapitalismista uuteen tietokykykapitalismiin. Sikäli kuin voimme ajatella jonkinlaista uutta kompromissia ja sopimusta työn ja pääoman välillä, kompromissia, joka voisi saada perustulon tai taatun yhteiskuntatulon tai elämätulon muodon, voi se mielestämme syntyä vain työhön palautumattoman itsenäisyyden, tulon, tiedon ja liikkeen ylijäämän ympärille. Mutta ehdoton edellytys ”kompromissille” on uusien työn muotojen kautta rakennettu poliittinen subjekti ja sen subjektiivisuus, yhteinen tietoisuus omasta asemasta. Se voi syntyä vain yhteisten kamppailujen kautta. Ne, eikä nykyisen tilanteen byrokraattis-rationaalinen analyysi, luovat mahdollisuudet myös uudelle sosiaaliturvalle.

VASEMMISTO JA PERUSTULO

Vasemmistolaiset näkemykset perustulosta tai ehdottomasta taatusta yhteiskuntatulosta voidaan koota muutamien yleisten näkemysten ympärille. Ensinnäkin perustulo, joka on irrotettu työstä,

antaa tulon mahdollisuuden työn vieroksujille ja tuo rehellisen tuottavan työn maailmaan eräänlaisen loismaisen finanssipääoman version ja tekee ihmisistä ”elämäntapaintiaaneja” (ja me kun halusimme aina olla intiaaneja, hiipiä metsissä ja taisella sinitakkeja vastaan!). Palkkatyö ja palkkatulo nähdään ainoa oikeana ja kunniallisen tulon muotona eikä palkkatyön ja palkkatulojen muutoksiin haluta kiinnittää mitään huomiota. Muut tulon muodot ovat vasemmiston näkökulmasta aina moraalisesti arveluttavia. Toiseksi, perustulossa kyseessä on uusliberalistinen hanke, jonka tarkoitus on heikentää työolosuhteita. Taatuna tulona perustulo lisäisi työelämän hajanaisuutta, heikentäisi työntekijöiden neuvotteluvoimaa, loisi pätkätyösuhteita, laskisi palkkoja ylipäätään ja huonot työolot lisääntyisivät, koska ”ainahan olisi turvana perustulo”. Perustulo lopettaisi kamppailut työn muotojen kehittämisestä, koska se siirtää kamppailujen painopisteen pois työstä ja työpaikoilta. Lisäksi, puhe kapitalismin muutoksesta – vaikka termiä kapitalismi ei uskalleta käyttää - on pelkkää historianfilosofiaa, koska kapitalismi säilyy aina olennaisesti entisellään ja puheet kapitalismin muutoksesta pätevät korkeintaan suppeaan osaan työvoimaa. Apuun marssitetaan usein myös kolmannen maailman köyhät ja hikipajojen työläiset, jotka nyt yllättäen kiinnostavat vasemmistoa.

Hämmentävää on myös se suora yhteys, joka rahan ja ”motivaation” välille rakennetaan: rahan on kannustettava, se on ansaittava, työntekijän on näytettävä että hän ansaitsee palkkansa. Ikään kuin raha pitäisi korvamerkitä, koska se perustulon kaltaisena tulona, joka ei vaadi lihan kidutusta ja polttomerkitä, voisi toimia työstä ja työelämästä paon välineenä. Tämän paon vasemmisto haluaa estää. Samalla kuitenkin uskotaan siihen, että kaikki haluavat tehdä työtä.

Puolueet ja erilaiset asiantuntijat ja kolumnistit kokivat tarpeelliseksi lausua näkemyksiään perustulosta vuoden 2006 *Euro-MayDay* mielenosoituksen jälkeen. Mielenosoitus oli nostanut

perustulon vaatimuksen näyttävästi esiin. Perustulon nouseminen politiikan ja poliittisen säätämisen agendalle kosketti ilmeisesti vaatimuksena paljon laajempia yhteiskuntaryhmiä kuin mielenosoituksen järjestäjät osasivat odottaa. Esimerkiksi vihreät toivat nopeasti julkisuuteen oman perustulomallinsa, joka kuitenkin on likipitään vastakkainen *EuroMayDayn* esittämän taa-tun ja riittävän yhteiskuntatulon mallin kanssa. Vihreät tarjosivat neoliberaalia, työhön pakottavaa perustuloa, joka vain rationa-lisoi sosiaaliturvaa, kun *EuroMayDay* vaatii työstä kieltäytymi-seen riittävää perustuloa ja strategista kamppailua yhteiskunnan ja sosiaaliturvan tulevaisuudesta. Keskusteluissa poliitikot edusti-vat hallinnollista näkemystä ja prekariaattiaktivistit politiikkaa ja poliittista näkemystä, mikä meistä kertoo jonkin verran poliitti-sen järjestelmämme tilasta.

Myös sosiaalidemokraattien aivoriikeksi vuonna 2005 perus-tettu Sorsa-säätiö julkaisi vuoden 2007 alussa tutkimusraport-tinsa perustulosta otsikolla *Perustulo. Kova vai pehmeä paketti?* Raportissa tutkija Ville Kopra käy läpi perustulokeskustelun his-toriaa Suomessa ja arvioi sosiaalidemokraattien näkökulmasta esitettyjä perustulomalleja. Raportissa toistetaan enemmän tai vähemmän järjestelmällisesti perinteiset vasemmiston epäilyt perustuloa kohtaan. Itse asiassa siinä perustulo saa hirviömäiset mittasuhteet ja tuhoaa yhteiskunnan, perheet, nuoret, laskee pal-kat jne. Kun on lukenut raportin, huomaa, että ei ole asiaa, jota perustulo ei sosiaalidemokraattien mielestä hävittäisi. Näin toi-mii vastuuntuntoinen ja rakentava kritiikki!

Kopran julkistamispuheenvuorossa todetaan mm. että

”perustulo olisi erittäin kallis ja riskialtis uudistus, jonka avulla parhaimmassakaan tapauksessa ei saavutettaisi mitään merkittävää lisäarvoa nykytilanteeseen verrattuna”,

ja että

”sosiaaliturvassa, verotuksessa ja työllisyyspolitiikassa ei tar-vita tällä hetkellä kikkoja – Suomen laman jälkeinen menestys-

tarina hakee historiassa vertaistaan. Suomalainen yhteiskunta tuottaa ja jakaa hyvinvointia ja vaurautta paremmin kuin koskaan.”

Toisin sanoen työsuhdeturvaa ei tarvitse uudistusta, koska se toimii hyvin ilmeisesti ainakin omien kannattajien osalta.

Kopran raportin julkistamistilaisuudessa puhunut Tuula Haatainen totesi, että

”ihminen toteuttaa itseään työn kautta. Sosiaaliturvaa on kehitettävä niin, että väliinpuotoamiset estetään ja että sosiaaliturva kannustaa oman elämän hallintaan ja työntekoon. Perustulon syvällisempi tarkastelu paljastaa mansikkaniityn alta sudenkuoppia, jonne moni viaton lammas saattaa pudota.”

Mansikkaniityn alle kaivetut viattomia lampaita (perustulon kannattajia?) pyytävät sudenkuopat ovat raportin mukaan ainakin seuraavia

1. Perustulo ei kannusta riittävästi työntekoon, vaikka työnteko kuitenkin on todettu parhaaksi tavaksi tehdä ihmisestä osa yhteiskuntaa ja ehkäistä syrjäytymistä.
2. Nuoret jätetään vaille hoivaa, joka välittömästi ajaa erityisesti 18-vuotiaat ”välivuosien kierteeseen”, josta ei välttämättä koskaan selvitä kunnan työläiseksi.
3. Nykyjärjestelmä toimii paremmin kuin koskaan eikä radikaaleja uudistuksia tarvita, korkeintaan pientä hiomista niin, että työhön kannustaminen tehostuu.
4. Rahat eivät riitä.

Työ tekee osaksi ihmiskuntaa (ihminen joka ei tee työtä, ei siis ole osa ihmiskuntaa), ihmisiä on hoivattava (ilman hoivaa joutuu pahoille teille) ja nykyjärjestelmä on hyvä (mitään ongelmia ei ole eikä mitään tarvitse tehdä) eivätkä rahatkaan riitä minkään tekemiseen. Kysymme, mihin tällaisia pelottavia puheenvuoroja tarvitaan? Tai miksi näitä tulee juuri vasemmistolta?

Raportin mukaan perustuloon liittyy pyrkimys muuttaa työmarkkinoita niin, että alipalkattujen työsuhteiden määrä lisääntyy. Tutkimusten mukaan enemmistö kansasta ei halua määrätä osa-aikaisten töiden lisääntyvän ja perustulo johtaisi tähän. Sosialidemokraattien käsityksen mukaan ihmiset haluavat työstä eräänlaisen elinkautisen vankeuden. Entä jos riittävä perustulo tekisi mahdolliseksi vaihdella työtä, kouluttautua uudelleen, liikua paikkakunnalta toiselle tai maasta toiseen ja työstä saatava palkkatulo olisi vain yksi tulon muoto muiden joukossa? Suomalaisten kova hinku esimerkiksi eläkkeelle tai vuorotteluvapaiden käyttö kertoo päinvastaista kieltä: jos tulo pysyy kutakuinkin jatkuvana työpaikasta huolimatta, niin ihmiset lienevät valmiita vaihtamaan myös vapaaehtoisesti työpaikkojaan eikä vain pakon ja kansallisen kriisin edessä, mihin sosiaalidemokraatit enemmän tai vähemmän järjestelmällisesti meidän mielestämme maatamme ajavat.

Raportissa esitellään johdannon jälkeen eri tahoja, jotka ovat puhuneet perustulosta ja käydään läpi ”perustulon kipukohtia”. Lisäksi esitellään sosiaalidemokraattien omia ehdotuksia siitä, mitä nyt pitäisi perustulon sijasta tehdä.

Myös prekariaattiaktivistit on mainittu perustulomallien läpikäynnissä, muuten prekarisaatiosta ei terminä puhuta. Perustuloa on raportin mukaan esitetty ”kovasta oikeistosta pehmeään vasemmistoon”. Raportissa tarkastellaan mm. Friedmanin negatiivinen tuloveron mallia, Osmo Soininvaaran ehdotuksia, Vihreiden 2007 mallia, Jan-Otto Anderssonin mallia 1980-luvun lopulta ja Ilpo Lahtisen mallia 1990-luvun alusta.

Prekariaattimallin yhteydessä todetaan, että ”palkkatyöyhteiskunnan ideologinen kritiikki palautuu pitkälle taaksepäin jopa antiikin aikoihin asti. Tietyksi myös järjestäytyneen työväenliikkeen tavoitteisiin on perinteisesti kuulunut työajan lyhentäminen. Toisin kuin prekariaattiaktivistit, työväenliike on kuitenkin korostanut työn ja toimeentulon yhteyttä.”

”Etenkin vasemmistonuorison, prekaariaktivistien ja anarkistien puheenvuoroissa on toivottu siirtymistä reilun kokoiseen vastikkeettomaan perustuloon (useimmiten 600–700 euroa/kk), jotta ihmisten ei enää tarvitsisi tehdä töitä. Itse asiassa kaikkkeen määritelmän mukaiseen perustulokeskusteluun liittyy se teoriassa humaani ja arvokkaalta kuulostava tavoite, että jokaisella ihmisellä tulisi aina olla aito taloudellinen vapaus valita tehdäkö työtä vai ei.” Ilmeisen vaikeaa sosialidemokraateille on ajatus siitä, että palkkatyö on vain työn muoto. Heille palkkatyön ulkopuolella oleva maailma on aina ei-työn tai työttömyyden ja tuottamattomuuden maailma. Ei ihme, että uusi naisliike on suhtautunut sosialidemokraatteihin epäluuloisesti.

Prekariaattiliikettä käsitellään lähinnä sen kannalta, että sieltä on esitetty vaatimus työstä vapautumisesta ja se asetetaan antiikista alkaneen filosofisen jatkumon tämän päivän versioksi, mutta työn tai yhteiskunnan muutoksesta saati luokkataistelusta ei puhuta. ”Vaikuttaa siltä, että niin kauan kuin työtä on, sen määrää halutaan vähentää. Kun työ loppuu, vaaditaan kuitenkin uutta työtä. Nyky-yhteiskunta tarjoaa onneksi ongelmaan myös suosittuja kompromisseja, joista esimerkiksi käy noin 50 000 palkansaajan jo hyödyntämä vuorotteluvapaaajärjestelmä.” Samalla sivulla mainitaan lyhyesti myös Antonio Negri ja ajatus siitä, että kaikki työ luo kansantuotetta.

PERUSTULON KIPUKOHDAT

”Perustulon kipukohtia” – luvussa jaotellaan perustulomallit kolmeen:

1. Pyrkimyksenä kannustinloukkujen purkaminen ja työhön pakottaminen.
2. Pyrkimyksenä hallinnon yksinkertaistaminen ja säästöt.
3. Mahdollisuus valintaan palkkatyön ja muun tekemisen välillä.

Vasta-argumentit näihin ovat:

1. Kannustinloukkuja ei juuri ole ja nykyistä järjestelmää voidaan parantaa.
2. Nykyinen järjestelmä on edullinen.
3. Elämäntapa-intiaanit valtaavat maan

Elämäntapaintiaanit, nämä uudet barbaarit, jotka yhtenä aamuna ovat täällä ja seuraavana iltana jo juhlivat Goalla (kuten Matti Viialainen totesi) ovat perustulon toistuva uhkakuva vasemmistolle. Esimerkiksi Jaakko Kiander sanoo vastustavansa perustuloa, koska hänellä itsellään on protestanttinen etiikka, eli joutilaille ei pidä antaa rahaa. Eli: ”joka ei työtä tee, sen ei syömäänkään pidä”. Työ on tietenkin palkkatyötä, ja ne jotka eivät tee palkkatyötä elävät armosta ja heidän pitäisi varmaankin käyttäytyä asemaansa vastaavalla tavalla.

Työn ja täysivaltaisen kansalaisuuden suhde on nähty suomalaisessa sosiaaliturvakeskustelussa annettuna eikä sitä ole problematisoitu. Kuitenkin, huolimatta työn ja kansalaisuuden sidoksen korostamisesta, sillä ei käytännössä tarkoiteta sitä, että ne, jotka tekevät työtä lähes koko ajan, kuten siirtolaiset, naiset ja prekaarit olisivat enemmän kansalaisia kuin ne, jotka vain käyvät työpaikallaan. Päinvastoin, prekaarit, siirtolaiset ja naiset eivät koskaan tee tarpeeksi työtä. Juuri ne, jotka tekevät töitä jatkuvasti ovat kansalaisoikeuksiltaan heikoimmassa asemassa ja heidän oikeudellista asemaansa pyritään myös jatkuvasti heikentämään, jotta he tekisivät enemmän ja halvemmalla mitä tahansa työtä. Olemme jo sanoneet, että esimerkiksi maahanmuuttajien kohdalla työn ja kansalaisuuden suhde näyttää katkenneen ja katkos – sikäli kuin sidosta koskaan on ollut – on todellisuutta myös monille muille. Todellisuudessa: mitä vähemmän sinulla on oikeuksia, sitä enemmän joudut tekemään työtä. Kaikki puhe aktiivisesta kansalaisuudesta tähtää viime kädessä oikeuksien kaventamiseen, ei niiden laajentamiseen. Siksi olisi vähintäänkin

kohtuullista, että protestanttimme pitäisivät tässä asiassa hieman pienempää ääntä.

Jaakko Kianderin mukaan epätyypillisten työsuhteiden lisääntyminen on myös tilapäinen ilmiö, joka korjaantuu kun kohta tulee työvoimapula ja silloin epätyypillisten työolot ja palkat nousevat itsestään markkinamekanismin ansiosta. Eli viesti, jonka kuulemme sosialidemokraateilta on aina sama: työsuhteen muutos on poikkeuksellinen tilanne, koskettaa marginaalisia ryhmiä ja menee ohi kun sosiaalidemokraatteja äänestäneet suuret ikäluokat siirtyvät eläkkeelle. Eikä tällä muutoksella ole mitään tekemistä kapitalismin muutoksen kanssa. Siksi kaikki välineet, joilla pyritään helpottamaan tilannetta, ovat poikkeuksellisia ja kohdistuvat poikkeuksellisiin tilanteisiin, kuten paljon mainostettu muutosturva. Luultavasti myös sellutehtaat, tehdaskaupungit ja metsätyöt palaavat takaisin. Historia on syklinen, politiikka etenee aalloittain ja Suomessa syödään liikaa psyykenlääkkeitä, kun pitäisi tehdä kunnan töitä eikä aina valittaa. Eikä ainakaan saa pitää hauskaa!

Walter Benjaminin ohje poikkeuksen käsitteen käyttäjille on edelleenkin ajankohtainen:

”Alistettujen traditio opettaa meille sen, että ”poikkeustila”, jossa elämämme, on sääntö. Meidän tulee päästä sitä vastaavaan historiankäsitykseen...Hämmästys siitä, että kokemamme asiat ovat ”vielä” 1900-luvulla mahdollisia, *ei* ole mitään filosofista hämmästyä. Se ei ole minkään tiedon alku, ellei sitten sen, että historiankuvasta, josta tämä hämmästys on peräisin, ei voida pitää kiinni”.

Benjaminin diagnoosi ei tosiaan ole menettänyt mitään ajankohtaisuudestaan. Nykyään vallan käytöllä ei näytä olevan muuta oikeutuksen muotoa kuin poikkeustila. Siihen vedotaan ja samalla työskennellään poikkeustilan tuottamiseksi, kuten prekaariin työhön suhtautuminen osoittaa.

Poikkeuksen käsite tekee viranomaisten puuttumisen ihmis-

elämään arkipäiväiseksi – usein juuri ”ihmisoikeuksien” suojelun ja huolehtimisen nimissä – ja se kaventaa lain ja demokratian toiminta-alaa. Kun esimerkiksi tietyt työsuhteet nähdään poikkeuksellisenä, niihin kohdistetaan poikkeustoimenpiteitä ja samalla ne halutaan institutionalisoida ja tehdä pysyvästi poikkeukselliseksi. Perustulo, taattu yhteiskuntatulo voisi mielestämme tunnustaa poikkeustilan säännöksi ja auttaa meitä pääsemään sitä vastaavaan historiankäsitelykseen.

Perustuloon yhdistetään Sorsa-säätiön raportissa myös työmarkkinajärjestelmien ja yleissitovuuden purkaminen. Tämä johtaisi palkkojen alenemiseen niin, ettei työllä enää tulisi toimeen, kun perustulo laskettaisiin palkkoihin sisään ja ne romahtaisivat. Raportissa mainitaan Belgia, jossa perustuloa on kritisoinut etenkin ay-liike: se on todennut ”ettei raha ratkaise köyhyysongelmia” ja perustulo saattaisi olla sosiaalityön kannalta kriittinen askel huonompaan. Olemme jo edellä korostaneet, että perustulo ei ole köyhyysongelman – vaikka köyhä jolla on rahaa, ei nähdäksemme ole köyhä – ja syrjäytymisen ratkaisemisen keino eikä sitä ole sellaiseksi tarkoitettu, vaikka se saattaisikin helpottaa monen köyhän ja syrjäytyneen asemaa. Vasemmistolainen ajatus siitä, että ongelmiin on tartuttava yksilökohtaisesti, on kaikesta moraalisesta päätöksellisyydestään huolimatta nähdäksemme kuitenkin olennainen osa hahmottumassa oleva uusliberaalia hallintomallia, jossa yksilöitä käsitellään yksilöinä ja viime kädessä siis yksin, eristettyinä ja voimattomana suhteessa hallinnon toimenpiteille. Jokainen tapaus käsitellään erikseen kuin viimeisellä tuomiolla.

Koska raportissa oletetaan, että yleissitovuuden romahtaessa palkat alenisivat perustulon ansiosta voimakkaasti, keskustelu kääntyy siihen, mitkä tämän psykologiset vaikutukset yksilölle olisivat.

”Taloustieteilijälle voi yhtäkkiä vaikuttaa yhdentekevältä, saako yksilö toimeentulonsa palkan vai tulonsiirron kautta –

tai niiden yhdistelmästä. Yksilölle asia ei välttämättä ole aivan samantekevä. Omalla palkalla toimeen tuleminen vaikuttaa varmasti monella oman työn arvostukseen. Suomessa on monia suhteellisen matalan palkkatason aloja, joissa työntekijöiltä edellytetään korkeaa koulutusta. Esimerkkinä näistä sairaanhoitajat ja kirjastonhoitajat, joiden ansioiden lähtötaso on alle 2000 euroa kuussa. Osa heistä kuuluisi todennäköisesti perustulomallien nettovoittajiin, ja ansiot muodostuisivat jatkossa palkan ja perustulon yhdistelmänä. Näin etenkin, jos paine palkkatasojen alentamiseen syntyisi. On kysyttävä, kuinka työmotivaatioon ja työn mielekkyyteen vaikuttaa se, että elämiseen saatava ansio riippuu vain osittain työn tekemisestä?” Ymmärrämme argumentin ja palaamme siihen vihreän perustulomallin yhteydessä. Silti voisimme yhtälailla kysyä: kuinka työmotivaatioon vaikuttaa, jos palkkatyö on pelkkä moraalinen arvo, ainoa oikeutus yhteiskuntaan kuulumiseen ja sen tekeminen ainoa pääsy rahan tuloon? Olemme aika kaukana demokratian ja työväenliikkeen ihanteista!

Perustulo jakaisi yhteiskunnan kahteen osaan: niihin, joilla on ”hyvät ja kokoaikaiset työsuhteet ja niihin, jotka sinnittelevät kansalaistulon ja erilaisten pätkä- ja silpputöiden varassa vuodesta toiseen”. Mielestämme juuri näin ihmiset ovat nykyään jaettu. Sosiaalidemokraattien näkökulmasta ongelmaksi muodostuu se, että perustulo tarjoaa ”avoimen mahdollisuuden ulkopuolisuuteen”. Ulkopuolisilla ei ole Suomeen asiaa. ”Kaikki ihmiset eivät ole aktiivisia kansalaisaktivisteja, pöytäkirjarunoilijoita tai muita itsensä kehittäjiä. Jaakko Kianderin sanoin, ”osa jäisi kotiin television ääreen juomaan keskiolutta tai vahvempaa.” Jälleen oudoksumme tätä ”realistista ihmiskuvaa”, joka näkee vaaroja itsenäisyyden lisäämisessä, ei itsenäisyyden supistamisessa. Vapaus ja autonomia näyttävät todella ahdistavan sosiaalidemokraatteja!

Perustulo heikentäisi sosiaalidemokraattien mukaan motivaatiota opiskella eikä vastaisi sosiaalipolitiikan perushaasteisiin.

Heidän on vaikea nähdä, miten se ”lisäisi sosiaalista pääomaa ja yhteiskunnallista koheesiota”. Se ei myöskään onnistuisi purkamaan erilaisia ”negatiivisia kierteitä” ihmisten elämässä. Yhteiskunnallinen segregatio lisääntyisi, kun koulutettujen lapset kouluttautuisivat, mutta muut jäisivät tekemään hanttihommia, koska eivät näkisi ”kansalaistulohoukutus” yli.

Tässä yhteydessä tuodaan esiin myös huoli nuorista. Sosiaalidemokraattien mukaan on todennäköistä, että rahan saaminen vastikkeettomasti ja säännöllisesti ei lisäisi kotona aikaansa kuluttavan ja kouluttamattoman nuorison työmotivaatiota. Tämä on sosiaalidemokraateille tärkeä peruste kehittää nykymallin mukaista, ainakin jollakin lailla vastikkeellista sosiaaliturvajärjestelmää. Yhteiskunnan on saatava nuorista ihmisistä jokin ote. Ja jos ote on huono, ei sitä pidä irrottaa lopullisesti, vaan yrittää sinnikkäästi niin kauan kuin parempi ote löytyy. Periksi antaminen nuorten kohdalla on kaikkein huonoin toimintavaihtoehto. Erityisesti nuorista pitää kantaa huolta, koska he eivät kykene päättämään omista asioistaan (sikäli kuin kukaan sosiaalidemokraattien mukaan kykene..).

”Vastikkeettoman sosiaaliturvan tien valitseminen olisi irtiotto paitsi työlinjalta, myös välittämisen ja vastuunkannon linjalta. Tekevätkö kaikki 18-vuotiaat omalta kannaltaan perusteltuja ratkaisuja esimerkiksi koulutus päätöksissään? Onko todella ”yliholhoavaa” tai ”kuoliaaksi syleilyä” kannustaa huonosti motivoitunutta nuorta opiskelujen pariin sen sijaan, että maksetaan säännöllisesti tilille elinkulut kattavia rahasummia kyselemättä sen enempää, häiritsemättä hänen yksilöllisiä valintojaan?” Huolimatta kasvatuksesta ja koulutuksesta, hyvinvointivaltiosta ja sen viranomaisista 18-vuotias nuori on edelleen sosiaalidemokraateille villieläin, ulkopuolinen ja vaarallinen joutilas.

Hämmentävää on, että ”nuorisokysymys” yhteiskunnassamme ja erityisesti työelämässä asetetaan integraatiokysymyksenä ja nuoret ymmärretään lähinnä maahanmuuttajiksi, joiden

suhteet ”kantäväestöön” ovat myös työelämässä jollain tavoin ongelmallisia. Hämmäntävää tämä on siksi, että viime vuosina olemme joutuneet todistamaan kahden suuren integraatiomallin, ranskalaisen ja anglosaksisen, vakavaa kriisiä ja kyvyttömyyttä integroida erityisesti nuoria maahanmuuttajia yhteiskuntaan. Kun seuraa esimerkiksi työvoimaviranomaisten kirjoittelua tarpeesta integroida nuoria nopeammin ja tehokkaammin työelämään (työelämän olemassa olevia tarpeita vastaavasti), ei voi välttyä analogialta: nuorilla ei ole mitään muuta annettavaa kuin ”nuoruutensa”, samaten kun maahanmuuttajat voivat vain antaa ”monikulttuurisuutta”, tai se muu on jonkinlainen ongelma). Nuorten työllisyyden lisääminen tarkoittaa lisäksi useimmiten nuorelle pakkoa työskennellä huonolla palkalla supistetuin kansalaisoikeuksin.

Yhteinen piirre erilaisissa nuorten integraatiopuheissa on ajatus, että nuorten pitää astua ikään kuin valmiiseen työelämään, työpaikoille, jotka heitä odottavat, kuten heidän on otettava valta puolueissa ja yhteiskunnassa niissä muodoissa, joissa he heille tarjotaan: on siis vain elävöitettävä nuoruuden innolla vanhoja rakenteita, mutta jätettävä ne muuten koskemattomiksi. Toisin sanoen nuorilta ei odoteta omaa panosta, omien arvojen, omien elämäntapojen luomista, vaan arvot ja elämäntavat ja työtavat sanelee vanhempi polvi. Demografian näkökulmasta nuoret ikäluokat ovat poliittiselta voimaltaan heikompia kuin aiemmin, koska heitä on väestöstä pienempi osuus. Ehkä sosiaalidemokraatit siis todella panostavat vanhempaan väkeen.

Ennen muuta sosiaalidemokraatit kieltäytyvät kaikin tavoin katsomasta työmarkkinoiden muutokseen. Niillä on siirrytty jyrkästi kahtia jakautuneista markkinoista, joilla oli yhtäältä vahvoja, pysyviä ammattilaisten työpaikkoja ja heikkoja ja epävakaita työpaikkoja, uudentyypisiin työmarkkinoihin, joita epävakaus ja epävarmuus hallitsevat – eräänlainen vastentahtoinen tunnustus tästä muutoksesta sosiaalidemokraattien taholta on niin

sanotun muutosturvan kehittäminen, koska työsuhteiden epävarmistuminen koskettaa nimenomaan heidän kannattajiaan, vaikka sosiaalidemokraatit eivät halua epävarmistumista tunnustaa palkkatyön maailman yleiseksi tilanteeksi. Muuttunut tilanne vaikuttaa sekä koulutukseen että myös työntekijän työhön asennoitumiseen. Esimerkiksi ammattitaito muuttuu uudessa tilanteessa. Se ei ole enää pitkän ja johdonmukaisen henkilökohtaisen kokemuksen kautta kasattua ja mahdollisesti muille siirrettävää perintöä (kykyjä, taitoa ja tietoja), vaan siitä tulee ”potentiaalisuutta”, mahdollisia kykyjä ja mahdollisia taitoja, jotka muodostuvat epäjohdonmukaisessa oppimisessa ja sopeutumisessa erilaisiin ja toistensa kanssa vailla mitään yhteyttä oleviin ympäristöihin. Näissä vaihtelevissa ympäristöissä ei ole juuri mahdollisuutta kokemuksen kartuttamiseen.

Korostamme, että oletus siitä, että olisi olemassa eräänlainen staattinen kokemus, jota välitetään sukupolvelta toiselle, ei ole riittävän selkeä sukupolvien keskinäisten suhteiden ja kommunikaation arviointiin. Pikemminkin olisi puhuttava yhteisen kokemuksen luomisesta, yhdessä työskentelystä ja rakennettava yhteisen kokemuksen mahdollisuuksia. Näihin nykyisessä työelämässä ja paternalistisessa yhteiskunnassamme ei näytä ainakaan sosiaalidemokraateilla olevan halua. Sen sijaan halutaan kynsin hampain pitää kiinni asetelmasta vanhat vastaan nuoret, mikä omalla tavallaan näkyi myös nuorsosiaalidemokraatti Osku Pajamäen *Ahne sukupolvi – suurten ikäluokkien perintö* (2006) vastakkainasettelussa suurten ikäluokkien ja ”pätkätyösukupolven” välillä, vastakkainasettelussa, joka – kuten olemme korostaneet – on osa uudentyypistä työvoiman kontrollia ja liittolaisuuksien rikkomista.

Kopran raportissa mainitaan myös *EuroMayDay*-mielenosoituksesta liikkeelle lähtenyt paskaduunikeskustelu:

”Jukka Peltokoski taas on viitannut siihen, että jokaisen pitäisi työssään päästä toteuttamaan itseään ja työskentelemään

omien mielenkiinnon kohteidensa parissa. Siksi hän on käyttänyt paskaduunitermiä synonyyminä ”mille tahansa työlle”, siis sille, että yhteiskunta pyrkii ohjaamaan ihmiset ”mihin tahansa työhön” koska työ on parasta sosiaaliturvaa jne.” Tätä ei kuitenkaan kommentoida sen kummemmin muuta kuin toteamalla, että perustulo lisäisi melko varmasti osa-aikaisen työn määrää eikä ole selvää, halutaanko yhteiskuntaa kehittää siihen suuntaan tai kannattaisiko siitä tehdä ensisijaista työsuhteen mallia.

Lisäksi raportissa käsitellään perustulon rahoitusta ja esitellään Jouko Ylä-Liedenpohjan ja Arajärven laskelmia, joiden mukaan 600 euroa kuussa on mahdotonta toteuttaa. Sillä nykyrahoilla voitaisiin maksaa 260 e kuussa. Arajärven mukaan Vihreiden malli vaatisi 7-8 miljardia lisärahaa vuodessa eikä sitä löydy mistään, ”pelkästä hallinnosta tai Horneteista ei 7-8 miljardia säästetä millään”. Ikään kuin perustulo olisi pelkkä olemassa olevan rahasumman uudelleen jakaminen. Jos fordistisessa hyvinvointivaltiossa sosiaaliturva olisi rahoitettu ilman kansallisen keskuspankin tyhjästä luomaa rahaa, koko hyvinvointivaltiota ei olisi koskaan ollutkaan. Puhumattakaan siitä, että hyvinvointivaltio olisi luotu ilman työläisten poliittista taistelua ja sen todellinen arkkitehti ja toimeenpanija olisi ollut Bismarck. Suosittelemme Antonella Corsanin ja Christian Marazzin keskustelua ”Biotulosta ja rahan resosiaalisaatiosta” joidenkin rahan perusominaisuuksien selvittämiseksi. Keskustelussa Marazzi myös toteaa:

”Vaatimus taatusta yhteiskuntatulosta tyhjästä (*ex nihilo*) luodulla rahalla on tapa murtaa valtion alisteinen asema rahan finanssivetoistumisen/privatisoitumisen prosesseille. Nykyään, kuten aiemminkin, valtio toimii vajeen pohjalta (vajeen, joka kasvaa tarpeiden kasvaessa), mutta valtion toimesta tapahtuva rahan luominen *ex nihilo* ei enää ole tekemisissä yhteiskunnallisen varallisuuden uudelleen jakamisen kanssa, vaan, finanssivetoistumisen kautta toteutetun yksityisten voittojen kasvattami-

sen kanssa. Rahan resosialisaatio kyseenalaistaa markkinoiden ja valtion samaistumisen globalisaation prosesseissa, siinä mielessä, että kamppailu ”biotulosta *ex nihilo*” (näin sanoakseni) lähtee alhaalta, mutta ei pysähdy kansallisvaltioon. Ylikansallinen taso on määräävä *ex nihilo* luodun yhteiskuntatulon määrittelyssä”.

Kopran raportin mukaan perustulo saattaisi sopia USA:n kaltaisiin maihin, joissa on hyvin kehittymätön sosiaaliturvajärjestelmä, muttei Suomen tyyppisiin maihin, jossa on syyperustainen ja ansioturvaan sidottu systeemi. Tulokset Kanadassa ja USA:ssa tehdyistä perusturvakokeiluista eivät kuitenkaan ole olleet rohkaisevia:

”Eräässä New Jerseyssä toteutetussa kokeilussa työn tarjonnan huomattiin vähenevän erityisesti naisten ja nuorten työvoimapanoksen osalta. Miehet vähensivät työmääriään vähemmän todennäköisesti paremmista palkkatasoista johtuen. Avioerojen määrät lisääntyivät, mikä todennäköisesti johtui siitä, että naisten riippuvuus perheensä elättäjästä väheni.” Toisin sanoen, perustulo rikkoisi pyhän perherakenteen! Kristillinen sosialismi on saanut vahvan katolisen värityksen.

Kipukohtien käsittelyn jälkeen esitellään Kopran mallia siitä, mitä oikeasti pitäisi tehdä. Tässä vaiheessa perustulo määritellään niin, että kaikki sen esittäjät haluavat ”että työnteko periaatteessa kannattaa aina”. Josta päästäänkin luontevasti siihen, että nykyisen järjestelmän jo ennestäänkin vähäisiä kannustusloukkuja pitää pyrkiä vähentämään ja työhön pakottamista pitää tehostaa. Maininnan saa myös Pentti Arajärvi, joka on kirjoittanut kirjassaan *Paremmivointiyhteiskunta* (2003), että vähimmäis- turvan taso pitäisi riippua siitä, kuinka pitkäaikaista tuen käyttö on. Nykyistä järjestelmää pitää selkeyttää, ansiotulojen verotusta pitää keventää, keikkaseteliä suositellaan ja aktiivisempaa työvoimapolitiikkaa tarvitaan.

Jälleen kerran erityisesti nuorille pitkäaikaistyöttömille tarvitaan lisää vastikkeellisuutta ja viranomaisyhteistyötä. Sosiaali-

viranomaiset pitää ottaa mukaan ”toimeentulotuella elävien nuorien aktivoimiseksi”. ”Viranomaisten yhteistyössä on parantamisen varaa, jos vastikkeetonta rahaa – tämän hetkistä perustuloa eli toimeentulotuen normitettua osaa – saa irrallaan työvoimaviranomaisten pyrkimyksistä.”

Vastuu, vastuun kantaminen ja vastuullistaminen ovat osa sosiaalidemokraatista utopiaa. Huolettomuus, vastuuttomuus ja vapaus sen painajaisia. Hyvinvointiyhteiskunnassa on hienoa se, ettei se ota ihmisiltä pois vastuuta omasta elämästään, toisin kuin ilmeisesti perustulo. ”Yhteiskunta toimii vastavuoroisesti, ei nakkele armonpaloja.” Täällä suomalainen vasemmisto muokkaa jo maaperää uusliberalistiselle kansalaissopimukselle, jossa kansalaisuus ei ole enää juridinen asema, vaan siihen liittyy joukko velvoitteita, joiden kautta kansalaisuutta neuvotellaan ja määritellään jatkuvasti uudelleen ja jonka kautta kansalaisen ja ei-kansalaisen välille synnytetään joukko oikeuksiltaan eritasoisia kansalaisia, enemmän ja vähemmän kansalaisia, nuoria, torppareita, mäkitupalaisia ja talollisia jne. Perustulo vaikuttaisi Kopran raportin mukaan kielteisesti myös sukupuolten väliin tasa-arvoon, sillä perustulon myötä palkkahajonta lisääntyisi hallitsemattomasti ja naisvaltaiset alat ”jumitettaisiin palkka-kuoppaansa. Montun pohja täytettäisiin lentohiekalla” Vaikka meillä on vaikeuksia ymmärtää kaikkia raportin kielikuvia, nähdäksemme perustulo henkilökohtaisena ja esimerkiksi perhe-tukseen sitomattomana tulon muotona voisi auttaa erityisesti naisten itsenäistymistä ja taloudellista riippumattomuutta konkreettisesti.

Lopuksi korostetaan vielä sitä, että perustulossa käsitetään yhteiskunta aivan väärin:

”Perustuloon perustuvan yhteiskunnan kuvailulla luodaan ihmisille positiivisen letkeitä järvenrannalla lötköttelyn ja kii-reettömän vesivärimaalailun mielikuvia. Työpaineiden keskellä unikuva, josta joku puhuu tosissaan, muuttuu petollisen houkut-

televaksi.” Työtä, työtä, se on sosiaalidemokraattien tarjoama lupaus hyvästä ja onnellisesta elämästä.

”Kuinka yhteiskunta, joka ohjaa miljardikaupalla rahaa tulonsiirtoihin, pystyy huolehtimaan syrjäytyneistä, alkoholisoituneista, vammaisista, mielisairaista jne.? Yhdistävätkö nämäkin ihmiset kansalaistulomaailmassa voimansa ja organisoivat keskustelufoorumeita ja taidetapahtumia? Vai aktivoituisivatko he vihdoinkin poliittisesti?” Eli suomeksi sanottuna: keskustelufoorumeita ja taidetapahtumia organisoivat ihmiset ovat rupusakkia tai roskaväkeä, josta ei kannata välittää, koska he ovat tyhjäntoimittajia eikä heistä ole syytä huolehtia, mutta ennen kaikkea heistä ei voi huolehtia, koska he huolehtivat itse itsestään. Ja huolehtimaan olisi päästävä.

Jäimme toivomaan, että raportti olisi vielä jatkunut, sillä kielikuvat käyvät loppua kohden sen verran levottomiksi, että seuraavat luvut olisivat voineet olla todella mieliin painuvaa luettavaa. Kenties niiden tekemän vivisektion kautta olisimme päässeet vasemmistolaisen ajatusmaailman perimmäisiin toiveisiin ja pelkoihin, jotka nyt vain pulpahtelivat sieltä täältä pintaan.

Emme voi kuin yhtyä Walter Benjaminin liki 70 vuotta sitten tekemään arvioon. Siinä kerrotaan selkeästi, mistä vasemmiston kriisissä on kysymys:

”Sosialidemokratiaan alun alkaen kuulunut konformismi ei ilmene ainoastaan sen taktiikassa, vaan myös sen taloudellisissa käsityksissä. Se on syy myöhempään romahdukseen. Mikään ei ole rappeuttanut saksalaista työväestöä niin paljon kuin ajatus, että se ui virran mukana. Tekninen kehitys merkitsi sille virran imua, jonka mukana se ajatteli uida. Sieltä oli vain askel illuusiioon, että tehdastyö, joka seurasi tekniikan vanavedessä, merkitsi poliittista saavutusta. Vanha protestanttinen työmoraali juhli saksalaisissa työläisissä ylösnousemustaan maallistuneessa muodossa. Itse asiassa jo Gothan ohjelmassa näkyy jälkiä tästä sekaannuksesta. Sen mukaan ”työ on kaiken rikkauden ja kulttuurin lähde”.

Pahaa aavistaen Marx vastasi huomauttaen, että ihmisen, jolla ei ole muuta omaisuutta kuin työvoimansa, ”täytyy...olla...niiden orjana, joista on tullut työn aineellisten edellytysten haltijoita”. Tästä huolimatta sekaannus leviää edelleen, ja pian tämän jälkeen Josef Dietzgen julistaa: ”Työ merkitsee uuden ajan Vapahtajaa...Työn...paremmaksi muuttumisessa on rikkaus, joka nyt voi täyttää sen, mitä yksikään Messias ei tähän mennessä ole toteuttanut”. Tämä vulgaarimarxilainen käsitys työstä ei kestä kysymystä siitä, miltä työn tuotos tuntuu itse työläisistä, kun nämä eivät voi sitä käyttää. Tämä käsitys tahtoo tunnustaa vain edistysaskeleet luonnon hallinnassa, ei yhteiskunnallisia taka-askeleita. Se osoittaa jo samoja piirteitä, joita myöhemmin tavataan fasismissa. Luonnosta sillä on käsitys, joka onnettomuutta ennustavalla tavalla eroaa maaliskuun vallankumousta vuonna 1848 edeltäneen ajan sosialististen utopioiden luontokäsityksestä. Työ, sellaisena kuin se tästä lähtien ymmärretään, merkitsee luonnon riistoa, mikä naiivilla tyydytyksellä asetetaan vastakkain proletariaatin riiston kanssa. Tähän positivistiseen käsitykseen verrattuna Fourierin fantasiat, jotka niin runsain mitoin ovat antaneet pilkanaihetta, osoittautuvat hämmästyttävän selväjärkiseksi...”

ASIAANTUNTIJOIDEN PERUSTULO

Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto julkaisi loppukesästä 2007 kirjan *Perusturvan pulmat ja uudistamisen vaihtoehdot*. Riitta Särkelä ja Anne Eronen ovat koonneet kirjan suomalaisen perusturvan niin sanottujen ammattilaisten kanssa (mm. Arajärvi, Julkunen, Kajanoja, Kangas jne.). Yleissävy on hyvinvointivaltiota puolustava ja perusturvan kehittämiseen kannustava. Sen mukaan perusturvan heikentäminen ei välttämättä edistä talouskasvua, pikemminkin päinvastoin. Tämä argumentti nykyisen sosiaaliturvajärjestelmän puolesta ja niin sanotun hyvinvointivaltion taloudellisen tehokkuuden todistamisessa on laajalti jaettu

vasemmistoon kallellaan olevien asiantuntijoiden, tutkijoiden ja virkamiesten piirissä. Ei tarvitse kuin lukea Palkansaajien tutkimuslaitoksen julkaisemaa lehteä *Talous & Yhteiskunta*, jonka liki joka toisessa artikkelissa asia pyritään perustelemaan. Kirjassa väitettä ei kuitenkaan perustella mistään makrotaloudellisesta näkökulmasta eivätkä tuotannon ja työn muutokset näytä kirjoittajien mielestä vaikuttavan perusturvan uudistamisen tarpeisiin. Pohjoismainen hyvinvointivaltio on ja pysyy edelleen tärkeimpänä viittaushoiteena. Tämä ylenkatse työn ja talouden muutoksia kohtaan ja siitä seuraava eräänlainen siilipuolustus talouden tai pikemminkin markkinoiden piiristä tulevia paineita kohtaan on tuttua hyvinvointivaltiota henkeen ja vereen puolustaville vasemistonäkemyksille.

Kirjan lähtökohtana on, että nykyinen perusturvajärjestelmä ei enää toimi ja kuilu perusturvalla elävien ja muun väestön välillä on kasvanut. Siksi tarvitaan perusturvan uudistamista. Perusturvaa on kirjan mukaan kehitettävä ”syyperustaisena toimeentuloturvana”, koska se on ”perustulovaihtoehtoa realistisempi”. Tärkeäksi nähdään se, että ”turva kohdistuu eri elämäntilanteiden ja ...eri syistä aiheutuvan tarpeen mukaan”. Toisin sanoen jälleen ollaan ompelemassa jokaisen elämäntilanteeseen sopivaa sosiaaliturvaa. Mieleemme tulee satu hiirestä kissan räätälinä: Kissa meni takkiaan noutamaan. Hiiri sanoi: ”Ei tästä takkia tullut.” ”No, mikäs siitä tulisi?” ”Housut.” ”No, tee ne!” Kissa meni housujaan noutamaan. Hiiri sanoi: ”Ei tästä housuja tullut.” ”No, mikäs siitä tulisi?” ”Tulisi liivit.” ”No, tee ne!” Kissa meni liivejään noutamaan. Hiiri sanoi: ”Ei tästä liivejä tullut.” ”Mikäs siitä sitten tulisi?” ”Tulisi lakki.” ”No, tee se!” Kissa meni lakkiaan noutamaan. Hiiri sanoi: ”Ei tästä lakkia tullut.” ”No, mikäs sitten tulisi?” ”Tulisi kintaat.” Kissa meni kintaita noutamaan. Hiiri sanoi ”Ei tästä kintaita tullut.” ”No, mikäs sitten tulisi?” ”Tulisi tuppä.” ”No, tee se!” Kissa meni tuppeaan noutamaan. Mutta kun silloin kaikki kangas oli loppunut, hyppäsi

kissa hiiren niskaan ja söi sen. Siitä alkaen ovat kissa ja hiiri vihoissa keskenään.

Vailla käsitystä tuotannon ja työn muutoksista vasemmisto joutuu peräytymään ja puolustautumaan aina siihen pisteeseen saakka, jolloin sen huolen kohteet joutuvat, jos eivät syömään sitä niin ainakin kääntämään sille selkensä, kun sen tapauskoh- taisesti ”räätälöimä” uusliberaali sosiaaliturva osoittautuu liian tukahduttavaksi.

Mielestämme yksi keskeinen ongelma kirjassa on, että perus- turvaa halutaan kehittää lähtemällä sen olemassa olevista - ja tavallaan kirjan itsenä toimimattomiksi osoittamista - lähtökoh- dista. Lopputulos on, että uudistaminen tarkoittaa pelkkää etuu- sien tasojen korottamista ja jakamisen/saamisen mekanismien yksinkertaistamista (ja yksinkertaistaminen on usein kontrollien tehostamista). Tälle tasojen korottamiselle haetaan sitten ”virka- miesrationaalisia” perusteluita, mutta ei minkäänlaista poliittista tai tuotannollista subjektia. Poliitikka on pelkkää jakopolitiikkaa.

Käytännössä kirjassa perusturvalla tarkoitetaan muuta kuin ansiosidonnaista sosiaaliturvaa. Silmiinpistävää on juuri erottelu perusturvan ja ansioturvan välillä, koska se antaa koko kirjalle sävyn, jossa perusturva nähdään köyhäinapuna, heikompien tai vähäosaisten auttamisena. Toisin sanoen jälleen kerran törmätään työn ja pääoman vastakkainasettelun historiallisten vaiheiden analyysin sijaan köyhät ja rikkaat asetelman universalisointiin. Köyhiä tai jälkeen jääneitä on autettava, koska se on moraalisesti tai eettisesti oikein. Korostamme, että näkökulma antaa kirjoit- tajille myös mahdollisuuden välttää työelämän muutosten tar- kastelua ja siinä sivussa myös tuloerojen kasvun sisältöä, minkä seurauksena keskustelu perusturvan tarpeista asettuu yhtäältä köyhyyden tai huono-osaisuuden kehukseen ja toisaalta kohden- tuu vain ohjausjärjestelmän toimintaan.

Muutokset sosiaalipoliitikassa nähdään eetoksen muuttu- misena, taloustieteen tunkeutumisena sosiaalipoliitikkaan, uus-

klassisen taloustieteen ja uusliberalismin esiinmarssina jne. Eli läsnä ovat tutut teemat vasemmistolaisesta retoriikasta, joka haluaa välttää kapitalismin ja sen muutosten analyysia. Seuraus on, että kirjassa on menty kapitalismin virittämän ansaan, kun asetetaan vastakkain työssä olevat ja työttömät, vakituudessa työssä olevat, täyden työsuhteturvan piiriin kuuluvat ja sitä vaille jäävät, eli ”ansioturva” ja ”perusturva”. Toisaalta mielestämme oikeutetusti kirjassa todetaan, että tämä on ollut yksi viime vuosien kehityskulkuja, vaikka kirjan asetelmassa allekirjoitetaan juuri sama vastakkainasettelu.

Tekijöiden mukaan Suomessa on siirrytty ”sosiaaliturvaideologiassa... kansanvakuutusmallista kohti palkkatyöyhteiskunnan ansioturvamallia” ja ”välittömien toimeentulovaikutusten ohella sosiaalipolitiikassa tavoitellaan yhä enemmän käyttäytymisvaikutuksia” Sosiaalietuuksia on kohennettu silloin kun etuudet ovat työssä ansaittuja ja kun ”niillä tavoitellaan merkittävää käyttäytymisvaikutusta ja työn vetovoiman lisäämistä”. Esimerkkinä kirja antaa vuoden 2005 työeläkeuudistuksen, ”joka antaa mahdollisuuden loppupäästä pitkällä työurilla ansaita entistä paremmat eläke-etuudet”.

Kirjassa ehdotetaan joillekin pitkäaikaisyyttömien ryhmille ”osallistumistuloa... joka edustaa paljon laajempaa käsitystä työstä ja aktiivisesta kansalaisuudesta, johon myös työttömällä on oikeus”. Tämä osallistumistulo tuo mieleen Pentti Haanpään kuvaaman epätoivoisen työttömän, jonka talon isäntä pani piiskaamaan leipänsä edestä sahapukkia kuin pilkkataakseen kaikkea työtä. Tosin ”osallistumistulo” voidaan myös ymmärtää vastentahtoiseksi tavaksi myöntää se, että tuottavan ja tuottamattoman, palkkatyön ja ei-työn välinen ero on hämärtynyt.

Koska perusturva erotetaan kapitalismin muutoksista, eli työn ja tuotannon muutoksista, siitä tehdään vähintäänkin tendensinomaisesti köyhäinhoitoa, jonka perusteet ovat viime kädessä moraalisia tai ”perusoikeuksiin” (tai jollain tavoin yleisiin ihmis-

oikeuksiin) vetoavia. Tästä on seurauksena kristillis-porvarillinen sävy koko kysymykseen: köyhät ovat säälin kohteita ja koska sääli on tunne, joka saa meidät porvarit voimaan huonosti, tuntemaan, että emme ole täysin vapaita yksilöitä, yritämme päästä siitä eroon auttamalla, varsinkin kun auttamalla ylennämme itseämme ja tunnemme olevamme vielä enemmän turvassa – kuten kunnan kantilainen porvari, koska meidän ei tarvitse varsinaisesti panna itseämme millään tavoin peliin.

Mielestämme perusturva ja ansioturva kannattaisi mieluummin yhdistää ja käyttää yhdistämisessä apuna juuri työn ja tuotannon muutoksia ja niiden kautta kaivaa muuttamiselle joku tekijä/subjekti. Tämä ei varmaankaan merkitse köyhyiden ongelman vähättelyä tai köyhien jättämistä yksin. Lienee hyvä muistaa, kuten Gilles Deleuze kirjoitti jo vajaa kaksikymmentä vuotta sitten, että ”on totta, että kapitalismi on vakionaan pitänyt kolmea neljäsosaa ihmiskunnasta äärimmäisessä kurjuudessa, liian köyhinä velkaan, liian lukuisina internoitaviksi”. Uusi kapitalismi ja sen ohjauksjärjestelmät ”eivät joudu kohtaamaan vain rajojen katoamista, vaan myös ghettojen ja hökkelikaupunkien räjähdysmäisen kasvun”. Tällä tarkoitamme, että köyhyttä ja sen uusia muotoja ja sen vanhojen muotojen uudelleen järjestämistä on tarkasteltava suhteessa kapitalismin muutoksiin eikä niistä irrallisina. Segregaation uudet muodot, kaupunkitilan pilkkominen, julkisen liikenteen hinnoittelu, tietoverkkoihin ja kolutukseen pääsy ovat tärkeässä asemassa köyhyiden uusien muotojen tarkastelussa.

Kirjan historiallisessa katsauksessa kadotetaan kokonaan luokkataistelun merkitys: ”Moderni ratkaisu toimentulon ongelmiin, sosiaaliturva, joka korvasi esiteollisen yhteiskunnan perinteiset turvamuodot – lähipiirin tai paikallisyhteisön huolenpidon sekä köyhäinhoidon – alkoi kehittyä sosiaalivakuutuksen synnyn myötä...”, ja viitataan tietenkin François Ewaldiin, siis Michel Foucault’n oppilaaseen, joka on kuuluisa siitä, että hän kääntää mestarinsa ajatuksia patruunoille tai isännille! Perspektiivi on

koko ajan köyhäinhoito, heikommat ja vähäosaiset. Jopa fordisti- sen talouskasvun kehän syynä pidetään sitä, että ”tuolloin uskot- tiin tulontasauksen ja talouskasvun väliseen positiiviseen kehään: uskottiin, että köyhien auttaminen vahvistaisi myös talouskas- vua”. Epäilemättä koko fordistinen kompromissi oli peräisin tuosta uskosta, joka sitten yllättäen menetettiin. Kun Suomessa säädetään yleislakkovuonna 1956 joukko lakeja, kuten uusi huol- toapulaki ja kansaneläkelaki, niin ammattiyhdistysliike loistaa kirjassa jostain syystä poissaolollaan.

Kirjassa käydään hyvin läpi perusturvan kokonaisuudistusta koskevia aikaisempia ehdotuksia. Tässä yhteydessä nostetaan esiin myös perustulo, johon suhtautuminen on selkeästi nihkeää: ”useimmiten esitetään erilaisia periaatteellisia tai filosofisia perus- teluja perustulon toteuttamisen puolesta”...”Konkreettisia laskel- mia ja ohjelmia on melko niukasti tarjolla”. Sitten esitetään Van- derborght/Van Parisj -määritelmä vastikkeettomasta tasasuuresta tulosta, jonka jälkeen todetaan, että se jättää monia kysymyksiä avoimeksi. Mutta näitä avoimeksi jääviä kysymyksiä ei millään tavoin tuoda esiin. Tämän jälkeen perustulon ajatus samaistetaan negatiiviseen tuloveroon ja osallistumistuloon, jolloin ”tulon ehtona on osallistuminen yhteiskunnallisesti hyödylliseen toi- mintaan...”.

Selkeä ongelma on perustulon näkeminen perusturvan pers- pektiivistä ja periaatteessa vastakkaisena ansiosidonnaiselle työ- suhdeturvalle. Ja koska perustulon käsittelystä puuttuu sekä taloudellinen että poliittinen kehys, se jää puhtaaksi matema- tiikaksi, jonka toteuttaminen nähdään mahdottomana tai ”vain kaukaisena mahdollisuutena”. Nykyisenä vaatimuksena se pal- jastaa Tuula Haataista lainaten ”mansikkaniityn alta sudenkuop- pia, jonne moni viaton lammas saattaa pudota.” Nämä ja muut samankaltaiset konkreettiset ja sisällölliset lausunnot muodos- tavat ilmeisesti vastakohtan filosofisille ja periaatteellisille näke- myksille perustulosta. Voisimme myös huomauttaa, että peri-

aatteelliset ja filosofiset käsitteet ovat usein – ja varsinkin silloin kun pitäisi alkaa muotoilla jotain näkemystä – konkreettisia ja monet ns. empiiriset faktat vain uskomuksia.

Taloudellisen kehityksen puuttuminen tarkoittaa sitä, että perustuloa ei nähdä investointina inhimilliseen: investointina *ihmisen tuotantoon ihmisen avulla* ja osana pääoman kasautumisprosessia, ja tätä kautta eräänlaisena tasapainottavana välineenä siirtymässä teollisesta kapitalismista (jossa investoinnit kohdistuivat koneisiin ja laitteisiin) tietokykykapitalismiin, jossa investoinnit suuntautuvat inhimilliseen ja jossa julkisten investointien pitäisi erityisesti kohdistua inhimillisen (elämän, kulttuurin jne.) vapauteen (kun yksityiset investoinnit pyrkivät vapauden supistamiseen ja tuoton varmistamiseen ennakolta). Sen sijaan perustulo (ja koko perusturva) nähdään pelkkänä menona tai kuluna, joka ei – joistakin viittauksista pohjoismaiseen malliin huolimatta – tuota mitään. Toisin sanoen kyse ei välttämättä ole pelkästä kustannuksesta, vaan tuottavien investointien *luototuksesta*, investointien, jotka kohdistuvat elävään ja elämän itsenäisyyteen suhteessa työn ja tuotannon välittömiin vaatimuksiin. Tätä ajatusta tukee voimakkaasti katsaus taloudellisen kasvun keskeisiin sektoreihin, kuten esimerkiksi taloustieteilijä Robert Boyerin korostamiin kasvatukseen, terveyteen ja kulttuuriin: ne ovat taloudellisen kasvun keskiössä, mutta investoinnit näille alueille nähdään pelkkinä menoina. Samalla ne ovat tietysti myös juuri niitä sektoreita, joita – liekö sattumalta – yritetään yksityistää ja joille yritetään soveltaa perinteisen arvonmuodostuksen logiikkaa. Ehkä keskustelu perustulosta olisi huomattavasti järkevämpää, jos mukaan otettaisiin myös tämäntyyppisiä näkökulmia.

Lopuksi todetaan, että ”paljon spekulaatiota voidaan esittää siitä, missä määrin perustulo houkuttelisi ihmisiä pois työmarkkinoilta ja edistäisi näin esim. nuorten syrjäytymistä tai kotiäitien ansiomahdollisuuksien heikentymistä. Kannustavuus voi olla kahdensuuntaista: kannustavuutta työmarkkinoille, mutta myös

kannustavuutta työmarkkinoilta pois päin”. Jälleen kerran siis sama väite: perustulo heikentäisi naisten asemaa, koska naisille ”sopivat” työt vähenevät ja palkkatyön kautta ei saada itsenäisyyttä. Kakki tämä samaa aikaan kuin perinteinen sukupuolittunut työnjako on mullistuksen kourissa. Toisin kuin sosiaalidemokraateilta, emme asiantuntijoilta löytäneet väitettä, jonka mukaan perustulo rikkoi perherakenteen, kun naiset eivät olisi enää riippuvaisia miehensä palkasta.

Kirjassa esitetään myös joukko ”ajatuksia perusturvan uudistamisesta”. Niiden johtoajatus on seuraava: ”Perusturvan varassa pitkään elävien ihmisten tilanne on heikentynyt ja suhteellinen köyhyys on lisääntynyt”. Siksi on varmistettava perusoikeuksien toteutuminen, ja Suomessa ”tarvitaan tulevaisuudessa kaikkia ihmisiä ja heidän osaamistaan”.

Tekijöiden näkökulmasta myös tulevaisuuden perusturva on syyperustainen. Näin siksi, että ketään ei haluta jättää yksin, ja jos kukaan ei välitä niin ainakin viranomainen, poliisi tai pappi välittää. Eli: ihmiselle ei saa pelkästään antaa rahoja käteen - ainakaan liikaa - vaan häntä on ohjattava, koulutettava, vedettävä mukaan, aktivoitava aamusta iltaan ja illasta aamuun. Tämä holhoamisinto tulee kirjassa monin paikoin esiin ikään kuin virkamiehen puhtaana hallinnollis-teknisen toiminnan moraalisenä oikeuttajana. Kovin kaukana ei ole yhteisöllisyyspuhe ja sosiologinen makroteoria modernisaatiosta ja yksilöllistymisestä, jota on paikattava yhteisöllä, solidaarisuudella tai uskonnolla viimeisenä ”kittinä” eriarvoistuvan ja eriytyvän yhteiskunnan kudoksiin. Ehkä modernin ihmisen ”yksinäisyys” on suurimmillaan silloin kun hän kuvittelee itsensä maailmaa sen ulkopuolelta katsovaksi erilliseksi yksilöksi. Tämän yksinäisyyden lievittäjäksi ei tarvita sosiaaliviranomaisia, vaan yhteistoimintaa ja yksilöllisyyden illuusion heikentämistä.

Perusturvan uudistamisen keinoina nähdään perusturvan yhtenäistäminen ja selkiyttäminen, siis yksinkertaistaminen:

”tavoitteena tulee olla perusturvan yhtenäistäminen sekä järjestelmän mahdollisimman suuri selkeys ja yksinkertaisuus”. Olemme tästä eri mieltä ja asetumme samalle kannalle kuin yksi kirjan tekemisessä mukana ollut Jouko Kajanoja, joka sanoo eräässä haastattelussaan, että ”en usko, että hyvä sosiaalipoliittinen järjestelmä on yksinkertainen, vaan se on aikamoisen monimutkainen”. Tosin sosiaalipoliittisen järjestelmän monimutkaisuus antaa mielestämme enemmän tilaa kansalaisten aktiivisuudelle ja mahdollisuuksille viivyttää ”viimeistä tuomiota”, joka ”yhden luokun” järjestelmässä voidaan tehdä liian nopeasti. Se siis luo etäisyyttä virkamiehen, hallinnon ja kansalaisen välille, mitä emme pidä täysin kielteisenä seikkana. Sen sijaan etäisyyden supistaminen esimerkiksi oikeudenmukaisuuden ja ihmisten erityisen aseman huomioon ottamisen nimissä – eli hallinnon ja yksittäisen ihmisen välitön kohtaaminen – on mielestämme vastoin liberaalia vasemmistolaista perinnettä ja siihen kuuluvaa tarvetta itsenäisyyteen suhteessa valtioon ja pääomaan (kuten vaikkapa varhaisessa osuustoimintaliikkeessä). Ylipäätään ja silläkin uhalla, että kuulostetaan liberaalilta: jos järjestelmä on selkeä, yksinkertainen ja syyperustainen, niin lisääkö se automaattisesti toiminnallista itsenäisyyttä vai ei? Tai: onko se kannustava?

Kirjan mukaan ”perusturvan uudistamisen yhtenä selkeänä tavoitteena tulee olla riippuvuuden vähentäminen toimeentulotuesta”. Voi kysyä, tarkoittaako tämä sitä, että kasvatetaan vapaan rahatulon osuutta vai sitä, että syyperustaisuuden kautta perusturvaa olisi suunnattava yhä enemmän korvamerkityn rahan tai eräänlaisten kuponkien suuntaan, eli vapaan rahan osuutta olisi supistettava? Entä jos näin on, niin mitkä ovat seuraukset ihmisten autonomialle ja itsenäiselle päätöksentekokyvyille, joita kirja loppukaneetissan yltyy kaunopuheisesti ylistämään: syyperustainen perusturva ”mahdollistaa...sen, että eri elämäntilanteissa on mahdollista saada ihmisen omia voimavaroja ja potentiaaleja käyttöön sen avulla, että tietty toimeentulo on turvattu eikä

huomisen leipä ole pieninä, epävarmoina paloina maailmalla. On mahdollisuus lähteä rakentamaan itse omaa elämää ja tulevaisuutta”. Entäpä eri elämäntilanteet? Kuinka ne arvioidaan ja sorrutaanko arvioinneissa pelkkiin normatiivisiin kliseisiin nuorista, vanhuksista, opiskelijoista, työttömistä, psyykkisesti sairasta jne.?

Kirja tarjoaa seuraavat selkiyttämisehdotukset: tasojen yhtenäistäminen ja korottaminen, etuuksien sitominen indeksiin, lasten ikärajojen yhtenäistäminen perusturvassa, tarveharkinnan vähentäminen, etuuspäivien laskentaperusteiden ja tulokäsitteiden yhtenäistäminen, tulotakuun toteuttaminen, asumistuen yksinkertaistaminen. Moni näistä tapahtuisi perustulon kautta automaattisesti.

Alusta loppuun asti kirjassa nähdään kuitenkin perustulo jonkinlaisena haamuvastustajana, jonka ehdotonta ja riittävää versiota yritetään kaikin tavoin pitää poissa julkisesta keskustelusta. Sen enempiä Suomessa kuin ulkomailla julkaistuihin teksteihin ei ole viitattu konkreettisesti millään tavoin. Sen sijaan näennäisenä vastustajana on ”uusliberalismi” ja sen ihmiskäsitys, vaikka monin paikoin myös kirjan ehdotukset esimerkiksi aktiivoinnista ja osallistumistulosta voitaisiin sijoittaa osaksi sitä. Ehkä tämä kertoo jotain paitsi itse perustulon ajankohtaisuudesta, myös kirjasta huokuva vasemmistolaisen poliittisen mission ongelmista.

VIHREÄ PERUSTULO?

Vihreät nostivat yhdeksi vuoden 2007 eduskuntavaalien vaalitaistelun teemaksi perustulon. ”Vihreä perustulomalli - Perusturvaa ja työnteon kannattavuutta parantava sosiaaliturvan ja verotuksen uudistus” hyväksyttiin liiton valtuuskunnan kokouksessa 4.2.2007. Tosin poliittisen kamppailun kysymyksenä asia on outo, koska ”perustulomallimme on siis taloudellisesti täysin toteuttamiskelpoinen ja julkisen vallan kannalta kustannusneut-

raali” eikä se puutu juuri tulonjakoonkaan. On vaikea ymmärtää, miksi poliittinen liike esittää tämäntyyppisen vaatimuksen ja minkälainen mahtaa olla poliittinen liike, jonka vaatimukset ovat tämänkaltaisia. Myös Vihreässä langassa perustuloa on käsitelty useampaan otteeseen (esim. VL 45/06). Silti, kuten Antti Parpo toteaa (VL 5/07), ”keskustelu perustulosta on aika pinnallista, ja välillä tuntuu, etteivät puhujat tiedä, mistä puhuvat”. Valitettavasti Parpon itsensä ja samassa artikkelissa siteerattujen Stake-sin erikoistutkija Pasi Moision sekä Kansaeläkelaitoksen tutkimusprofessori Katri Hellstenin lausunnot perustulosta eivät nosta millään tavoin keskustelun tasoa. He käyttävät termiä perustulo yksinomaan uusliberaalin elämiseen tarvittavan vähimmäistulon merkityksessä. Kun Parpo sanoo, että ”moni perustulomalli on liian yksinkertainen, että se toimisi sellaisenaan. Nykyistä enemmän pitäisi pohtia perustulon mahdollisia pulmia”, ei voi kuin ihmetellä, sillä maassamme perustulosta käytyä keskustelua seurattessa kuva on kyllä päinvastainen: perustulon ongelmat – usein varsin hypoteettiset – ovat kyllä hyvin esillä, koskevat ne sitten rahoitusta tai moraalialueita yleensä ja työmoraalia erityisesti. Samanlaisiin tyhjiin yleistyksiin intoutuvat myös Stakesin ja Kelan tutkijat: ”Perustulokeskustelu pulpahtelee esiin joka vuosikymmenellä. Se on vaihtoehto, jota kannattaa tutkia, mutta en ole ihan varma, ratkaistaanko sillä sosiaaliturvan ongelmia. Ihmisten elämäntilanteet ovat niin moninaisia, ettei perustulo välttämättä pystyisi vastaamaan niihin”. Ihmisten elämäntilanteiden erilaisuutta ei jälleen kerran ratkaista vapaalla rahalla ja ihmisten itsenäisyyttä ja omaa päätöksentekokykyä kasvattamalla, vaan viranomaistoimienpiteillä. Jälleen kerran tutkijamme näyttävät myös ymmärtävän perustulon lähinnä muun sosiaaliturvan korvaavaksi järjestelmäksi.

Olisi siis täsmennettävä, mistä puhutaan kun puhutaan perustulosta? Puhumattakaan siitä, että olisi hyvä tietää, miksi Suomessa puhutaan perustulosta siten kuin puhutaan? Eli pääosin uusliberalismin ja niin sanotun työkyvyn yhteiskunnan

kehyksessä. Tämä kehys tekee ongelmallisiksi monet vihreän perustulon hyvät aiheet.

Nähdäksemme perustulosta on liikkeellä kaksi toisilleen vastakkaista mallia. Ensimmäinen on uusliberaali, ehdollisen vähimmäistoimeentulon malli ja toinen on taatun, riittävän ja vailla ehtoja annettavan yhteiskuntatulon malli. Näiden mallien perustelut poikkeavat toisistaan, vaikka molempien sisällä mallin perustelut voidaan jakaa eettisiin (tai moraalisiin) ja taloudellisiin.

UUSLIBERAALI MALLI

Uusliberaalissa mallissa, joka on Suomessa lähes yksinomaan ollut julkisuudessa, perustulon on oltava ”työhön kannustava” ja ”aktivoiva”. Se näkee työmarkkinoiden jäykkyyden ja joustojen vähäisyyden syynä työttömyyteen. Se haluaa poistaa ”köyhyyshyönteiset” ja ”kannustinloukut” ja tehdä myös matalapalkkaisesta työstä ”kannattavaa”. Kun ”köyhyyshyönteiset” ja erilaiset turvaverkot on poistettu, siis kun perustulon avulla sosiaaliturvaa on yksinkertaistettu, niin työmarkkinat alkavat toimia todellisten markkinoiden tavoin. Toisin sanoen perustulo on väline talouden irrottamiseen yhteiskunnasta, tai yhteiskunnan ja yhteiskunnallisen säätelyn käyttämistä markkinoiden luomiseen. Michel Foucault’a lainaten: jotta vapaa kilpailu toimisi on puututtava kovalla kädellä taloudellisiin olosuhteisiin, eikä edes pelkästään taloudellisiin olosuhteisiin, on puuttuva tiukemmin ihmisten elämään aamusta iltaan ja illasta aamuun. Yhteiskunta on olemassa siitä irrotettua taloutta varten. Puuttumisen markkinoiden vuoksi tekee valtio, ja valtion lakien ja markkinoiden toiminnan edellytyksiin puuttumisen kautta rakennetaan perusta myös uusliberaaleille työmarkkinoille. Ainakin julkisuuteen tullessa perusteluissa vihreiden perustulomalli sijoittuu täysin tämän uusliberaalin mallin sisään. Se on täynnä aktivoinnin retoriikkaa.

Vihreiden ja erityisesti vihreän ideologin Osmo Soininvaaran mielestä nykyisessä sosiaaliturvajärjestelmässä on monia ongelmia. Yhtäältä se tuottaa rakenteellista työttömyyttä, kun ihmisten ei kannata vastaanottaa työtä, toisaalta epätyypillisten työsuhteiden lisääntymien tekee siitä monimutkaisen ja huonosti toimivan sekä sekavan. Nykyjärjestelmässä myöskään työn vastaanottovelvollisuus ei toimi eikä työttömiä saada pakotettua töihin. Epätyypillisten työsuhteiden määrän kasvu on johtanut siihen, että kannustimien rakentamisesta tulee monimutkaisempaa: töihin menemispäätöksiä tehdään yhä enemmän ja siksi kannustimilla on entistä suurempi rooli. Vihreän käsityksen mukaan työ on menettänyt sen itsestään selvän aseman, joka sillä aiemmin oli sekä moraalisenä että taloudellisenä toimintana. He eivät kuitenkaan halua analysoida muutosta millään tavoin, vaan haluavat palauttaa palkkatyölle hallinnollisesti tuon menetetyn aseman kehittämällä työn vastaanottamisen velvollisuuksia. Soininvaaran käsityksen mukaan vastaanottovelvollisuus ei osaltaan toimi myös siksi, että työnantajat eivät käreytä haluttomia työnhakijoita, sillä heidän ei ole halua vastentahtoista työntekijää. Ainoa sanktio nykyjärjestelmässä on siksi käytännössä koulutuspakko. Työn vastaanottamisen kannustimet ovat siis vihreiden mielestä liian heikkoja. Heidän näkökulmastaan nykyisessä toimeentulotuen ja työmarkkinatuen yhdistelmässä on kaikki perustulon huonot puolet, mutta ei mitään hyviä. Sillä ”voi jättäytyä ja elää paheellista elämää yhteiskunnan kustannuksella”, kuten Osmo Soininvaara totesi Helsingissä pidetyssä seminaarissa ”Erilainen perusturvaseminaari” 21.1.2008. Nykyjärjestelmässä ongelmana on myös, että opiskelijat vievät työttömien työt, koska heidän on kannattavampaa tehdä työtä. Kansantaloudellisesti tämä on kuitenkin tehotonta, koska siltä kannalta opiskelijoiden pitäisi opiskella ja työttömien tehdä hanttihommia, jotta heidän työkykynsä pysyisi yllä.

Soininvaaran mukaan perustuloon voidaan myös liittää samat ehdot kuin nykyjärjestelmään, siis työn vastaanottamispakko ja

koulutuspakko. Lisäksi hänen käsityksensä mukaan vielä parempi voisi olla niin sanottu Alankomaiden malli, jossa 150 euron ”perustulo” maksetaan vain työssäkäyville, muille se on syyperustainen. Ehdotonta perustuloa esimerkiksi Soininvaara ei kannata, koska silloin ”18-vuotiaalle syrjäytyneelle nuoremiehelle ei voi asettaa mitään elämään liittyviä ehtoja”. Eli myös vihreille hunsvottinuoriso ja elämäntapaintiaanit aiheuttavat mielipahaa ja opiskelijoidenkin olisi parempi opiskella eikä hankkia lisätuloja työssä käymällä. Ja me kun olemme olleet siinä uskossa, että vihreä liike on villapaitoinen, risupartoinen ja uusien elämäntapoinen jotenkin lähellä elämäntapaintiaaneja, nuoria ja opiskelijoita!

Uusliberaaliin vähimmäistoimeentulon malliin kuulu olennaisena osana *ehdollisuus* lausutaan se julki tai ei. Tulo annetaan vain työn tai koulutuksen (”aktiivisuuden” osoittamisen) kompensaaion kautta. Perustulo täydentää tässä mallissa työtuloa ja auttaa saavuttamaan minimitoimeentulon. Historiallisesti näkemys kuuluu *Poor laws* -perinteeseen siinä määrin kuin se pyrkii korvaamaan hyvinvointi-instituutiot työkyvyn logiikalla. Tämän-tyyppinen keskustelu on hyvin yleistä ja julkeaa, kuten edellä käsitelty Kopran raportti omalla tavallaan kertoo. Milton Friedmanin negatiivisen tuloveron ajatus kuuluu samaan joukkoon. Sitä ei myönnetä ”vapaacheitoisesti” työttömille. Vaikka työhön ja työkykyyn sitomista ei olisikaan suoraan sanottu, niin ehdotetun tulon matala taso jo kertoo, että tarkoituksena on työhön pakottaminen. Tämä koskee myös vihreiden esitystä 440 euron perustulosta, joka ”on niin sanotun osittaisen perustulon malli. Siinä perustulon suuruus on riittävän suuri perusturvan parantamiseen, väliaikaiseen toimeentuloon ja pienituloisen työn kannattavuuden lisääntymiseen” (*Vihreä perustulomalli*). Erityisesti vihreät näyttävät haluavan tehdä pienituloisen työn vastaanottamisesta kannattavaa ja kannustaa siihen. Perustulo toimisi siten esimerkiksi palvelusektorilla palkkojen matalana pitämisen välineenä ja

suuntaisi sinne elävää työvoimaa samalla kun se ainakin jossain määrin estäisi palvelustyön sisältöjen kehittämistä. Se toimisi siis työvoiman hinnan alentamisen keinona ja estäisi työntekijän ammattitaidon kehittämisen ja syventäisi segregatiota. Hant-tihommien tekijöinä, siivoojina, puhelinmyyjinä emme mielellämme äänestäisi ainakaan vihreitä. Toisin sanoen mallin tavoitteena ei ole palkkatyösuhteen heikentäminen rahasuhteena, siis välineenä rahatuloon, vaan päinvastoin palkkatyösuhteen vahvistaminen välineenä rahatuloon. Kyse ei ole siis yksinomaan perustulon rahamäärästä, vaan sen koko kehyksestä.

Elämään riittämätön perustulo ja elämään riittämätön palkkatulo muodostavat yhdessä työtätekevien köyhien (”working poor”) luokan. Ei siis ole ihme, että ammattiyhdistysliike ja vasemmistopuolueet suhtautuvat nihkeästi uusliberaaliin perustulon ajatukseen. Se heikentäisi entisestään työolosuhteita ja iskisi suoraan myös vasemmiston kannattajakuntaan julkisella sektorilla. Tosin julkinen vastarinta perustuloa kohtaan ei merkitse, että vasemmisto vastustaisi työkyvyn yhteiskuntaa ja ehdollista sosiaaliturvaa. Päinvastoin, kuten edellä olemme osoittaneet.

Niin vihreiden, vasemmiston kuin koko poliittisen eliittimme ajama ”uusi sosiaaliturva” ja uusi työkyvyn työsuhdeturva muuttavat radikaalisti työttömyysturvaa. Se ei enää ole vakuutus satunnaisen työttömyyden varalta. Siitä tulee uudentyyppisen työvoiman kontrolloinnin väline. Tätä työvoimaa ei rajata tilaan eikä sitä hallita työajan ja työsuoritusten kautta. Sitä hallitaan liikkuvana, tehtäviä, suorituksia ja työvälineitä alati vaihtelevana moneutena. Hallinta ja kontrollit pyrkivät siksi ottamaan haltuun työntekijän elämän koko kehyksen, hänen elämänsä mahdollisuudet ja toiveet, laskemaan mahdolliset riskit ja arvioimaan kehitysmahdollisuudet. Tärkeää niiden kannalta eivät ole erityiset teot ja taidot, vaan mahdolliset kyvyt ja mahdolliset reaktiot eri tilanteisiin. Uuden kontrollivälineen läpiajon tuntevat erityisesti

nahoissaan vihreiden oma kannattajakunta, massaälymystö, kulttuurityöntekijät ja moninainen joukko erilaisia pienyrittäjiä projekti- ja pätkätöyläisiä. Siksi on outoa, että juuri vihreät ovat sitä innokkaasti ajamassa.

TAATTU, EHDOTON PERUSTULO

Uusliberaalin perustulomallin vastakohta ei ole työperustainen sosiaaliturva ja ”köyhyysloukut”, vaan taatun, ehdottoman ja työstä riippumattoman perustulon malli. Tämä malli ei ole Suomessa ollut julkisessa keskustelussa esillä muuten kuin tuomittavana, pelottavana tuulimyllynä, jota vastaan puolueet vihreät mukaan lukien ovat innolla hyökänneet työmoraalin kaakilla ratsastaen ja budjettialijäämän peistä taittaen. Eikä rinnalta ole puuttunut ay-liikkeen ja elinkeinoelämän pyhiä mahoja. Näin siitäkin huolimatta, että ehdottoman perustulomallin yksi keskeisiä arkkitehtejä Philippe Van Parisj oli Vihreän liiton perustuloseminaarin pääalustaja (10.11.2006) eikä hänen näkemyksiään kohtaan tuolloin esitetty kritiikkiä. Vieraskoreus lienee suomalaisen politiikan helmasynti, johon ei kotoisessa keskustelussa kaadeta, kuten edellä siteeratuista näkemyksistä hyvin käy ilmi.

Näkemyksemme mukaan työstä riippumaton perustulo on talouden yhteiskunnallistamisen väline ja keino palkkatyösuhteen heikentämiseen ainoana väylänä tuloon. Se on väline, jonka avulla voidaan lieventää ja torjua markkinoiden kautta tapahtuvan taloudellisen arvonmuodostuksen logiikoiden tuhoisia vaikutuksia yhteistyölle, tiedon jakamiselle, liikkumiselle ja asumiselle tuotannolle välttämättömässä kaupunkitilassa. Se voi olla myös väline oman ja yhteisen ajan haltuunottoon. Keinona palkkatyösuhteen heikentämiseen perustulo auttaa myös siirtymään uutta tuotantoa vastaavaan yhteiskuntatuloon.

Kertaamme: työttömyys ja työn prekaarisuus ovat seurausta palkkatyön muuttuneesta asemasta nykytaloudessa, sen alisteisesta

asemasta tuotannon rahataloudessa. Palkkatyöllä ei ole nykytaloudessa sitä keskeistä asemaa, joka sillä fordistisessa teollisessa yhteiskunnassa taloudelliselle kasvulle oli. Työn prekarisoituminen ja työsuhteiden sekä toimeentulon epävarmuus tekevät jälleen selvästi näkyväksi palkkatyösuhteen alkuperäisen luonteen: kyse on työhön pakottamisesta (rahan avulla) ja tässä pakottamisessa palkkatyö (toisen palveluksessa) toimii ehtona ja edellytyksenä rahatuloon. Perustulo puolestaan heikentää tätä palkkatyön ja rahatulon sidosta ja tekee mahdolliseksi sekä työn vaihtelun että tulon jatkuvuuden. Kyetäkseen tähän perustulon on oltava rahatulona riittävän suuri, jotta työntekijällä on mahdollisuus ottaa vastaan tai kieltäytyä tarjotusta työstä ja sen ehdoista. Korostamme myös sitä seikkaa, että erityisesti köyhälle rahatulo merkitsee vapautta liikkua. Raha on liikkumisen ja paon väline, kupongit ja henkilökohtaisen tilanteen ”räätälöinti” sitomisen ja itsenäisyyden kaventamisen keino. Perustulon tai taatun yhteiskuntatulon tavoite on vahvistaa työntekijän itsenäisyyttä myös poliittisena ja kulttuurisena subjektina. Se on siis hyvässä mielessä liberaali väline.

Perustuloa ei voi kuitenkaan määritellä pelkästään rahallisesti, vaan pääsyn tuloon on oltava myös kykyä käyttää markkinoista riippumattomia palveluita esimerkiksi terveydenhoidon, koulutuksen ja asumisen alueilla (talouden yhteiskunnallistamisen näkökulma). Perustulo ei siis poista välittömästi muita etuuksia, vaan laajentaa sosiaaliturvaa. Vaatimuksena se on tässä mielessä poliittinen eikä siis olemassa olevan sosiaaliturvan teknistä rationalisointia. Se kasvattaa palkkatyöhön sitomatonta tuloa, vahvistaa työntekijöiden neuvotteluasemaa ja sysää kehittämään työn sisältöjä ja työorganisaatioita. Vihreiden perustulomallitekstiä lainaten, se ”parantaa vakituisen palkkatyön ulkopuolella olevien, kuten opiskelijoiden, pätkätyöläisten ja pienyrityksien, asemaa. Se antaa myös vakituisessa työssä oleville lisää valinnanvapautta – esimerkiksi mahdollisuuden lyhentää työaikaansa ja viettää

enemmän aikaa perheen kanssa. Perustulo on nykyajan tarpeisiin oikeudenmukaisesti soveltuva, kansalaisten asemaa vahvistava ja kansantaloudellisesti järkevä uudistus. Perustulo mahdollistaa paremman elämänlaadun kaikille”. Näin se tekee vain, mikäli sen kehys on palkkatyösuhteen heikentäminen eikä sen vahvistaminen rahasopimuksena.

Ehdotonta perustulota tai taattua yhteiskuntatuloa on perusteltu kahdella tavalla: Ensinnäkin eettisesti, siis oikeudenmukaisen tulonjaon ja ihmisarvon näkökulmasta. Esimerkiksi Philippe Van Parisj edustaa eettisen perustelun näkökulmaa, samaten Jeremy Rifkin, jolle teknologiset muutokset ovat merkinneet perinteisen työn syrjäytymistä ja työn vähenemistä ellei suoranaista loppumista varallisuuden tuotannossa. Siksi perustulo olisi informaatio-tekniikan vallankumouksen syrjäyttämien tukemista ja voisi toimia myös työn jakamisen keinona. Eettiset perustelut törmäävät kuitenkin tulonjaon ongelmaan, koska niissä perustulota ei perustella rikkauten tai varallisuuden luomisen muutosten analyysillä.

Toinen perustelu lähtee tuotannon muutoksen analyysistä ja tuottavan työn käsitteen muutoksesta. Työ ei ole menettänyt merkitystään varallisuuden tuottamisessa. Sen sijaan teollinen työn normi, siis abstrakti, vaihdettavissa oleva ja helposti mitattava työaika, on vanhentunut tietotaloudessa ja siinä tarvittavissa taidoissa. Tai: yleinen yhteiskunnallinen tieto on välitön tuotantovoima, yhteiskunta tuottavaa. Tuotantotekoihin uhrattu aika on vain työajan murunen, ei välttämättä edes olennaisin yhteiskunnallisen tuotantoajan kannalta. Työn ja ei-työn välinen raja – niin oleellinen teolliselle yhteiskunnalle – muuttuu yhä vaikeammin määriteltäväksi ja samalla kaikki suhteellisuus ja yhteismitallisuus työstä maksettavan korvauksen ja todellisen tuotantoajan väliltä katoaa. Muutosten yksi tulos on, että varallisuuden ja rikkauten tuotanto tapahtuu yritysten ja niiden toiminnan sekä palkkatyön ja ”kaupallisten markkinoiden” ulkopuolella. Se tapahtuu yhteiskunnassa ja erityisesti koulutuksen,

kasvatuksen, tutkimuksen ja kulttuurin alueilla. Alistetaanko ne kokonaan kapitalistisen taloudellisen arvon luomisen logiikoille on olennainen osa tulevaisuuden sosiaaliturvasta ja perustulosta käytävää poliittista kamppailua.

Ei ole myöskään mitenkään selvää, että työolojen huonontaminen, tulojen pienentäminen ja ihmisten sitominen tiiviimmin työhön, olisi jollain tavoin talouden tehokkuuden vaatimaa, tehokkuuden, jota työmarkkinoiden joustamattomuus jollain tavoin uhkaisi. Pikemminkin talouden erottaminen yhteiskunnasta ja yhteiskunnallisesta tuotannosta, jota perustulon uusliberaali malli ajaa, näyttää pelkältä välineeltä kontrolloida työvoimaa. Työvoimaa, jota yritykset kuitenkin varallisuuden tuottamisen takia tarvitsevat ei voida enää alistaa yrityksissä objektiivisen teknisen rationaalisuuden vaatimuksille.

Joka tapauksessa perustulomalleja, kuten vihreiden esittämää, on tarkasteltava työn ja tuotannon yleisten muutosten näkökulmasta ja niiden hyviä ja huonoja puolia arvioitava suhteessa noihin muutoksiin eikä esittäjiensä korkeisiin moraalisiin päämääriin.

Oleellinen kysymys perustulon suhteen mielestämme on: missä olosuhteissa ja millä edellytyksillä se voisi lieventää nykykapitalismia leimaavaa ja sen kahtia jakavaa epäsymmetristä suhdetta, siis jakoa ihmisiin, joilla on mahdollisuus luoda rahaa muuntamalla rahaa finanssipääomaksi tai jotka ansaitsevat rahaa erilaisina tuloina vailla työtä ja ihmisiin, joiden ainoa pääsy rahan kulkee työvoimansa myynnin kautta?

Sekä sosiaaliturvan uudistamisen vasemmistolaiset ehdotukset että vihreä perustulo ja sen ympärillä käyty keskustelu on arvioitava tästä näkökulmasta. Vaikka yrittäisimme olla kuinka positiivisia tahansa, niin emme ole onnistuneet löytämään selkeitä kannanottoja muun kuin edellä mainitun kahtiajaon syventämisen puolesta. On turha puhua tuloerojen kasvattamista vastaan, jos omat ehdotukset vain pakottavat ihmisiä – joilla ei ole

mahdollisuutta esimerkiksi pääomatuloihin – myymään hen-
gissä selviytyäkseen työvoimansa mihin hintaan tahansa ja jos ne
lopulta tekevät työstä pelkästään moraalisen pakon ja ihmisarvon
perustan, josta palkinnoksi ei saa muuta kuin synninpäästön.

Toimivan perustulon edellytykset ja sen käyttöön ottamisen
olosuhteet luodaan poliittisten kamppailujen kautta eivätkä ne
synny laskemalla. Kamppailut koskettavat työstä vapaata tuloa,
vapaata tiedon jakoa, vapaata liikkumista ja vapaata koulutusta.
Näillä alueilla syntyvien kamppailujen yhdistäminen yhteisiksi,
uuden julkisuuden luominen niiden kautta ja niiden kanssa,
on mielestämme haaste ja mahdollisuus vasemmistolle. Se ei ole
haaste noille kamppailuille ja taisteluille, jotka käydään ja jotka
voivat yhdistyä myös vasemmistosta huolimatta.

KIRJALLISUUTTA

- Arajärvi, Pentti: *Paremmivointiyhteiskunta*. Kunnallisanalan kehittämissäatiö,
Helsinki 2003.
- Boyer, Robert: *The Future of Economic Growth. As New Becomes Old*.
Edward Elgar Publishing 2004.
- Corsani, Antonella & Marazzi, Christian: ”Keskustelu biotulosta ja rahan
resosialisaatiosta”. Suomentanut Jussi Vähämäki. Megafoni-verkkolehti.
<http://megafoni.kulma.net/>
- Deleuze, Gilles: *Haastatteluja*. Suomentaneet Anna Helle, Vappu Helmi-
saari, Janne Porttikivi & Jussi Vähämäki. Tutkijaliitto, Helsinki 2005
- Benjamin, Walter: *Messiaanisen sirpaleita: kirjoituksia kielestä, historiasta ja
pelastuksesta*. Suomentanut Raija Sironen. Tutkijaliitto, Helsinki 1989.
- Haavio, Martti: *Iloinen eläin*. WSOY, Porvoo 1978.
- Kajanoja, Jouko: ”Onko perusturvan uudistamiskomitea perusturvan
parantaja vai paineen purkaja? Jouko Kajanojan haastattelu.” Talous &
yhteiskunta 4/2007.
- Kiander, Jaakko: Puheenvuoro Kalevi Sorsa –säitiön perjantaiyliopistossa
15.12.2006.
- Kopra, Ville: *Perustulo. Kova vai pehmeä paketti?* Kalevi Sorsa –säitiö 2007.
<http://www.sorsafoundation.fi/>

- Kopra, Ville: Puheenvuoro *Perustulo. Kova vai pehmeä paketti* –raportin julkistustilaisuudessa 23.2.2007. <http://www.sorsafoundation.fi/>
- Pajamäki, Osku: *Ahne sukupuolvi: suurten ikäluokkien perintö*. Ajatus-kirjat, Helsinki 2007.
- Rifkin, Jeremy: *Työn loppu*. Suomentanut Ritva Liljamo. WSOY, Helsinki 1997.
- Soininvaara, Osmo: Puheenvuoro ”Erilainen perusturvaseminaari” – seminaarissa Helsingissä 21.1.2008.
- Särkelä, Riitta & Eronen, Anne (toim.): *Perusturvan pulmat ja uudistamisen vaihtoehdot*. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, Helsinki 2007.
- Suomen työministeriö: ”Vastaus EU:n työoikeuden vihreään kirjaan – Työlainsäädäntö 2000-luvun haasteiden tasalle.” 12.1.2007.
- Van der Veen, Robert & Van Parijs, Philippe: ”A Capitalist Road to Communism”. *Theory and Society* 15, 1986.
- Vihreät: Vihreä perustulomalli. <http://www.vihreat.fi/>

Lopuksi

Olemme korostaneet, että radikaalin ja vasemmistolaisen poliittisen toiminnan perustana eivät voi olla ikuiset arvot tai moraalinen hyvä. Se ei muokkaa itseään hyvän ja oikean näköiseksi. Päinvastoin, se ei mahdu omaan aikaansa, se on kohtuutonta, itsetietoista ja kärsimätöntä. Se haluaa tehdä maailmasta itsensä, omien toiveidensa ja tarpeidensa näköisen. Sen tarpeet ja toiveet nousevat kamppailuista, jotka koskettavat suoraan elämää: liikuvaa ja kenties ailahtelevaa, mutta aina kokeilevaa. Se tarkastelee maailmaa vallan ja voimien näkökulmasta ja ilman annettujen arvojen ja oikeuksien paatosta.

Helsingin vapunaaton 2006 *EuroMayDay*-mielenosoituksen järjestäjät julkaisivat hieman ennen mielenosoitusta lehden nimellä *Perustulo nyt*.

Lehdessä prekaari työ ja sen tekijät, prekariaatti eivät olleet sen enempää sosiologinen kuin yhteiskunnallinen ongelma, joka pitäisi ratkaista, vaan uuden tuotannon, työn ja politiikan äänekäs subjekti. Prekariaatti ei anellut ymmärrystä tai sääliä. Lehden hävyttömästä näkökulmasta ongelma on kapitalismi ja riistoa tukeva aikansa elänyt poliittinen järjestelmä: ”Prekariaatin ei tarvitse kiristellä hampaita tai ryhtyä luokkataistelun kerjäläismunkeiksi, sillä sen rikkaus on mittaamaton. Se elää ja tuottaa

jo pikemminkin pääomasta huolimatta kuin sen ansiosta. Prekariaattia riistetään, koska sillä on mitä riistää... Ellei prekariaatti kykenisi elämään ja tuottamaan ilman pääomaa ja palkkatyötä, ei nykyinen elämän pätkittäminen olisi mahdollista.”

Mitä sanottiin: emme ole köyhiä, poloisia avun kohteita, emme halua vakituista työtä, vaan enemmän pätkätöitä, olemme työn ja tuotannon maailman uusi subjekti, samanlainen kuin *Putilovin tehtaan* konepajan työläiset olivat Venäjän vallankumoukselle. Muodostamme subjektin, toimijan, jota ilman nykykapitalismi ei toimi. Siksi uskallamme haastaa sen.

Jos vertaamme *EuroMayDay*a muihin viimeaikaisiin mielenilmauksiin, kuten esimerkiksi kevään 2007 aikana käytyä tutkijoiden ja taiteilijoiden sosiaaliturvaa koskeviin keskusteluihin, näemme selvän eron. *EuroMayDay* oli poliittisena projektina askel eteenpäin yrityksessä määritellä uuden postfordistisen tuotannon poliittista subjektia ja sen koostumusta. Sen sijaan taiteilijoiden ja tutkijoiden sosiaaliturvan ympärillä esitetyt mielenilmaukset pikemminkin askeleita taaksepäin. Miksi uskallamme väittää näin?

Taiteilijoiden ja tutkijoiden sosiaaliturvasta käydyssä keskustelussa hallitsevassa asemassa olivat akateemiset tutkijat eikä se koonnut yhteen juuri muita postfordistisen työn elementtejä edes tutkimuksen ja konsultoinnin piiristä huolimatta siitä, että nämä työläisryhmät ovat kasvaneet voimakkaasti. Siinä pyrittiin eroon prekaarisuudesta ja pikemminkin takaisin vanhaan kuin uuden subjektiivisuuden ja uusien oikeuksien rakentamiseen. Kuultavissa oli kilttien tyttöjen ja poikien rukous: antakaa meille vakituinen työsuhteemme, koska olemme aina käyttäytyneet kunnolla ja tulemme aina kunnolla käyttäytymään, antakaa meille meidän palkkamme, jonka eteen olemme valmiit mihin tahansa nöyryytykseen ja sitokaa meidät asuntolainan ja kulutusluoton orjantappuroin loputtoman palkkatyön saattoon, jotta kauan raataisimme ja ikuisesti vihaissimme muita ja itseämme! Siitä puuttui kokonaan

yritys analysoida taiteilijoiden ja tutkijoiden tuotannollisen aseman muutosta ja prekarisoituminen nähtiin poikkeuksellisena ja lainsäädännöllisenä kysymyksenä irrallaan työn ja tuotannon muutoksista. Vaatimusten suuntana olivat valtio, hallitus ja eduskunta ja tavoite yksittäisen ”vääryyden” korjaaminen. Poliittisen innovaation ja uusien taistelumuotojen sijaan se halusi olla säädyllistä keskustelua, näkemysten muotoilua valmiiksi vallan asettamin ehdoin. Ei tarvittu politrukkeja ja tuotteistajia, kaikki tehtiin itse, kuten postfordistisen työläisen kuuluukin tehdä.

Monet viimeaikaiset tapahtumat (kuten Kemijärven sellutehtaan lopettaminen) ovat kertoneet perinteisen työväenluokan hämmennyksestä, epävarmuudesta ja itsetunnon puutteesta. Niissä työläiset ovat kehuneet tehneensä tulosta kapitalistille, suostuneensa joustoihin tai palkan alennuksiin ja ilmoittaneet halunsa tehdä työtä mihin hintaan hyvänsä. Työntekijöiden hämmennys ja ammattiliittojen hampaattomuus ovat tuoneet mieleemme Baruch Spinozan *Teologis-poliittisen traktaatin* havainnon: ”Monarkiahallinnon suurin salaisuus ja tärkein tarve muodostuvat ihmisten pitämisessä valheessa ja alistamisessa uskonnon nimeen kätkeytyyn pelkoon, jotta he taistelevat orjuudesta kuin pelastuksestaan”. Felix Guattari (jonka elämässä ja ajattelussa hahmottuu myös uuden tietokykykapitalismin työläistaistelijan teorian ja käytännön, ajattelun ja toiminnan vastakkaisuuden ylittävä malli) käänsi tämän Spinozan ajatuksen Wilhelm Reichin avulla seuraavaan muotoon: ”Miksi naiset ja miehet taistelevat orjuutensa puolesta aivan kuin he kamppailisivat pelastuksestaan! Kuinka on mahdollista, että aletaan huutaa: haluamme lisää veroja! Vähemmän leipää! Se, mikä kummastuttaa, ei ole, että ihmiset varastavat tai lakkoilevat. Se on kummallista, että ne, jotka näkevät nälkää, eivät aina varasta ja ne, joita riistetään, eivät ole aina lakossa. Miksi kestämmme vuosisatoja riistoa, nöyryytystä, orjuutusta, aina siinä määrin, että emme halua sitä vain muille, vaan myös itsellemme?”

Liian usein työläiset taistelevat vasemmiston johdolla oikeudesta alistua palkkatyöhön kuin pelastuksestaan. Liian usein etualalla on voimattomuus, turhautuneisuus ja pelko. Työläiset ovat näissä nurinpäin kääntyneissä kamppailuissa pelkkä passiivinen toimenpiteiden kohde, täysin maailman ja sen muutosten armoille jäänyt kokoelma samankaltaisessa asemassa olevia ihmisiä. He ovat Marxia muistellen vain luokka sellaisenaan, eivät luokka itseään varten, eivät maailmaa omaksi kuvakseen muuttava kollektiivien subjekti. Vasemmistolaisen politiikan tehtävä ei mielestämme ole lisätä pelkoa ja turhautuneisuutta, vaan sen on vapautettava pelosta, tästä pelkästään hengissä selviytymisen toivosta, tästä armon anelemisen kulttuurista, jossa ihmiset heilahtelevat työpaikan menettämisen pelon ja säilyttämisen toivon välillä kykenemättä ottamaan kohtaloaan omiin käsiinsä.

Nykyään työn ja tuotannon tila on yhteiskunnallisen toiminnan koko tila ja siinä elävien ihmisten elämän aika eikä enää määrätty työpaikka ja työaika.

Taistelu tilasta ja ajasta on taistelua omasta tilasta ja omasta ajasta ja vastustajana on pääoman arvonlisäykselle ja taloudelliselle arvonmuodostukselle alistettu tila ja aika. Liikkumisen vapaus on yhteiskunnan tilassa tapahtuvan tuotannon ja työn edellytys. Meille puhutaan paljon vapaudesta ja demokratiasta. Silti näemme kaikkialla pelkkiä rajoituksia.

Kapitalismi ei ole vapaa markkinatalous. Kapitalistiset markkinat tarvitsevat toimiakseen valtiota ja oikeudellisia interventiota, lainsäädäntöä, lyhyesti sanottuna rajaa. Sen toiminnan kannalta tärkeässä asemassa ovat rajoittaminen ja raha. Liikkumisen, elintilan ja asumisen, elintarpeiden ja tiedon saannin rajoittaminen väkivalloin ja lainsäädännöllisesti ja/tai rahalla. Poliisi ja markkinat. Tai: vapaus, yhteistyö, tuotanto. Vastakkainasettelu on edelleen olemassa ja sen perusteet ovat edelleen yksinkertaisia. Maailma ei ole monimutkainen, vain pelko ja turha toivo tekevät siitä vaikeasti ymmärrettävän.

On löydettävä kykyä ja voimaa kieltäytyä työstä yhdessä ja erikseen. Taattu yhteiskuntatulo, perustulo on uudessa tuotannon tilassa väline, joka luo lakko-oikeutta ja antaa mahdollisuuden kehittää työn sisältöjä. Se on myös keino kapitalistisesta arvonmuodostuksesta riippumattoman ajan haltuun ottamiseen ja järjestäytymiseen yrityksen ulkopuolella.

Työväen kamppailulla paremman elämän puolesta on edelleen kaksi muotoa, joita on nykyään vaikea erottaa toisistaan: lakko ja pako.

Mitä on *lakko* yhteiskuntatilassa, metropolin ”tehtaassa”, jossa ihmiset ja heidän keskinäinen yhteistyönsä ja ovat tuotannon tärkein voima? Ei varmaankaan yhteistyöstä ja kanssakäymisestä kieltäytymistä. Pikemminkin kieltäytymistä osallistumasta kapitalistisen arvonmuodostuksen prosessiin, joka nykyään yrittää ottaa haltuunsa elämän ja yhteiskunnan koko tilan ja ajan. Siksi lakko ja pako ovat kaikkialla ja ne on vietävä jokaiseen kadunkulmaan, kaikkialle sinne, missä pääoma suorittaa häirintäänsä ja pyrkii hyväksikäyttöön: liikkumiseen, asumiseen, tiedon jakamiseen, yhteistyöhön ja hoivaan.

Kieltäytyminen, tottelemattomuus ja pako rakentavat itsenäisyyttä, autonomiaa. Ne muuttavat niitä ehtoja ja koko sitä kehystä, jossa poliittiset ristiriidat kehittyvät. Siellä, missä ne ovat käynnissä, tapahtuu jo oman ajan haltuunottoa, omien tuotantomuotojen kokeilemista ja uusien tuotantomuotojen luomista. Kenties kyse on pienistä, minoorisista teoista, tuskin havaittavista viivoista, jotka katoavat jonnekin epämääräisyyteen, uusista hoivan, huolehtimisen, asumisen, elämisen luottamuksen, luoton ja jakamisen verkostoista, opintopiireistä, keskusteluista, teoista, jotka irtaantuvat vaihdon ja sopimuksen logiikoista. Emme tietää, eikä meillä ole mahdollisuuttakaan tietää, koska elämme niitä. Sen tiedämme, että poliitikot ja tieteilijät ovat innostuneita rajaamaan teot, kääntämään viivat takaisin ja sulkemaan ne vain haaveiksi tai protesteiksi, utopioiksi tai

vääryyden kokemuksiksi, joiden edellytykset on korjattava ja joiden tekijät unohdettava.

Siirtolaisten, naisten ja uuden prekaarin työvoiman kokemuksilla on tärkeä merkitys uusille työn ympärillä käydyille kamppailuille. Miksi?

Yksi syy on se, että näille ryhmille raha on konkreettinen paon väline, keino paeta sietämättömiä olosuhteita ja ylittää sekä alittaa ja läpäistä asetettuja rajoja.

Kapitalismissa raja on niukkuuden luomisen ja erottamisen väline. Se nostaa hintoja ja estää pääsyn tuotantovälineiden käyttöön. Näin tehdään keskeisistä tuotantovälineistä, kuten kaupunkitilasta ja tiedosta, tavaroita, niukkoja vaihdettavia hyödykeitä. Maahan pääsyn rajoittaminen, maan käytön rajoittaminen ja yksityistäminen, tiedon saannin rajoittaminen ja tiedon yksityistäminen ja muuttaminen informaatioksi, maassa liikkumisen rajoittaminen nostavat hintoja. Liikkumisen kontrollointi ei tapahdu pelkästään rajoilla. Rajakontrollien kasvattaminen ”ulkona” kasvattaa niitä myös sisällä. Jos vaaditaan enemmän rahaa lähtemiseen ja liikkumiseen ”ulkona”, niin sitä tarvitaan enemmän myös liikkumiseen ja elämiseen sisällä. Siirtolainen tarvitsee rahaa liikkuaakseen, rakentaakseen parempaa elämää, saavuttaakseen itsenäisyyttä. Tietokykyjään käyttävä metropolityöläinen tarvitsee rahaa, salasanoja ja alistumista instituutioiden kontrolliin voidakseen käyttää tietojaan ja aivojaan.

Rahaton voi liikkua, jos kukaan ei pakota maksamaan. Rahan saamisen kontrollointi ja maksamaan pakottaminen ovat liikkumisen kontrollointia, ohjaamista ja estämistä. Samalla kun valtioiden rajat muuttuvat epämääräisiksi näemme rajoittajien, rajojen ja rajoitusten uskomattoman ja tuntevan lisääntymisen elämän kokonaisuudessa, liikkumisessa, tietämisessä, elintavoissa. Kaikkialla pitää kulkea passi, lippu, käyttäjätunnus ja salasana mukana ja kaikkialla joutuu kokemaan turvallisuuden nimeen kätkeytyä väkivaltaa ja alistamista.

Raja ja rajoittaminen ovat kapitalismin keino tehdä vapaasta tilasta maksullista ja kallista. Raha on puolestaan keino rajoittaa ja estää käyttöä ja jakamista. Mielivaltaisesti käyttäytyvä rajaviiranomainen ja teininuorisoa kaupunkitilassa pahoinpitelevä vartija nostavat asumisen, liikkumisen ja elämisen kustannuksia, koska he pakottavat maksamaan enemmän, tekemään enemmän palkkatyötä, säästämään enemmän, myymään enemmän vanhempien työllään keräämää omaisuutta.

Kaupunkitilan segregaaation purkaminen on liikkumisen vapauttamista.

Liikkumisen vapauttaminen on alueiden toisistaan eristämisen vastustamista ja se on keino laskea asumisen hintaa ja elinkustannuksia sekä keino helpottaa liikkumista. Se voi tapahtua sekä tilan fyysistä kontrollia purkamalla että estämällä keinotellua rahapoliittisin keinoin ja sallimalla tyhjillään olevien rakennusten haltuunoton.

Vapaa tulo ja vapaa liikkuminen eivät riitä kapitalismissa, joka riistää tietokykyä ja yrittää kääntää sosiaaliset suhteet tuotanto-suhteiksi pakottamalla rajoja tiedon, yhteistyön, vuorovaikutuksen ja kommunikaation sisään. Vapaa tiedon jakaminen on vastakkaista informaatioksi muutetun ja rajatun tiedon vaihdolle. Tieto ei ole niukka voimavara, se ei kulu käytössä, vaan lisääntyy. Siksi tiedon kapitalistinen hyödyntäminen vaatii sen tekemistä väkisin niukaksi. Nykykapitalismi pyrkii kontrolloimaan ja rajoittamaan tiedon jakamista ja tiedon tuottamista, siis ennen kaikkea tiedon tuottajien toimintaa eikä niinkään tietoa valmiina tuottajasta erillisenä informaationa. Se yrittää ottaa haltuunsa tiedon tuottamisen paikkoja: itsenäistä yhteistyötä, jakamista, oppimista. Siksi itsenäisyyden, autonomian kasvattaminen on olennaista.

Vapaa yhteiskuntatulo, vapaa liikkuminen, vapaa tiedon jakaminen eivät ole oikeuksia, vaan *kykyjä*. On oltava kyky ja voimaa kieltäytyä mistä tahansa palkkatyöstä. On oltava kykyä ja voimaa lähteä sietämättömistä olosuhteista.

On oltava voimaa käyttää tietämisen ja tuntemisen kykyjä. Emme tarvitse abstrakteja oikeuksia paeta, liikkua, tietää tai elää, vaan liikkumisen, tietämisen ja itsenäisen elämän kykyjen ja voimien todellista vahvistamista. Tätä tarkoittaa se, että ihmistä ei jätetä yksin.

Vain todellisista ja jo käytössä olevista ja siten vahvistuvista kyvyistä voi syntyä uusia oikeuksia. Oikeudet eivät perustu ole-massa olevaan ja ennalta rajattuun järjestykseen ja ”sopimukseen”: niiden lähteenä ei näydy valtio, vaan ihmisten itsenäinen ja omaehtoinen toiminta. Työväen uudet oikeudet eivät voi rakentua anelun, pyynnön ja puutteen kautta. Ollakseen eläviä ja kantavia, niiden tulee rakentua työväen halujen, kykyjen ja pakottavien vaatimusten kautta, työväen voimasta, joka ylittää annetun poliittisen kentän.

Vailla voimaa kykyjensä käyttöön ihmisessä kasvaa vain ahdistus, turhautuneisuus, viha, pelko ja raivo.

Vasemmiston politiikan on etsittävä keinoja kykyjen vapaa-seen käyttöön.

Vasemmiston politiikan lähteenä ei voi olla menneisyyden liikkeen muisto ja nostalgia, sentimentaalisuus, joka kumpuaa menetystä itsenäisyydestä ja ylpeydestä. Sen on uskallettava avautua uudelle ja tuntemattomalle tulevaisuudelle ja päästettävä elämän virta kuljettamaan politiikka uudelle kentälle: vain yhteiskunnallisen liikkeen ja konfliktin tulva voi murtaa saattohoitoon jumittuneen poliittiseen kulttuurin, jolla ei ole enää pitkään aikaan ollut mitään annettavaa ihmisten haluille ja toiveille.

Vasemmiston on voimistettava käyttäjiä, luotava tilaa vapaalle käytölle ja estettävä hyväksikäyttöä.

Polemos-sarja

Polemos-sarja on radikaali, uusiin poliittisiin projekteihin sitoutunut kirjasarja, jollainen Suomesta on toistaiseksi puuttunut.

Sarjan kirjoissa esitellyt uudet käsitteet ja avaukset saattavat aluksi vaikuttaa epätavallisilta ja yliampuvilta. Kuitenkin käsitteet kuten *prekariaatti*, *perustulo*, *kognitiivinen kapitalismi*, *työn feminisoituminen*, *huomiotalous*, *aivojen välinen yhteistyö* ja *mielivalta* kartoittavat sitä muuttunutta yhteiskunnallista maastoa, jolla jo liikumme. Polemos-sarja yrittää löytää uusia käsitteitä asioille, jotka ovat olemassa, mutta joilta ne vielä puuttuvat. Se yrittää löytää uutta kieltä ja mieltä kokemuksellemme tietokapitalismista. Polemos (kr. sota, taistelu, sopurikko) on luomisen väline. Se on ideoiden ja yhteistyön synnyttäjä, niiden isä ja kuningas, kuten Herakleitos sanoi. Toiset se osoittaa jumaliksi, toiset ihmisiksi, toisista se tekee orjia, toisista vapaita.

Sarjan tuotannosta vastaa tietotyön osuuskunta General Intellect. Sen ulkoasun ja kannet on suunnitellut taiteilijaryhmä IC-98. Sarjan kustantaja on LIKE ja julkaisija Tutkijaliitto.

Polemos-sarjassa ilmestyvät seuraavaksi:

Precarias a la deriva: *Hoivaajien kapina – Tutkimusmatkoja prekaarisuuteen*

Jussi Vähämäki: *Itsen alistus. Työ tietokapitalismissa*

Félix Guattar: *Kolme ekologiaa*

Félix Guattar: *Kaaosmoosi*

Aiemmin ilmestyneet:

Christian Marazzi: *Pääoma ja kieli*

Maurizio Lazzarato: *Kapitalismin vallankumoukset*

Akseli Virtanen: *Biopoliittisen talouden kritiikki*

Mikko Jakonen, Jukka Peltokoski, Akseli Virtanen (toim.):
Uuden työn sanakirja

Paolo Virno: *Väen kielioppi*

Jean Baudrillard: *Terrorismin henki*

Franco Berardi: *Tietotyö ja prekaari mielentila*

Lisää Polemos-sarjan kirjoista, sisällöstä, tekijöistä, kansien teemoista:

www.like.fi

www.tutkijaliitto.fi

www.generalintellect.fi

General Intellect

General Intellect on tietotyön osuuskunta, jonka toimialana on yhteiskunnallinen tutkimus ja organisaatio. General Intellectin työssä raaka-aineena ovat tieto, ideat ja suhteet, joita se pyrkii työstämään puolivalmisteiksi tai yleisesti yhdistäväksi tiedoksi, jota voidaan levittää eri paikkoihin ja erilaisiin strategisiin käytötarkoituksiin. General Intellect vastaa organisoitumisen tasolla rikkauden tuotannon uuteen tietokykyihin ja yhteistyöhön perustuvaan muotoon, jonka näkyviä seurauksia prekarisaatio, talouden finanssivetoistuminen ja yliopistotutkimuksen jatkuvasti kapenevat mahdollisuudet esimerkiksi ovat. General Intellect pyrkii itsenäiseen organisoitumiseen suhteessa näihin tuotannon uusiin ehtoihin. Yhdessä luodun tiedon ja toiminnan tuottama ilo on tietokapitalismin olosuhteissa kumouksellista.

www.generalintellect.fi

IC-98

”Suora viiva johtaa kuolemaan!” IC-98 on vuonna 1998 perustettu kokoonpano, joka toteuttaa päämääriään ilmaisemalla itseään mm. piirroksin, kirjoin ja animaatioin. Ryhmän tavoitteet eivät ole ohjelmallisia eivätkä viestit yksiselitteisiä – sen sijaan ne ovat jatkuvassa liikkeessä kohti yksilöllisen intuition ja yhteisten sopimusten leikkauspisteitä. IC-98:n ihanteena on ajattelun vapaa tila, jossa on mahdollista kierrellen ja kaarrellen – mielellään hyvässä ja uusia merkityksiä tuottavassa seurassa – hengittää matkalla-olon ilmaa. Ryhmää kiinnostavat toteutumatta jääneet tapahtumat, fantastiset yhteydet asioiden välillä, puhtaat oppijärjestelmät ja harhaopit, kontrolli- ja vapautumismekanismit sekä arkkitehtuuri mahdollisuuksien rajaamisen taiteena.

www.socialtoolbox.com

Polemos-sarjan kansikuvina toimivan ”Kasvot”-sarjan esittely:

www.generalintellect.fi

Vasemmistofoorumi

Vasemmisto on viimeisen 25 vuoden kuluessa luovuttanut poliittis-ideologisessa keskustelussa aloitteellisuuden ja agendan määrittelyn oikeistolle. Siksi vasemmisto kaipaa erityisesti argumentteja ja visioita. Vasemmistolaisuus on järjen asia.

Vasemmistofoorumi ry. on vuodesta 2006 toiminut yhteiskuntapoliittinen think tank, jonka tarkoituksena on synnyttää erityisesti vasemmiston idean uudelleen muotoilua edistävää yhteiskunnallista analyysiä ja keskustelua. Vasemmistofoorumissa toimii monilukuinen tutkijayhteisö, johon kuka tahansa vasemmistolaisesta pohdinnasta kiinnostunut tutkija voi tulla mukaan. Vasemmistofoorumin tutkimusjohtajana toimii Ruurik Holm (ruurik.holm@vasemmistofoorumi.fi).

Vasemmistofoorumi mm. järjestää tapahtumia ja tuottaa julkaisuja. Käsillä oleva teos on ensimmäinen Vasemmistofoorumin tuottama kirja.

www.vasemmistofoorumi.fi